

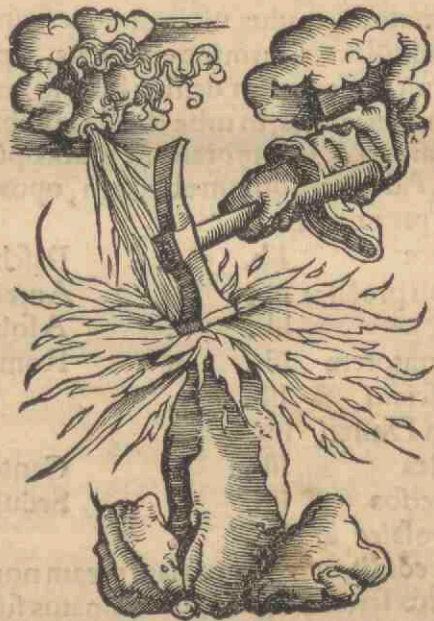

Sedulij Scoti Hyberniensis, In omnes Epistolas Pauli collectaneum.

<https://hdl.handle.net/1874/429202>

SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN OMNES EPI
STOLAS PAULI COL
LECTANEVM.

BASILEAE PER HENRICVM PE
TRVM, MENSE MAR
TIO, ANNO

M. D. XXVIII.

Cum gratia & priuilegio Cæsareo.

S E D V L I I V I T A A I O A N N E T R I T E
M I O D E S C R I P T A.

S E D V L I V S presbyter, natione Scotus, Hildeberti Scotorū Archiepiscopi ab ineunte ætate discipulus, uir in diuinis scripturis exercitatus, & in secularibus literis eruditissimus, carmine excellens, & prosa, amore discendi Scotiam relinquens, uenit in Franciam, deinde Italiam perlustrauit, & Asiam, postremo Achaïæ finibus excedens, in urbe Roma mirabilis doctrina clarus effulsit. Scripsit autem & metro, & soluta oratione plura opuscula, de quibus ego tantum reperi subiecta. Ad Macedonium abbatem, opus insigne iuxta seriem totius Euangelij, quod prænotauit:

Carmen paschale metricè	lib.	4.	Paschales quicūq; dapes.
In omnes epistolas Pauli prosaice	lib.	14.	Anteq; apostolica uerba.
De miraculis Christi	lib.	1.	A solis ortus cardine.
Ad Theodosium Imperatorem	lib.	1.	Romulidum ductor clari.
In maius uolumen Prisciani	lib.	1.	
In secundam editionem Donati	lib.	1.	
Exhortatorium ad fideles	lib.	1.	Cantemus socij dño can.
Epistolas plures ad diuersos	lib.	1.	Sedulius Scotigena.
De miraculis Christi prosaice	lib.	2.	

Alia quoque nonnulla edidit, quæ ad notitiam meam non uenerunt. Hic tandem, ut Sigebertus scribit, Episcopus ordinatus fuit, sed ecclesiã uel urbem ubi, non exprimit. Claruit sub Theodosio, Anno CCCC. XXX.

B A S I L I E P R I N T I T U R

T R A D I T U M I N

T I P O G R A P H I C O

I N A N N O M D C L X X I I I

C o m p o s i t u m I n P r i n t i n o

REVERENDISSIMO

IN CHRISTO PATRI, ATQVE EIDEM
ILLVSTRISSIMO PRINCIPI, D. DOMI
NO PETRO TOMITIO, ANTISTI
TI PREMISLIENSI, IOAN'
SICHARDVS S.

Ei ipsa nunc demum comperio uerum esse, Reuerendissime in Christo pater, atq; idē illustrissime princeps, quod multis ut magistris crederē, inducere xgre animū unquam potui. Id scilicet esse recte factorum, atque adeo uirtutis ingenium, ut cum ea nihil sit nobis amabilius à dijs immortalibus datum, tantam in animis hominum excitet admirationē sui, ut eos etiam quos nunquam uidimus, quodammodo tamen dili-

Virtus admirabilem sui excitationem.

gamus, eò quod lumen quasi probitatis & uirtutis, ut Tullius noster ait, in ijs nobis perspicere uideamur, ad quod propius contuendum cum incredibili feramur cupiditate, facile fit, ut laborem quē ipsi nobis, quo tali potiamur uirtute, indicimus, non modo boni consulamus, sed & ultro auideq; arripiamus. Hac nimirum uirtutis fama Platonē ipsum Philosophorum parentē exciuit, ut non satis duceret, eminere disciplinis quas poterant Athenæ illæ optimarum artium inuentrices conferre: nō Pythagoreorū, ad quos in Italiam nauigauerat: Aegypti quoq; sacerdotes, qui tum per celebri apud exteros uirtutis opinione florebant adijt, non tam eo nomine, ut nonnullos sentire legimus, quo arcana cuiusdam, atq; nescio cuius professionis mysterijs initiaretur, sed quod in præcipua numeraret felicitate, uir aliō qui absolutus, iunxisse cum ijs quoq; amicitia aliquanto arctiorem, quos eò uiderat loci euectos apud suos, ut uno omnium ore uirtutum ijs deferrentur primæ. Quid quod diuus quoq; Hieronymus testatur, quosdam ex ultimis Hispaniæ, Galliarumq; finibus, uiros illustres Romanam uel ob hoc solum uenisse, ut Titum Liuium, illum lacteo eloquentiæ fonte manantem cōtuerentur, qui mox etiam uiso eo, Plinio teste, rectā domos repetiuere. Tale uero mihi quid accidisse in te quis non monstri dicat simile? cuius è mediā uideat Sarmatia, tanto locorum interuallo, nec ullo linguæ cōmercio penetrasse ad nos usq; uirtutem atq; eruditionē, neq; eam uulgarem, ut non modo uiuus per ora uolites uirūm, ut ille dixerat, quod tamen tibi ita instituto cuius triumpho facile erat præponendum, uerum etiam cum solidum eius recaperes fructum, summo studio caues, ne apud quenquam ea tibi res fraudi sit, neue cuiusquam inuidia; id quod in eam partem intelligo Reuerendissime pater, quasi deos tu habeas consiliorum tuorum autores, & quasi conductitiā aliquam domi Egeriā alas, cuius congressu, ueluti Numa aliquis tantas res agas, ad quas nec ulla inuidetiā uis, quantū uis parata honestioribus institutis insidari, ausit aspirare. Etenim non libet iam quicquam mihi supersticiosius de gentilitio illo stemmate tuo, de cognomine, de generis antiquitate argutari, hoc est, ut ego intelligo, de adumbratis uirtutum argumentis, ac plerunq; fallacibus, quorum cum tu laudem apud tuos habeas præcipuam, adeo tamen inde nō putas pendendum, ut ne quidem inchoata tibi persuadeas, nisi doctrinarum accedat,

Plato.

T. Liuius.

Sarmatiæ Poloniae hodie.

Adumbrata quedam nobilitatis argumenta.

dāt, atq; demum uirtutis quædam, ut sic dixerim, postrema manus. Qua quidē
Nobilitas que re unus es R. P. qui rectissime existimes, præsertim cum generis illa nobilitas
dam fortuita. plerunq; etiam indignis, ne dicam interim omnibus sceleribus obrutis tanquā
 fortuito accidat. Ea uero rerum administrandarum dexteritas, quam in te tan-
 to consensu prædicant, ea prudentia non nisi diuinitus potest esse comparata,
 aut longo rerum usu, quo es assecutus, ut Serenissimo illi Polonorū regi S I
 G I S M V N D O non solum sis à consilijs, sed & prerogatiuam quan-
 dam extra tui similitum uulgus sis fortitus, ut cōsiliorum tanti Regis cum longe
 maximam partem sustineas, tum sit in te tota Polonia ita inclinata, ut quod ex
 sententia in hunc diem ei cesserint omnia, & quod à belli rabie absit, hoc uni tibi
 uel potissimum deberi publice profiteantur. Felicem hunc Regē, quod ma-
 gis etiam dicas, si eius regni conditionem cum cæteris pergas cōferre, quorum
 unum uix proferas, quod non uel temporum iniuria perstrinxerit, uel non di-
 cenda bellorum insania attriuerit, uel clandestinis seipsum dissensionibus affli-
 xerit. Bellum uero cum dico, compendio tibi semel uolo quicquid est uspiam
Gallia. calamitatis ob oculos posuisse: siquidem nulla est tam fœda lues, quæ non com-
 munione quadam ac consortio ei iuncta uideatur. Gallia enim quantulum
 uidentur abfuisse non dicam ab interitu, quod florentissimo regno ut accidat,
 nescio an expediat, dolendum certe fuerit, sed à summa rerum omnium despe-
Hungaria. ratione. Ut interim fœderis illius nō meminerim. Hungariam uero quid com-
 memorem: quæ ut diuitijs pauloante nulli cessit, ita est incursionibus Turcorū
 tam miseris accepta modis, ut non uideatur se receptura facile, cui etiā hoc malū
 seorsim accedit, ut illo Regum ambitu certatim grauius prematur, nisi quid tan-
 dem F E R D I N A N D V S respexerit, iuuenis non uni regno na-
 tus; eiusmodi autem præditus moribus, qui cum alijs grauissimis rebus, tū ipso
Dania. etiam imperio sint dignissimi. Dania quorsum loci reciderit, nemini obscurum
Polonia sola se est. Sola, dijs gratiæ, restat Polonia, diuina Regis sapiētia, & tui similitum mode-
re exors belli. ratione immunis etiam nū ab omni grauioris fortunæ uel suspitiōe etiā. Quod
 item haud satis scio an non & alijs nonnullis accidere potuisset, qui fortunam
 ipsi suam, si non talem fingunt, certe laceffunt, cum uidelicet malunt summo iure
 de rebus non ita magnis contendere, & sic de summa rerum in dubium uenire,
 quàm pro temporum ratione aliquid de suo iure remittere, cum interim nō
 desint qui & regum hoc pacto abutantur beneuolentiā, & ex rebus sic temere
 confusis ipsi emolumentum capiant, uix sperandum, si res essent quietæ. Non
 desinam ergo eiusmodi regem gratulari Poloniæ, & regi tales Nestoras, quorū
 prudētia ocium detur à communi, ut sic dixerim, belli societate, cui fatalis quæ-
 dam fors Reges, Principes, sacros, ac prophanos omnes immiscuit. Dicerē plu-
 ribus, quæ in te literæ essent, quæ rerum cognitio, nisi unū hoc esset abunde ma-
 gnum summi ingenij argumentum, quod omnis generis eruditos & studiose
 undiq; gentium autoritate tua iubes conquiri, atq; honorifice oblati conditio-
 nibus in P. T. aulam allicis, quod cur faceres non esset causa, nisi sis ipse eruditis-
 simus, Eorum uero, ut alios taceam, qui sunt sanè plurimi, unus est mille instar
Antoninus I O A N N E S A N T O N I N V S, homo ad unguem ab ipsa
Cracouiensis. rerum natura adeo fabrefactus, ut quod ad literarum, humanitatisq; cumulum
 accedere possit nihil reperias. Quem sanè Poloniæ inuiderem, nisi tam tene-
Basiliensium li re is patriam, uelut Vlysses quidam Ithacam suam amasset, ut liberalitatem am-
beralitas in do plissimi senatus nostri publico S. C. oblatam, nescio utrum præ Polonia sua, an
ctos. rustico quodam pudore, quo est ferè præditus & inutili, contempsisset. Dolent-
 ter hæc,

AD PET. TOM. EPIS. PREMISLIENŒ

ter hæc, ita ut æquum est, scribo R. P. propter eius desiderium, qui cum esset cõ-
 filiorum, animorumq; tanta mihi coniunctio, hac præsertim tempestate, cum
 optimis quibusq; adeo laboratur, tum sincere amicis maxime, cum nulla tamẽ
 re in uita perinde opus sit. Consolatur tamẽ me uicissim, quod is manum me-
 am egressus, à maximis quibusq; adeoq; in ijs à tua paternitate ob curã corpo-
 ris honorifice excipitur, ad quam quidẽ tuendam dispeream si quisquam sit ma-
 gis futurus usui, ut non possim non uehementer animi tui iudicium laudare,
 & prudentiam singularem admirari. Nam cum à Medico expectetur in primis
 artis quam tractat peritiã, tum fides est quæ nõ leue pondus affert, adeo ut sint
 nonnunquam quibus licet, quod ad artem ipsam pertinet, omnia tribuamus,
 haud tamen uidentur digni, quibus salus. tutõ credi aut possit, aut debeat. Ad-
 do etiam, quod ad sanitatem non parum adfert momẽti, esse aliquem, cui te ob-
 perspectas ingenij dotes, ac cognitam longa familiaritate fidem uoluntate etiã
 tua curandum exhibeas. Qualẽ esse tibi cõfirmo ANTONINVM,
 hominem ita tui amantem, ac laudum tuarum apud nos præconem, ut non pu-
 tet committendum quicquam ad nos suarum literarum, id quod fere solet, pro-
 ficisci, nisi eas ex maxima parte in tuis laudibus absolutas: quibus eiusmodi no-
 bis te Antistitem adumbrat, qui iure ueteribus uideatur comparandus, hoc cer-
 te seculum uix reperiãt quem aliqua ex parte saltem queat conferre. Quod me
 quidem mouit R. P. ut quoquo modo cuperem tibi aliqua ratione innotesce-
 re, non quidem hoc ambiens, ut in amicorum numerum recipiar: Quis enim
 hoc sanus contendere uel per scelus etiam mei ordinis ausit? sed ut extrema sal-
 tem apud te parte hæream, quo uel sic palam fiat paternitati tuæ, quantum etiã
 exteri huic animo, tot liberalibus uirtutibus instructo, debere se fateantur. Nec
 abest spes fore, quæ fertur humanitas tua, ut benigne sis me candideq; ample-
 xurus, præsertim qui in adeundo te eam mihi religionem proposuerim, ut sine
 munere, ueluti Parthorum aliquem regem salutaturus, illotisq; manibus non
 putem propius accedendum. Est autem munus hoc recens, nunc nõ natum, sed
 erutum in lucem, quamuis non satis scio an non natum quoq; dici possit quod
 sic interciderat, SEDVLI Hybrensis, autoris uetustissimi. Cuius
 Collectanea, sic enim librum suum inscripsit, in diui Pauli Epistolas sub nomi-
 nis tui auspicio, reuerita seculi nostri sinisteritatem prodeunt, usi ad hoc exem-
 plari emendato, atq; uetustatis adorandæ, quod paulo ante nobis Illustrissimus
 princeps, idẽq; humanissimus Antistes Fuldẽsis IO. ab HENNE-
 BERGA, ut est affectus erga studia, communicauerat: quo tu Heroẽ ca-
 ue putes quicquam esse uspiam amantius, & ab omni supercilio, quo fere hoc
 hominum genus insolescit, remotius. Et quamuis uersicolor illa dictio eiusmo-
 di sit, ut cuius facile probare uideatur, quædam autori alicunde esse assuta, nisi
 inscriptionis in mẽtem ueniat, qua præ se fert aperte, undelibet esse, quod ope-
 re dignum iudicasset, uelut mutuam corrogatum. Nos certe ab exemplari ne la-
 tum quidem unguem discessimus. Quem quidem laborem nostrum, ornatissi-
 me Antistes, si cordi tibi sen sero, stet ut non modo bene locatum sim mihi mu-
 nus gratulaturus, sed & subinde dispectur^o, quid dignitati istĩ tuæ magis ac ma-
 gis cõueniat. Vale Reuerendissime Antistes, & ANTONINVM,
 id est mei dimidiũ, quod bono tuo potes, amplectere, & diuinis
 eius uirtutibus perpetuũ fruiere. BASILÆAE,

Amicorum ue-
rorum inopia.

Medici officiu

Collectanea

Versicolor dia-
ctio Sedulij.

Mense Decembri. ANNO

M. D. XXVII.

MEMORA

BILIVM RERV M,
QVASS EDVLIVS
PASSIM TRA
CTAT, INDEX.

A

Bba pater quare dixerit 26. C
Abel præfiguratur Christum 76. D
Abraham credens iustificatur 16. A, & 16. C
Abrahã secūdũ carnẽ nõnullis est pater, alijs uero secūdũ fidem 15. C
Abraham de Cethura filios genuit, qui de Sara non potest 17. A
Abraham filij sumus, si crediderimus 79. D & 16. C
Absit, quid sit in Apostolo 11. B
Abstinerẽ à uitijs Christiano satis nõ est, nisi accedant opera fidei 10. A
Abundantia omnis uermes generat 67. B
Acceptionem personarum non esse apud deum 31. D
Achab pphetas persecutus est 37. A
Achaia frater meus interpretat 48. A
Adam quo pacto forma fuerit Christi 19. C
Adam morientium forma est 61. A
Adducere præputium quid sit 53. D
Adoratio est nonnunquam sine affectu 3. C
Aduentum Christi qui uere expectant 48. D
Aduentus Christi uiuos quosdã inueniet, & mortuos suscitabit 44. C
Adulatio quò spectet 87. B
Adulteri Euangelij qui sint 22. D
Aëra cadere, est inania sectari 56. A
Aegyptij coluerunt Apim 5. B
Aegyptiorum est ad ecclesias post cœnam conuenire 57. D
Aemulatio Pauli fuit sine inuidia 68. C

Aemulatio triplex est 66. D

Aequalitas est in magnitudine 90. D

Affectio impletio est charitatis 6. A

Agar ancilla Abrahami 74. B

Agnitio dei à peccatis liberat 22. A

Alia lex est operũ, alia fidei 14. D

Aliam creaturam Paulus pro idolis dixit 30. A

Allegoria intelligenda ratio 74. A

Alligare os boui trituranti 55. C

Altum non esse sapiendum 38. D

Amaritudo quæ sit 13. B

Amargura 78. C

Amen confirmantis est 48. A

Amor maritalis sanctus sit 82. D

Anachel angelus 41. B

Anathema detestatio interp. 58. B

Andronicus decorus interp. 48. A

Angeli 78. A

Angeli quo pacto genua flectant deo 85. A

Angeli ministri altaris dicuntur 57. B

Angeli spectatores sunt nostrorum certaminum 27. D

Angustia 7. C & 66. A

Anima pro toto homine sumitur 7. B

Antichristus unde dicatur 89. B

Auditus præcedit fidem 35. D

Aurum cui comparetur 50. D

B

Babylonij primi idololatrae 5. A

Baptismus quare per aquam celebratur 20. D

Baptismus resurrectionis est pignus 20. D

Baptismus inutilis est, nisi sepeliatur cum Christo 20. C

Baptizari pro mortuis 61. B

Baptizari in nube 56. B

Barnabas Gentiũ fuit apostolus 71. C

Barnabas quid sonet 48. A

Beatitudo hominis à Dauide remissio peccatorũ p fidẽ dicitur 15. D

Beatitudo trium temporum 16. A

Belial absq; iugo est 91. B

Benedictio quid sit 67. C & 67. D

Benedictio pro abũdãtia ponit 67. D

Benedicere quid sit in scripturis 42. C

Bonum

I N D E X.

Bonum esse non tangere mulierem
quid sit. 53. B
Brauium lamina argentea est. 56. A
Brauium supernæ uocationis. 85. D
Breue est omne, quod aliquando for
titur finem. 54. B
Breuitatem orationis cum intellectu
laudat Paulus. 60. A
Bythinia filiam speciosam sonat.
48. A

C

Calcem aduersus stimulū quid
sit. 25. C
Calix noui testamenti quis. 58. A
Caius primus Episcopus Thessaloni
cæ. 47. C
Canes pseudoapostoli à Paulo discū
tur, lacerantes uerbum dei. 85. C
Caput. 43. B
Captiuitas Iudæorum sub Tito & Ve
spasiano. 37. D
Carbo nes ingerere in caput alicuius
43. A
Caro pro toto homine nōnunquam
ponitur. 2. B
Carnis aliqua cura est omittenda.
26. B
Carnis debitores nos esse non oportere
26. B
Carnem non possidere regnum dei
quid sit. 62. A
Carnis pugna cum spiritu. 75. A
Carnales homines qui. 25. A &
23. D
Carnales causæ quæ dicantur. 63. A
Caupones uerbi dei sunt pseudoapo
stoli. 63. D
Cenchris portus est Corinthi. 46. C
Cervicalia de furto consuere scriptu
rarum. 81. B
Charitas colligit multa in unū. 92. B
Charitas manebit etiam uita exutis,
59. C
Charitatis laus. 59. A
Charitatem habere secundum scien
tiam. 35. A

Charitatem finem esse præceptorum
quid sit. 93. A
Charitatem diffusam in cordibus no
stris. 18. A
Cherubin. 14. C & 78. B
Chirographum Christum deleuisse
quid sit. 91. C
Chloës ciuitas Colossensiu fuit. 49. A
Chori angelorum nouem. 78. A
Christus propter alios passus est
84. D
Christus legalia omnia morte sua sur
stulit. 9. A
Christus omnia in omnibus. 92. B
Christus Iudæis est scandalum. 49. C
Christus angularis lapis est, quem Iu
dæi ædificantes reprobauerūt. 79. A
Christus etiam aliquo modo aposto
lus recte dicitur. 2. D
Christus dā nauit peccatū in carne. 25. A
Christus plerisque lapis offensionis
est. 34. C
Christus arbor uitæ est. 21. A
Christū legis finē esse quomodo in
telligatur. 35. B
Christus quosdam responsione indi
gnos duxit. 33. B
Christus quo pacto resurgat in nobis
35. C
Christus patientiæ nostræ exem
plum est. 45. C
Christus omnium sanctorum caput
est. 91. D
Christi descensus in die iudicij. 88. B
Christi mors parui tēporis fuit. 18. B
Christi corpus perfectum. 78. B
Christi dominium in homines du
plex est. 44. D
Christum induere. 44. B
Christianus princeps seruiendo do
minetur. 82. C
Christianus perfectus ex quibus con
stet. 83. D
Christiani ueri plus sunt quàm homi
nes. 50. C
Christiani iudicia non agnoscūt. 52. B
Christianorum agō. 56. A
Χριστός in Paulo. 7. D

Circuncisio

I N D E X.

- Circumcisio cultris saxeis fiebat. 9. B
 Cilicia coetus, uel luctus, uel assumptio interpretatur. 48. A
 Circumcisio fuit nonnullis pro uernaculo quocumque insigni. 9. D
 Circumcisio mystica quæ sit. 9. A
 Circumcisio omnibus communis fuit, qui cum Iudæis uersabantur olim. 8. D
 Circumcisio quare octauo die facta sit. 9. B
 Circumcisionis duo sunt genera. 9. B
 Circumcisione uirginitas est figurata. 53. D
 Circumcidere cor quid sit. 10. B
 Clamor ex furore est. 81. C
 Claudius spem tranquillitatis sonat. 48. A
 Cloës inuestigantes, uel omnes, uel conclusio, uel consumptio interpretatur. 48. A
 Cælum illud quod uidetur non est credentibus nobis paratū, sed aliud excelsius. 28. A
 Cognati Pauli. 46. C
 Cognitio peccati per legem quid sit. 13. D
 Cognoscere creatorem prima est iustitia. 34. C
 Cohæredes Christi quomodo simus. 26. D
 Colere simulachra est uerterem ueritatem in mendacium. 58. C
 Colceia uox facta interpretatur. 48. A
 Collectæ ecclesiarum. 62. B
 Columbas offert, qui uagas cogitationes amputat. 40. D
 Cõpati Christo est passiones æquo animo ferre. 27. A
 Concorporales Christi sumus. 79. C
 Cõmunia debent Christianis omnia præsentia esse. 67. C
 Commutare ueritatem in mendaciū. 5. C
 Conclusa omnia sub peccato. 39. D
 Concubini ueterum castrabantur in honorem Magnæ matris deorum. 52. C
 Concupiscentia unde dicta. 92. A
 Confirmare aliquem. 3. D
 Conformes imaginis filij dei quid sit. 28. C
 Coniugium est hominum seminariū. 54. A
 Coniugium orationes impedit. 54. C
 Conscientiæ nos subditos esse debere. 43. D
 Conscientiam testimonium reddere. 30. B
 Consepelimur Christo, non autem cõbaptizamur. 20. C
 Consiliarius dei quis fuit. 40. B
 Consolatio scripturarum. 45. C
 Consolationes contra tribulationes uitæ. 29. D
 Consolationis forma data à Paulo. 62. C
 Contentio. 7. A
 Contentio pertinaciam habet adiutam. 5. D
 Contentio parit inimicitias. 44. B
 Contentiosi non sunt inter Christianos numerandi. 97. A
 Contentio dicitur qua peccatores iugum domini cõterere nituntur. 13. B
 Conuersari sine querela. 85. A
 Conuiuia Corinthiorum in ecclesijs. 57. D
 Coram deo iustificari. 13. C
 Cor durum in scripturis quod dicitur. 6. D
 Cor animalis uirtus dicitur aliquoties. 7. D
 Cordis circumcisio uera est circumcisio. 9. B
 Corinthus oritur ipse interpretatur. 48. A
 Corinthij dialecticæ fuerunt studiosi. 49. D
 Corinthiorum epistola scripta è Macedonia. 63. B
 Corpus spirituale quale sit futurum in resurrectione. 61. D
 Corpus animæ est uinculum. 80. A
 Corpus mortis uocatur in quo habitat peccatum. 24. C

Corpus

SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM

PAULI AD ROMANOS,

COLLECTANEVM.

A V L V S seruus Iesu Christi, uocatus Apostolus.] Sciendum est, quod in hoc proœmio septiformis diuisione elucescit. Primo nanque de seipso loquitur. Secundo, Euangeliũ dei non parua laude extollit. Tertio, mediatorem dei & hominum, secundum utranq; diuinitatis & humanitatis substantiam, magnis laudum prædicat præconijs. Quarto, apostolici gregis electionem demonstrat. Quinto, generalem gentium ad fidem Christi uocationem declarat. Sexto, specialem Romanorum uocationem ostendit. Septi-

mo loco, gratiam & pacem, quæ sunt dona septiformis spiritus, Romanæ ecclesie à deo patre, & domino Iesu Christo præstari desiderabiliter exoptat. Hac diuisione præmissa, nunc ad singulas ipsius proœmij particularitates enucleandas ueniamus. Prima itaque nobis quæstio de nomine ipsius Pauli uideatur exurgere: Cur is, qui Saulus dictus est in Actibus Apostolorum, nunc Paulus dicatur. Inuenimus in scripturis diuinis, quorundam ueterum immutata uocabula: Vt ex Abram, uocatus Abraham; ex Sarai, Sara: & ex Iacob, Israhel. In Euangelijs quoque ex Simone, Petrus: & filij Zebedæi, filij tonitruui nuncupati sunt: Sed hæc ex præcepto dei facta legimus. Nusquam uero erga Paulum inuenimus tale aliquid gestũ. De qua re quibusdam uisum est, quod Pauli Proconsulis, quem apud Cyprum Christi fidei subiecerat, uocabulum sibi Apostolus sumpserit, quod nec nos quidem usquequaq; euacuandum putamus: Tamen quia nulla talis in scripturis diuinis cõsuetudo deprehenditur, magis ex hijs quæ in exemplo nostris sunt, absolutionẽ quaramus. Inuenimus igitur aliquantos binis, alios autẽ ternis usos esse nominibus: Vt Solomnem, eundem Idida: Sedechiam, eundemq; Ioachim: Oziam, eundẽ & Azariam, aliosq; plurimos binis nominibus uocatos. Sed nec Euangelica hunc morem renouunt: Nam Matthæus, sicut Lucas ostendit, & Leui appellatus est. Secundum hanc ergo consuetudinem, uidetur nobis & Paulus duplici esse uocabulo: Nam & hoc ipsum, quod scriptura dicit: Saulus autem, qui & Paulus, euidenter non ei tunc primum Pauli nomen impositum ostendit, sed ueteris appellationis id fuisse designat. Sed requirendũ est hic, cur nomen suum in fronte epistolæ posuerit, ad quod respondendũ est: causa autoritatis apostolicæ hoc esse factum: Sicut enim reges nomen suum in principijs epistolarum ponunt, quatinus magis uereantur hijs, quibus ipsæ epistolæ transmittuntur, ita & Paulus Apostolus, quia unus ex illis regibus fuerat, de quibus Psalmogra-
phus dicit: Dum discernit cœlestis reges super eam, suum nomen huic epistolæ, non ignobile decus, præfixit. In epistola uero quæ Ad Hebræos prætitulatur: quoniam apud Hebræorum ecclesias destructor legis, falsa suspitione habebatur, uoluit tacito nomine de figuris legis, & ueritate Christi reddere ratio-

Paulus unde Saulus sit idẽ dictus.

Quorundã nomina mutata in scripturis.

Act. 13.

Psal. 67.

Pauli nomen in epistola ad Hebræos tacitum est.

a nem: ne

Cnem: ne odio nominis fronte praelati, utilitatem excluderet lectionis.

- Galat. 5. ostendit. Requiramus nunc, cur seruus dicatur is, qui alibi scribit: Non enim
 Ioan. 15. accepistis spiritum seruitutis. Itēq; in eum modū Saluator ait: Iam non dico uos
 Matth. 11. seruos, sed amicos. Ergo siue id secundū illam humilitatē dictum putemus,
 Neque per hoc læditur ueritas libertatis in Paulo, dixit enim: nam cum liber
 1. Cor. 9. sim ab omnibus, me seruum feci. Seruit ergo Christo, non in spiritu seruitutis,
 sed in spiritu adoptionis: quia omni libertate nobilior est seruitus Christi. Siue
 Luc. 22. quasi imitator eius pronuntiat, qui dixerat: Ego sum in medio uestrū, non si-
 Philip. 2. cut discumbens, sed sicut ministrans, & eius qui semetipsum exinanuit, formā
 serui accipiens. Quid est autem seruum esse Christi, quā seruum esse uerbi
 dei, sapientiæ, iustitiæ, ueritatis, & omnino omnium uirtutum quæ in Christo
 sunt: Sicut autem scientia quæ nunc datur, per speculum datur, & in ænigma-
 te, & prophetia, ita & cætera dona spiritus sancti, ut libertas, quæ nunc san-
 ctis præstatur, nondum plena libertas est: sed uelut per speculū & in ænigma-
 te. Et ideo sancti seruos se esse dicunt, ad comparisonem illius libertatis, quæ
 Seruum Iesu
 Christi esse.
 Marcion. facie ad faciem tribuitur. Christi Iesu] Ideo utrunq; id est Christi & Iesu,
 quia in utroq; est dominus. Dicendo Christi, contra Marcionē agit, qui ipsum
 dominum uerum corpus habere denegat. Subiungendo Iesu, Iudæorum per-
 fidia redarguit, qui Iesum negant quod deus sit. Paulus Græce scribens Græ-
 cum nomen antepōnit: Matthæus autem Hebraice, Hebraica nomina præt-
 lit, dicens: Liber generationis Iesu Christi. Vocatus Apostolus] Iam præ-
 D scientia diuina ad hoc uocatus, ut esset Apostolus. Itē uocatus Apostolus in
 Act. 9. benedictionibus Benjamin, & in uia Damasci, sicut scriptum est: Saule, Saule,
 quid me persequeris? Hoc nomen, quod est uocatus, generale potest uideri,
 Matth. 20. quod pertinet ad omnes qui in Christum credunt. Multi sunt uocati, pauci ue-
 ro electi: Vocatus est Iudas, at non erat electus: quia electi sperare à deo non
 possunt. ἀπόστολος græce, Silas Hebraice, missus latine dicitur: Nam sicut ἀγγε-
 λοι græce, latine nuntij appellatur, ita græce ἀπόστολοι, latine missi uocantur:
 Ipsos enim misit euangelizare per uniuersum mundum.
 Segregatus in Euangelium dei] εὐαγγέλιον, bonum nuntium interpreta-
 Euangelium. tur, quo peccatores ad indulgentiam cōuocantur. Apostolus autē quo modo
 in Iudaismo locū Doctoris habebat, utpote Phariseus, ita à Iudaismi prædica-
 tione separatam se dicit in Euangelium dei, ut à lege dissimulans Christū præ-
 dicaret. Aliter segregatus, hoc est, à grege apostolico separatus, ut gentibus
 Act. 13. prædicaret. Sicut in Actibus Apostolorū spiritus sanctus dicit: Segregate mi-
 hi Saulum & Barnabam, in opus quod elegi eos. Segregatus dicitur in Euan-
 Gal. 1. gelium dei, sicut alibi ipse de se dicit: Cum autem placuit deo, qui me segrega-
 uit de utero matris meæ, ut reuelaret filium suum in me: Ex quo intelligimus,
 quod iusti separantur à uentre. Ergo & Paulus, quidē segregatus in Euangelium
 dicitur, segregatus à uentre matris suæ. Causas in eo & merita, quibus in hoc se-
 A uentre ma-
 tris segregari. gregari debuerit, uidit ille quem non latet mens: prauidit enim, quod abun-
 dantius quā cæteri omnes laboraturus esset in Euangelio, quod in siti, & in
 fame, & in frigore, & in nuditate, in periculis latronum, in periculis fluminū,
 in periculis maris prædicaturus esset Euangelium Christi. In Euangelium
 dei] Vnum atq; idem est dicere, & Euangelium dei, Euangelium Christi. Quod
 Ioan. 10. ipse dominus dicit: Ego & pater unum sumus. Et iterū dicit ad patrem: Omnia
 mea tua

- A** mea tua sunt, & tua mea. Ergo Euangelium patris, Euangelium filij est.
- » Quod ante promiserat per prophetas suos] Ut probet rectam & integram fidem, & spem esse in Christo, iam prius Euangelium eius dicit à deo promissum, ut Esaias ait: Consummabo super domum Israël, & super domum Iuda testamentum nouum. Dauid quoq; Dominus, inquit, dabit uerbum Euangelizantibus. Et iterum: In omnem terram exiuit sonus eorum. Item: Faciet dominus uerbum breuissimum super terram. Vtrum simpliciter accipi debeat Euangelium, per scripturas propheticas repromissum, an discretionem alterius Euangelij, quod æternum dicit Ioannes in Apocalypsi, quod tunc reuelandum est, cum umbra transferit, & ueritas uenerit, considerato etiam tu qui legis, cui æterno Euangelio cõuenire uidebuntur etiam illi æterni anni, de quibus Propheta dicit: Et annos æternos in mente habui. Eiq; adiungi potest & ille liber uitæ, in quo sanctorum nomina scripta dicuntur. Sed & illi libri, qui apud Danielem, cum iudicium confedisset, aperti sunt. Vel qui apud Ezechielem Prophetam, deintus, & de foris dicuntur inscripti. Omniaq; non atramento, sed spiritu dei uiui scripta memorantur. Per prophetas suos] Hoc ad laudẽ Euangelij pertinet: nemo enim rem uilem magnis præcursoribus nuntiat. Totus hic locus cõtra Manichæos facit, ubi dicit, quod ante Euangelium sit promissum, & per prophetas dei, & in sanctis scripturis: & quod Christus secundum carnem ex Dauid stirpe, id est Maria uirgine sit creatus, secundum quod prædixerat Esaias: Ecce uirgo concipiet in utero, & pariet filium, & uocabitur nomen eius Emanuel. In scripturis sanctis] Hoc ad cumulum protestationis adiecit, ut maiorem fiduciam credentium faceret, & legem commendaret. Sanctæ autem scripturæ sunt, quia & uitia damnant, & sacramentum illius unius dei continetur pro salute humana. De filio suo] Multi filij gratia, hic natura, cuius etiam secundum carnem natiuitas dissimilis cæteris inuenitur. Qui factus est ei ex semine Dauid] Factus est per spiritum sanctum, secundum carnem, addendo secundum carnem factus est, secundum uerbi utiq; substantiã non est factus. Factus est] Non dicit genitus est. Aliud em̄ est, si dixeris, ex semine admixto sanguinem coagulare & generare, et aliud est, nõ permixtione, sed uirtute procreare. Ideo factum dicit nõ genitum, obseruans proprietatem, quia factus est secundum humanitatẽ, genitus est secundum diuinitatem. Secundum carnem] Hic synecdoche est, nam carnem pro toto homine posuit, sed requirendum, quare non secundum animam dixit *ὡς υἱὸς τοῦ υἱοῦ*: Nec intelligunt ideo carnem solam nominatam esse, in eo quod dictum est: Verbum caro factum, quia hominum oculis, propter quos facta est illa susceptio, caro sola potuit apparere: Nec semper factum esse, ad creationem referatur, scriptum enim est: Domine, refugium factus es nobis. Et: Dominus factus est mihi in salutem. Qui prædestinatus est filius dei] Filium dei dicens, patrem significauit deum, addito autem spiritu sanctificationis, ostendit mysterium trinitatis: hic ergo qui incarnatus quidem latebat, sic prædestinatus est secundum spiritum sanctificationis in uirtute ministerij filij dei, cum surgit à mortuis, sicut scriptum est: Veritas de terra orta est. Omnis enim ambiguitas diffidentia de resurrectione eius calcata est & cõpressa, quia prædestinatus est. Recte quippe filius dei nõ prædestinatus est, secundum id quod uerbum dei est, deus apud deum, quid enim prædestinaretur, quod sine initio, & sine termino deus semper æternus est: Illud enim prædestinatum est, quod nondum fuerat: ut si-

Cut in suo tempore fieret, quemadmodum ante omnia tempora prædestinatus erat ut fieret, lege cap. 3. in Enchiridio; ubi non solum bonos in gloriam, sed & impios deum dicit prædestinasse ad pœnam. *Destinare.* Destinatatur ille qui est; *Prædestinare.* Prædestinatur is qui nondum est. Quare non dixit præpositus est: Inter prædestinationem autem, & propositionem hoc interest; quod prædestinatio, alicuius rei *Propone.* multo ante in mente eius qui destinet, quid futurum sit præfiguret; Propositum autem cū uicina sit machinatio, & penè cogitationem sequatur effectus.

» Qui prædestinatus est filius dei in uirtute secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri] Tanquã de alio supra diceret; quid est enim filius dei prædestinatus, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri? nisi eiusdem Iesu Christi, qui prædestinatus est filius dei. Ergo quomodo hic cum audimus; filius dei in uirtute Iesu Christi? an ut filius dei secundum spiritum sanctificationis Iesu Christi? aut filius dei ex resurrectione mortuorum Iesu Christi? cum dici potuisset, uisitare in uirtute sua, aut secundum spiritum sanctificationis suæ, aut ex resurrectione mortuorum eius, uel mortuorū suorum. Non cogimur intelligere aliam personam, sed unam eandemq̃, scilicet filij dei, domini nostri Iesu Christi. Ita cum *Hominem factum ad imaginem dei.* audimus; Fecit deus hominem ad imaginem dei: Quamuis usitatus dici ad imaginem suam possit: non tamen cogimur aliam personam intelligere in trinitate, sed ipsam unam, eandemq̃ trinitatem, qui est unus deus, ad cuius imaginem factus est homo. Secundum spiritum sanctificationis] Vt præ oibus in incorruptibilitatis uirtute resurgeret, & uitam resurrectionis dei filijs aperiret; de quibus ipse dicit, qui filij dei sunt, cum sint filij resurrectionis. Sanctificationis uero spiritus dicitur filius, secundum hoc quod præbet omnibus sanctitatem. Ideo non dixit, ex resurrectione Iesu Christi, sed ex resurrectione mortuorum Iesu Christi, quia resurrectio Christi generalem resurrectionem præbuit. Mortuorum Iesu Christi, non omnium resurgentium, sed ad Christū pertinentium in ipso Christo resurrectionis forma protenditur.

» Per quem accepimus gratiam] Remissionem uidelicet peccatorum in baptismo, nec non cœlestis sapientiæ, diuersarumq̃ linguarum cognitio- *Gratiam accipere.* nem, gratiam nominat. Apostolatus uero, ad prædicationis autoritatem *Christus Apostolus dici potest.* comitantibus signis pertinet, quia & ipse Christus apostolus dicitur, id est, missus à patre, quippe qui ad Euangelizandum pauperibus missum se dicit.

» Ad obediendum fidei in omnibus gentibus] Missos ergo Apostolos dicit, ut prædicarent fidem omnibus gentibus, ut obedirent & saluarentur; ut donum dei non iam solis Iudæis, uerum etiã omnibus gentibus concessum uideretur, ad obediendum fidei, non legi.

» Pro nomine eius] Hoc est, uice nominis eius fungimur, ut ipse ait; *Ioan. 8.* Sicut misit me pater, & ego mitto uos. Et iterum: Qui uos recipit, me recipit; *Matth. 15.* Siue pro nomine eius, id est, ad gloriam nominis eius. In quibus & uos uocati estis] Quia scilicet donum dei omnibus missum est, ut cum audiunt se inter ceteros uocatos, scirent se sub lege agere non debere. Item, in quibus estis & uos uocati; nam & in uobis, id est, Romanis apostolatum accepimus. Vocatis sanctis] Hoc est, sanctis uocatione dei, non merito facti. Gratia uobis & pax à deo patre, & domino nostro Iesu Christo] Illud animaduertendum est, quod & in superioribus, & in præsentibus commate eclipses, id est, defectus necessariarum dictionum esse noscuntur. Itaq̃

A Itaq; ut plena constructio constare queat, ipsa uerborum series in ordinem sic disponatur: Ego Paulus seruus Christi Iesu, uocatus apostolus, & cetera quæ subsequuntur, postremoq; subinferatur: Præcor uel exopto, multiplicentur gratia uobis, & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo: Gratiam & pacem cum his dicit esse, qui recte credunt. Gratia, qua à peccatis absoluti sunt: Pax uero, quia ex impijs recõciliati sunt creatori: Bene gratiam & pacem connectit, nam uacua prima sine altera: pax enim obseruat gratiam. *Pacem optare*

²² A deo patre nostro] Deum patrem nostrum dicit, propter originem nostram, qui ab ipso creati sumus, & cuius nos filij sumus adoptione.

²³ Et domino Iesu Christo] Christum autem dominum, quia eius sanguine redempti sumus filij dei: Gratia dicta est ab etymologia, gratim enim interpretatur plenitudo, qd significat charitatē, quia plenitudo legis charitas est.

²⁴ Primum quidem gratias ago deo meo] Finita præfatione ante omnia gaudium suum testatur, utpote gentium Apostolus, quod cum Romani regnent in mundo, subiecerunt se fidei Christianæ: nam fama fidei illorum profectus erat multorum, qui uidebant principes suos factos esse Christianos: Gratias ergo se dicit deo suo agere duntaxat, quia adhuc illorum non erat plene. Deo meo] Natura deus omnium est, merito & uoluntate paucorum, ut est Deus Abraham, secundum quod hic suum nominat deum, Prima uox incipit à gratiarum actione, agit autem deo gratias per Christum, uelut pontificem magnum: Oportet enim scire eum, qui uult offerre sacrificium deo, quod per manus pontificis debet offerre. Sed & hoc quod dixit, deo meo, non est ociose accipiendum: non enim uox ista potest esse, nisi sanctorum, quorum deus dicitur: Sicut deus Abraham, uel Isaac, uel Iacob: non enim potest deum suum dicere is, cui uenter deus est, aut cui gloria seculi & pompa mundi, aut potentia rerum caducarum deus est, Quicquid unusquisque supra cetera colit, hoc illi deus est. Sed uideamus quidem pro quo Apostolus gratias agat deo suo. Quoniam, inquit, fides uestra annuntiatur in uniuerso mundo] Si simpliciter accipiamus, hoc uidetur designare, quod multis locis mundi, hoc est terræ, eorum qui Romæ sunt, fides & religio prædicatur. Si uero in hoc loco mundus designatur, qui ex cælo constat & terra, omnibusq; quæ in eis sunt, potest etiam illud intelligi, quod Virtutes, de quibus dicitur, quia gaudium habeant super uno peccatore poenitentiam agente, multo magis de conuersatione, & fide quoq; Romanorū lætantur, nuntiātibus sibi angelis, qui ascendunt & descendunt ad filiū hominis, & ipsi enim mirantur de cōuersatione gentiū, & quod in omnē terram exiuit Apostolorū Christi prædicatio. Potest tamē & ita intelligi, quod fides ista, quā Romani habēt, ipsa eademq; sit, & nō alia quæ in uniuerso mundo adnuntiatur & creditur, quæ non solū in terris, sed & in cælis prædicatur. *Deo meo.*
Deus Abraham

²⁵ Deo meo] Natura deus omnium est, merito & uoluntate paucorum, ut est Deus Abraham, secundum quod hic suum nominat deum, Prima uox incipit à gratiarum actione, agit autem deo gratias per Christum, uelut pontificem magnum: Oportet enim scire eum, qui uult offerre sacrificium deo, quod per manus pontificis debet offerre. Sed & hoc quod dixit, deo meo, non est ociose accipiendum: non enim uox ista potest esse, nisi sanctorum, quorum deus dicitur: Sicut deus Abraham, uel Isaac, uel Iacob: non enim potest deum suum dicere is, cui uenter deus est, aut cui gloria seculi & pompa mundi, aut potentia rerum caducarum deus est, Quicquid unusquisque supra cetera colit, hoc illi deus est. Sed uideamus quidem pro quo Apostolus gratias agat deo suo. Quoniam, inquit, fides uestra annuntiatur in uniuerso mundo] Si simpliciter accipiamus, hoc uidetur designare, quod multis locis mundi, hoc est terræ, eorum qui Romæ sunt, fides & religio prædicatur. Si uero in hoc loco mundus designatur, qui ex cælo constat & terra, omnibusq; quæ in eis sunt, potest etiam illud intelligi, quod Virtutes, de quibus dicitur, quia gaudium habeant super uno peccatore poenitentiam agente, multo magis de conuersatione, & fide quoq; Romanorū lætantur, nuntiātibus sibi angelis, qui ascendunt & descendunt ad filiū hominis, & ipsi enim mirantur de cōuersatione gentiū, & quod in omnē terram exiuit Apostolorū Christi prædicatio. Potest tamē & ita intelligi, quod fides ista, quā Romani habēt, ipsa eademq; sit, & nō alia quæ in uniuerso mundo adnuntiatur & creditur, quæ non solū in terris, sed & in cælis prædicatur. *Deo meo.*
Deus est cuius quod impensius colitur.

²⁶ Deo meo] Blandientis affectus est, qd cōmunem dominū omnīū, gratiæ magnitudine suum, & quasi pprium senserit deum. Obseruādū sanè est, quia ad hoc qd dixit, primū quidē gratias ago, cōsequens erat ut diceret secūdo. Sed prædicimus de locutionibus minus finitis, nisi forte uideatur in eo reddi, cū dicit: nolo autē ignorare uos fratres. Testis enim mihi est deus cui seruiō] In spiritu meo inqt, non incircūcisione manu facta, neq; in neomenijs & sabbato, & discretionē escharum, sed in spiritu meo, id est, in mente: quia enim deus spiritus est, spiritu uel animo debet illi serui. In Euangelio filij eius] Hoc

²⁷ spiritus est, spiritu uel animo debet illi serui. In Euangelio filij eius] Hoc

C est, non in eo quod Moyses seruus tradidit, sed in eo, q̄ dilectissimus filius do-
 cuit. Quod sine intermissione mentionem uestri faciam in omnibus oratio-
 nibus meis] Dicit Apostolus: Semper gaudete, sine intermissione orate. Quis
 autē potest ita semper orare, & sine defectu uel intermissione precibus insiste-
 re, ut nec alimentis sumendis, aut dormiendī tempus habeat? Aut ergo dicen-
 dum est, eum semper orare & non deficere, qui canonicis orationibus quoti-
 die iuxta ritum ecclesiasticæ traditionis, psalmodijs, precibusq̄ consuetis do-
 minum laudare & rogare non desistit. Et hoc est quod Psalmista dicebat: Be-
 nedicam dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. Aut certe
 omnia quæ iustus secundū deum gerit, & dicit, ad orationē esse reputanda; qui
 enim iustus est, sine intermissione quæ iusta sunt agit, per hoc sine intermissio-
 ne iustus orabit, nec unquam ab oratione cessabit, siue iustus esse desistit.

Obsecrans, si quo modo] Id est, aliqua causa, uel qualibet occasione uel ra-
 tione. Itaq̄ uoluntati eius sicut occasio data est, ut coactus appellaret Cæsarem,
 sic dirigitur ex aliqua causa, deo uolente, ut impleret propositū uoluntatis suæ.
 Deniq̄ in naufragio posito astitit dominus, dicens: Noli timere: sicut enim te
 stificatus es in Hierosoly mis de me, ita & Romæ. Videamus autem quod di-
 cit: cui seruiō in spiritu meo. Seruire in spiritu, simile mihi uidetur esse, imò &
 amplius aliquod, quàm adorare in spiritu: Nam adorare quis potest sine affec-
 tu, deseruire uero eius est, quem constringit affectus. Deseruit ergo Aposto-
 lus deo non corpore, nec anima, sed meliore sui parte, id est spiritu: Hæc enim

tria esse in homine designat ad Thessalonicenses scribens, cum dicit: Vt inte-
 grum corpus nostrum, & anima, & spiritus, in die dominī nostri Iesū Christi
 seruetur. Et Daniel dicit: Laudate spiritus, & animæ iustorum dominum.

Prosperū iter habeā in uoluntate dei ueniendī ad uos] Puto quod etiā hoc
 uult intelligi, quia non semper itineris prosperitas dei uoluntate perficitur.
 Denique & Balaam iter habuit prosperū eundi ad Balac, ut malediceret po-
 pulum Israël, sed non fuit illa ex uoluntate dei prosperitas, & multi in rebus
 seculi, prosperis utuntur successibus, & exultāt in prosperitatibus suis, sed nō

est talis prosperitas ex uoluntate dei. Desidero enim uidere uos] Quid est,
 q̄ cum scriptis illos corrigat, & à carnali sensu abstrahat, præsentiam suam ne-
 cessariam dicit? Nisi aliter dicta ad aliud solent rapi, sicut ab hæreticis fit, ideo
 desiderat uidere eos, ut præsens doctrinam euangelicā, sensu quo scribat tra-
 dat, ut magis illis proficiat, additis signis uirtutum, quæ magis autoritatem
 dant signis. Cum autem dicit: Vt gratiam uobis spiritualem ministrem]
 Carnalem illos sensum assecutos significat. Quia sub nomine Christi non illa
 quæ Christus docuerat fuerant assecuti, sed ea quæ fuerant Iudæis tradita.

Ad confirmandos uos] Hæc confirmatio tres personas requirit. Adiu-
 uantis dei, ministrantis Apostoli, accipientis populi. Consolari autem se
 dicit cum illis, si apprehendant spiritualia. Per eam quæ inuicem est fi-

dem] Hoc est, ut per cōmunem fidem inuicem consolemur. Quod autem di-
 cit: ut aliquod tradam uobis donum spirituale, uidetur indicare, esse aliquid
 quod donum quidem sit, non tamen spirituale, ut nuptiæ, diuitiæ, & fortis-
 tudo corporis, & formæ decor, regnūque terrestre: A deo enim etiam
 hæc donantur. Beati sunt ergo illi, quibus spiritalem gratiam tradere uult
 Apostolus, ad confirmationem fidei, ut ultra paruuli non sint, neque cir-
 cūferantur omni uento doctrinæ: Quod cum sit, à Paulo & ipse consolatio-
 nem capit,

A nem capit, opus suum firmum & stabile uidens, & illi consolantur, quia postolica gratia sunt participes.

» Nolo autem uos ignorare fratres, quia saepe proposui uenire ad uos, & prohibitus sum usque ad huc, ut aliquem fructum habeam in uobis, sicut & in ceteris gentibus, Graecis ac Barbaris, sapientibus ac insipientibus debitor sum. Itaque quod in me promptum est, & uobis qui Romae estis euangelizare. Est quidem hyperbaton in hoc loco, est & locutionis defectio: Si hyperbaton, hoc modo reddere possumus: Nolo autem ignorare uos fratres, quia saepe proposui uenire ad uos, ut aliquem fructum habeam in uobis, sicut & in ceteris gentibus, Graecis & Barbaris, sapientibus & insipientibus, & prohibitus sum usque ad huc. Defectio uero elocutionis hoc modo adimplebitur, in eo ubi dicit: & in ceteris gentibus, Graecis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus, uidetur deesse: quibus debitor sum; ut sit talis consuetudo: Sicut fructum habeo & in ceteris, Graecis & Barbaris, sapientibus & insipientibus, quibus debitor sum: ita quod in me est, promptus sum etiam uobis, qui Romae estis, euangelizare, & prohibitus sum. Si quidem a deo putetur prohibitus, ostenditur per hoc, id etiam curae deo fuisse, quo unusquisque Apostolorum uel debeat ire, uel non debeat. Cur autem prohibitus est: Ideo, quia dominus sciebat imperitos adhuc Romanos, & mittebat Paulum ad alios, ut interim paratiores. Ut aliquem fructum habeam

» in uobis] Vnde uelut multarum diuitiarum cupidus Paulus, congregat fructus ex Graecis, congregat ex Barbaris, &c. Verum hos omnes fructus affert Paulus, qui tanquam palmes bonus permanet in uite uera, qui est Christus,

B quem frequentius pater purgat agricola, & ideo fructum plurimum affert, purgat eum in laboribus, in tribulationibus, in persecutionibus: Sunt enim alij palmites, qui in uite quidem permanent, fructum uero non ferunt, sed sunt aridi, qui dicuntur a patre in ignem mitti: Fructum dicit, ministerij sui coelestem mercedem. Sicut & in ceteris gentibus] Exemplo ceterarum gentium: promptior enim fit quis ad rem sibi traditam, si illi multos uideat assentire. De Iudaeis autem tacuit, quia magister gentium erat, sicut & in ceteris gentibus subauditur ab eo. Sapientes autem illos dicit, qui mundanis rationibus eruditi, sapientes uocantur in seculo: dum autem syderum speculatores sunt, aut mensuris, aut numeris, aut arti grammaticae student, aut rhetoricae, aut musicae. Requiritur enim, quomodo Apostolus Graecis & Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor est: Quid enim ab ipsis acceperat, unde eis debitor fieret: Arbitror diuersis quidem gentibus inde effectum esse debitorem, quia omnium gentium linguis eloqui accepit gratiam spiritus sancti. Ergo debitor omnibus illis efficitur, quorum causa accepit a deo linguae notitiam. Sapientibus autem efficitur debitor, per hoc quod accepit sapientiam in mysterio absconditam, quam perfectis & sapientibus loqueretur: quo modo autem & insipientibus: in quo patientiae gratiam, & longanimitatis accepit: summam etenim patientiae ferre insipientium motus.

» Non enim erubesco super Euangelium] Hoc est, sicut quidam doctores erubescerent, qui doctrinam coelestem, adiunctis miraculis corroborare nequibant. Virtus enim dei est &c.] Nulla maior uirtus est, quam quae de uicta morte, homini perditam reddidit uitam, quamuis incredulis infirmas uidebatur: definiens ergo quid sit Euangelium, pronuntiat. Virtus enim, inquit, in salutem omnium credentium] Quod autem dixit, quod uirtus dei est in salutem, uidetur ostendere, quod sit aliqua uirtus dei, quae non sit ad salutem.

† compositio

† sed

Paulus palmes
fuit fertilis.

Iudaeorum non
minis quam ob
rem Paulus non
meminerit.

Sapientes quos
Paulus appellat.

CAP. I. SEDVLII HYBER, IN EPIST.

Virtus quædam tem, sed ad perditionem: Sicut in Psalmis legitur: In uirtute tua disperde illos: *dei ad perditionem est.* uirtus enim in dextera est qua saluamur; ut uirtus in qua disperdit, sinistra dicitur.

„ catur. Iustitia enim dei reuelatur in eo, ex fide in fidem] Iustitia dei est, „ quia quod promissit, dedit. Iudæo] Credenti, quod ei promissit deus per prophetas suos: Iustum dominus probat, Ex fide] Dei promittentis. In fide] Homini- „ nis credentis. Iustitia dei reuelatur] Qui credit, ueracem deum dedisse quod promissit: Hoc contra Iudæos loquitur, qui negant esse Christum quem promissit.

Abacuc 2. „ Sicut scriptum est] In Abacuc uidelicet. Iustus ex fide] Id est, „ non ex operibus legis. Viuit] Hoc est, presentem uitam ducit, uel ui-

Crederem le- tam æternam acquirat: aliter secundum Pil. *

gendum Palla Iustitia dei est] Quod iustum fuerat, ut quo modo Abraham credens „ dium, qui item ex gentibus, per solam fidem iustificatus est, ita ceteri fidem eius imitantes, „ Hybernienfis saluarentur. Ex fide] Abraham. In fidem] Homini- „ fuit, nisi ali- siue ex fide Iudæi, in fidem gentilis: Ideo autem ex, & in posuit, ut tautologiae „ quot annis fu- uitium declinaret. Iustitia dei in Euangelio reuelatur, per id quod ad salutem

isset Sedulio nullus excipitur uenire, siue Iudæus, siue Græcus, siue Barbarus: Nam omni- „ minor. bus dicit saluator: Venite ad me omnes qui laboratis, & ego reficiam uos: Re-

Matth. 11. uelatur iustitia dei, quæ obiecta prius uelabatur in lege; reuelatur enim in his, „ qui ex fide ueteris testamenti, ad fidem noui Euangelij ueniunt: & cum in „ Euangelium ueniunt, ex fide legis, in fidem Christi diriguntur. Iustus autem „ meus ex fide uiuit, id est, ueteris & noui testamenti: nam alterum sine altero „ integritatem uitæ non habet. Aliter, ex fide prædicantium, in fidem credenti- „ um. Siue ut Augustinus exponit, ex fide uerborum, quibus nunc credimus quod

D nondum uidemus, in fidem rerum, qua in æternum quod nunc credimus, ob- „ tinebimus: quare non homo uel uir ex fide uiuere dixit, ideo ne reprobaret o- „ pera, dum hucusque fidem & gratiam commendauit, hic uero opus ostenditur, „ dicens: Iustus ex fide uiuet, quia iustum indicat, bona opera habentem.

„ Reuelatur enim ira dei de celo] Sicut in illo qui credit, iustitia dei reuelatur, „ ut supra memorauit, ita & in eo, qui non credit, ira dei reuelatur de celo.

Matth. 6. „ Autoritas celsitudinis hoc loco ostenditur, sic est illud: Pater noster, qui es in „ Iacobi 1. „ coelis. Sic: Omne datum optimum, & omne donum perfectum deforsum est, „ descendens à patre luminum: Ita & iusta uindicta, quæ ira dei appellatur, non „ nisi de superni iudicis throno descendit. Ira dei uidetur interdum uirtus ipsa, „ quæ præest poenarum ministris, & quæ supplicia infert peccatoribus, dicit: In- „ terdum tentationis afflictio ira dei nominatur, sicut Iob dicit: Ira dei in cor- „ pore meo: Et quia spiritualia nequitiae, aduersum quæ nobis certamen est, in „ coelestibus esse dicuntur, consequenter in eos, qui ab his superantur, ira dei de „ celo dicitur iaculari. In omnem impietatem] Id est, Iudæorum & Gen-

„ tium: Impietas, in deum peccare est: Iniquitas, in homines: In deum ergo & in „ Impietas. „ Iniquitas. homines peccat Qui ueritatem in iniquitate detinent] Non dixit, quod non „ habent ueritatem, sed ueritatem quam sciunt, in iniquitate detinent, nam ueritatem „ nominis dei in iniustitia indignæ materiæ detinent idolorum.

„ Quia quod notum est dei] Noticia dei manifesta est ex fabrica mundi, ut „ enim deus, qui natura inuisibilis est, possit sciri, opus factum ab eo est, quod opti- „ ficem uisibilitate sua manifestaret, ut per certum incertum posset sciri. Quia quod „ notum est.] Id est, quod cognosci de deo potest, per coniecturam creaturæ, „ uerbi gratia, quod sit, & quod iustus sit, & omnipotens: Ostendens esse aliquid „ dei quod notum sit, & aliquid eius quod ignotum sit. Ignotum hoc dei intelligendum „ est, cum

- A est, cum ratio substantiæ eius uel naturæ, cuius quæ sit proprietas, puto quod
 non solum nos homines, sed & omnem lateat creaturam. Deus enim illis
 manifestauit] Id est, manifestauit se, dum opus fecit per quod possit agnosci.
 Inuisibilia enim ipsius, à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta per
 spiciuntur] Hoc est, mysteria obscura suæ uirtutis, Sciendum est, quod hic
 inuisibilia quæ nominat de creaturis, spiritualia alibi dicit: Ideoq; addidit:
 Sempiterna quoq; uirtus eius ac diuinitas] Virtus est, qua instituit quæ non
 erant, quæq; omnia regit: diuinitas est, qua replet uniuersa. Non magnifica
 uerunt] Quia nec dignum honorem deo dederunt. Aut gratias egerunt]
 Pro eo quod tales facti sunt, ut deum possent agnoscere, si uellent. Sed eua-
 nuerunt in cogitationibus suis] Per cogitationum suarum uanitatem, dum
 formas & imagines corporeas requirunt in deo, in semetipsis dei imaginem per-
 diderunt: quos Anthropomorphitas ecclesiastici uiri solent nominare. *Anthropomor-
 phita.*
 Obæcatum est insipiens cor eorum] Recedentes à lumine ueritatis sapien-
 tes, quasi qui inuenissent, quomodo inuisibilis deus per simulachrum uisibi-
 le coleretur. Stulti facti sunt] Non intelligentes, nullam similitudinem ha-
 bere mortuum immortalis, & corruptibile sempiterni conditoris: Quamuis
 ad omnes homines, quibus inest naturalis ratio, maxime tamen hæc spectant
 ad sapientes huius mundi, & eos qui Philosophi nominantur, quibus præci-
 pue creaturas mundi, & omnia quæ in eo facta sunt, discutere disciplina est, &
 per hæc quæ uidentur, ea quæ non uidentur rationem colligere. Et mutaue-
 runt gloriam immortalis dei] Hoc est, nomen & honorem dei idolis dederunt:
 A uuo enim deo recedentes, mortuis fauent. Primi enim Babylonij, deum *Babylonij prie-
 mi fuerunt ido-
 lolatra.*
 B uocauerunt figmentum Belis, hominis mortui, qui principatum dicitur in eis
 egisse. Coluerunt & serpentem, draconem, quem occidit Daniel, homo dei,
 cuius similitudinem habent: Aegyptij colebant quadrupedem, quem dicebāt
 Apim, in similitudinem uaccæ, quod malum imitatus est Ieroboam: & uolu- *Apis Aegy-
 ptiorum.*
 cres, quia cronica sacra habebant pagani, id est, ut aquila Iouis, graculus & cor-
 nix diceretur. Sed breuiter, & omni in unū collecta definitione dicamus: Ado-
 rare alium præter patrem, & filium, & spiritum sanctum, impietatis crimen est.
 Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum.] Isti aut uerten-
 tes se à deo, traditi sunt diabolo. Tradere hoc est permittere, non incitare, aut *Tradere.*
 immittere, ut ea quæ in desiderijs conciperent, explerent in opere. Per hoc
 quod deserunt, traduntur in desideria cordis sui. Quali iudicio erga diuinitatis
 usi sunt uenerationem, dum dei incorruptibilis gloriam, ad foedas & indignas
 deducunt hominum & animalium formas, tali etiam erga semetipsos utantur
 uice, ut rationabiles homines uiuant more irrationabiliū belluarum. Item Au-
 gustinus in libro de gratia dei, & libero arbitrio: Propterea tradidit illos de-
 us in desideria cordis eorum] Scriptum est in Prouerbijs Solomonis: Sicut im- *Libertas arbitrii
 nulla.*
 petus aquæ, sic cor regis in manu dei, quocumque uoluerit, inclinabit illud. Et
 in epistola Pauli ad Romanos: Propterea tradidit illos deus in desideria &c.
 His & talibus testimonijs diuinorum eloquiorum, satis, quantum existimo,
 manifestatur, operari deum in cordibus hominum, ad inclinandas eorum uo-
 luntates quocumque uoluerit, siue ad bona pro sua misericordia, siue ad mala *Deū obturare
 quorundā cor-
 da quemadmo-
 dum intelligen-
 dum sit.*
 pro meritis eorū: iudicio autē suo aliquando aperto, aliquando occulto, sem-
 per autem iusto. Ac per hoc, quando legis in diuinis literis, à deo seduci ho-
 mines, aut obtundi, aut obturari corda eorum, nolite dubitare præcessisse ma-
 la merita eorum, ut iuste paterentur. In immundicia] Quæ est in turpibus
 b mysterijs

C mysterijs, ut contumelijs afficiant corpora sua, dum sibi in sacramentis idolorum cauteria & bustiones infligunt, ut quasi amentes ipsi in se suorum
 22 sint uindices delictorum. Qui commutauerunt ueritatem dei in menda-
 22 dacium] Hoc est, nomen dei qui uerus est, dederunt hijs qui non sunt
*Colere simula-
 chra est uerita-
 tem couertere
 in mendacium.* dijs, lapidibus scilicet & lignis, atq; metallis. Qui simulachrum colit, conuertit
 ueritatem dei in mendacium: nam mare ueritas est, hoc est uera creatura: Ne-
 ptunus autem mendacium, factum ab homine, conuersa ueritate dei in menda-
 cium. Quia deus fecit mare, homo autem simulachrum Neptuni. Et colue-
 runt, & seruiuerunt creaturæ potius quam creatori] Id est, non solum dilexe-
Seruire quid. runt, sed etiam seruiuerunt: Sed quicumq; alicuius creaturæ cupiditate uincitur,
 22 ipsi seruit: à quo enim quis superatus est, huius & seruus est. Qui est benedi-
 22 ctus in secula] Cui si seruissent, & ipsi fieri benedicti in secula potuissent.
 22 Nam foemina eorum immutauerunt naturalem usum, in eum usum, qui est
 22 contra naturam] Omnia peruerterunt, in deum peruersi: Neq; enim ordinem
 22 naturæ seruare poterant, qui naturæ dereliquerant autorem. Similiter autem
 22 & masculi, relicto naturali usu foeminae.] Aliam dare Satanas legem non po-
 test, nisi ut cõcessa & licita in alium ordinem uertat, ut dum aliter fiunt quam
 22 concessa sunt, peccatum sint. Exarserunt] Quia effrenata libido modum ser-
 22 uare non nouit. Et mercedem, quam oportuit erroris sui, in semetipsis recipi-
 22 entes.] Oportuisse non est ueritus dicere Apostolus, ut qui creaturæ potius,
 22 quam creatori seruiuerunt. Erroris sui mercedem] Non inuiti hæc turpia pa-
 22 tiendo, sed libenter faciendo. Receperunt] Iudicio scilicet non alicuius ho-
 minis immundissimi, quem talia delectarent, sed iustissimi dei, qui tradidit il-
D los in passiones ignominia, ut crimina criminibus uindicarentur, & supplicia
 22 peccantium non sint tormenta, sed incrementa uitiorum. Et sicut non pro-
 22 bauerunt deum habere in notitia] Non nescierunt, sed minime probauerunt:
 Ille enim probat deum habere in notitia, qui semper illum præsentem habens,
 22 peccare non audet. Tradidit illos deus in sensum reprobum] Deus nemis-
 22 nem tradit, sed relinquit, nec adiuuat eum qui peccat. Repletos omni iniqui-
 22 tate, & malitia] Principales causas ostendit esse omnium uitiorum. Ioannes
*Iniquitas gene-
 rale peccatorum
 omnium nomen.* Metropolitanus hæc dicit: Iniquitas est generale nomen omnis peccati ab
 origine: Nam quisquis de æquitate naturæ, uel mandatorum dei labitur, in-
 22 quus dicitur: Vnde iniquitas dicta est, quasi inæquitas: Malitia uero, quasi ma-
 22 ior latio: molitur enim, uel magis uult q̃ necesse est. Fornicatio dicta est, quasi
 22 formæ necatio, per quam forma bona naturalis animæ necatur. Fornicatio au-
 22 tem est, à legitimo coniugio foras exire. Impudicitia, est peccatum publicum,
 22 & perseuerans. Auaritia, dicta est quasi ab auro respecta. Auarus dicitur, qua-
 22 si auidus auri. Inuidia, est odium alienæ felicitatis. Homicidium, est innocen-
 22 tis occisio. Contentio est, ubi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defen-
 22 ditur, ubi non tam ueritas queritur, sed intentio fatigatur. Contentiosus est,
 22 qui aliquid contra conscientiam suam nititur defensare. Dolus, est occulta ma-
 22 litiã, blandis sermonibus adornata. Malignitas, est malitiæ opus, dicta à male
 22 agendo. Sufurrones] Murmuratores non in faciem, sed in aurem loquen-
 22 tes. Deo odibiles] Nihil enim est tam odibile deo, quam idololatræ. Contu-
 22 meliosi sunt, qui uelocis sunt in uerbis iniuriæ. Superbia, est amor alienæ excel-
 22 lentia, qui uult supergredi, quod est superbi. Inuentores malorum] Quia
 22 semper superbia excogitat & inuenit mala: sicut autor superbiæ per elationem
 22 suam inuenit sibi malum, quod ante non fuerat. Elatus autem dicitur, qui se
 iactat

A iactat super mensuram suam. Item elati sunt, qui se iactant habere quod nō ha-
 bent. Parentibus non obediētes] Veri parentes sunt, qui per semen uerbi *Veri parentes*
 generant in lucem, & uitam æternam. Insipientes] Incompositos. Inordi-
 natos] Qui à fonte sapientiæ recesserunt, necesse est ut inordinate ferantur.
 Sine affectione] Affectio est adimpletio charitatis. Sine misericordia]
 Quomodo enim aliorum poterāt misereri, qui sibi crudeles sunt? Tertio inue-
 nimus ab Apostolo positum: tradidit illos: & primæ quidem causas addidit:
 Quia cum cognouissent deum, non sicut deum magnificauerunt &c. Propter
 quod, inquit, tradidit illos deus in desideria cordis eorū &c. Secundæ traditio-
 nis causam uidetur præmittere, cum dicit: Quia cōmutauerunt ueritatem dei
 in mendacium. Propter hoc, ait, tradidit illos deus in passiones ignominia:
 quæ tamen secunda traditio grauioribus flagitijs uidetur obnoxia: etenim scē
 minæ, inquit, eorū mutauerunt naturalem usum &c. Tertiæ quoq; traditionis
 causas uidetur dare, cum dicit: Et sicut non probauerunt deum habere in noti-
 tia, tradidit illos deus in reprobum sensum &c. Verum distinctiones istæ cau-
 sarum, non mihi uidentur cōgruere satis ad ea, quæ singulis quibusq; subiecta
 sunt crimina: Quomodo enim turpioribus flagitijs is, qui creaturam deseruit,
 magis quàm ille, qui gloriam incorruptibilis dei mutauerit in similitudinem
 imaginis corruptibilis hominis, & uolucrū, & quadrupedū, & serpentū? Aut
 quomodo supra utrunq; horū, uelut examini cuidam traditur malorū, hī qui
 non probauerunt deū habere in notitia? Magis itaq; mihi uidentur omnes hæ
 causæ, quæ traditionibus singulis proferuntur, in unum coadceruandæ, & rur-
 sum traditionū species in unū, ut uerbi causa ita dicamus: Quod cōmutauerūt
B gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis.
 Et: quia cōmutauerunt ueritatē dei in mendaciū. Et: nec probauerunt deū ha-
 bere in notitia: Propter hæc omnia tradidit eos deus in desideria cordis eo-
 rum, & tradidit in passiones ignominia, & tradidit illos deus in reprobum sen-
 sum, ut facerent quæ non conueniunt, qui erant repleti omni iniquitate & ma-
 litia, & cæteris quæ scripta sunt malis. In his autem tribus, uniuersas impietatis *Tria uitia o=
 mnia alia com=
 plectentia.*
 species enumerasse uidetur Apostolus, uel eorum qui idola colunt, uel eorum
 qui creaturæ deseruiunt potius, quàm creatori: siue eorū, qui non probauerūt
 deum habere in notitia. In quorum primo titulo promiscue pagani: In alio sa-
 pientes eorum & philosophi designantur: Puto quod hoc tertio indicetur hæ-
 retici, uel creatorem deum negantes, uel diuersas blasphemias in excelsum lo-
 quentes. Certum est autem, quod siquidem tradiderit deus uel in desideria cor-
 dis, uel in passiones ignominia, uel in reprobum sensum, continuo in eo qui
 traditur, seges criminum surgat. Qui cum iustitiam dei cognorint, non intelle-
 xerunt, hoc est, oculos habent & non uident: non enim intellexerunt, tales à *Psal. 113.*
 deo, etsi non in præsentī, tamen in futuro esse puniēdos. Non solum qui
 faciunt, sed etiā qui consentiunt facientibus] Sunt quidam, qui se reos non
 putant, si non operentur quæ mala sunt, assentiunt autem facientibus. Assen- *Assētiri facien-
 tibus quid sit.*
 tire autem facientibus est, si cum quis possit reprehendere, taceat: ut audiens fa-
 bulas, aduletur: & ita est, ut qui fomitem præbent delictis eorum, dignū est ut
 pari crimine rei habeantur. Sunt item alij, qui non solum faciunt mala, sed etiā
 consentiunt male facientibus. Duplex ergo horum nequitia est: illi enim nō
 tam mali sunt, qui faciunt, & facientibus contradicunt.

- C** „ Ropter quod inexcusabilis es ð homo omnis qui iudicas] Quoniam facientē maligna, & consentientē facientibus, morte dignos ostendit, ne forte is qui facit, & non consentit facientibus, excusari se posse putaret, docet huiuscemodi inexcusabiles esse propterea, quia non cōsentiendo facientibus, sed magis iudicando illos, se in his iudicat, quia hæc ipse agit, quæ in illis damnat. Scimus autem, quoniã iudiciũ dei est secundum ueritatem] Hic terrorē incutit, ut quē in curiosum illi dicunt, iste malos secundum ueritatem dei dicat iudicaturũ, hoc est, seuerissime reddere secundũ mensurã uniuscuiusq; non parcere. Si em̄ tu peccator peccatorē, tui similē iudicas, quanto magis deus iustus te iudicabit iniustũ. Secundũ ueritatē] Humanũ enim iudicium multis modis corrumpitur, amore, odio, timore, auaritia. Sæpe iudiciũ integritas uiolatur, & contra iustitiã regulã interdũ misericordiã inclinatur. Illud est quod in hoc loco uidetur ostendĩ, quia solius dei sit secundũ ueritatē iudiciũ: Sunt em̄ quædã quæ cõmittuntur opere quidē malo, animo aut̄ non malo; ut si quis uerbi causa homicidiũ non uoluntate cõmiserit. Et alia fiunt opere quidē bono, sed animo nõ bono; ut si quis misericordiã nõ pro mādato dei, sed ut laudetur ab hoĩbus faciat. Alia uero sunt, in quibus siue in bono, siue in malo animus cũ opere cõcordat: & quia corda hoĩm nosse solius dei est, & mētis secreta agnoscere, idcirco ipse solus est, qui secundũ ueritatē potest habere iudiciũ.
- D** „ Existimas autē ð homo] Hoc est, nunquid tibi examē datũ est uel potestas iudicandi de malis & stupris, cum eadē agis, & non est qui de te ad præsens iudicet? Effugies iudiciũ dei? Nõ utiq; in futuro euades. An diuitias bonitatis eius & patiētĩ, & longanimitatis cõtemnis? Diuitiã bonitatis dei, quibus bona pro malis dat. Patiētĩ uero est, qua peccatores impunitos patienter cõuertit tolerat. Longanimitas est, qua longũ spatiũ poenitētiã dat. Diuitias bonitatis ille agnoscere potest, qui cõsiderat, quãta in terris mala quotidie hoĩes gerant, tamen his deũ producentē solem suũ quotidie, & pluias ministrantē. Sustinatio uero, uel longanimitas, ac patientia in hoc uidetur differre, quod qui infirmitate magis quã proposito delinquũt, sustentari dicuntur: Qui uero pertinaci mente uelut insultant in delictis suis, patienter ferri dicendi sunt. Sed sicut
- Sap. II.** „ oĩa in mensura fecit deus, & pondere, & numero, ita etiã patientiã eius certa mensura est. Tu autē secundũ duritiã, & impœnitens cor] Impunitatē sperans peccatorũ, non solũ durat, inconuersibilis & incontractabilis manens, sed
- Cor durum.** „ adhuc peccat, securus q; nõ sit ultio futura. Cor durũ in scripturis dici uidetur, cum mens humana, uelut cera à frigore iniquitatis obstricta, signaculũ imaginis diuinæ non recipit. Thesaurizas tibi irã] Huius uerbi in scripturis significatiã triplicē legimus: dicit em̄ in Euangelio, thesauros esse quosdã in terris, in quo p̄hibet dñs thesaurizari, & alios thesauros in coelo iubet fideles recõdere, et hic nũc Apl̄s dicit irã thesauros: Ira aut̄ dei nihil aliud, q̄ iusta uindicta intelligit. Crassitudo uero cordis est, ubi subtilis & sp̄ialis intelligentiã non recipitur
- Thesauri usus in scripturis.** „ sensus. Qui reddet unicuiq; scđm opa sua] Sciẽdũ q; ex Hiermia Apl̄s hoc testimoniu sumpserit. Illud qđ in Ezechiele scriptũ est huic sentētiã uideĩ aduersari, dicit em̄: Cũ auertit se iustus à iustitiã sua, et fecerit iniquitatē scđm oēs iniquitates, quas fecit iniquus, oēs iustitiã eius quas fecerit nõ cõmemorabũtur in lapsu eius, quo lapsus est; sed in peccatis qui peccauit, in ipsis moriet̄: In quo uidetur

A uidetur latēter huiusmodi inseruisse intellectū, ut si forte nō secundum omnes iniquitates quas fecit iniquus, fecerit iustus, non oēs iustitiæ eius de memoria auferantur. His quidē qui secundū patientiā boni operis gloriā, & honorē, & in corruptionē quærētibus uitā æternā] Boni operis merces per patientiā expectat, qđ in præsentī uitā nō redditur, per fidē enim ambulamus, & nō per speciem; patientiā autē boni operis in illis esse certū est, qui agones & certamina perferūt. Gloriā] Decus formæ, qua sancti fulgebūt sicut sol. Honorē] Filio *Matth. 13.*

rum dei, qđ nihil est maius, per quē etiā angelos iudicabūt. Incorruptionem] Vitæ scilicet perpetuæ. Signāter autē addidit incorruptionē, propter indiscretionem secularis gloriæ, atq; honoris, qui corruptibilis est. His autē, qui ex contentione sunt] Subaudi, erit; In diuinis scripturis ægritudines animæ numerantur, sed unus ex cæteris aīæ languor est, & quidē pessimus. Contentio aīæ intelligenda est, per quā omne opus prauū geritur, per quā hæreses nascunt, per quā schismata & oīa scandala, quæ in ecclesijs fiunt; dū uidelicet qui apđ semetipsos prudentes sunt, & in cōspectu suo sapientes, quicquid libuerit pro lege defendūt. Diffidūt] Hoc est, nō credunt, uel nō obediunt, ut Origenes ait. Veritati] Id est, doctrinæ euangelicæ. Credunt autē iniquitati] Hoc est, idololatriæ. Ipse cruciatus, qui ex prædicta conscientia animæ incutitur, ira appellat: indignatio enim ipsius iræ, tumor quidā est, & per singula quæq; cōmotio, ut si, uerbi gratia, aliqđ pessimū uulnus, irā ponam, huius autē tumor & distētio, indignatio uulneris appellat. Tribulatio uero, quā subsequit angustia, nō est similis putanda illi tribulatiōi, de q̄ dicit Apostolus: Quia tribulatio patientiā operat: illa enim talis tribulatio angustia nō habet subsequētē. In omnē aīam] Aīa pro toto hoīe dicit, sicut in Gene. legim⁹ Iacob cū LXX, & VI, aīabus Aegyptū introisse. Gloria autē etc.] Hic cōtraria superiorib⁹ opponūt: nā gloriā cōtra irā, honor est cōtra indignationē, & qđ supra incorruptionē, hic pacē appellat. Sciē dū est, qđ triplex diuisio in his sentētijs Aplī claret: Nā ueri Christiani cū bonis operib⁹ in primo ordine ponūt, ubi dicit: His qui secundū patientiā boni operis etc. In secūdo uero loco, incredulos & ipios absq; bonis operib⁹ ex utroq; siue ex Iudaico, siue ex gētili populo posuit, dicēs: His autē qđ ex cōtentiōe etc. Tertio autē loco incredulos, cū bonis tamē operib⁹, ex Gētib⁹, uel Iudæis collocauit, dicēs: Gloria autē & honor & pax etc. Potest em̄ fieri, ut ex his qui in lege sunt, si qđ psuasione qđē cōmuni Christo nō credit, operet tamē qđ bonū est, iustitiā diligat, misericordiā teneat, charitatē & cōtinētā seruet, modestiā lenitatēq; custodiat, atq; omne opus bonū operet, hic etiā si uitā nō habeat æternā, qui credēs soli deo uero, nō credit filio eius Iesu Christo, quē misit, tamē gloriā operū eius, & honor, & pax poterit nō perire. Sed & Græc⁹, id est Gentilis, qui cū legē nō habeat, ipse sibi est lex, ostēdens opus legis in corde suo, iste licet alien⁹ uideatur à uitā æterna, qui nō crediderit Christo, & intrare nō possit in regna cœlorū, qui renatus nō est ex aqua & spiritu sancto, uidetur tamen qđ per hæc qđ dicūtur ab Aplō, honorū operū gloriā, & honorē, & pacē pdere penitus nō possit. Dubitari igitur nō puto, qđ is qui p malo opere cōdēnari meruisset, idem si operat⁹ est op⁹ bonū, remuneratiōe boni operis dign⁹ habetur. Vides em̄ dicētē Aplm: qđ om̄s nos stare oportet ante tribunal Christi, ut reportet unusquisq; ppria corporis sui, pro ut gessit, siue, bonū siue malū. Iudæo primū & Græco] Semper Iudæū antepōnit prærogatiua patrū, ut aut coronetur prius, aut damnetur, qui credens propter Abraham honorificior est, diffidens peius tractandus est, qui donum promissum patribus refugauit. *Rom. 5.*
Anima pro toto homine.
Triplex ordo hominum.

C mum dixit, quia prius credita sunt eis eloquia dei. Græcum quoque subiunxit, propter sapientiam Græcis traditam. Ira est, non ei qui iudicat, sed ei qui iudicatur, dum sit reus. Irasci enim dicitur deus, ut uindicturus credatur: Nam dei natura ab his passionibus immunis est, & ut non solum irasci, sed & uindicare credatur, adiecit: & indignatio. Angustia uero sunt, quibus sententia constructus, tribulabitur in poena. Quicumque enim sine lege peccauerunt] Requiritur est, utrum de sola Moyse lege intelligendum sit, an & de lege Christi, uel etiam de quacunque humana lege, sub qua unumquemque mortalium uiuere contingit, quo secundum ipsam iudicari possit, qui in ea peccat: An qui extra solam Moyse legem, etiam si aliqua lege uiuat, uelut extra legem positus, cum peccauerit pereat. Nam ipse Apostolus Paulus, cum dicit se his qui sine lege essent, sed in lege esse Christi, ostendit se in lege quidem Moyse non esse: ecce tamen in lege Christi per legem iudicabuntur: Vtique qui in lege Christi est, per legem Christi: & qui in lege Moyse, per legem Moyse iudicabitur, ut pereat. Neque qui sub lege Christi est, quamuis etiam subditus legi Moyse uideatur, iudicari tamen secundum eam putandus est, cur non sit circumcissus, uel cur sabbatum non seruet: quod & si iuxta Moyse legem putandus est iudicari, secundum hoc quod lex spiritualis est iudicabitur. Hi peribunt & iudicabuntur] Vnde uoluit intelligi, quia qui perit, per iudicium dei perit: & qui iudicatur, peccator perit.

D Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex] Ne quis forte diceret, legem Gentes non habent, ad quam formam poterunt iudicari? Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis] Certum est, quod Gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt facere, non pro sabbatis, uel neomeniis dicuntur, uel sacrificiis, quæ in lege scripta sunt: Non enim hæc lex in cordibus Gentium dicitur esse scripta, sed hoc est quod naturaliter sentire possunt, uerbi gratia: ne homicidium, ne adulterium faciant, ne furentur, ne falsum testimonium dicant, ut honorent patrem & matrem, & horum similia. Fortassis & quod deus unus creator sit omnium, scriptum in cordibus Gentium: magis tamen mihi uidetur hæc, quæ in corde scripta esse dicuntur, euangelicis legibus conuenire, ubi cuncta ad naturalem referuntur æquitatem: quid enim naturalibus sensibus proximius, quam ut que noscunt sibi fieri homines, hæc ne faciant alij: Legi uero Moyse concordare lex naturalis secundum spiritum, non secundum litteram potest, hæc autem lex scripta est, non atramento, sed spiritu dei uiui. In cordibus] Sciendum est autem, rationalem animæ uirtutem cor solere nominari, Opus legis est fides, quia quod mandat lex, ultro facit, ut credat in Christum. Testimonium ipsis reddente conscientia eorum] Quod ad presentis uitæ cogitationes pertinere uidetur, cum quid faciendum, uel non faciendum sit, diutina deliberatione cogitamus, & inuicem se cogitationibus accusantibus, quia cogitationes nostræ erunt in die iudicij ante oculos nostros, tanquam quædam historia cognoscenda, sicut scriptum est: Arguam te, & statuam illud contra faciem tuam, Sed notandum est, quod hoc in loco schema, quod *χρονος* dicitur, elucet, per quam speciem, diuersa tempora pro alijs temporibus ponuntur: nam participia presentis temporis, pro futuro temporis participijs posuit, dicens: cogitantibus, accusantibus autem, & defendentibus, pro accusaturis, ac defensoris. In die cum iudicabit dominus occulta hominum] Dux cogitationes in homine se accusabunt inuicem, bona & mala: Bona accusat malam, quia contradixit ueritati: Mala iterum accusat bonam, quia non secuta est ut sensit: Rectum iudicium dei quis dubitet, ubi accusatores & defensores adhibentur, & conscientia testes:

Sed

*Angustia.**Iudicia ex præscripto legum fient.**Euangelij præcepta nature confirmata.**Cor pro anime uirtute rationale sumitur.**Χρονος, μὲν in Paulo.**Cogitationes se inuicem uelutro accusabunt in die iudicij.*

A Sed sciendum, quod non utiq; illæ cogitationes, quæ tunc nascentur, uel ac-
 cusabunt animam, uel defendunt, sed istæ quæ nunc sunt in nobis: cum enim,
 siue bona, siue mala cogitamus, uelut in cæteris, ita in corde nostro tam bo-
 narum, quàm malarum cogitationum, notæ quædam & signa relinquuntur,
 quæ in occulto nunc pectoris posita, in illa die reuelari dicuntur, à nullo alio,
 nisi ab eo, qui solus potest occulta hominum scire: quorum signorum causas
 non latere deum, etiam nostra conscientia testabitur, quod iudicium secun-
 dum Euangelium Pauli, hoc est, quod Paulus annūtiat per Iesum Christum,
 fiet: Pater enim neminem iudicat, sed omne iudicium dedit filio. Quod au-
 tem erat Apostoli Pauli Euangelium, hoc etiam cæterorum Apostolorum, *Euangelium
 Pauli & Apo-
 stolorum.*
 & omnium fidelium dispensatorum tanti sacramenti: Non omnes illi Euan-
 gelium conscripserunt, sed tamen omnes Euangelium prædicauerunt: Narra-
 tores quippe dictorum, factorum, passionis, resurrectionisq; Christi, proprie
 dicti sunt Euangelistæ. Si autem tu Iudæus cognominaris] Hinc
 conuertitur ad Iudæos, docens opere, non nomine tantum debere esse Iudæ-
 um, eumq; esse uerum, cuius occulta sint bona. Notandum est, quod non
 dixit, si tu Iudæus es, sed Iudæus cognominaris, quia non idem est esse Iudæ-
 um, & cognominari Iudæum: quia uere ille est Iudæus, qui in occulto cir-
 cuncisus est, circuncisione cordis, qui spiritu, non litera legem custodit, cu-
 ius laus non ab hominibus, sed ex deo est. Et requiescis in lege] Id
 est, securus es in lege. Et gloriaris in deo] Gloriaris te solum nos-
 se deum, eiusq; agnoscere uoluntatem. Et probas quæ utiliora sunt]
 Ita ut non solum quæ sint bona scias, uerumetiam quæ sint meliora, & utilio-
 ra discernas. Confidis te ipsum esse ducem cæcorum] Quorum
 obscuratum est lumen in tenebris ignorantia. Insipientium eruditorem]
 Erudiantem rudes, qui sapientiam non habent. Magistrum infantium]
 Id est, paruulorū, ætate uel sensu. Habentem formam scientiæ] Ad quam
 semper respiciens, errare non possis. Quid ergo doces alium, te ipsum non
 doces?] Similiter & Gentibus dixerat, qui enim alium iudicas, te ipsum con-
 demnas: Qui in lege quiescis & Iudæe, cur transgredieris legem? qui gloriaris
 in deo, quare inhonoras deum, dum testimoniū eius quod dedit filio suo, non
 recipis: ipse enim dixit: Hic est filius meus dilectus, Qui nosti uoluntatem ei-
 us, quare non obtemperas uoluntati? Qui probas utiliora, quare inutilia secta-
 ris? Dux cæcorum, quomodo uiam non uides rectā? si enim uideres per ipsam
 utiq; ambulares. Si lumen es aliorum, quare non abijcis opera tenebrarum?
 Eruditor insipientium, ut quid timorem domini, qui est initium sapientiæ, reli-
 quisti? Magister infantium, quomodo puer es sensu? Qui habes formam scien-
 tiæ & ueritatis in lege, quare nec ipse sequeris, nec alios pessimo exemplo peri-
 mis? Et qui prædicas non furandum] Tu aduentum & præsentia Chris-
 ti, qui in uniuerso mundo effulsit, furaris. Moecharis] Non est autem una
 moecha, nam totum quod debet deo anima, si alicui præter deum reddiderit,
 moechatur. Qui negas moechandum] Tam graue adulterium committis,
 ut adulterum sensum literæ introducas ad synagogam, & collocas eam cum le-
 gis litera, quæ foris est, cum scriptum de ea legas: Quia omnis gloria filia regis
 intrinsecus. Qui abominaris idola, sacrilegium committis] Verum dei
 templum, quod est Christus Iesus, uiolans: soluitis enim templum, quod in
 tribus diebus resuscitandum est, his qui credunt. Sed & qui ex lege, & Prophe-
 tis sermonem, Christum pronuntiantem furatur, & occultat ne populus audi-
 at, &

*Euangelium
 Pauli & Apo-
 stolorum.
 Euangelistæ
 qui dicantur.*

Iudæum esse.

Matth. 3.

Ecll. 1.

*Moechantur,
 q̄ honorē deo
 debitum alte-
 ri rei deserūt.*

Cat, & credat, sacrilegium committit, & uere templum dei uiolat; item quoque hic *Sacrilegium committit qui uerbū ueritate ex industria reticent.* qui cognominatur Iudæus, & gloriatur in litera legis Moyſi, prauaricator legis arguitur, cum non credit Christo. Sacrilegium est, quod proprie in deum committitur, quasi sacrosancti uiolatio. Præter istos ergo tales, qui dicuntur Iudæi, & non sunt, nomen dei blasphematur inter gentes, non solum pro operibus eorum pessimis, sed & propter humilem & deiectam intelligentiam, quã habent in lege & prophetis; ridicula etiam in ipsis gentibus fiunt, cum legis literam sequentes dicunt: Ne tetigeris, ne gustaueris, ne contaminaueris.

” Nomen enim dei per uos blasphematur inter gentes] Hoc ideo dixit Elias, quia nomen dei blasphematur inter gentes, non solum pro operibus eorum pessimis, sed quando Iudæos pro obnoxiiis suis tradendos non aduertebant, sed idolis suis dabant glórias, quasi qui Iudæorum deum uicissent in Iudæis: Et tempore Apostolorum dei nomen blasphemabatur in Christo, quia creditibus Gentibus Iudæi suadere nitentur, Christum non dicendum deum, ut blasphemia Gentium ab Iudæis autoribus sit perfecta. Sicut scriptum est] Præposturato ordine ante posuit testimoniū, quã diceret scriptum; ita enim dicentis sermo dilapsus est, ut quod ex propria intentione dicebat, eodem sensu scriptum in Propheta reperiret. Sciendum est hæc Apostolum per Ironiam dicere ad Iudæos, neque enim uere requiescit in lege, & gloriatur in deo, & probat utiliora hæc quæ enumerat. Possunt tamen hæc eadem Hæreticis aptari, ipsi enim Christiani nominantur, & nonnulli eorum lege instructi, doctores se esse cæcorum, & magistros infantium se esse profitentur, probantes utiliora, quæ late re ab Ecclesiasticis dicunt. Sed isti quoniam furantur uerba, & intellectum eorum peruersa expositione usurpant, adulterum fidei sensum, ad sponsam ecclesiam Christi, in regios thalamos inducunt. Recte ad eos dicitur, qui prædicas non furandum, furaris, qui dicitis non mœchandum, mœcharis, & qui abominaris idola, sacrilegium committis, preciosa uasa de templo dei, id est, ueræ fidei margaritas, de scripturis sanctis furantes. Per quos & nomen dei blasphematur inter gentes, dum casta & honesta ecclesiæ dei dogmata, corruptis ac turpibus maculant hæreticæ prauitatis erroribus. Circumciso quidē prodest, si legem custodias] In Genesi scriptum primo de circumcisione mandatum, cum responsa darentur ad Abraham, hoc modo: Et dixit dominus ad Abraham: Tu autem testamentum meum seruabis, & omne genus tuum post te in generationes tuas, & hoc est testamentum, quod disposui inter me & uos: Circumcidetur omne masculinum uestrum, & circumcidetis carnem præputij uestri, & erit in signo testamenti inter me & uos: & puer octauo die circumcidetur in uobis: omnis masculus in generationibus uestris, uernaculus & pecunia emptus, ab omnibus filiis alienigenarum, & qui non est ex semine tuo, circumcidetur, & erit testamentum meum super carnem uestram. Masculus, qui non fuerit circumcisus in carne præputij sui die octaua, exterminabitur ille de genere suo, quia testamentum dei dissipauit. Non nos tamen latere debet, quod in alijs exemplaribus non habemus positum, octaua die: Item in Leuitico scriptum est: Et locutus est dominus ad Moysen dicens: Loquere filiis Israël, & dices ad eos: Mulier quæcumque susceperit semen, & pepererit masculum, immunda erit septem diebus, secundum dies purgationis eius immunda erit, & die octaua circumcidetur caro præputij eius, & triginta diebus sedebit in sanguine suo immunda. Nec dubitari de hoc potest, quod non solum semen Abraham, & uernaculus seruus domi genitus, profecto gentis illius & pecunia emptus ab alienigenis

Requiescere Iudæi in lege Ironice dicuntur.

Hæretici.

Gene. 17.

Varictas exemplariorum ueris testamenti.

Circumcisio omnibus communis qui cum Iudæis uersantur.

nigenis

A nigenis circuncidebatur, sed quicumque cum Iudæis iudaice pascha fecerit, & circuncidi debeat. Hactenus nobis de circuncisione carnali pro uiribus dictum sit. Age iam secundum eam, quæ dicit, quia lex spiritualis est, quid etiam allegoricis legibus de ea sentiendum sit uideamus. Circūcisio est ex genitali membro, per quod successio humani generis, & carnalis propago ministratur, amputare aliquam partem: per hoc ergo iudicari figuraliter reor, amputandum esse ab anima, si qua illi ex consortio carnis adhæret impuritas, si qui eam libidinis malestradæ sensus obtexit. Quid autem esset absurdi, si ad discretionem cæterarum gentium, populus qui sub lege dei instituebatur, proprium aliqd gestaret in ligno. Et si necessaria uisa est partis alicuius amputatio, quid tam conueniens fuit, quàm eam inuenire, quæ uidebatur obscena: & illa auferre, quorum diminutio nihil ad officium corporis impediret? Quod uero quidam dicunt, quia si necessaria non erat pars illa membri, fieri à creatore nõ debuit: si autem necessaria facta est, non debet auferri. Interrogemus eos & nos, si necessariam dicunt filiorum procreationem: Necessariam sine dubio respondebunt. Erunt ergo culpabiles, qui continentia, & uirginitatis obtentu, necessaria naturæ non ministrant: & erunt cogendi ad nuptias, omnes qui secundum Euangelij leges semetipsos castrauerunt, propter regnum dei. In summa uero dicendum est, quod sicut multa necessaria erant baptismata, ante baptismum Christi: & multæ purificationes, antequàm purificatio per spiritum sanctum fieret: & multæ hostiæ, antequàm una hostia, agnus immaculatus, semetipsum patri offerret hostiam Christus: Ita etiam multis circuncisionibus opus fuit, usquequo una in Christo circuncisio omnibus tradetur: Et multorum sanguinis effusio præcessit, usquequo per unius sanguinem omnium redemptio fieret. Quod autem octaua die circuncisio dabatur, illud designari arbitror, quod præsentem quidem seculo septimana deputata est: Octauus autem dies, futuri seculi mysterium tenet, illorum ergo est circuncisio spiritualis, qui futuro seculo militant, in quo neque nubent, neque nubentur, & quorum in terris ambulantium, in cælis est conuersatio. Sciendum est, secundum allegoriam duo genera esse circuncisionum: Cordis circuncisio est, nihil fordidum, nihil indignum sentire de fide. Carnis circuncisio est, nihil immundum, nihil contaminatum in opere, gestisque committere, secundum Ezechielem qui dicit: Omnis filius alienigena incircuncisus corde, & incircuncisus carne, non intrabit in sancta mea. Hieremias ait: Ecce circuncisæ sunt aures uestræ, hoc est, ne recipiant obtreccionem. Hoc autem modo & incircuncisus labijs dicitur, qui non circunciderit blasphemiam, scurrilitatem, turpiloquium de ore suo, qui non posuerit custodiam ori suo, & ostium circumstantem labijs suis, qui non etiam à uerbo ocioso circunciderit os suum. Incircuncisus præputio carnis suæ dicitur is, qui erga naturalem coitum immoderatus & intemperantius effluit. Iesus filius Naue, ex præcepto domini, filios Israël secundo circuncidisse cultris saxeis memoratur, quod utique quantum ad litteram spectat, impossibile factu uidetur: Semel enim circuncisus in carne præputij, quid inuenire possit secundo circuncisio, quod auferret? Sed hanc difficultatem melius quidam explanat dicens: Verum de circuncisione quia sermo est, libet inquirere quare Moyses ipse, qui legem circuncisionis patribus à deo datam, & sibi toties inculcatam, refert, toto ducatus sui tempore neminem circuncidi uoluerit, præter unum solummodo filium suum Gersam, quem mater Sephora arrepta petra acutissima, ne à domino feriretur, circuncidit: Si omnis

Præputiū amputare qd sit.

Christus legælia omnia morte sua sustulit.

Octauo die circuncidi.

Duo genera circuncisionū.

Ezech. 44.
Hier. 6.

Circuncisio cultris saxeis fiebat.

Quamobrem Moyses circuncisione abstinetur.

C qui in

CAP. II. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

C qui in heremo nati sunt, à Iosue circumcidendos reliquerit, morem uidelicet diuinitus imperatum, quadringentis & sex annis obseruatum, annis quadraginta continuis intermittens, nequaquam hoc frustra, sed magno mysterio hoc factum crediderim; Moyses enim circumcisionem prædicat, sed Iosue perficit. Quia lex per Moysen data est, gratia autem, & ueritas per Iesum Christum facta est, nihilque proderit litera iubens, nisi adfuerit gratia iuuans. Omnibus itaque nostris gratia saluatoris circumcisis uitis, tunc in nobis completur, quod in Iesu Naue scriptum est; Hodie à uobis abstuli obproprium Aegypti. Obpropria namque Aegypti secum fert is, qui in ecclesia positus, & sub Iesu duce militans, Aegyptios mores, & motus animi barbaros non amputat. Circumcisio quidem prodest, si legem obserues] Quæ sit circumcisio, quam prodesse dicit, uel quæ lex custodiatur. Hæc, ut opinor, est circumcisio, quam prodesse dicit Apostolus, si legem custodiat, non legem literæ, cuius & circumcisionem in carne non recipit, sed legem spiritus, secundum quam circumciditur corde.

2. Cor. 3. Litera enim occidit, spiritus autem uiuificat, quia & lex dei non refertur atramento scripto, sed digito dei, qui est spiritus eius, & non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis. Verum potest nobis obijci, quod si ista circumcisio non alia intelligitur, quam animi purgatio, & abiectio uitiorum, quomodo addit adhuc, ita prodesse huiusmodi circumcisionem, si legem custodias, cum hæc ipsa circumcisio, nisi ex legis obseruantia fieri non uideatur? Sed intueri, ne forte abscindere uitia, & cessare à malis circumcisionem significet: agereque quæ bona sunt, & efficere quæ perfecta sunt, custodire sit legem: neque enim in eo perfectio est, si cesset à malo, sed in eo, si agantur bona iuxta Psalmographum, qui ait: Declina à malo, & fac bonum. Verum considera, si possit hoc in loco & ille intellectus admitti, ut dicatur etiam post aduentum Christi, carnalis circumcisio, quæ ex lege obseruabatur, prodesse aliquid custodientibus legem, secundum hoc, quod initio fidei nostræ adhuc à credentibus obseruabatur, ut in actibus Apostolorum docetur, uel Petrus in discretionem ciborum; uel Paulus in sacrificiis purgationis fecisse. Sed illud attendendum est, quod ad Galatas scribens, ait: Si circumcidamini, Christus uobis nihil proderit. Quod ita est intelligendum, quod nihil prodest circumcisio his, qui ex ea putant aliquid iustificationis assumi, prodest autem his, qui putant sibi ad Christum ueniendum non esse, si eis circumcidere filios uitaretur: Erant enim nonnulli in initijs, qui circumcisionem uelut in signe uernaculum gentis suæ, nimio amore seruant, & impediri uidebantur à fide, si hoc eis uitaretur, quo carere non poterant: Circumcisio quidem prodest: potest dici è contra, si prodest, cur prætermittitur? sed prodest, si legem custodias, tenenda igitur circumcisio est, & ut possit prodesse, seruanda est lex. Circumcisionem pro genere posuit Abraham, quia ex Abraham circumcisio: Hoc enim ait, ut doceat tunc prodesse generi Abraham, si lex seruetur, id est, si in Christo credatur, qui promissus est Abraham. Si autem quis non credit in Christum, transgressor est legis. Si autem præuaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est] Hoc est, Gentili similis factus es, non credens in eum, qui signo circumcisionis filius promissus est Abraham. Illud obseruandum est, quod cum dixisset, circumcisio quidem prodest, si legem custodias, non addit: Si autem non custodias, sicut consequens uideatur, sed ait: Si autem præuaricator sis legis. In quo aliud ostendit esse non custodire legem, aliud præuaricari legem, nam et Paulus ipse non semper legem custodit, nunquam tamen præuaricator est legis. Custodit ergo legem is, qui secundum

Moyse circum-
cisionem præ-
dicat, Iosue
perficit.

Obpropria
Aegypti.

Perfectio in
quo consistat.
Psal. 36.

Initio Christi-
anismi, quædam
legalia dura-
bant.
Gal. 5.

Circumcisio pro
uernaculo quo-
dam insigni quæ-
busdam fuit.

A secundum literam custodit. Et is præuaricatur eam, qui spirituales eius non tenet sensum. Si ergo, inquit, præuaricator sis legis, non agendo quæ bona sunt, circumcisio tua præputium facta est, dum & hoc tibi, quod abstinere à malo uisus es, opera fidei & iustitiæ non agentis, ad infidelitatem reputatur. Neque enim possibile est, alteri carnalem circumcisionem rursus in præputium uerti, cum utique abscisa caro præputij, ultra redire non possit. Dignum est ergo, & euidenter intelligitur, quod continentia mali operis, quæ per circumcisionem significatur, si opera fidei non habeat, ad immunditiam reputetur. Si igitur præputiū iustitias legis custodiat, nonne præputiū illius in circumcisionē reputabitur? Iustitia moralis loco est legis. Lex enim generale uocabulū: iustitia uero legis pars est. Continet enim lex iustitias, & iudicia, & mandata, & iustificatōnes, aliasque quamplurimas species. Et bene addit legem perficiens: ille enim qui secundum literam uiuit, custodire dicitur legem; iste autem qui secundum spiritum, perficere; custodit autem legem carnalis Iudæus, perficit autem spiritualis, & qui in occulto Iudæus est. Et iudicabit te, quæ ex natura est.] Credens gentilis, duce natura in Christum, condemnabit Iudæum, cui lex promiserat Christum, & aduentum dei credere noluit. Qui per literam, & circumcisionem præuaricator legis es.] Siue dum literæ circumcisionem sectaris, spiritus accipere dedignaris: Si enim sequendo quod lex dixit, hoc est, ut Christo credens, ueram circumcisionem acciperes cordis, de qua scriptum in lege: In nouissimis diebus circumcidet deus cor tuū, & seminis tui, ad dominū deum tuū amandum. Et iterum: Circumcidite uos deo uestro. Et Hieremias: Circumcidite præputium cordis uestri. Item Moyses ait: Circumcidetis duritiā cordis uestri. Circumcidere cor, sublata nebula ignorantia, agnoscere est autorem. Quod autem in tali membro circumcidebantur, hæc causa est prima, ne aliud membrum aut debile fieret, aut turpe, quod publice uideretur. Item propter gratiæ promissionem, in qua erat per castitatem placendum. Cui laus non ex hominibus.] Hoc est, qui non possunt inspicere spirituale circumcisionē. Quid ergo amplius Iudæo? Videtur sermo apostolicus in dialecticam incurrisse rationem, neque hoc mirandum: nam ut beatus Hieronymus ait: Quicquid in seculo dogmatum peruersorum est, quicquid ad terrenam scientiam pertinet, & putatur esse robustum, hoc dialectica arte subuertitur, & instar incendij in cineres fauillasque dissoluitur, ut probetur nihil, quod putabatur esse fortissimum. Est autem Dialectica cognomento Logica, quæ disputationibus subtilissimis ac breuibus, uera sequestrat à falsis, cuius disciplinæ ueracissimis disputationibus sæpe Apostolus proponit, assumit, confirmat, atque concludit, quæ species propriæ artis dialecticæ atque rhetoricæ sunt. Sed dicit aliquis, nec partes ipsæ syllogismorum, nec nomina schematū, nec alia huiusmodi ulla tenus inueniuntur in Apostolo. Inueniuntur planè, non in efflatione uerborum, sed in uirtute sensuum. Sicut enim uina in uitibus, messes in semine, frondes in radicibus, nucleos contemplamur in nucibus, sic & de profundissima abyssos, delitiosus piscis attingitur, qui ante captionem suam humanis oculis non apparet. Merito ergo dicimus esse, quod nihilominus in uirtute sentimus.

Abstinere à uitijis satis non est Christiano.

Iustitia.
Lex.

Spiritualis Iudæus legem perficit.

Deut. 30.

Deut. 10.

Hiere. 4.

Circumcidere cor.

Paulus Rhetoricæ non ignarus.

Rhetorum officia.

Syllogismi et schemata in Paulo.

C. **Q**uid ergo amplius Iudæo est? Quantum igitur datur intel-
ligi, in hac apostolica differtione duæ species principaliter
eminent, quæ Græce *πεῦσις* & *ἀπόκρίσις*, latine percunctatio
& responsio appellantur; *πεῦσις* quidem in eo quod proponit,
dicens: Quid ergo Iudæo amplius est, aut quæ utilitas
circumcisionis? Dehinc tertio loco obiectionem, quæ ab

aduersario, præcedenti responsioni obijci poterat, per *peusin* proponit, per *q̄*
apocriſin mira breuitate refutat, dicens: Absit: Cuius breuissimæ responsio-
nis, inuincibilem confirmationem subintulit, dicens: Est enim deus uerax,
omnis autem homo mendax. Sed ut ipsa confirmatio robustissima uideretur,
Dauidicam subiunxit sententiam, sicut scriptum est: Ut iustificeris in sermoni-
bus tuis. Et hæc quidem quantum ad ordinem sententiarum. Apostolicæ dispu-
tationis profundius interiores medullas perscrutanti, non in prolatio-
ne uerborum, sed in uirtute sensuum duo principalia syllogismorum ge-
nera, Cathegoricus uidelicet, atque Hypotheticus syllogismus, quasi duo deli-
ciosi pisces, sponte sese mentis obtutibus offerunt. Itaque Cathegoricum syl-
logismum hoc modo contexamus: Omnis ueracis fidem nullius incredulitas
euacuabit; Deus autem uerax est; Dei igitur fidem nullius incredulitas eua-
cuabit. Vel hoc modo: Absit, ut omnis ueracis fidem aliquorum incredulitas
euacuet, Deus autem uerax est; Absit itaque ut dei fidem aliquorum incredulitas
euacuet. Item Hypothetici syllogismi nexilitas hoc ordine contexatur. Si
deus uerax est, aliquorum incredulitas fidem dei non euacuabit. Non est itaque
dubitandum, quod in Apostolicis dictis, uelut in profundissima abyſſo dispu-
tatorix disciplinæ, tales suauissimi pisces tranare non desinant, quos amatores
sapientix gratissimæ mētis hamo capiunt. O mirabilis profunditas, O mellea
fluenta, Hyblæo nectare dulciora. O nouum saporem ex paradisiacis fontibus
coelestis Hierosolymæ terrigenis allatum, O lac paruulorum, solidum sapien-
tium cibum, medelam ægrorum, mensamque refertam omni copia bonorum.

Duo syllogis-
morū genera.

D. **S**yllogismi in
Paulo passim
obuij.
Exclamatio.

His prægustatis, nunc ad singula exponenda recurramus: In hoc Paulus uelut
arbiter quidam inter Iudæos residens & Græcos, id est, inter eos qui de Gen-
tibus credunt, siue de promissionibus memorat, siue de pœnis, ad utrumque po-
pulum diuidit uerbum. Verbi gratia, cum dicit: His autem qui ex contentio-
ne sunt, qui diffidunt ueritati, credentibus autem iniquitati, ira, & indignatio,
tribulatio, & angustia, in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi
primum & Græci. De promissionibus uero subiungit: Gloria autem & honor
& pax, omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco. Rursus de Gentibus
dicere uidetur: Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.
Et iterum de circumcisitis: Et quicumque in lege peccauerunt, per legem iudi-
cabuntur. Rursum uero Gentes eleuans, dicit: Cum enim Gentes, quæ le-
gem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, huiusmodi legem non
habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus &c.
Et ne uideat nimius esse in increpationibus Iudæorum dicit: Circūcisio p̄dest, si
legem custodias. Sed iterum ne eriget eos, qui nimium in circūcisioe gloriantur, addidit:

Si autem

A Si autem prauaricator legis sis, circumcisio tua praputium facta est. Vt autem paululum eorum qui ex Gentibus credunt, animos alleuaret, subiungit: Si autem praputium iustitias legis custodiat, nonne praputium illius in circumcissionem reputabitur? Atque Gentes, si legem perfectius seruarent, meliores effici iudæis, dicit: Et iudicabit id quod ex natura est praputium, legem perficiens te, qui per literam & circumcissionem prauaricator legis es. Verum quoniam sciebat multas in lege & Prophetis repromissiones, quæ ad iudæos fieri uidentur, ne possent desperare Gentes, tanquam qui nihil in conscriptis repromissionibus habeant, docet eos, quod secundum mysticam rationem etiã ipsi iudæi sint, & habeant circumcissionem: Ideo dicit: Non enim qui in manifesto iudæus est &c. Rursum uelut querelis eorum qui ex circumcissione sunt, occurrens, proponit sibi ipsi hæc, quæ in presenti capitulo continentur, dicens:

” Quid ergo amplius est iudæo? Si ergo, inquit, is qui in manifesto iudæus est, & quæ manifeste in carne est circumcisio, non reputabitur, sed qui in occulto iudæus est: & circumcisio cordis, quæ fit spiritu, ipsa est uera circumcisio, dices mihi, quid amplius est in his iudæus, qui hac appellatione censentur? uel quæ in corruptibili circumcissione habetur utilitas? ac ut uideatur inter utrumque populum iustus arbiter residere, pronuntiat quid amplius habeat iudæus, & ea quæ in carne est circumcisio: Dicit eos habere amplius multum per omnem modum. Quid autem multo sit amplius, subiungitur:

” Primo igitur, quia credita sunt illis eloquia dei] Quid hoc? nonne & Gentibus nunc creduntur eloquia? Sed illis, ait, primo sunt credita. Require tamen quid est, quod dicitur, primum eis credita sunt eloquia dei, utrum ne de literis hoc dicat & libris, an de sensu intelligentiæ legis? Considerandum est, quia non dixit literas esse creditas, sed eloquia dei: uia nobis datur intelligenti, quia hijs qui legunt, & non intelligunt, & non credunt, litera sola sit credita, illa de qua dicit Apostolus: Litera occidit. Eloquia autem illis sunt credita, qui intelligentes, & credentes hijs quæ Moyses scripsit, credunt & Christo, sicut dominus dixit: Quia si crederetis Moyse, crederetis forsitan & mihi. An & ipsis, qui ex Gentibus ueniunt ad Christum, est ubi habeant aliquod amplius? Audi dominum dicentem ad Centurionem, ex Gentibus credentem: Amen dico uobis, nec in Israël tantam fidem inueni. Vide ergo ubi uenitur ad fidem, quanto amplius habeant Gentes? Quanquam multa sunt, quæ ad honorem & meritum pertinent seminis Abraham: hoc tamen solum aperte memorat Apostolus, quia maxime laudis eorum est, ut legem, per quam discernent rectum à perverso distinguere, digni iudicarentur accipere.

Iudæis quo modo concretis sint eloquia dei.

Eloquia dei.

Ioan. 5.

Matth. 8.

” Quid enim, si quidam eorum non crediderunt, nunquid incredulitas eorum fidem dei euacuabit? Non, inquit, quia quidam eorum credere noluerunt, quæ promissit deus filijs Abraham, idcirco præiudicabitur cæteris iudæis credentibus, ne digni iudicentur accipere, quod promissit deus.

” Absit] Quippe quum sic facta est promissio, ut credentibus proficeret. Vbi Apostolus inquit, absit, ibi breuiter commendatur ueritas.

Absit.

” Fidem dei] Hoc est, fidem promissorum Abraham, cui dictum est, Quia in semine tuo benedicentur omnes tribus terræ.

Gen. 22.

” Est enim deus uerax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est.] Quia ergo omnis homo mendax, propterea iudæorum quidam, ut homines mendaces, non crediderunt. Fiat autem deus uerax. Ita enim in Græcis exemplaribus

ἡ ἀληθεία τοῦ θεοῦ ἀληθὴς.

C, emplaribus inuenitur. Omnis homo mendax] Igitur Paulus & Dauid, qui homines erant, mendaces fuerunt, falsumque erit quod dixerunt? Hos ergo, ad quos sermo dei fit, dominus in Euangelio non homines, sed deos pronūciat. Quia ergo & ad Dauid, tanquam Prophetam, & ad Paulum, tanquam Apostolum sermo dei factus est, sine dubio non erant homines, sed dii. Quo modo autem dicit, tibi soli peccaui, cum utique & in ipsum Vriam peccaui, & in propinquos eius? Sed & in ipsam Bersabee, atque omnē domum eius, cum intulisset maculam uidelicet adulteriij? Ideo tibi soli peccaui, & malum coram te feci, quia ceteri omnes, utpote animales homines, me qui spiritualis sum, etiamsi erraui, diiudicare non possunt, quia spiritualis iudicat omnia, ipse à ne mine iudicatur. Sed quia addit Paulus spiritualis, & dicit: Qui autem iudicat me, dominus est. Hoc sciens & Dauid, quia solus dominus est, qui spiritualem diiudicat: idcirco dicit: Tibi soli peccaui, à quo solo possum diiudicari: Nam humana dies diiudicare non potest spiritualem. Sed quod sequitur, ad hunc respicit sensum. Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris] Iudicatur namque deus in disputationibus sapientium, dum alij hoc modo, alij alio modo, & diuerse sentiunt de deo. Ipse ergo uincit eos, qui de se iudicant, cum errantibus cunctis de se, quomodo, uel qualiter credendus, ac uenerandus sit, reuelat ipse sententiā: Est enim deus uerax] In Iob huius est exemplū: Deus itaque uerax est, apud quem quod factum est immutabile perseverat, sicut dicit: Ego sum, & non immutor: Hominis est enim falli, quem tempora & causæ faciunt esse mutabilem, per id quod presentiam dei non habeat. Omnē autem hominem mendacem dicit, & uerum dicit, natura enim quæ fallitur, non absurde dicitur mendax. Aliquando itaque studio, aliquando errore mendax dicitur. Vt iustificeris in sermonibus tuis.] Deum iustum in promissis, & uerbis suis propheticus sermo testatur, nec aliquorum perfidia fidem eius minuit, sed dando uincere, quod perfidi non credentes negant eum daturum. Dabit ergo quod iudicatur non daturus, ut uincat, faciendo quod negatur factururus. Aliter, tibi soli peccaui, cogitando uidelicet flagitiosum facinus perpetrare. Tibi itaque peruerse cogitando soli peccaui, qui solus secretas hominum cogitationes nosti. Sequitur: Et malū corā te feci] Duplex facinus in opere perpetrando, adulterium scilicet, atque homicidium. In quo notandum, quod non ait: & malum coram te solo feci: quippe cum illud adulterium, & homicidium, etiā coram hominibus factum est. Hoc testimoniū pars aduersa ita proposuit, quasi dixerit Dauid, propterea ego peccaui, ut tu iustus appareas me iudicando. Sed uerus sensus sic se habet: quia promiserat se deus sine personarum acceptione in peccantibus uindicare, quidam eius patientiam mendacium iudicabant. Cum iudicatur ergo, uincit, quando eorum facta punit, in quibus nemo putauerat uindictam. Si enim iniustitia nostra iustitiam dei commendat, quid dicemus?] Venientem è latere quaestionem, more suo proponit, & soluit. Aliquando etiam ad cohærentem disputationem transit, & iuxta morem suum, quicquid alius obijcere potest, antequam obijcitur, edisserit. Quidam enim superiorē Prophetiæ sententiā ita peruerse interpretabatur, quasi Dauid dixerit: Propterea ego peccaui, ut tua ò deus iustitia, dum mea iniquitati collata fuerit, magis clarescat. Ad gloriam itaque iustitiæ tuæ, mea proficit iniustitia. Quæ sensum Apostolus arte dialectica subuertit. Iniustus uidebitur deus, qui iram hominibus inferat, cum per hominum iniustitiā suam

Dij sunt, ad quos sermo dei fit.

1 Corin. 2.

Iudicatur deus à philosophis.

Declaratur locus Davidis

Antipophora in Paulo frequentes.

- A** iustitiam suam uideat approbari. Si nostra] Hoc est, hominum iniustitia.
 ” iustitiam dei commendat] Non utiq; poena digni homines uidebuntur, per quos iustitia dei probabilior uidetur, & clarior. Vbi mihi hypothetici syllogismi formula elucescit, ut sit ita ordinata nexilitas syllogismi; Si iniustitia nostra iustitiam dei commendat, iniquus est deus qui infert iram. Absit autem, ut iniquus sit deus, qui infert iram, non igitur iniustitia nostra dei iustitiam commendat, hoc est quasi indigeret deus nostra iniustitia; non quod ipsi hoc dicerent, sed quod ex illorum peruersitate consequenter infertur. Secundum
 ” hominem dico] Vt iniquus deus dicatur, non secundum deum, neque secundum dei sapientiam illud dicitur, sed secundum hominem; & secundum hoc, quod dicitur: omnis homo mendax. Absit autem, inquit, ut hoc ita recipiamus, iniquum uideri deum, qui infert iram aduersum homines: Quomodo enim iustus putabitur, qui iudicat mundum, cum ipso nomine iudicis ostendatur, nihil sine iudicio facere? Vbi enim iudicium est, constat esse iustitiam. *Iudicis nomē*
 A iustitia nanque & iudex, & iudicium nominantur. Item: si autem iniquitas nostra dei iustitiam commendat, quid dicemus. Hoc iuxta sensum prophetæ David subiecit Apostolus: David enim quando peccauerat causa Vriæ Cethaj, sciens quod promissio peccantibus dari non potest, exorat ut iustificatio uerborum dei uincat iudicium, quo iudicantur hii qui peccant, & poenitentem reformat sanctificans, ut det eis, quod iustis se daturum promisit. Ac propter hoc subiecit: Si enim iniustitia nostra iustitiam dei commendat, quid dicemus? Id est, si quia nos peccatores sumus, deus iustificatur, iniquus erit si uindictet; Absit, ait, secundum hominē dico, hoc est, hic sensus homini conuenit, non deo: quia non cadit in deum ut iniquus sit, sed in hominem: Nam si iniustitia nostra ei proficeret, sine dubio iniquus esset si damnaret peccantes: quia iniustitia nostra deum facit iniustum, si peccantibus nobis det, quod promisit sanctis, dicens: Quia quamuis peccatores sumus, reformamur tamen per poenitentiam, ut non iam peccatores, sed abluti promissionem accipere mereamur. Non ergo hic sensus est in uerbis Prophetæ David, cum dicit: Tibi soli peccaui. &c. *Psal. 50.*
B Quia malorum hominum praua interpretatione asseritur, ut peccata hominum, & mali actus dei iustificationi proficiant, & per mala nostra illum iustum ostendant. Sed hoc absit: Non enim uult nos peccare: ideoque iustus est si infert iram. Sequitur: Alioqui] Hoc est, quod si aliter, id est, si iniquitas à deo non abest. Quomodo iudicabit deus hunc mundum] In hoc loco, mundum, homines qui in hoc mundo sunt, dicit. Iterum mihi syllogistica *Mundum iudicari.*
 connexio in hoc loco arridet, sic: Si deus iniquus est, non iudicabit hunc mundum: Atqui deus iudicabit hunc mundum, non igitur deus iniquus est.
 ” Si enim ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor?] Item hypothetici syllogismi formula hac in parte resplendet, ut sit hoc modo nexilis ratiocinatio: Si ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc ego tanquam peccator iudicor? Atqui ego tanq; peccator iudicor: nō itaq; ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloriā ipsius. Sed in superficie Apostolicæ assertionis enthymemata, hoc est imperfecti syllogismi, apparent: In profunditate uero sensuum plena uis syllogismorum latet: Sic enim uina in uitibus, nucleos contem *Enthymemata in Paulo.*
 ” plamur in nucibus. Et non, sicut blasphemamur] Vt quid me ita deus iudicat, quasi peccantē, & nō potius me iudicat quasi ad gloriā ipsius recte agentē?
 ” Sicut quidā aiunt nos dicere] Quod quāto maiora mala faciamus, tanto maiora

Ciora bona recipiemus: hoc est unde quæstionem sibi fecit Apostolus: A peruersis enim hoc opponebatur, quasi hic esset sensus prædicantium remissionem peccatorum, ut facerent mala, & uenirent bona: hoc est, peccarent, ut remittendo illis deus uideretur bonus, secundum quod supradictum est, quod blasphemiam appellat. Hoc autem fortassis ideo dicebant, quia non intellexerunt quod Apostolus dicebat: Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia.

Quorum damnatio iusta est] Horum, qui æmulatione inuidi istud de nobis

interpretantur, damnatio iusta est. Quid ergo amplius præcellimus eos?]

Adhæret ista sententia superiori, qua ait: Quid ergo amplius est Iudæo? Nos itaq; qui sumus Iudæi peccatores, in quo amplius præcellimus Gentes? quamuis nobis sint credita eloquia dei, quibus præuaricatores legis esse conuincimur: Non enim ipsa saluant, sed reos conuincunt. Ergo reddita ratione, quod lex contempta non profit, & quod carnalis circuncisionis prærogatiua, multis operibus freta, uana sit, quasi interrogat quid amplius habeat Iudæus: ex cuius persona respondetur: Multum per omnem modum.] Nam si ipsius Apostoli sensus est, multum per omnem modum, quomodo postea contrahenit, dicens: Si autem iniquitas nostra dei iustitiam commendat, quid dicemus? Postremo, quomodo Iudæos nihil amplius habere confirmat, si hic multum habere commemorat? Causati enim sumus] Hoc est, certis causis ostendimus.

In hac epistola Paulus uelut arbiter quidam inter Iudæos & Gentes residet. Probauit ergo, Græcos quidem, id est Gentiles, esse sub peccato, cum ait: Dicentes enim se sapientes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis dei &c. Iudæos uero, cum dicit: Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege &c. Sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam &c.] Hij octo uersus neq; apud Hebræos, neq; apud quenquam reperiuntur interpretum, neq; apud ipsos, qui LXX editionem habent uulgatam: Et quaeritur à quibusdam, cur Apostolus ad Romanos horum faciat memoriam: nescientibus de diuersis scripturarum locis, & maxime psalmodum hos esse textus, & Apostolum Paulum in diuinis scripturis eruditissimum, quod uolebat exprimere, hinc inde singulos, uel binos uersiculos texuisse: sicut omnis penè ad Romanos epistola de ueteri structa est instrumento: sic & hoc testimonium de psalmis, & Esaia contextum est: Nam duo primi uersus: Sepulchrum patens est guttur eorum: Linguis suis dolose agebant, quinto psalmo sunt. Illud autè quod sequitur: Venenum aspidum sub labijs eorum, CXXXIX. psalmi est. Rursumq; quod dicitur: Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, de nono psalmo sumptum est. Tres autem uersiculos qui sequuntur: Veloces pedes eorum, usq; non cognouerunt, in Esaia Propheta reperi. Vltimus autem uersus, id est, octauus: Non est timor dei ante oculos eorum, in XXXV. psalmi principio est. Illud etiam necessariò ducimus admonendum, quod in nonnullis exemplaribus ea quæ subsequuntur, ex integro inueniuntur posita. In Græcis autem penè omnibus non amplius in XIII. psalmo, quam usq; ad illum uersiculum scriptum est: Non est qui faciat bonum, non est usq; ad unum. Sed quod dixit Apostolus: quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens deum: non eisdem sermonibus inuenietur in psalmo, sed alij permutantur, alij assumuntur, alij relinquuntur, diligentibus puto inchoari apostolicam autoritatem, ut cum scripturæ testimonijs utendum fuerit, sensum magis ex ea, quam uerba capiamus: Hoc etenim in Euangelijs factum frequenter inuenies. In tertio decimo igitur psalmo ita scriptum est: Dominus de cælo prospexit

D
Vulgata quædam in Latinis Biblijs non extant in Hebræis & LXX. editione.

Epistola ad Romanos ex maxima parte est ueteri testamento.

Esaie 59.

pedes eorum, usq; non cognouerunt, in Esaia Propheta reperi. Vltimus autem uersus, id est, octauus: Non est timor dei ante oculos eorum, in XXXV. psalmi principio est. Illud etiam necessariò ducimus admonendum, quod in nonnullis exemplaribus ea quæ subsequuntur, ex integro inueniuntur posita. In Græcis autem penè omnibus non amplius in XIII. psalmo, quam usq; ad illum uersiculum scriptum est: Non est qui faciat bonum, non est usq; ad unum. Sed quod dixit Apostolus: quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens deum: non eisdem sermonibus inuenietur in psalmo, sed alij permutantur, alij assumuntur, alij relinquuntur, diligentibus puto inchoari apostolicam autoritatem, ut cum scripturæ testimonijs utendum fuerit, sensum magis ex ea, quam uerba capiamus: Hoc etenim in Euangelijs factum frequenter inuenies. In tertio decimo igitur psalmo ita scriptum est: Dominus de cælo prospexit

- A lo prospexit super filios hominum, ut uideret si est intelligens, aut requirens deum. Et uidetur idem sensus seruari etiam in eo, quod Apostolus posuit; non est intelligens, non est requirens deum. Et quod dixerit: Non est iustus quisquam. Puto ex eo sumpsit, ubi scriptum est: Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. In quo etiam si sermo uidetur conuerti, sensus tamen unus seruatur. Non est iustus quisquam] Ac si diceret, non est qui faciat bonum, qui idem sensus est, licet dissimilia uerba sint. Explanari autem potest quod dicit: Non est iustus quisquam. Vel quod ait: Non iustificabitur in conspectu eius omnis uiuens, qui donec quis uiuit in corpore isto, plene iustificari non potest, sed cum exierit de corpore, & de uitæ huius agone discesserit. Vnde Ecclesiastes ait: Et laudauit omnes defunctos, qui mortui sunt, magis quam uiuos, qui adhuc uiuunt, sed melior super utrosque qui nondum natus est, quia quicumque minor est in regno dei, maior est eo qui in corpore est: Non est intelligens, non est requirens deum] Quia non intelligit, non requirit, siue ideo non intelligit, quia non requirit: deus autem queritur, cum eius uoluntas inquiritur. Omnes declinauerunt] Non dicitur declinasse, nisi is, qui aliquid quando in uia recta stetit, naturæ rationalis opus à deo factum est, sed qui ab hac ad leuum peccati iter detorsit, merito nunc dicitur declinasse, sicut Adam de paradisi uia recta ad prauas semitas declinauit. Simul] Hoc est, Iudæi & Gentes. Inutiles] Qui inutilia sectantur. Non est qui faciat bonum] Si non est qui faciat bonum, quomodo inferius arguit plebem suam deuorantes, & inopum consilium considerantes: plebs enim dei non erat, si bonum non faciabat. Non est enim qui faciat bonum, hoc est, perfectum & integrum bonum. Si autem requiramus, qui sit uere bonus, is qui dicit: Ego sum pastor bonus. Usque ad unum] Vel cum ipso uno potest intelligi, ut nullus hominum excipiatur, uel præter unum, ut accipiatur dominus Christus, sicut dicimus: Iste ager usque ad mare est, non utique simul computamus & mare. Sepulchrum patens est guttur eorum] Patens autem sepulchrum dicuntur hi, qui immundicias suas in propatulo habent. Vel, sepulchrum patens est guttur eorum, hoc est, foetore doctrinæ, & adulationis suæ, contaminans & interficiens audientes: Ideo enim sepulchrum diligenter clauditur, ne adhuc uiuentibus exhalationis suæ generet pestem. Linguis suis dolose agebant] Dolus est, cum aliud quis lingua loquitur, & aliud corde uoluit. Venenum aspidum] Sicut morsu serpentis uenenum corpus interimit, ita morsu uerbi uenenati, fraudè animum necat: Bene addidit aspidum, quia horum serpentium pessimum fertur esse uenenum. Sub labijs eorum] Hoc est, in corde. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est] Non est unius generis maledictio, quicquid enim malo uoto dicitur, maledictum appellatur. Amaritudo est contraria dulcedini uerborum dei. Maledictioni amaritudo coniungitur, quia ex iracundiæ felle depromitur: per iracundiam enim ac furorem ad maledicendum lingua compellitur. Veloces pedes eorum] Hoc est, impigri ad malum, & ad homicidia perpetranda. Pedes hoc loco illos intellige, de quibus dicit Propheta: Mei autem penè moti sunt pedes. Hoc est, consilium quo agimus iter uitæ Ad effundendum sanguinem] Sicut homicida dicitur ille qui corpus ab anima separat, per quam uiuificatur: Ita etiã uerissime uiuus ille homicida dicendus est, qui animam à uera uita separat, quod est deus. Contritio & infelicitas in uis eorum] Illam dicit contritionem, qua peccatores contere iugum domini dicuntur, & projicere à ceruicibus suis. Infelicitas, quia

Iustificatio nulla plena uiuis contingit.
Eccl. 4.

Deum querimus in obseruatione mandatorum.

Declinare.

Ioan. 10.

Dolus.

Aspides.

Maledictum.
Amaritudo.

Pedes.

Psal. 72.

Contritio.
Infelicitas.

C miser homo effectus est, etiam infelix, qui cum in honore esset non intellexit,
 „ comparatus est iumentis, & similis factus est illis. Et uiam pacis non cognou-
 „ uerunt, non est timor dei ante oculos eorum] In timore dei omnia concludi-
 Timor dei uim
 culum est legū
 diuinarum. sit, qui si dei timorem semper ante oculos habuissent, non utiq; deliquissent:
 nec enim audet seruus peccare praesente domino, neq; quia dicit: omnes decli-
 „ nauerunt, totam penitus plebem significat, sed hanc partem plebis, in qua om-
 „ nes mali se condiderant: Semper enim duo populi sunt in una plebe. Sci-
 „ mus autem, quoniam quaecumq; lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur]
 Ne dicerent Iudaei, haec in Psalmo de Gentibus tantum dicta, ostendit quae in
 lege dicta sunt, his qui in lege sunt dici. Quæritur sanè, quomodo Iudaei dixe-
 Psal. 13. rint nō esse deum, ut in fronte ipsius Psalmi legitur: Dixit insipiens in corde
 suo, nō est deus, non utiq; uerbo, sed opere: Nam quem confitentur se nosse,
 Psalms sunt
 supplemento factis autē negant, Illud autē attendendū, quia Psalmi sint supplementū legis:
 legi. „ idcirco Psalmorū testimonijs, quasi autoritate legali, ad eos cōfutandos utitur.
 „ Vt omne os obstruatur] Non solum Gentium, sed & Iudæorum, dum
 „ non habent unde se gloriantur. Et subditus fiat omnis mundus deo] Dum
 „ omnes indigent misericordia dei, tam Iudaei, quam Græci. Aut subditus sit o-
 „ mnis mundus deo, humili scilicet confessione peccatorum. Quia non iusti-
 „ ficabitur ex operibus legis omnis caro coram ipso] Opera legis, dicit circun-
 „ cisionem, & sabbatum, & cæteras ceremonias, quæ nō tam ad iusticiam, quam
 ad carnis lætitiā pertinebant: quia per fidem decreuit deus iustificare homines,
 non per legem: Si qui enim in ueteri lege iusti erant, non nisi per gratiam iu-
 Lucæ 3. stificati sunt. Omnem carnem, omnem hominem dixit, ut est illud: Et uidebit
 Coram deo. omnis caro salutare dei. Sed & hoc quod addidit, coram ipso, non ociose acci-
 D piendum, quia aliud est iustificari coram deo, aliud coram hominibus, hoc est,
 ad comparationem aliorum hominum, potest qui emendatius uixerit, iustus
 uideri: Ad comparationem autem dei, non solum homo non iustificabitur, sed
 Iob. 25. sicut Iob dicit: Stellæ autem non sunt mundæ coram ipso, quæ utiq; coram ho-
 „ minibus mundæ sunt, hoc est, ad comparationem hominum mundæ habentur.
 „ Per legem em̄ cognitio peccati] Non remissio, nec ablatio peccatorū, sed
 cognitio. Ideo enim per legem quid sit peccatum agnoscitur, quia in obliuio-
 nem ierat lex naturæ: Ante autē legem, leuiora quæq; non cognoscebantur esse
 peccata, id est, quæ alijs non nocebant, ut concupiscentia, & ebrietas, & cætera
 huiusmodi. Sollicite satis hæc legenda sunt, ut neq; lex ab Apostolis improba-
 Quatuor tem-
 porū gradus. ta uideatur, neq; eorū liberum arbitriū sit ablatum. Itaq; quatuor istos gradus
 hominis distinguamus, ante legem, sub lege, sub gratia, sub pace: Ante legem,
 sequitur cōcupiscentiā carnis: sub lege, trahitur ab ea: sub gratia, nec sequimur
 eam, nec trahimur ab ea: In pace, nulla est concupiscentia carnis: Ante ergo le-
 gē nō pugnam⁹, quia nō solū concupiscim⁹ & peccam⁹, sed etiā approbamus
 peccata: In lege pugnamus publice, sed uincimur: In gratia pugnamus, & uin-
 cimus: In pace, nulla pugna erit. Ioseph in carcerem missus est, licet per calum-
 niam, & pincerna, & pastor Pharaonis causa peccati in carcerē trusi sunt, quo-
 modo ergo latebant peccata: Triplex quidem est lex, ita ut prima pars de sacra-
 mento diuinitatis dei sit: Secunda autē quæ congruit legi naturali, quæ inter-
 Lex naturalis. dicit: Tertia uero lex factorum, id est, sabbata, neomeniæ, circuncisio &c. Hæc
 Lex Moysi. est ergo lex naturalis, quæ per Moysen partim roborata est, partim autoritatē
 accepit in uitijs cohibendis: Itaq; lex Moysi peccatū quidē cognitum fecit, non
 qd lateret, sicut dixi sed ostendit peccata quæ fiunt, non impune futura apud
 deum,

A deum, hoc ergo est quod lex ostendit. Origenes ait de lege: Sicut ipse iustitia est, ex quo omnes iusti fiunt, & ueritas, et uita, ex qua omnes uiuunt; ita & ipse lex est, ex qua omnes in lege sunt: Veniet ergo ad iudicium, non tanquam qui in lege sit, sed tanquam qui lex sit. Quarendum utrum iusti sub lege sint, ad quod respondendum: Sicut iusti deo subditi sunt, sicutque deus lex est, ita quoque sancti legi sunt subiecti: Ceteri uero Mosaicae legi non subduntur, nam & Apostolus ait: Non est iusto lex prostra. Nunc autem sine lege iustitia dei manifesta est] Iustitia dei est, sanctificatio per fidem, & remissio peccatorum. Sine lege] Sabbati scilicet, & circumcisionis, & neomeniarum, & uindictarum: non tamen sine sacramento diuinitatis dei, quippe cum iustitia dei, de sacramento dei sit. Testificati per legem & Prophetas] Ideo hoc addidit, ne indulgentia peccatorum contra legem uideatur, quippe quae olim in lege promissa est futura esse per aduentum saluatoris. Ideo autem iustitia dei dicta est, quae uidetur esse misericordia, quia de promissione habet originem: & promissio dei, cum redditur iustitia, dei dicitur. Iustitia autem dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt in eum] In omnes Iudaeos & Graecos, quantum ad interiores ipsorum animas pertinet. Et super omnes, hoc est, super corpora lauacro sacro baptismatis * Aliter, in omnes Iudaeos, & super omnes, id est, gentes & gentiles populos. Requiritur sane, quare in superioribus dixerit Apostolus, per legem enim manifestatio peccati, nunc sine lege iustitia dei cognita est. Ad quod dicendum, quia omne quod manifestat, lux est: peccatum, quia lux non est, non manifestat, sed agnoscitur: Idcirco & in superioribus agnitionem peccati aptius dixerat. Omnes enim peccauerunt] Supple originaliter in Adam, & propriae uoluntatis prauaricatione. Et egerunt gloria dei] Id est, gratia dei, qui non habent suam gloriam, quia creati sunt. Iustificati gratis] Hoc est, sine ullis operibus praecedentibus, per baptismum gratis peccata donauit. Per redemptionem] Qua nos redemit suo sanguine de morte, qui per peccatum uenditi fueramus, licet simus nostris alienati ab eo delictis, Christus autem nos redemit, offerens se pro nobis: permisit enim se, nesciente diabolo, sed quia uirtutem eius non potuit, omnes quos tenebat, simul cum eo dimisit. Quae proposuit] Id est, disposuit deus propitium se futurum esse humano generi, si credant in sanguine eius se esse liberandos. Ad ostensionem iustitiae suae] Hoc est, ut promissum suum palam faceret, quo nos a peccatis liberaret, sicut ante promiserat, quod cum impleuit, iustum se ostendit. Propositum propitiatorum deum] Propterea passus est Christus, ut propositum dei sedaret, quo tandem punire decreuerat peccatores. Aliter, sciens deus propositum uoluntatis suae, quo cessuit peccatoribus subuenire, tam his qui sunt apud superiores, quam his qui in inferno detinebantur, utrosque diuinitissime expectauit, euacuans sententiam, qua iustum uidetur omnes damnari, ut ostenderet nobis, quod olim decreuerat humanum genus liberare per Christum. In sustentatione] Ad hoc spectans, ut tandem nos liberaret. In hoc tempore] Gratiae uidelicet noui testamenti. Sustentatio dei est, ubi peccator non statim ut peccat, sed secundum quod ibidem dixit Apostolus, per patientiam dei adducitur ad poenitentiam. Bene uidelicet addit, in hoc tempore: praesentis enim seculi tempore, in sustentatione dei, est iustitia dei: futuri uero, in retributione. Certum est in omnibus penes locis, Apostoli sensum ex legis & Prophetarum manare thesauris. Inquiram ergo ubi appellacionem propitiatorum inuenit, & unde hoc nomen adsumpserit. Memini in Exodo loquentem dominum ad Moysen, & praecipientem, quae oporteret eum facere, primo quidem mandare arcam, & uectes eius, atque anulos per arcae latera fieri. Post haec facies inquit, propitiatorium ex auro puro, duobus cubitis & semis longitudinem eius, et unum cubitum & semis latitudinem eius, & facies duo Cherubin aurea inter-

Deus ipse lex est.

Iusti quemadmodum sine sub lege.

Iustitia dei eadem misericordia est.

Sustentatio dei.

Exod. 25.

C tornata, & suppones ea per singula latera propiciatorij, & facies ut duo Cherubim sint ex duobus lateribus eius, extendentia alas suas, & obubrantia super propiciatorium, & facies contra se super propiciatorium, & ipones propiciatorium super arcam, & in arca mittes testimonia quae dabo, & innotescat tibi, inde & loquar ad te desursum super propiciatorium inter medium duorum Cherubim, quae sunt super arcam testamenti, secundum omnia quae praecipiam tibi ad filios Israel. Evidenter apparet quod nomen propiciatorij Apostolus in his locis inuentum, in suis nunc literis posuit. Potest autem arca testamenti, sancta eius caro, in qua beata haec anima collocata, intelligi, habens in se testimonia dei, quae intelligunt Christi. Sed & quod latitudo eius unum et dimidium cubitum habere memoratur, Propheta quodam admiranda ac singularis uacationis describitur, non tamen ex toto in duale numerum, qui interdum etiam pro mundis ponitur, corruisse: quauis enim carnem naturam susciperet, ex incontaminata tamen uirgine assumpsit, & casta sancti spiritus operatione: propterea ergo Apostolus de mediatore differens, euidenter distinctione signauit, dicens: Mediator dei et hominum, homo Christus Iesus, qui scilicet mediatorem non ad deitatem Christi, sed humanitatem referendum doceret. Longitudo ergo eius ponitur & latitudo: Longitudo illud significat, quod tendit ad deum, trinitatique sociatur: Latitudo, quod inter homines, quae lata spatiosamque uiam incedere solent, conuersatur: Et ideo mediatoris recte nomen nuncupatur, quia, ut dixi, anima haec sancta, media quaedam fuit inter diuinitatem trinitatis, & fragilitatem humanitatis: Cherubim plenitudo scientiarum, sicut de Christo dicit Apostolus. In quo sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae. Sed & illud obserua, quod non dixit, Cherub unum ex latere dextro, et Cherub aliud ex latere sinistro, sed ait Cherub unum ex latere hoc, & Cherub aliud ex latere altero: ut ostenderet, in illo propiciatorio, hoc est, in anima Christi, sinistram nihil fuisse: facies quoque contra se inuicem, super haec beatam animam: Cherubim uero habere dicit, per quod consors eius, & consonum a filio dei, & spiritu sancto sensus diuinitatis infunditur. Quem proposuit deus &c.] Magis de anima Iesu, quam de deitate dictum sentitur: proposuit enim intelligitur, quasi prius posuit, hoc est, priusquam esset: quod enim est, ponitur, quod nondum est, proponitur: Non ergo conuenit de eo, qui semper erat, id est, de uerbo dei dici, quod propositus erat, sed de anima eius. Vbi est ergo gloriatio tua? Reddita ratione, ad Iudaeos loquitur qui agunt sub lege, quod sine causa gloriantur, blandientes sibi de lege, propterea quod sint generis Abraham, aut quod praecepta dei receperunt per Moysen: ubi est ergo gloriatio tua, in qua gloriaberis te operibus meruisse iustitiam? per quam legem, sub audis, ἀπό νόμου Exclusa est] Exclusa est gloriatio iudaica, non per legem operum, sed per legem fidei, quae est in Christo, ubi est ergo gloriatio tua? Tanquam interrogantis sermone dixerat Apostolus. ad haec ipse responderet: exclusa est: Et rursum quasi ipse interroget, ait. Per quam legem, operum? Et responderet sibi ipsi. Non, sed per legem fidei] In praesenti loco duarum legum facit iterum mentionem, & dicit legem operum, & legem fidei. Considera etiam ipse qui legis, utrum ad legem Moysi, & legem naturalem sermo hic debeat inclinari, an ad legem literam, & ad legem spiritus: gloriationem uero tale dicit, qualis erat illa Pharisei, dicentis: Deus gratias tibi ago, quia non sum sicut ceteri homines, raptores iniusti, adulteri, sicut Publicanus iste. Haec fortassis uere dixit, sed secundum domini sententiam, morbo iactantiae corruptus, non descendit iustificatus a templo. Talis ergo gloriatio, quae ueniebat ex operibus legis excluditur, quae non habet humilitatem crucis Christi, in qua gloria, qui dicit: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem etc.] Sine quibus operibus legis Apostolus, iustificari hominem per fidem dixisse credendum est: scilicet circumcisiōis, et sabbati,

Arca testamen
ti quae.

Dualis nume=
rus.

Mediator
Christus.

Cherubin.

Proponere.

Due leges, o=
perum, & fidei.

Gloriatio ope
rum inanis.

Qua illa opera
legis.

A & ceterorū huiusmodi nō absq̄ iustitiæ operibus, de quibus beatus Iacobus dixit: Fides sine operibus mortua est: Hic aut̄ de illo dicit, qui ad Christū ueniēs, sola, cum credit, fide saluatur: Addēdo autem, sine operibus legis, ostendit esse etiā gratiæ opera, sine quibus mortua est fides. Quomodo iustificat̄ homo sine operibus legis? Credit aliquis, percipit fidei sacramēta, et mortuus est, defuit illi operādi tēpus, planē dicimus iustificatū, credentē in eū qui iustificat impiū: Ergo iste iustificatus, & operatus non est. Impletur sentētia Apostoli, dicentis: Arbitramur iustificari hoīem per fidē sine operibus legis, ut latro, qui cū Christo crucifixus credidit, & iustificatus est. Potest ergo homo iustificari ex fide sine operibus legis, cū fides per dilectionē operetur in corde, etiā si foris nō exit in opere. Fortassis aut̄ hæc aliquis audiēs, resoluatur, & bene agēdi negligentia accipiat: siquidē ad iustificandū sola fides sufficiat. Ad quē dicemus, quia post iustificationē si iniuste quis agat, sine dubio iustificationis gratiā spreuit: neq̄ enim ob hoc quis accipit ueniā peccatorū, ut rursū sibi putet peccādī licentiā darā: Indulgētia namq̄ nō futurorū, sed præteritorū crimīnū datur. Quoniā quidē unus deus &c.] Id est, Iudæos credētes per præputiū, Gētes uero iustificationes per fidē Christi significat, id ipsum est ex fide, et p̄ fidē: sed scripturarū mos hic est, ut in eisdē caulis malit mutare q̄ repetere sermonē, sicut in Dauide scriptū est: Propter Abrahamā seruū tuū, & Isaac dilectū à te. Nō mihi uidetur superflua omnino haberi ista præpositionis nūc cōmutatio: inuenimus em̄ ab eo in alijs locis differentiā distinctionis huius esse necessariō obseruatā, sicut de deo loquitur: Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso facta sunt omnia. Et nō solum Apostolus Paulus harū distinctionū obseruatias tenet, sed & Ioānes, qui cū de uerbo dei dicit: quo oīa per ipsum facta sunt, uitā non ipsum, sed in ipso facta esse testatur dicit: quod factū est in ipso uita est. Et q̄ ait, ex ipso, primo creationis omniū, & hoc ipsum q̄ quæ sunt ex deo, esse cœperūt, significantiā dedit. Per ipsum, q̄ ea quæ prius facta fuerāt, regūtur & dispēlantur per eū, à quo subsistendi initiū trahunt. In ipso, q̄ hi, qui iā correcti & emēdati sunt, in ipsius perfectione cōsistunt. Potest & in præsentī loco talis quædā obseruari differentia, ut circūcisio, quæ uelut loco primo & ordine iustificatur, ex fide, & nō per fidē iustificata memoret̄: præputiū uero, q̄ secūdo loco ad iustificationē trahit̄, nō ex fide, sed per fidē iustificat̄. Puto in ea differentiā designari q̄ scriptū est: sicut em̄ mulier ex uiro, ita et uir per mulierē: primo et em̄ loco uir est, ex quo de scēdi mulier dicit̄, et nō per uirū: secūdo uero loco per mulierē uir, q̄ ministrare quodā modo uideat̄ mulier autori uiro, & ideo per mulierē uir dicitur nasci, & nō ex muliere. Legē ergo destruim⁹ per fidē?] Legem ergo quæ circūcidī præcepit superfluā iudicam⁹? Absit. Imō stare facimus uerū esse q̄ dixit, legē legi, testamentū testamēto, circūcisionē circūcisioni successurā. Quomō uero se legē cōfirmare p̄nūtiat, q̄ in superiorib⁹ dixit, q̄ nō iustificabit̄ oīs caro ex operib⁹ legis? Et saluator in Euāgelio dixit: quia Moyses de me scripsit. Qui ergo nō credit Christo, legē destruit: legēq̄ cōfirmat, q̄ credit in Christū. Sed nō est prætereundū, q̄ cōtraria sibi scribere uidetur Apostolus, cū in præsentī quidem dicit non destruere se legē, sed confirmare: In secunda uero ad Corinthios ita scribit: Quod si ministeriū mortis in literis formatū in lapidibus, factum est in gloria, ita ut non possent filij Israël in faciem Moysi respicere, propter gloriā uultus eius quæ destruitur, quomodo non magis ministeriū spiritus erit in gloria? &c. Nō est idē quod dixit, legē destruimus, & lex destruitur. Paulus ergo in præsentī loco hoc pronūtiat, q̄ legē ipse non destruat: nā etsi destruitur lex

Gratiæ opera.

Latronis in cruce saluatio.

Negare libertatem arbitrij non gignit securitatem.

Psal. 104.

Ioan. 1.

Per ipsum. In ipso.

1. Cor. 11.

2. Cor. 3.

C per eam, quæ supereminet gloriã, non per Paulũ, neq; per aliũ aliquẽ sanctorũ
Matth. 5. destruitur. Vnde & ipse dominus dicebat: Non ueni soluere legẽ, sed adimple-
 re. Nullus ergo sanctorũ, neq; dominus ipse destruit legẽ, sed gloria eius tẽpo-
 ralis & prateriens, à gloria æterna & permanente destruitur ac superatur. Nam
 ex comparatione maioris gloriæ, quæ in Christo est, obtegi & obscurari eã glo-
 riã, quæ in lege est, dicit.

CAPVT IIII.

Vid ergo inuenisse dicemus Abrahã patrẽ nostrũ secundũ car-
 nem:] Reuocat illos ad caput circuncisionis, ut qd' ab initio
 cõstiterit, id habeatur in toto. Illud prateriendũ minime uide-
 tur, qd' patrẽ nostrũ secundũ carnẽ uocauit Abrahã; Gentiũ ete-
 nim pater Abrahã secundũ fidẽ, non secundũ carnẽ uidetur.
 Si enim Abrahã ex operibus legis iustificatus est, habet glo-
 riã, sed nõ apud deũ] Hoc pposuit sibi: nam Abrahã ex fide iustificatus est,
 qd' nulli dubiũ est: sed qd' qui legẽ seruant, siue Moyse, siue naturæ, iustificantur
 ad præsens, nec rei fiunt presentĩ iudicio. Ideo ait: si Abrahã ex operibus legis
 iustificatus est, nõ apud deũ habet gloriã: qd' qui fecerit legem uiuet in ea, id est,
 nõ morietur ut reus, nec tamen meritũ ex hoc habebit apud deũ. Quare meritũ
 apud deũ habet Abrahã, sed fidei causa. Cum superius duas p̄posuerat leges,
 quarũ unã operũ, aliã fidei appellauit, per quã legẽ fidei excludi glorificationẽ
 dicit eorũ, qui in legis operibus gloriantur: et p̄nuntiauerit fide iustificari hoĩem
 sine operibus legis, consequẽter nunc, ut hæc de scripturis asseratur, Abrahæ p̄-
 ducit exemplũ, & dicit: Quia Abrahã si ex operibus legis iustificatus est, habet
 gloriã, sed nõ apud deũ: qd' quidẽ sine arte dialectica differit: Nam si is, qui ex
 operibus nõ habet gloriã apud deũ, Abrahã aut cõstat habere gloriã apud deũ,
 nõ ergo Abrahã ex opibus legis iustificatus est. Per oẽm itaq; hunc textũ Apo-
 stolus hoc uidetur dicere, qd' duæ quædã sint iustificationes, quarũ unã ex operi-
 bus nominat, aliã uero ex fide: Et aliã quidẽ quæ ex opibus est, dicit habere qd'
 dem gloriã, sed in semetipsa, nõ apud deũ: utpote apud inspicientẽ corda hoĩm,
 & scientẽ qui credit in occulto, & qui non credit. Et ideo merito apud solũ deũ
 habet gloriã, qui affectũ fidei eius peruidet in occultis. Quid em̄ scriptura di-
 cit:] Ac si diceret, interrogemus scripturã. Credidit Abrahã deo] Hic ser-
 mo ex Genesi sumitur, ubi nõ Abrahã, sed Abram dicit ad deũ: Quoniam non
 dedisti mihi semẽ, hic uernaculus meus hæreditabit me, Et dixit dñs ad eũ: Re-
 spice ad cœlũ, & numera stellas, si potueris dinumerare eas, & ait ad eũ: Sic erit
 semẽ tuũ, & credidit Abrahã deo, & reputatũ est ei ad iustitiã. Ei aut qd' operat
 merces secundũ gratiã] Quia nõ illi gratis donatur iustificatio, sed merces red-
 ditur operũ pristinorũ. Ei uero qui nõ opatur] Conuertentẽ impiũ per solam
 fidẽ iustificat deus, nõ per opa bona, quæ nõ habuit prius, alioquin per impieta-
 tis opera fuerat puniendus. Hoc dicit, quia sine operibus legis credẽti impio in
 Christũ, reputatur fides eius ad iustitiã, sicut Abrahæ: & hoc iustũ est. Credere
 aut non uoluntatis est: neq; em̄ potest cogi ad id quod manifestũ non est, sed
 inuitatur. Quãobrẽ assentientibus præmijs afficiendus est, sicut & Abrahã, qui
 quod non uisit, credidit. Secundũ propositum gratiæ dei] Id est, quo gratis
 proposuit per solam fidem dimittere peccata. Sicut Dauid dicit, Beatitudo
 hominis &c] Beatitudinẽ hominis, remissionẽ peccatorũ p̄ fidẽ appellat: Ma-
 gna beatitudo est, sine labore legis & p̄nitentiæ, dei gratiã sola fide p̄mereri.
 Initiũ iusticari à deo, fides est qui credit in iustificantẽ, & hæc fides cum iustifi-
 cata

Iustificationũ
 duæ species.

Gen. 15.

Credere non
 est humane uo-
 luntatis.

A. cata fuerit, tanquam radix imbre suscepto hæret in animæ solo, ut cum per legē dei excoli cœperit, rursus in eam surgunt rami, qui fructus operum ferant. Non ergo ex operibus radix iustitiæ, sed ex radice iustitiæ fructus operum cre-

scit: illa scilicet radice iustitiæ, cui deus acceptum fert iustitiam sine operibus.

» Beati quorum remissæ sunt iniquitates] Quod remittitur, non tenetur, & quod tegitur, non apparet, & idcirco minime imputatur. Vide si potest iste or-

do in anima una eadēq; intelligi, ut quia initiū est conuersionis animæ, mala de-
relinquere, propter hoc iniquitatū remissionem mereatur accipere: Cum autē
cœperit bona facere, uelut singula quæq; quæ præcesserant mala bonis recentibus
obtegens, & abundantio rem bonorum numerum introducens, quàm pri-
us fuerat malorum, tegere peccata dicatur. Vbi uero iam ad perfectum uenerit,

ita ut omnis radix de ea malitiæ penitus amputetur, ibi iam summa perfectæ
beatitudinis promittatur, cum nullū possit dominus imputare peccatū. Iniqui-
tas sanè à peccato hanc habet differentiā, quod iniquitas in his dicitur, quæ cō-
tra legem cōmittuntur: unde & græcus sermo ἀνομία, appellat iniquitatē, hoc
est, quod cōmittitur contra legē: Peccatū uero etiam illud, si contra quod natu-
ra docet, & conscientia arguit, delinquatur. Beatitudo ergo hæc] Id est, re-

missio peccatorū per fidem. In circumcisione manet tantum, an etiā in præpu-
tio?]

» Ac si aperte diceret: in utrisq; manet, quia tribus legibus hæc beatitudo
adscribitur, uult istam beatitudinē tribus tēporibus designare, naturæ, circum-
cisionis, Christianitatis. Dicimus enim] Hoc est, sensu legis loquimur.

» Reputata est fides Abraham ad iustitiā] Omnes enim confitemur & consenti-
mus, ut quod ratio de Abraham inuenerit, hoc de cæteris obseruemus. Ab origi-
ne incipit, ut omnē tergiversationē cauillationis excludat, quæ quia à capite ex-

cluditur, non habet unde incipiat facere quæstionē. Quomodo ergo deputa-
ta est, in circumcisione, an in præputio?]

Hoc est, uideamus, utrū circumcisio ex
iustitia, an iustitia ex circumcisione sit nata. Et signū accepit circumcisionis.]
Ne dicerēt ergo, superflue circumcisus est, signū autē esse iustitiæ, nō augmentū.

» Signaculū accepit iustitiæ] Illius quā præputij fides meruit: tam enim perfecta
fuit & preciosa, ut signaculū mereretur: semper enim res plena signatur. Siue
ut ostenderet, quia iustus & fidelis esset, qui dolorē sibi mandato dei non dubi-
tauit inferre, nō putans esse superfluū, quod à scientiarū domino iubebatur: sicut
nec paricidiū credidit impiū, quod fons præceperat pietatis. Profundā in
his Pauli sapientiā contemplamur: Fortassis enim aliquibus eundē sermonem
dicere uideretur, id est signū & signaculū: Sed mihi uterq; sermo multā inter se
uideat habere differentiā. Signū nanq; dicitur, cum per hoc quod uidetur, aliud

aliquid indicatur: Sicuti, uerbi gratia, de ipso domino in Euangelio dicitur: Ecce
hic positus est in ruina, & in resurrectionē multorū, & in signū cui contra
dicetur: Contradicebatur enim, in quo Christus uenerat, quia aliud in eo uide-
batur, & aliud intelligebatur. Caro cernebatur, & deus credebatur. Sic ergo ac-
cepit Abraham signū, & quod esset signū in consequentibus dicit: circumcisio
nis inquit, & ostendit, quia carnalis tunc illa circumcisio, signum erat spiritua-

lis circumcisionis, quæ non in carne suscipitur, sed in corde. Quod uero dixit,
signaculum, ita intelligendum puto: Signaculum dicitur, quod alicui rei ser-
uanda pro tempore custodia ponitur, quomodo alius, nisi ipse qui impressit,
debeat resignare. Per istud enim signaculum, ut exponit Apostolus, iustitia si
dei, quam in præputio positus Abraham accipere meruit, iudicatur & pater esse
multarum Gentium. Et ut adhuc apertius de signo & signaculo differamus,

cum

Iniquitas à
peccato quomodo
modo differat.

Beatitudo tri-
um temporū.

Signū à signa-
culo distat.
Luc. 2.

Cum signū sit, ut diximus, ubi indicatur aliquid per hoc quod uidetur. Signaculum uero ubi clauditur aliquid & non patet: potest etiā ita intelligi, q̄ mysteria in lege & patriarchis adumbrantur, huiusmodiq̄ erant, quæ & signis indicanda essent, consignaculis obseruanda. Quod ergo signis indicanda erant, in his qui credebant ex Gentibus, signum accepisse dicitur Abraham. Quod uero his qui ex circumcisione non erant credituri, obseruanda erant & obtegenda, signaculum accepisse dicitur, quod signaculum utiq̄ illo in tempore designabitur, cum in nouissimis diebus, postquā plenitudo Gentium introierit, omnis Israël saluus fiet: Idcirco ante Abraham iustificatur in fide, dum adhuc incircuncisus esset, & postea circumcidit̄, ut ostenderetur primo pater futurum multarum Gentium, & postea eorum qui ex circumcisione credituri sunt: Neq̄ em̄ hi qui secūdū carnē nascuntur ex Abraham, filij Abraham dicēdi sunt, nisi fidē & opera Abraham habeant: efficitur ergo utriusq̄ generis pater. Non enim per legem promissio.] Quia promissio quæ facta est Abraham, non ex Moyse lege constituta: ante enim quā Moyses legis lator existeret, Dominus Abraham dixit: Benedicentur in te omnes tribus terræ, hoc est, haredē factum esse totius mundi. Vt hares esset mundi.] Siue ut in semine eius, quod est Christus, benedicerentur omnes Gentes, quæ sunt datæ illi in hareditatē à patre: siue ut cum eo recumbāt Gentes in regno cœlorum. Si enim qui ex lege haredes sunt.] Si illi soli, ut uos uultis, circumcisi haredes sunt, nō impleuit deus promissum Abraham, ut pater esset multarum gentium: Et si ita est, iam uidebitur deo sine causa credidisse. Illud etiam sciendum, quod sicut non ex lege Moyse promissio facta est ad Abraham, ita nec per legem naturæ, sed per legem fidei iustificari promeruit: Quamuis enim lex naturæ de bono & malo testimonium reddat, secundum iudicium conscientiæ, tamen legi fidei non potest exæquari, qua deo credidit Abraham, & iustificari meruit, atq̄ amicus dei appellari.

Lex naturæ.

Lex enim iram operatur.] Ut penitus ostendat, non posse iustificari hominem per legem, sed sicut ante ponit per fidē. Non ira ergo lex est, sed iram operatur peccanti, id est, pœnam non agnoscit, sed uindictat: pœna uero per iram generatur: ira autem nascitur ex peccato. Vel: Lex enim iram operatur, quia lex non donat peccata, sed damnat: & ideo non potest omnes gentes filios Abraham facere, qui secundum quod omnes sub peccato inuenti sunt, omnes erant utiq̄ puniendi: Fides autem dimissis per gratiam peccatis, omnes credentes filios efficit Abraham. Vbi enim non est lex, nec prauaricatio.] Hoc est, sublatis reis de potestate legis, data uenia, prauaricatio nulla est: Iustificati em̄ sunt, qui per prauaricationem legis fuerant peccatores: Cessat enim lex factorum, id est obseruatio sabbatorum, neomeniarum, circumcisionis, escarum discretio, animalis mortui sanguis, mustelæ obseruatio. Non omnem prauaricationem generaliter in hoc loco adnuntiat appellatam, sed eius qui in lege positus deliquerit, ut grauius delictū uideatur eius, qui per legem prohibitus peccat, quā eius qui nulla lege fuerit commonitus. Ideo autem ex fide.] Subauditur, haredes sunt. Ut secundum gratiā firma sit promissio.] Firma esse non potest omni homini ex omni gente promissio, nisi fuerit ex fide, quia origo promissionis ex fide est, non ex lege, quia qui sub lege sunt, rei sunt: promissio autem reis dari non potest. Quia patrem multarum gentium posuisti.] Hoc est, non tantum unius generis Israël. Ante deum.] Recte adten dit ex sua interpretatione Apostolus ante deum. Cui credidisti.] Hoc est, pater positus est multarum gentium, ante deum cui credidit. Aliter, ut unum deum

- A** deum doceat omnium, loquitur ad Gentiles, Abraham iustificatum esse ante deum, in quē Gentes credūt, ut sit talis sensus, cui credidisti ò gentilis popule: qui uiuificat mortuos, hic mortuos ad generandum ducit, ut præsentī causæ cōueniat. Hoc dicto ad fidem Abrahæ Gentes inuitat, qui cum esset in præputio, credens deo iustificatus est cum sua coniuge: Cum enim essent senes ambo, reuixerunt ita, ut non diffideret habiturum se ex Sara filium, quam sterilem sciebat, in qua iam fluxus muliebrium naturæ defecerat. Et uocauit ea] Id est, uiscera muliebria, quæ non sunt fœcunda scilicet. Tanquam ea] Hoc est, uiscera. Quæ sunt] Partu uidelicet fœcunda, ut Cethura fuit: Quamuis in principio creandi uocauerat quæ non erant, & statim esse cœperunt, tamen hic quia iam non erant, eis tēpora generandi uocauit. Qui contra spem in spem credidit] Contra spem naturæ erat, ut centum annorum homo ex muliere æque iam fessa, quæ etiam in iuuentute sterilis fuisset, semen suum sicut stellas cœli, & harenā maris crederet esse futurum. Cum non spem habet generandi Abraham, credit deo, sperans contra spem generare se, sciens omnia posse deum. Item secundum alios. Qui uiuificat mortuos] Id est, peccatores, qui secundum interiorem hominem mortui sunt. Et uocauit ea] Hoc est, gentes Gentium, ut sint in fide. Tanquam ea quæ sunt] Id est, tanquam patriarchas, & Prophetas, & Apostolos, qui sunt in fide perfecta constituti.
- Non considerauit corpus suum emortuum] Nihil naturæ considerat fides, quia omnipotentem nouit eum qui dixit. Quæritur quomodo Abraham emortuo corpore de Cethura filios genuerit, qui de Sara ante non potuit. Idcirco ergo de Sara nō genuit, quia uetusta erat & sterilis: in illa uero quasi in iuene, cursu naturæ facile potuit generare. Sic solui solet & ista quæstio: Quod de Cethura postea genuit Abraham filios, quia donū gignendi quod à domino accepit, etiam post obitum Saræ uxoris mansit. Item Ambrosius: Non considerauit corpus suum emortuum: Hortatur Gentes ad hanc fidei firmitatem, ut dei promissionem & gratiam sine aliqua ambiguitate suscipiant, securi exemplo Abrahæ. Quomodo is uidebitur emortui corporis, qui multo senior effectus quàm tunc erat, & uxorem accipere, & sex liberos procreare possit: Itaq; dicamus Abraham non infirmitatis emortuum, sed secundum illam uirtutem sanctorum, fuit in illo mortificatio etiam membrorum, nam non incitabatur luxuria, non urebatur libidine: Hoc idem erat & in Sara, quia defecerunt muliebria. Non erat in illa lasciuia mulieris, aut incontinentiæ solutio, nec in usum libidinis præcipitabantur inuiti: Sed & tu si mortificas membra tua, quæ sunt super terram: si abiecto omni feruore libidinis, emortuum corpus serues, & nullis obnoxium uitijs, potest generare Isaac, quod est gaudium. Et hic est primus fructus spiritus, potes semen tuum, & opera ascendere in cœlum, & efficere opera lucis, & stellarum fulgori splendoriq; conferri, ut cum dies resurrectionis adfuerit, tanquam stella differas in claritate. Amplius adhuc dico, potes, si tam purus mente, tam sanctus corpore, tam immaculatus actibus fueris, etiam ipsum generare Christum, secundum illum, qui dicebat: Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in uobis, & sicut ipse dominus dicit: Qui fecerit uoluntatem patris mei, qui in cœlis est, hic est meus frater, soror, & mater. Non hæsit diffidentia] Nec de senectute possibilitatis, nec de magnitudine promissionis dubitauit: nec enim fides habet meritum, cum humana ratio probet experimentum. Dans gloriam deo] Tanquam de percepto dono gratias agens. Non est autem scriptum propter ipsum tantū] Hoc est

Emortuū corpus Abrahæ. Sara defecisse muliebria quod sit.

Isaac gaudium interpreta mur.

Gal. 4. Matth. 7.

Fides locum habet, cum humana ratio nō adfuerit.

e Hoc est

- C Hoc est, non ut eius fidem solam sciremus, sed ut eius quasi patris imitemur exemplū, quia si nos ita credamus deo, ut ille credidit, etiam nobis reputabitur fides ad iustitiam. Hoc modo competenter uidebitur habita comparatio fidei
- Abraham, & eorū qui credunt in eum. Qui suscitauit Iesum Christū] Quia
- Ioan. 8. quod ille futurū credidit, sicut de eo dominus dicit: Quia Abraham pater uester exultauit, ut uideret diem meum, & uidit, & gauisus est, à nobis creditur factū.
- Qui traditus est propter delicta nostra] Ut ostendat, quod ea pro quibus Christus traditus est, etiam nos abhorreere debemus, & abijcere: quomodo enim alienum nobis & inimicum ducitur omne peccatum, pro quo redemptor noster traditus memoratur in mortem? Resurrexit propter iustificationem nostram] Iustificat Christus eos tantummodo, qui nouam uitam exemplo resurrectionis ipsius susceperunt, & uetusta iniustitiæ atq; iniquitatis indumentā, uelut causam mortis abijciunt.

C A P V T V.

- Ustificati igitur ex fide, pacem habemus ad deum, per dominū nostrum Iesum Christum] Pertractata causa, quia nemo eorum ex operibus iustificatus sit, sed omnes ex fide, quod exemplo Abraham probat, pacem habere eos hortatur ad deum. Tunc magis in pacem dei uenimus, quando aduersus diabolum peristimus, & quando aduersum carnis uitia dimicamus, Et quia dominus Iesus huius gratiæ minister est, per ipsum pacificati sumus deo.
- Per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam] Hoc est, per quem accesserimus prope, qui eramus longe. Quomodo accessum habeamus
- Ioan. 10. per dominum nostrum Iesum Christum, ipse saluator ait: Ego sum ostium, nemo uenit ad patrem, nisi per me. Sed uideamus quale est ostium, ut sciamus quales esse debeant qui intrant per ipsum, & accessum habent ad gratiam: istud ostium ueritas est: & si ostium ueritas, non possunt introire mendaces. Et rursum: istud ostium iustitia est, & per hoc ostium iustitiæ non ingrediuntur iniusti. Istud ostiū dicit: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Per ostiū ergo humilitatis & mansuetudinis, nec iracundus ingreditur, nec superbus.
- In qua stamus] Ideo dixit stantes, quia iacuimus prius. Et gloriamur in spe gloriæ filiorum dei] Gloriamur nos sperare gloriam filiorum dei, qua iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum, & erunt sicut angeli dei in caelo. Mouet me cur non dixerit, se gloriari in gloria dei, sed in spe gloriæ dei, in quo deesse quidem aliqd elocutionis uidetur, ita ut subaudiri debeat, in spe uidentis gloriæ dei. Non solum aut hoc, sed & gloriamur in tribulationibus] Nō solum in gloriæ spe, sed etiā in saluberrimis tribulationibus gloriamur, in magnitudine præmiorū sperantes, sicut Iacobus ait: Omne gaudiū existimate, cū in tentationes uarias incideritis. Vnde & optare debemus aliquid pati pro nomine domini, ut adquiramus de tribulatione finiēda præmiū infinitū: considerato enim præmio, nullū possumus condignū æstimare laborem. Habemus ergo unde gloriemur: Magna enim gloria est, de imis ad summa crescere, & de nihilo ad maxima peruenire, de limo ad caelū, & de seruitute ad regnū: si tamen omni seculi gloria & iucūditate cōtempa, in illo solo, qd nobis promittitur, gloriemur: & si hoc feceris, tale est, quale si quis nūmo plūbeo cōtempo, gemā regiā cōsequat. Quāquā nec sic sit digna cōparatio, quā his quāuis præmiū distet

Patrem habere
erga deū quo-
modo possi-
mus.

Ostium est ueritas.

Matth. 11.

Stare.

Matth. 13.

Iac. 1.

- A
 cium distet, manet utrisq; cōparatio: ibi uero incorruptibilibus corruptibilia,
 » & æternis caduca comparantur. Scientes quod tribulatio patientiam opera- *Tribulatio*
 » tur] Hoc est tribulationem patientiã operari, si tribulatio ipsa motum non *quo pacto pati-*
 » patiat in firmitatis, aut dubitationis. Patientia enim probationẽ] Quia *entiam operetur.*
 » patientia si talis fuerit, qualem dixit, firma uidebitur probatio, unde Solomon *Eccl. 27.*
 » ait: Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio. Probatio autem
 » spem] Spes uero quia probatur, uidetur nec immerito dici: dignus enim sci- *Flagella impi-*
 » tur accepturus remunerationem in regno dei. Tribulatio sanctorum proprie *orum sunt.*
 » est, impiorum uero & iniustorum flagella appellantur: Deniq; in Psalmo sic di- *Psal. 33.*
 » cit: Multa tribulationes iustorum. De istis autẽ ait: Multa flagella peccatorum. *Psal. 31.*
 » Spes autem non confundit] Spes futurorum omnem confusionem expel-
 » lit, unde probatur non habere fidem, qui in præceptis confunditur, spes non
 » confundit, dum stulti nos & hebetes à perfidis iudicamur. Quia charitas dei
 » diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis] Ma-
 » gnitudo beneficiorum excitat in se magnitudinem charitatis, quæ confundi &
 » timere non nouit. Illud considerandum mihi uidetur, utrumne hic charitatem
 » illam dicat, qua nos diligamus deũ, an illam qua diligimur, diffusam esse per
 » spiritum sanctum in cordibus nostris: Et siquidem illa charitas, qua deum dili- *Charitatem*
 » gamus intelligitur, sermo iste assertionem non indiget: Si uero diffusa dei chari- *diffusam in*
 » tas in cordibus nostris ista potius intelligenda sit, qua diligimur à deo, certum *cordibus nos-*
 » est, quod uelut summum & maximum donum sancti spiritus charitatem so- *tris.*
 » nat, quo uelut munere prius suscepto, per hoc ipsum diligere possimus deum,
 » quod diligimur à deo, per spiritum sanctum qui datus est nobis. Quomodo
 » nos diligit deus, ex hoc cognoscimus, quia non solum nobis per filij sui mortẽ
 » peccata dimisit, sed & spiritum sanctum nobis dedit, qui iam ostendat gloriam
 » futurorum. Ut quid enim Christus adhuc cum infirmi essemus, secundum
 » tempus pro impijs mortuus est? Ut quid indebite pro nobis mortuus est, ni- *Mors Christi.*
 » si ut manifestaret suam charitatem? cum adhuc peccatorum & scelerum lan-
 » guoribus premeremur. Secundum tempus] Siue quia in ultimo mundi
 » tempore passus est, siue ad tridui tempus, ut prædicatur, mortuus est. Ad tẽpus
 » em mortuus est, qui tertia die resurrexit à mortuis. Apud homines mori uisus
 » est, cum apud inferos uiuus inferni claustra confringeret potestate uirtutis
 » suæ. Vix enim pro iusto quis moritur] Idcirco admiranda est passio salua-
 » toris pro impijs, cum uix pro iusto quis moritur. Forte audeat quis mori pro
 » iusto] Aut forte non audeat, quia ambigue dicendum est. Sed ut hoc facili-
 » us intelligatur, cogitemus fieri posse, uerbi gratia, ut aliquis pijsimus filius
 » pro charissimo, proq; bono genitore, seu fratre, uel amico quolibet, uitam suã
 » affectu charitatis morti obijciat: pro impio uero, proq; inimico, nullus animam
 » suam tradit, nisi ille solus, qui est fons summæ charitatis, bonus autem ipse est,
 » quia & iustus, dicit enim alibi: Mandatum iustum, & sanctum, & bonum.
 » Commẽdat autẽ suam charitatem deus in nobis] Hoc est, dũ inimicis bene-
 » uolus est, & mittit eum qui saluos faciet eos, cũ utiq; non merentur. In san-
 » guine ipsius] Id est, non in brutorum animalium sanguine secundum ueterẽ
 » legem. Si enim cũ inimici essemus reconciliati sumus deo per mortẽ filij eius,
 » multo magis recõciliati salui erimus in uita ipsius] Si per mortẽ Christi salua-
 » ti sumus deo, quãto magis in eius uita glorificabimur, si eam fuerimus imitati,
 » qui si ut recõciliaret nos sibi deus, filiũ morti tradidit, quãto magis recõciliatos
 » saluos faciet in uita ipsius, cũ resurrexit à mortuis: quia sicut mors eius à diabo-

C lo nos eripuit, ita uita de die iudicij æterna morte nos liberabit: Item pro perfectioribus filij mori permisit, qd faciet pro iustificatis, nisi seruet eos ab ira uentura: Non solū aut hoc] Id est, nō solum nobis per Christū diuinæ gloriæ, si
 1. Ioan. 3. cut dicit Ioannes Apostolus: Nōdū apparuit qd erimus, scim⁹ quoniā cū apparuerit, similes ei erim⁹. Per quē nūc recōciliatiōnē accepim⁹] Vt qui sequētes Adā, discesseram⁹ à deo, per Christū recōciliamur deo, Recōciliatio aut dei
 est, cū eius ira finit. Nā quēadmodū per unū hoīem in hūc mūdū intrauit peccatū &c.] Cū supra aperuisset arcana secreta mysterij, qd cū inimici essemus deo, per mortē filij eius recōciliati sum⁹: Nūc & causas cur inimici fuerim⁹, uel
 Reconciliari deo. cur morte filij dei indigerit ista recōciliatio, cōsequēter exponit, ut intuentes quāta nobis p̄stiterit deus, & dñs Iesus, imō & quāta p nobis ptulerit, radicata erga eū fide, & inseparabili charitate teneamur. Hic cū dixerit, sicut per unū hominē peccatū in hūc mūdū intrauit, & per peccatū mors, & ita in oēs homines pertransiuit, cur nō retulit ut diceret, uerbi gratia, ita & per unū hoīem iustitia intrauit in hūc mundū, & per iustitiā uita, & sic in oēs homines uita pertrāsijt, in q̄ oēs uiuificati sunt: Hoc em̄ uidebat ppositi eloquij sensus expetere. Tamen ppter negligētiores q̄sq; ne forte resolui possent, si audirēt, qd sicut mors in oēs homines per peccatū, ita & in oēs pertransiuit & uita per Christū, cōsiderauit palā hęc & publice nō debere dici: Simul & ostendēs illud, qd etiam per hominē Christū, iustitia introiuit in hūc mūdū, hoc est, in terrenos homines, & per iustitiā uita, & pertransiuit in oēs homines, tamē nō in presenti statim contingere, nec ociosis accidere, sed his q̄ multo tēpore pulsant quæ clausa sunt, & cōsiderāt quæ abscondita sunt. Sed huic Origenis expositioni occurrit illud, qd
 1. Cor. 15. alibi Apollol⁹ ait: Sicut in Adā oēs moriunt, ita & in Christo oēs uiuificantur:
 D Nā ibi & publice hęc saluatoris gratiā, sicut præco gratiæ manifestissime prædicat. Nec ppter negligētiores q̄sq; immēditatē gratiæ uoce defectiua reticet. Mihi itaq; uidef, qd in hoc apostolico eloquio nullus defectus inest, sed analogica quædā similitudo elucescit. Cū itaq; superius nos inimicos deo fuisse dixerat, nūc modū & causam ipsius inimicitia ostēdit, dicens: Nā quēadmodū per unū hominē in hūc mundū peccatū introiuit, paucos uidelicet primit⁹ hoīes moriens, & per peccatū mors: sequitur analogica similitudo, & ita in omnes homines pertransiisse. In quo notandum, quod ibi, Et, cōiunctio uacat, sicut in multis locis, & in Apostolicis dictis hoc sæpe comperies. *

Disputamus per quē in mundū introiuit peccatum, ubi si requiratur exemplū imitationis, diabolus inuenitur: Si contagium generationis, Adā. Proinde dicens Apostolus: Per unum hominem peccatū intrauit in mundū, nō imitationē, sed generationē uolebat intelligi: Sicut em̄ à muliere initiū peccati fuit, sic & initiū generatiōis à uiro est: prior em̄ uir seminat, ut scēmina pariat. Ideo per unū hominē peccatū in hūc mundū intrauit, & per peccatū mors, & ita in oēs homines pertrāsijt. Vtrū peccatū, an mors, an utrūq; per oēs homines pertrāsijse dictū sit, uidef ambiguū. Sed qd horū sit, res ipsa tam aperta demōstrat: Nā si nō ptransisset peccatū, nō omnis homo cū lege peccati, quæ in mēbris nascere tur: Si mors nō ptransisset, nō oēs homines quātū ad istā conditionē mortaliū pertinet morerent. In quo] Hoc est, in Adam. Omnes peccauerūt] Quia omnes originali peccato infantes, immunes esse non possunt, nisi ab eius reatu per Christi baptismum resoluantur. Manifestum est in Adam omnes peccasse, ipse enim per peccatum corruptus, omnes quos generauit nati sunt sub peccato. Vsq; enim ad legem peccatum in hoc mundo fuit] Hoc dictum est non

Sensus mutilus in Paulo.

Dictiones multe in Paulo ociosæ. Visus est nobis aliquot uerborum defectus.

A est, nō quia deinceps in nemine fuit, sed quia non poterat per literam legis au-
 >> ferri, quod solo poterat spiritu gratiæ. Peccatum autem non deputabatur, *Peccatum nō*
 >> cum lex non esset] Quasi ante legem peccatum non fuerit, nec reputatum *imputari ante*
 fuerit, antequam lex daretur Moyfi, cum legamus & Cain, & Lamech reputa- *legem.*
 tum esse peccatum. Et ne per singulos immoremur, in tantum pro peccatis ho-
 minum exacerbatum esse deum, ut diluuium mundo introduceret, Et rursus
 Sodomitas igneus imber, & sulphurea flamma uastauerat. Quomodo in uindi-
 ctis talibus negabitur reputatum fuisse peccatum? Putabant se homines apud
 deum impune peccare, sed non apud homines: Nec enim naturalis lex peni-
 tus obtorpuerat: quia non ignorabant, quia quod sibi nolebant fieri, alijs face-
 re non debebant. Non ergo lex naturalis apud deum reos facere putabatur:
 ignorabatur enim deus, qui iudicaturus genus humanum, ac per hoc non im-
 putabatur peccatum, quasi peccatum esset apud deum, in curiosum deum asse-
 rentes. At ubi lex data est per Moysem, manifestum est, curare deum res hu-
 manas, & non impune futurum his, qui male facientes in præsentī euadunt.
 Quippe cum Sodomā & Gomorra per ignem iudicatæ sint perire, quod obli-
 uio quidem texerat, Moyse autem ut confirmaret deum iudicem fore, scriben-
 do manifestauit. Lex autem naturalis tres partes habet, cuius prima hæc est, *Legis naturæ*
 ut agnitus honoretur creator, nec eius claritas & maiestas alicui de creaturis *tres sunt spe-*
 deputetur. Secunda pars est moralis, hoc est, ut bene uiuatur, modestia guber- *cies.*
 nante. Tertia uero pars eius est docibilis, ut creatoris dei, & exemplum mor-
 >> tis cæteris tradatur. Sed regnauit mors ab Adam usque ad Moysem] Quo-
 B niam nō imputabatur peccatū antequam lex daretur, ipsa usurpationis impu-
 nitate regnabat mors, id est, diabolus: omnes enim suos uidebat esse, quia qui
 facit peccatum, seruus est peccati: Impune enim peccare putantes, magis de-
 linquebant. Quo factō gaudebat Satanās, quod causa Adæ relictum à deo ho-
 >> minem in possessione haberet. Vique ad Moysem] Nam lege data
 cœpit non regnare: Cœperunt enim scire homines, creatorem deum iudica-
 turum genus humanum, & paulatim ab eius dominio recedere. Aliter, regna-
 uit mors ab Adam usque ad Moysem, nouum Moysem, atque cœlestem, non
 susceptorem testamenti unius, sed autorem testamentorum duorum: non fa-
 >> mulantem uni legi, sed utrique dominantem. Non qui ueteres iugo seruos ge-
 >> nuit, sed qui gratiā nos liberos procreauit. Regnauit ab Adam usque ad
 >> Moysem] Quia nec lex per Moysem potuit regnum mortis auferre ab A- *Mortem re-*
 dam usque ad Moysem, non super omnes, sed in eos, qui peccauerunt in si- *gnare est dia-*
 militudinem præuaricationis Adæ: Nam introiuit quidem mors in mun- *bolum uigere.*
 dum, & in omnes pertransiuit, non tamen in omnes regnauit. Aliud est e- *2. Petri 2.*
 nim pertransire, & aliud regnare: Peccatum etenim pertransit etiam in iustos, *Pertransire*
 & leui quadam eos contagione perstrinxit, in præuaricationibus uero, id est, *aliud quam re-*
 quia se tota mente ac deuotione deficiunt, regnum tenet, & omni potestate *gnare.*
 dominatur. Si uero, ut in nonnullis exemplaribus inuenitur, etiā in eos qui
 non peccauerunt in similitudinē Adæ, mors ista, quæ in inferno animas detine-
 bat, regnasse dicatur, intelligimus & sanctos quoq; sub istam mortem, etiamsi
 non peccandi, sed certe moriendi lege decidisse. Christū uero idcirco in infer- *Christi descen-*
 num descendisse, non solum ut ipse non teneretur à morte, sed eos qui ibi non *sus ad inferos.*
 tam præuaricationis, ut diximus, crimine, quàm moriendi ditione habebantur
 absolueret. Infantes sunt qui non peccauerunt in similitudinē præuaricationis
 Adæ: quia nō habent actuale, sed originale. Qui est forma futuri] Siue ideo
 e 3 forma

- C forma fuit Christi, quia sicut Adam sine coitu à deo factus est, ita ille ex uirgine & spiritu sancto processit: & sicut ex latere Adam Eua facta est, ita sponsa ecclesia ex latere saluatoris formata est. Siue ut quidam dicunt: qui est forma futuri, uidens requiri posse e contrario, hoc est, sicut ille peccati caput, ita & iste iustitiæ. Sed non sicut delictum, ita & donum.] Cum superius dixisset
- Adam quomodo formam Christi gerat.*
- » Apostolus de Adam, qui est forma futuri, uidens requiri posse, quod si Adam forma Christi: ergo & in eo quo peccauit, necesse est ut formam Christi haberat: hoc autem de Christo uidebatur absurdum: continuo subiungit: Sed non sicut delictum, ita & donum: & incipit ex hoc sermone ueluti semetipsum explanare, quomodo dixerit formam Christi esse Adam, nec sine arte profunda dicendi Apostolus formam Christi esse Adam posuit, quæ sit per genus similis, forma & specie contraria. Per genus nanque similis forma in eo, quod sicut ab uno Adam in plures homines diffunditur. Species uero contraria, quod ex Adam præuaricatione certa peccatores constituti sunt multi, Christi uero
- » obedientia iusti constituuntur multi. Multo magis gratia dei, & donum in
- » gratia unius hominis Iesu Christi, in plures abundauit.] Ex his asserit, completa esse, quæ defuisse in prioribus uideantur: Nam multum interest, quod ibi in omnes homines dixit pertransisse peccatum: hic uero donum & gratiam Iesu Christi in plures abundasse, cum & omnes homines plures intelliguntur, & plures multos intelligi non uideatur absurdum, maxime cum in sequentibus dicat apertius: Sicut per unius delictum omnes homines in condemnationem, sic & per unius iustitiam omnes homines in iustificationem uitæ. Et ut euidentius ostenderet, omnes homines, & multos homines idem esse, addit his: Sicut enim per inobedientiam unius peccatores constituti sunt multi, sic & per unius obedientiam iusti constituentur multi: Quod superius omnes homines dixerat, hic eodem sensu multos nominauit. Si enim ob unius delictum multi mortui sunt &c. Ut intelligatur, non magis in multos, cum iniqui magis multi sint qui damnabuntur, sed magis abundauit: quia in his qui per Christum redimuntur temporaliter, ualet forma mortis ex Adam. In æternum autem ualebit uitæ forma per Christum. Quamuis ergo, inquit, Adam futuri forma sit, e contrario tamen plus præstat Christus eis, qui regenerati sunt, quam eis nocuerat ille generatis. Sed non sicut delictum, ita & donum: quia mors quidem unius delicto regnauit per unum. Qui autem abundantiam gratiæ & doni iustificationem accipiunt, non solum ultra non regnat in eis mors, quod & ipsum utique non paruæ esset gratiæ, sed & alia duo eis feruntur bona: unum, quod pro morte in eis regnat Iesus Christus: aliud, quod etiam ipsi regnabunt per unum Iesum Christum. Cum ergo necessariò hæc in eos eueniunt, id est, ut regnum mortis effugiant, & pro morte regnet in eis Christus: imò ut cum eo ipsi regnent in uita, manifestum est, quoniam non sit delictum ita ut donum. Volens autem Apostolus ostendere, quanto maiora per Christum anima recipit, quam amiserat per Adã, frequenter istos sermones, ut dicat multo magis & abundantiam gratiæ, et doni, & iustitiæ, et regnabunt per unum Iesum Christum gratia dei, quæ pertinet ad remissionem peccatorum per baptismum: Donum
- » abundantiam donationis spiritus sancti, quia multa sunt ipsius dona. Nam
- » iudicium quidem ex uno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in
- » iustificationem.] Ex uno ergo quid nisi delicto: quia sequitur: Gratia autem ex multis delictis in iustificationem: quomodo ex uno delicto in condemnationem: nisi quia fuit ad condemnationem etiam unum originale peccatum, quod in omnes homines

- A homines pertransijt. Gratia uero ideo ex multis delictis in iustificationem, quia non solum illud soluit quod originaliter trahitur, sed etiam cetera, quae in unoquoque homine motu propriae uoluntatis adduntur. Igitur sicut per unius delictum omnes homines in condemnationem, subaudi, peruenerunt; Nullus enim hominum, nisi per Adam trahitur ad damnationem, de qua per lauacrum regenerationis homines liberantur, & nullus hominum ab hac damnatione, nisi per Christum liberatur: ideoque ex utraque parte dicti sunt omnes. *Omnes.*
- ” Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per unius obedientiam iusti constituentur multi. Sicut exemplo inobedientiae Adae peccauerunt multi, ita & Christi obedientiae iustificantur multi. Grande ergo crimen inobedientiae est, quod tantos occidit. Lex autem *Inobedientiae crimen.*
- ” subintrauit, ut abundaret peccatum. Ne dicerent Iudaei: sed nobis peccata dimisit: non, inquit, uenit peccata dimittere, sed demonstrare delicta, & dum scienter peccatur, coepit abundare delictum; ac si diceret, ut uideo, lex peccata non abstulit, sed adiecit, non tamen suo uitio, sed illorum. Subintrauit autem, hoc est, subito intrauit, & ita contigit, ut abundaret delictum: quia inimicus plus exarsit, uidens hominis curam habere deum, ut illum etiam per legem reum faceret, ne deo aspici mereretur. Aliter: ut abundaret delictum, nam abundantius, & perniciosius est, quando ab sciente & prauaricante peccatur: Nam prohibente lege uiolentius peccatur, quam si nulla lege prohibita committantur. Lex autem subintrauit, lex scilicet membrorum, repugnans legi mentis. Ipsa *Legge abundare delictum.*
- ” ergo subintrauit legi naturae, ut abundaret delictum. Vbi autem abundauit *Luca 7.*
- ” delictum, superabundauit & gratia. Sicut ait Saluator: Cui plus dimittitur, *Regnum dei & diaboli.*
- B amplius diligit. Manifesta est enim quantitas peccati, ut sciretur gratiae magnitudo. Est autem grandis superabundantia, quod ubi peccatum fuit & mors, ibi nunc est gratia, & iustitia, & uita aeterna. Superabundauit gratia. Donum dei omnium peccata contexit, ut diaboli inuidiam nihil profecisse doceat. Superabundauit ergo gratia: quia peccatum ad tempus regnauit, gratia autem in aeternum: Dei enim est regnum gratia regnante, sicut diaboli regnum erat peccato regnante.

CAPVT VI.

- ” Vid ergo dicemus? Manebimus in peccato, ut gratia abundet? Quoniam superius dixerat, quia ubi abundauit peccatum, superabundauit gratia. Nascentem ex hoc quaestionem nunc sibi ipse proponit: Ergo peccandum est, ut gratia plus abundet? Sed absolutionem citam quaestionis ostendit, cum dicit: Absit. Et continuo rationem subiecit, mortuos dicens: peccato eos, in quibus abundauit gratia. Nam qui mortui sumus peccato, quomodo amplius uiuemus in eo? Vult tam firmum esse baptizatum, tamque perfectum, quasi qui peccare non possit. Superueniente gratia dei per Christum, & in nobis per fidem lauacro spirituali regnante, coepimus uiuere deo, mortui autem peccato, qui est diabolus. Sicut deo uiuere dicitur is, qui secundum uoluntatem dei uiuit: ita & peccato uiuere dicitur is, qui secundum uoluntatem peccati, id est, diaboli uiuit. An ignoratis fratres, quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in mortem ipsius baptizati sumus? Obserua diligentius ordinem dictorum & consequentiam: Comparat enim mortem, quae per Adam *Peccatum est diabolus. Deo uiuere.*

C per Adam erat, uita quæ per Christum est, & dicit: Non sicut delictum, ita & donum: Et item post hæc ait legem subintrauisse, ut abundaret peccatū: abundante uero peccato, superabundasse gratiam. Et in his soluit quod uidebatur esse contrariū, & dicit: Qui enim mortui sumus peccato, quomodo uiuemus in eo? Volens rebus ipsis ostendere, quid sit mortuum esse peccato, dicens: An ignoratis fratres &c. Docens per hæc, quia si quis prius peccato sit mortuus, is necessariò in baptismo consepultus est Christo. Si uero non ante quis moritur peccato, non potest sepeliri cum Christo: nemo enim uiuens aliquando sepelitur: Quod si non sepelitur cum Christo, nec legitime baptizatur. Et intueri diligentius adhuc consequentiã mystici ordinis: morere prius peccato, ut possis cum Christo sepeliri: Mortuo enim sepultura debetur. Si enim uiuus adhuc peccato, consepeliri non potes Christo, nec in nouo eius sepulchro collocari, quia uetus homo tuus uiuit, & non potest in nouitate ambulare, in Christo lesu, id est, in nomine Iesu Christi. In morte ipsius baptizati sumus] Hoc est in similitudinem mortis eius. Cur Apostolus de baptismo nunc loquens, & de Iesu dixerit, consepulti sumus per baptismum, & nunquam dixit, Christo conbaptizati sumus? Cum utiq; non habetur legitimum baptisma, nisi sub nomine trinitatis. Sed intueri prudentiam Pauli: quando quidẽ in præsentis loco nõ tam baptismi rationem, quàm mortis Christi discutere cupiebat, ad cuius similitudinem etiam nos suaderet mori debere peccato, & consepeliri Christo. Et non erat utiq; conueniens, ut ubi de morte dicebat, uel patrem nominaret, uel spiritum sanctum: Verbum caro factum est, & merito ubi caro est, ibi de morte tractatur. Si mortui sumus peccato, & consepulti sumus Christo, & conseruimus cum eo, necessariò uidebitur secundum hanc formam ostendi, quomodo etiam cum ipso tres dies, & tres noctes in corde terræ fuerimus sepulti, & uide si possimus tres dies consepulti Christo facere. Cum plenam trinitatis confessionem capimus: lux enim pater, & in lumine eius, qui est filius, lumen uidemus spiritum sanctum. Faciamus autem & tres noctes, cum tenebrarum ignorantia, patrem unã cum mendacio, quod ex eo natum est calcamus. Sed & tertio loco spiritum erroris destruimus, qui inspirat pseudoprophetis, ut dicat: hæc dicit dominus, cum dominus non misit. Sicut Christus triduana morte sepulchro conditus fuit, ita & nos intra aquæ, id est, intra cognitæ naturæ suæ trinitate merfione dispositi: dum descendimus, sepelimur: dum emergimus, suscitamur. Vides quid distet inter aquæ, interq; spiritus sancti operationẽ, per quã deduci uidemus in tumulum, per spiritum præparari probamus ad regnum, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Nouitas autem uitæ est, ubi ueterem hominem cum actibus eius deposuimus, & induimus nouum hominem, qui secundum deum creatus est, & qui renouatur in agnitionem dei, secundum imaginem eius, qui creauit eum. Sicut autem uetus semper ueterascit, & de die in diem semper uetustior efficitur, ita & nouus hic semper innouatur, & quotidie si dici potest, ipsa nouitas innouanda est, ut nõquam sit quando hæc innouatio non augetur. Baptismum itaq; resurrectionis pignus est & imago, & ideo per aquam celebratur: ut sicut aqua sordes abluat, ita & nos per baptismum ab omni peccato spiritaliter purgatos & innouatos credamus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius] Quid est cõplantari similitudini mortis Christi: quo uelut plantam alicuius ostendit mortem Christi, cui nos complantatos uult nunc esse, ex succo radicis eius: Radix quippe succrescens producat ramos iustitiæ, et fructus afferat uitæ. Quod si uis de scripturis agnoscere, quæ

*Sepelimur cū
Christo post
mortē peccati*

*Consepelimur
Christo & nõ
cõbaptizamur*

*Triduana
mors nostra.*

*Noua uita quæ
Coloss. 3.*

Aquæ baptisimi

A quæ sit ista planta, cui complantati esse debemus, & cuius generis arbor, audi quid de sapientia scribitur: Arbor, inquit, uitæ est omnibus sperantibus in se, & qui confidunt in ea tanquam in domino: Christus ergo uirtus dei, & dei sapientia, ipse est arbor uitæ, cui complantari debemus, & nouo quodam atq; amabili dono, mors illius nobis uitæ arbor efficitur. Omnis planta hyemis tempore mortem, resurrectionem ueris expectat: si ergo & nos in Christi morte complantati sumus, in hyeme seculi eius & præsentis uitæ, etiam ad futurum uer inueniemur fructus iustitiæ ex ipsius radice proferentes. Simul & resurrectio
 20 nis erimus] Duplex intelligitur resurrectio, una, mente & proposito ac fide cum Christo à terrenis resurgimus, ut cœlestia cogitemus: Altera, quæ generalis omnium erit in carne resurrectio. Vel: Si em̄ complantati &c. id est, si in baptismo omnia uitia deposuimus, resurgentes in nouitate, & de cætero non peccemus, simul & resurrectionis illius similes erimus, in corporis scilicet gloria, non in diuinitatis natura. Scientes quia uetus homo noster simul crucifixus
 20 est] Vetus homo noster intelligendus est, uita prior quam duximus in peccatis, cuius finem & interitum facimus, ubi recipimus in nobis fidem crucis Christi, per quam ita destruitur corpus peccati, ut membra nostra, quæ seruebant peccato, ultra ei non seruiant, sed deo. Simul crucifixus est] Scilicet deo. Per baptismum cum Christo te crucifixum intellige, qui membrum de corpore eius factus es, & ille quidem innoxium corpus appendit, ut noxium suspendas à uitis: In quo mysterio Moyses serpentem æneum in deserto sus
 20 spendit. Ut destruat corpus peccati] Ut destruat corpus nostrum à seruitute peccati, ut fiat mancipium iustitiæ, quod solebat esse peccati: Omnis enim qui facit peccatum, seruus est peccati. Corpus est peccati] Id est ini
B quitas, cuius caput diabolus, cuius membra enumerat Apostolus esse super terram: Quæ sunt fornicatio, auaritia, contentio, ira, dolus. Item secundu[m] Ambrosium, uetus homo noster, malos actus crucifixos dicit, id est, mortuos. In cruce autem autor peccati, id est, diabolus destructus est: Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato, hoc est, alienus est à peccato: mortuus enim omnino non peccat, ita & qui natus de deo est, non peccat: crucifixus enim, omnibus membris dolore occupatis, peccare uix poterit. Si autem mortui sumus
 20 cum Christo] Præsentis sermone Apostolus conclusionem omnium facit, quæ in superioribus astruxerat, & dicit: Si autem mortui sumus cum Christo, per hæc scilicet, quæ superius ostendit. Credimus & conuiuemus ei] Non dixit, & conuiximus ei, sicut dixit mortui sumus, sed conuiuemus, ut ostendat, quia in præsentis mors operatur: uita autem operatur in futuro, tunc scilicet cū Christus manifestus fuerit, qui est uita nostra, abscondita in deo, Vnde consequenter intelligitur, quod sicut mortui non sumus, non conuiuemus, quia huius non sumus membra. Scientes quod Christus surgens à mortuis, iam non
 20 moritur] Securitatem de resurrectione saluatoris ostendit, ad quam sic uenire contingeret, si melioris uitæ fuerit æmulatio: Siue iam non potestis iterum baptizari, quia Christus non potest iterum pro uobis crucifigi, sicut dicit ad Hebræos: Impossibile est, qui semel sunt inluminati &c. Quibus non poeni
 20 tentiã negat, sed iterationẽ baptismi diffitetur. Qui enim mortuus est peccato] Quia ipse peccata nostra portauit, & pro nobis doluit, ne de cætero peccaremus; nec Christus iterum passurus erit, nec mors dominabitur in eũ. Quod autem uiuit, uiuit deo] Viuere autem deo, ita intelligendum est, quasi expleto eo quod in forma dei positus, exinaniuit semetipsum, formam serui accepit,
 f & factus est

Duplex resurrectio.

Num. 21.

Ioan. 8.

Vetus homo.

Hebr. 6.

Iteratio baptismi negata.

Philip. 2.

C & factus est obediens patri usq; ad mortem, rursus permaneat in forma dei,
 atq; æqualis patri. Ita & uos æstimate, uos mortuos quidē esse peccato] Nō
 sine causa autē dixit, existimate uos mortuos esse peccato, quod melius qdē in
 Græco habetur: Cogitate uos mortuos esse peccato: Res enim de qua sermo
 est, in cogitatione consistit, quia huiusmodi mors non in effectu, sed in cogita
 tione habenda est: qui enim cogitet, uel existimet apud semetipsum mortuū
 se esse peccato, uerbū gratia, si concupiscentia mulieris trahat, si argenti, si
 auri, si prædij cupiditas pulset, & ponam in corde meo quod mortuus sim cum
 Christo, & de morte cogitem, extinguitur continuo concupiscentia, & effuga
 tur peccatum. Sed & hoc quod addit. Viuentes autem deo in Christo
 Iesu] Non mihi uidetur ociosum: simile enim puto esse uiuentes deo, in sapir
 entia, in pace, in iustitia, in sanctificatione, quæ omnia Christus est. In his ergo
 uiuere deo, hoc est in Christo Iesu. Non regnet ergo peccatum in uestro
 mortali corpore] Mortale corpus est ex causa præuaricationis Adæ, ex fide
 autem Christi forte creditur immortale, si non regnet peccatum. Sed neq; ex
 hibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato] Id est, diabolo: Vnū quod
 que membrum, si officium suum in malos usus uerterit, arma iniquitatis effici
 tur, ad iustitiam expugnandam. Sed exhibete uos deo tanquam ex mortuis
 uiuentes] Peccato scilicet mortui, & iustitiæ uiuentes. Et membra uestra
 arma iustitiæ deo] Ut oculus, qui ante uidebat ad concupiscendum, nūc uis
 deat nudum ad uestiendum, sic de reliquis membris. Non enim estis sub le
 ge] Non uos uincet peccatum, non enim estis paruuli, sed perfecti, quasi
 pædagogus puero dicat: Noli facere uitium sermonis, non enim adhuc audis
 Grammaticum, sed Oratorem. Si non peccemus, non sumus sub lege, sed sub
 gratia: Si autem peccemus, uertimur sub lege, & incipiet nostri dominari pec
 catum, quia qui facit peccatum, seruus est peccati. Quid ergo? peccabimus,
 quoniam non sumus sub lege? Ne dicerent, ergo cessante uindicta legis, im
 pune peccabimus. Absit] Quia si peccatis, sub gratia nō eritis, sed quasi sub
 lege, uel sub dominatione peccati. An nescitis, cui exhibetis uos seruos ad
 obediendum? Nunc ne aliud profitentes, aliud faciamus, & conserui dei di
 camur, gestis autem zabuli inueniamur, præmonet & denuntiat eius nos ser
 uos esse, cuius uoluntatem operibus sectamur: Nam hoc deus accusat, dicens:
 Math. 15. Plebs hæc labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me. Videtur parum
 integra elocutio, quia ait: Serui estis eius, cui obedistis, siue peccati in mortem,
 siue obeditionis iustitiæ per obedientiam, cum ratio poposcerit dici, serui e
 stis eius cui obedistis, siue peccati, siue iustitiæ. Sed in eo, qui per initiū sermo
 nis sponte profitetur, artem compositionis requirere, superfluum puto, cū sen
 sus habeatur euidentior: hoc autem est, quod in hoc loco Apostolus docet,
 quia unusquisq; in manu sua habet, & in arbitrij potestate, ut aut peccati ser
 uus sit, aut iustitiæ, sed omnes qui faciunt peccatum, serui sunt peccati. Ad hoc
 respicit, quamuis non adiecerit: & omnis qui facit iustitiam, seruus est iustitiæ:
 quod fortassis putet alius idcirco subrelictum, ut consequentibus quasi debe
 at intelligi, mihi tamen consulte uidetur non additum, neque enim dici conue
 niebat, quia omnis qui facit iustitiam, seruus est iustitiæ: ut omnis qui facit pec
 catum, seruus est peccati. Nam & deus ipse facit iustitiam, & non idcirco ser
 uus iustitiæ dici potest: nam & ipse diabolus sine dubio peccati seruus est, qui p
 pe qui descendit à seruitute iustitiæ. Gratias autem deo, quia fuistis serui pec
 cati] Vnde uereor, ne forte plures simus, qui uideamur suscepisse doctrinā,
 iustitiæ

O uros naci u-
 miis loyis di
 d. uros.

Membra
 nostra arma
 iniquitatis effi
 ciuntur.

- A iustitiæ uideamur obedire, corde uero obediamus peccato, Mouet me etiam hoc, quod non dixit, obedientes ex corde, in quam traditi estis, sed formam doctrinæ posuit, nec puto quod unum esse senserit Apostolus doctrinam, & formam doctrinæ, quod minus esse sciuerit formam, quàm ipsam doctrinam, *Forma doctrinæ.* Et nunc quidem in præsentī uita dum in corpore sumus, formam doctrinæ habemus, non ipsam doctrinam, sicut alibi dicit: Videmus nunc per speculum in ænigmate. Ipsa autem doctrina sit, de qua dicitur: Tunc autem uidebimus facie ad faciem. Vnde & in præsentī uita, puto quod formam & umbram uirtutum tenere possimus, ipsas uero uirtutes tunc, cum uenerint illa quæ perfecta sunt. Et ob hoc Hieremias fortassis in lamentationibus dicit: Spiritus uultus nostri Christus dominus, cui dixit: In umbra eius uiuemus in Gentibus, Quod si Christus est iustitia, & sapientia, & ueritas, amatores eius uidebimur. *I. Cor. 13.*
- » Liberati autem à peccato] Quis est qui liberet à peccato? sine dubio agnitio ueritatis: Sic enim dicebat Iesus ad Iudæos qui crediderant ei: Si credideritis uerbo meo, agnoscetis ueritatem, & ueritas liberabit uos. *Agnitio dei liberat à peccato.*
- » propter infirmitatem carnis uestræ] Hoc est humanum dico, quia nondum ad plenum potestis audire diuinum: cum enim multo magis debeatis seruire iustitiæ, quàm peccato, cui ante seruistis, ego tamen concedo infirmitati uestræ, ut tantū iustitiæ seruiatis, siue ita humana ratione digna loquor, quod omnes mecū sentire possunt, et nullus abnuere. Pudorem quendā per hæc incutit Apostolus auditoribus, ut hoc saltem obsequi debeant iustitiæ & sanctificationi, quod prius immunditiæ iniquitatiq; detulerant. Quid ergo tam humanū, quid tam leue, quid tam sine onere, & quod nulla possit prorsus infirmitas excusare? *Humana loq.*
- » Sicut, inquit, exhibuistis membra uestra seruire iniquitati]
- B Multo enim amplius, & multo intentius honoranda iustitia est: Si ergo, inquit, humane & communiter ago, eadem postulo, similia requiro. Dudum requirebant pedes uestri dæmonum templa, nūc currant ad ecclesiam dei. Protendebantur prius manus ut aliena raperent, nunc ut propria largiantur protendantur, circumspeciant pauperes, debiles, egenos, ad miserandum. Aures delectabantur auditu uano, uel bonorum derogationibus, nunc conuertantur ad audiendum uerbum dei, ad explanationem legis, & ad capiendam sapientiæ disciplinam. Lingua, quæ conuicijs, & maledictis, & turpiloquijs consueta est, conuertatur nunc ad benedicendum deum in omni tempore, sermonem sanum proferat, & honestum, ut det gratiam audientibus, & ueritatem loquatur cum proximo suo. Sed quid opus est hæc singula persequi, cum pateat etiam uniuscuiusque membri ministerium, quod exhibuit uirtutibus, & actum quem exhibuit immunditiæ, nunc ad sanctitatem, & castitatem conuertere? *Iustitia pro omnibus uirtutibus.*
- » Itaque & nunc exhibete membra uestra seruire iustitiæ in sanctificationem] Videtur hic sanè iustitiam nominasse pro omnibus simul uirtutibus, sicut è contrario iniquitatem pro omnibus simul uitijs posuisse. *Damnosa quædam libertas est.*
- » Cum enim serui essetis peccato, liberi fuistis iustitiæ] Hoc est, in nullo seruientes ei, ita & nunc liberi estote ab omni peccato. Quilibet à deo est, seruus peccati est. Sanè notandum est, esse & libertatem culpabilem, & laudabilem seruitutem; nam liberum esse iustitiæ crimen est, seruū uero esse, laudabile est. Liberi à iustitia non sunt, nisi arbitrio uoluntatis; liberi autem non sunt à peccato, nisi gratia saluatoris, unde liberos à iustitia dixit, à peccato autem non liberos, sed liberatos, ne sibi hoc tribuerent.
- f 2 Quem ergo

CAP. VII. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

C „ Quem ergo fructum habuistis in his, in quibus nunc erubescitis? Nullus sine dubio fructus est in ea re, quæ per poenitentiam erubescitur, & cuius etiam recordatio uerecunda est. *Varietas in peccatis.* Quadriformis autem uarietas in omni iniquitate, atque iustitia uidetur inesse: Semen scilicet, arbor, finis, fructus: Semen, est bona, siue mala cogitatio: Arbor, bona uel mala uoluntas: Fructus, opera iustitiae, uel iniustitiae, uel iustificatio, uel immunditia: Finis uero, est mors, seu uita æterna. Non est omittendum, quod fructus quidem eos, pro quibus nunc erubescimus, in quo sint noluit nominare. Eorum uero fructum qui liberati sunt à peccato, & serui facti sunt deo, dicit esse in sanctificationem: bonorum enim frequentius quam malorum habenda memoria est. Nam finis eorum mors est] Finem, dixit exitum uitæ & actuum, cui aut mors, aut uita succedit, sed huic fini mors, à morte autem ad mortem transit. Stipendium enim peccati mors est] Stipendium pro opere militiæ redditur peccatum, nam ideo dixit stipendium peccati mors, ut mortem peccato non im merito inlatam, sed debitam demonstraret. *Stipendium.* Gratia autem dei uita æterna] Bene autem metaphoram, id est, figuram militiæ ex initio propositam seruat, ut militantibus sub peccato Rege, imò potius tyrannide, ei à parentibus stipendia debita mortem dicat, Deum uero non erat dignum militibus suis stipendia, quasi debitum aliquod dare, sed donum & gratiam, quæ est uita æterna. *Mortis quinque species.* Quinque autem species sunt mortis: nam prima mors, est separatio animæ à corpore. Secunda, separatio animæ à deo, quæ per peccatū euenit. Tertia, est secundum illud, quod autor mortis ipsius diabolus, mors appellatur. Quarta mors nominatur inferni lacus, quo præuaricatrices animæ detinentur. Dicitur uero & illa mors laudabilis, qua peccato quisque moritur, & Christo consepelitur.

D C A P V T VII.

„ Nignoratis fratres, scientibus enim legem loquor] Hinc incipit difficultatem legis ostendere, ut illos hortetur ad gratiam sine eius timore transire, ut animas eorum firmet in doctrina diuina, exemploque legis humanæ utitur, ut per terrena suadeat cœlestia. Sciunt enim legem Romani, quia non sunt Barbari, sed comprehenderunt naturalem iustitiam, partim ex se, partim ex Græcis, sed Græci ex Hebræis: Nam lex Romanis ex Athenis allata est. Quia lex dominatur in homine, quanto tempore uiuit] Non est occultum, omnem uitam hominis esse sub lege naturæ, hæc lex generalis est. Nunc uero aliam proposuit specialem, per quam probare uult assertionem suam. Nam quæ sub uiro est mulier, uiuente uiro alligata est legi] Hæc lex de Euangelio est, non ex Moyses, neque ex iustitia terrena. Suadet ergo Christianis mundum esse à lege factorum, non ab omni lege, nec ultra iam expedire esse sub lege, ne gratiam dei euacuet reuersus in legem. Neque legis erit adulter, sed Euangelij, qui mortua lege iunctus Euangelio, postea redit ad legem. *Mortua lex.* Mortua lex dicitur, quando quæ continebant reum incognitus est ei: Si autem seruientes legi accedere se putant ad Euangelium, rei erunt & adulteri: qui uiua lege iunxerunt se fidei, erunt in utroque adulteri. Scientibus autem legem loquitur Paulus, id est, scientibus quæ sit in lege uetustas literæ, & nouitas spiritus. Nam sicut morte uiri mulier liberatur à lege coniugis, & sociandi uiro alio accepit libertatem: Ita anima, cuius uir lex est ueluti mortua sibi lege secundum literam, libertatem accepit nubendi alio uiro

- A** uiro, qui est spiritus legis, spiritus autem dominus est. Quod autem dixit:
 » Lex dominatur quanto tempore uiuit] Non ad hominē, sed ad legem refertur.
 » Hoc em̄ & in consequentibus indicat, ubi ait: Viuente uiro alligata est legi]
 Et ipsius exempli quod assumptum est, plenius is ordo declarat: Legem enim
 » uiri loco posuit, & de ipsa dicit: Si autē mortuus fuerit uir eius, soluta est à le
 » ge uiri] Sed quomodo sit mortuus peruidendum est: potest quidem etiam in
 hoc uideri mortuus, cum spiritualis intelligentia excludit, & uelut interimit
 corporalem, & ostendit refugiendam esse occidentem literam, & sequendum
 » uiuificantē spiritum. Itaque fratres mei & uos mortificati estis legi] Noluit
 iuxta comparisonem legem illis dicere mortuam, sed quod inter iudæos dice
 re non audebat, intellectui nostro reliquit per corpus Christi. Quomodo Sal
 uator corpus suum zabulo crucifigendum permisit, sciens esse pro nobis con
 tra illum; idcirco per corpus Christi saluos nos dicit factos. Cui ergo dimittun
 tur peccata, moritur legi, hoc est, liberatur à lege. Mori autem legi, uiuere deo *Mori legi.*
 est. Per corpus itaque Christi hoc consequimur beneficium. Tradens enim
 corpus Saluator, mortem uicit, & peccatum damnauit, id est, diabolum: in ipso
 enim peccauit diabolus, cum illum innocentem occidit per corpus Christi, in
 quo corpore iniquitates nostras tulit, & peccata nostra portauit, & qui exiit
 » principatus & potestates, triumphans eos in semetipso. Ut sitis alterius, qui
 » ex mortuis resurrexit, ut fructificetis deo] Ille fructificat deo, qui in operibus *Fructificare*
 iustitiæ, in pomorū modū, primitus in florem, deinde operibus in fructū, po
 » stremo ad summam peruenit maturitatem: nullus enim fructus semper in flo
 re est. Ut sitis alterius] Hoc dicit, quia ideo mortui sumus, ut de cætero
 » Christi simus serui solius, & hoc inerit fructificare deo. Adquiritur enim qui
 » in gratia eius permanet, dignus resurrectione promissa. Cum enim esse
 » mus in carne] Hoc est, cum essemus in carnali conuersatione, passio concupi
 scentia operabatur in oculis, & in cæteris membris cæteræ passiones, quæ tamē
 per legem ostendebantur esse peccata uitiaq;. Per legem erant, hoc est, per le
 gem ostendebantur: per legē enim ostendi, non per legē fieri monstrat: Index
 enim peccati lex est, reos faciens peccatores. Quæ nam ista lex est, per quam ui
 tia peccatorū operantur? Nunquid lex Moyssi, etiā si secundū literam obserua
 » retur, uitia generat peccatorū? Sed in aperto est, quod illam legem dicat mem
 brorum, quæ resistit legi mentis. Ista ergo lex est, quæ facit in his, qui secundū
 carnem uiuunt, uitia peccatorū abundare, ut ructificarēt morti. Ad hoc nanq;
 est ista in membris nostris, ut resistentes aduersum legem mentis, captiuos nos
 ducat peccato, & hos fructus offerat morti, siue ut fructificaret morti, hoc est, ut
 fructum faceret morti secundæ. Lucrū enim tunc facit mors, cum peccatur.
 » Nunc autē soluti sumus à lege mortis] Id est, dum remissionem accipimus
 peccatorum: Non enim habet in nos potestatem, infidis autē & peccatoribus
 » dominatur. Lex autem mortis ideo dicta est, quia punit reos mortis. Nunc *Lex mortis.*
 » aut soluti sumus à lege mortis] Hoc est, nos mortui cum Christo per baptismū
 sumus: nisi enim quis mortuus fuerit cum Christo, ab ista lege non soluitur.
 » Ut seruiamus in nouitate spiritus] Hoc est, spiritualis gratia præceptis, non
 literæ legis. Lex enim uetus non criminis nomen est, sed temporis, uel ætatis.
 Senuit autem, quia cessauit. Lex autem spiritus, est ipsa lex fidei, quia fides in *Lex spiritus.*
 animo est, nec operibus addiscitur, sed corde creditur, & mens ipsa intelli
 git, naturæ suæ esse quod credit, nec oculis cernitur, nec manibus palpatur. Est
 & alia interpretatio legis spiritus, ut quia prior lex ab opere malo inhibuit,

C hæc cum nec in corde debere peccare dicit, lex spiritus uocatur, ut totum hominem faciat spiritualem. Non idcirco nos Christus abstraxit à lege peccati, ut uelutati literæ seruiamus, id est, ut circuncisionem accipiamus, & cætera quæ uelutati legis literæ continet, sed ut legi dei in spiritus nouitate seruiamus, id est, ex omnibus quæ in ea scripta sunt, spiritualē sensum spiritu donāte capiamus; 2. Corin. 3. sicut idem Apostolus alibi dicit: Quia uelamen est positū in facie Moyssi: Cum autem conuersus fuerit quis ad dominum, auferetur uelamen. Dominus spiritus est: Vbi autem spiritus domini, ibi libertas. Quid ergo dicemus? Non ergo peccatum est lex, sed index peccati. Bona autē & iusta est lex] Ostendere enim imminens periculum bonum est, sed hic magis gratias agit, qui ereptus à periculo uiuit. Nam concupiscentiam nesciebam] Non dixit, nō habebam, non faciebam, sed nesciebam, hoc est, nesciebam concupiscentiam esse peccatum. Occasione ergo accepta per mandatum] Omnem dicens concupiscentiam, cuncta peccata significat. Sine lege enim peccatum mortuum erat] Hic duplici genere intelligendum est, ut & zabulum in peccato sciat significatum. Mortuus dicitur fuisse zabulus, quia cessabit ab illusione hominis, quia securus erat de possessione eius. Peccatum autem mortuum dixit, quia purabatur quod non impuraretur apud deum. ideo apud hominem mortuum erat, quasi impune peccaretur: Sine lege enim penē lex in obliuionem ierat naturalis, quæ suggerebat quid esset peccatum. Idcirco lex literæ supra dicta est, ut commemoraret oblitos. Quid est sine lege uixisse, cui lex semper sit? nam quia sine timore dei uiuebat, securus quod non esset deus iudicaturus actus humanos. Sed ubi uenit mandatum, peccatum reuixit] In fine obliuionis recognitum est peccatum adueniente mandato, ut omnis qui illud fecerit, mortuum se esse cognoscat. Peccatum autem reuixit, quia uixerat per scientiam naturalem, & mortuum fuerat per obliuionem: idcirco dicitur reuixisse per legem. Ego autem mortuus sum] Mortuus est homo, qui uidet se reum apud deum, qui ante se putabat non futurum obnoxium ex his quæ peccabat. Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me] Peccatum hoc loco zabulum intellige, qui autor est peccati, quiq; decipit hominem suggestionibus malis, ne faciat quod lex præcipit. Itaq; lex quidē sancta] Ut nihil suspicionis peruersæ remaneret in lege, sic illam commendat, ut non solum iustam, sed & sanctam, & bonam pronuntiet, & mandatum bonum: Quod enim prohibet malum, bonum est. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit] Non enim mihi ipsa lex causa mortis existit, sed ego qui peccando inuenio mortem. Sed ut peccatum appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem] Inimicus, hoc est, diabolus, quem in peccato significat, ut appareat esse inimicus, per bonum accepit occasionē operari hominī mortē: Dum enim ad illicita illum suadet, apparet esse inimicus. Ut fiat supra modū peccans peccatū per mandatū] Ante legē modum habebat per ignorantiam, supra modum est cum scienter admittitur. Scimus autem quod lex spiritualis est] Quia spiritualia mandat, ardua præcepit opera spiritus, prohibens peccata, & ideo non potest impleri. Ego autem carnalis sum] Ego quicumque legem accipio, & carnaliter uiuere consueui. Quod enim operor] Hoc est carne, siue carnali cōcupiscentia. Non intelligo] Non intelligit quod operatur, quia uidet se aliud scire, & aliud agere. Si autem quod nolo illud facio, consentio legi dei quia bona est] Si ipsum

A ipsum malum nolo facere, quod committo, utique cum lege sentio, quæ mala
 non uult, sed prohibet. Nunc autem non ego operor illud] Hoc est, se-
 cundū spirituale desiderium nō ego illud operor. Nō ego operor illud, quī uelut
 inuitus operor, sed cōsuetudo peccati, quā tamen necessitatē ipse mihi parauit.
 Sed quod habitat in me peccatū] Hoc est, consuetudo peccandi ab Adam *Peccatum ha-*
 transfusa. Habitat autē quasi hospes, & quasi aliud in alio, non quasi acciden- *bitare in no-*
 tia scilicet non naturalia. Sicut uerbi gratia, si quis iam diu iurare, uel irasci con- *bis.*
 sueuit, etiam cum non optat, incurrit. Scio enim quod non habitat in me,
 hoc est in carne mea, bonum] Non dixit, non est caro mea bona, sed quod
 non habitat in carne, hoc est in carnali concupiscentia, uirtutis bonum Nam
 uoluntas benefaciendi adiacet mihi] Est uoluntas, sed non est effectus: quia
 carnalis consuetudo uoluntati resistit. Perficere autem bonum non inue-
 nio] Hoc est, sine adminiculo gratiæ, non me uideo facere bonum. Non
 enim quod uolo, facio bonum] Sēper repetit ut dilucidet; hoc ergo est quod
 prædictū est, quia ut captiuus per supradictas causas illud cogitur facere quod
 non uult, peccatum quod illius dominetur. Iam non ego operor illud, sed
 quod habitat in me peccatum] Nunquid qui inuitum hominem dicit pecca- *Inuitum pecca-*
 re, immunis debet uideri? non utiq; ipsius enim uitio & desiderio hæc coepta *re quid sit.*
 sunt: qui nisi mancipasset se per assensum peccato, non illius dominaretur.
 Primum enim suadet ut uicto dominetur. Inuenio igitur legem uolenti mi-
 facere bonum] Legem Moyssi asserit uoluntati suæ dare consensum contra
 peccatum, quod in carne habitat, quod aliud cogit facere, quā uult homo &
 lex. Hic elocutiones integræ non uidentur, sed tali quodam ordine legere de-
 bebimus, ut intellectus lucidior fiat: Ergo quia malum mihi adiacet uolenti fa-
 cere bonum, inuenio legem dei, & condelector ei secundum interiorem homi-
 nem, Per quod ostendit, quod interior homo, hoc est uoluntas, & propositū,
 quo initium accipit conuerti ad dominum, legi dei consentit, & delectatur in
 ea, sed ut diximus, non statim ut uoluntatem quis habuerit conuerti ad bona,
 etiam usus boni operis sequitur: Cita enim res est uoluntas, & sine impedimē-
 to uertitur, opus uero tardum est, quia & usum, & artem, & laborem requirit *Voluntatis*
 operandi. Verbi gratia: Vult aliquis sapiens fieri, nec tamen statim ut uoluit *agilitas.*
 sapiens effectus est: uoluntas quidem præcessit, nec sine uoluntate aliquis sa- *Voluntas ma-*
 piens fieri potest. Sed tamen cum uoluntas fuerit, adhibendus est labor, stu- *gnarum uirtu-*
 dium, sollicitudo, uigilia, doctrina, institutio, & uix aliquādo usu longo, & me- *tum est ince-*
 ditatione continua sapiens efficitur. Iste ordo de pudicitia habendus, & de mā *ptrix.*
 suetudine, & patientia, & de singulis quibusq; uirtutibus sciendus est, in qui-
 bus omnibus dici conuenit, quia condelector legi dei, hoc est uirtutibus secun-
 dum interiorem hominem. Video autem aliā legem repugnantem in mem-
 bris meis] Aliam legem desideria consueta dicit, uel persuasionem inimici.
 Repugnantem legi mentis meæ] Conscientiæ scilicet naturali, uel legi diuī-
 næ, quæ in mente consistit, quod supra dixit: uelle enim bonum adiacet mihi,
 hic uoluntatem boni legem mentis nominat, quæ lex mentis conuenit cum *Lex mentis est*
 lege dei, & consentit ei. Sed rursus motus corporis, & desideria carnis, le- *uoluntas boni.*
 gem membrorum dicit, quæ captiuam ducit animam, & peccati legibus sub-
 dit. Et sicut lex mentis, quæ consentit cum lege dei, si animam potuerit ob-
 tinere, adducit eam ad legem dei, ita & lex quæ in membris est, & concupi-
 scentia carnis, si seduxerit animam, peccati eam legibus subdit. Cum hæc Pau-
 lus, assumpta fragiliore persona, intra hominē haberi certamina docuisset, ex
 clamatione

Clamatione utitur adhuc ex persona illius quē descripsit, & dicit: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Vidit se miserū, intra quē tot leges sibi inuicem repugnant, tot praelia commouentur, pugnat caro aduersus spiritum, spiritus uero aduersus carnem. De corpore mortis huius? Merito corpus mortis appellatur, in quo habitat peccatum, quod est mortis causa, hanc dicit mortem, quam ostendit in nece hominis per peccatū inuentā apud inferos. Corpus autem mortis cuncta peccata significat: Multa enim unū corpus sunt, secundum singula quasi membra uno autore inuenta, ex quibus homo ereptus gratia dei secundam mortem euasit. Gratia dei] Quem lex non potuit liberare. Nunquid nam Paulus nondum erat gratia dei liberatus? unde probatur quia ex alterius persona loquitur. Mente seruo legi dei] Legi dei cum dicit, Moyse significat legem, & Christi. Ego ipse] id est qui liberatus sum de corpore mortis. Carne autem legi peccati] Id est, diaboli, qui per carnem subiectam sibi suggestiones malas ingerit animā.

CAPVT VIII.

Nil ergo nunc damnationis est his qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant] Verum est, quod nulla erit damnatio eorum, qui sunt in Christo, animo legi dei seruientes. Lex spiritus uitae, ipsa est lex fidei quae dum mortis peccata dimittit, lex uitae est, non per literam constans, sed per spiritum: quia corde creditur, & spiritus est qui credit. Hac itaque lex in Christo Iesu, hoc est per fidem Christi, liberat credentem a lege peccati & mortis. Lex peccati est, quam in membris dixit habitare. Lex uero mortis, Moyse lex est, quia peccatū augebat, ut reum faceret hominem apud legem, ut damnaretur ab ea. Ideo quae lex reis mors est, bonis uero spiritualis est. Alijs enim est odor uitae ad uitam, alijs odor mortis ad mortem. Vtrumque continet lex, & literam occidentem, & spiritum uiuificantem. Vnde considera, ne forte huius rei formam te neat & illud lignum, de quo scriptum est, sciendi bonum & malum. Vtrumque in uno, sicut in lege, continetur. Nam quod impossibile erat legi] Hoc dicit, ut baptizatos securos reddat, quia a peccato liberati sunt: quia quod impossibile erat legi, Cui impossibile nobis scilicet impossibile erat mandatum legis implere, quia subiecti eramus peccato. Ob hoc misit deus filium suum in similitudine carnis peccati] Aliter; impossibile erat legi, ut homines carnales faceret custodire iustitiā mortificandae carnis, exemplo non dato. In quo infirmabatur per carnem] Hoc est, in eo quod lex infirmabatur non in se, sed in illis infirmabatur. Vnde subinfert per carnem, hoc est, per carnalem concupiscentiam. Quod dixit: In similitudinem carnis peccati] Ostendit nos habere carnem peccati, filium uero dei similitudinē carnis peccati. Nam naturam quidem corporis nostri habuit, pollutionem peccati, quae ex concupiscentiae motu conceptis traditur, omnino non habuit. Et de peccato, uel ut uerius habetur apud Graecos, pro peccato damnauit peccatum in carne] Hostiae quas pro peccato offerebant in lege, peccati nomine uocabantur, cum ipsae delicta nescirent, sicut scriptum est: Et imponet manus super caput peccati sui. Sic & caro Christi, quae pro peccatis nostris oblata est, peccati nomen accepit. Quidam sane dicunt, quod peccato Iudaeorum, quo dominum occiderunt, peccatum diaboli, quo hominem deceperat, per hominem condemnarit, sicut ad Hebraeos

In Graeco legitur: ἡ ἀναστασις καὶ ἡ ἀνάστασις τῆς ἀναστάσεως.

- A ad Hebræos dicit, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperiū, peccatum peccato proprio cōdemnauit; Christus enim à peccato crucifigitur, damnauit peccatum in carne: ibi enim damnatus est, ubi peccauit, sicut & alio loco ait: Triumphās illos in semetipso, Hoc itaq; peccato reus factus Satanas, amisit dominiū retentorum animarum, ut iam signatas signo crucis, in quo uictus est, in secūda morte tenere nō audeat. Damnauit autē peccatū, dū irrita fecit delicta remissione peccatorū cōcessa. Pro peccato inquit, dānauit peccatū in carne sua. Vt iustificatio legis impleretur in nobis] Vt quomodo in illis repugnante carnali consuetudine impleri non potuit, in nobis saltem impleatur, qui exemplo Christi mortificamus carnem. Damnatum dicit peccatū, ut impleretur in nobis iustificatio legis datæ à Moyse. Quomodo impletur: nisi cum datur remissio peccatorum, ut sublatis peccatis, iustificatus appareat, mente seruiens legi dei, hoc est non secundum carnem ambulare, sed secundū
- » spiritum. Qui enim secundum carnem sunt] Homo ex spiritu & carne cōstructus est, quando ergo carnalia agit, totus caro dicitur: quando spiritualia, totus spiritualis appellatur: unaquæq; enim substantia, cū eam altera in suam
- » ditionem redegerit, & uim quodammodo propriam, & nomen amittit. Quæ
- » carnis sunt sapiunt] Id est, carnalia bona pro summis bonis concupiscunt.
- » Non enim quod uolo hoc facio bonū, sed quod odi malum hoc ago] Multi hunc locum ita intelligi debere diffiniunt, ut hoc ipsum Apostolum non ex sua, sed ex peccantium persona dixisse confirmet, Quid enim boni, quod ille non posset implere? & quid è contrario quod maliuolens & odiens admiserit? Ad quam uero peccati legem ille uas electionis, in quo Christus loquebatur, potuit captiuus abduci? Non intelligentes, qui hoc diffiniunt, quod supra dicta testimonia, non nisi ad solos pertineant perfectos, & eorum tantum, qui Apostolorum merita subsequunt, congruant sanctitati. Cæterorū quo pacto id est, peccatorum personæ poterit conuenire quod dicitur: Non quod uolo hoc facio? Quis enim delinquentium, nolens adulterijs, fornicationibusq; cōtaminetur? Quis inuitus proximo tendat insidias? Quis necessitate cogatur, ut falso testimonio hominem opprimat, furto uel decipiat, aut alterius spoliū concupiscat? uel sanguinem fundat, & cætera mala perficiat? Superest igitur, ut hæc sententiā non ex peccatorum persona, sed ex Apostoli, ipsiusq; similiū dicta esse intelligatur. Sed tamen diligentius indagemus, quid sit principale bonum, quod Apostolus non poterat perficere cum uellet. Multa enim nouimus bona, quæ beatus Apostolus Paulus, omnesq; illius meriti habuisse credimus, id est castitas, continentia, prudentia, sobrietas, temperantia, misericordia, iustitia, quæ omnia in Apostolo, eiusq; similibus fuisse non dubium est. Quod ergo unum optat facere, scilicet theorica, pro qua uita Maria præfertur Marthæ, ut est: Maria optimam partem elegit. Hæc ergo theorica, id est cōtemplatio dei, omnium iustificationum genera, uel merita præcellit, & illa quidem omnia, quæ in Apostolo fuisse prædiximus, non solum bona & utilia, uerum etiam magna, atq; præclara sunt. Sed sicut, uerbi gratia: stanni metallum, quod alicuius utilitatis & gratiæ putabatur, sit argenti comparatione uilissimum: & rursum, auri contemplatione meritum euanescit argenti, aurum quoq; collatione gemmarum: gemmæ uero claritate margaritarum contemnuntur: Ita illa ornamenta sanctitatis, quamuis non solum ad præsens bona & utilia sunt, uerum etiam donum æternitatis adquirunt, tamen si diuinæ contemplationis meritis comparentur, uilia censentur, & comparatione theoricæ claritatis fuscantur:

Heb. 2.

Col. 2.

Damnari peccatum.

Carnales qui.

Sapere quæ sunt carnis.

Quod nolo id facio quomodo intelligendum.

Theorica uita in Maria.

CAP. VIII. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

C scatur: multum enim sanctos, quamuis bonorum operum, terrenis tamen stu-
 dijs occupatos, a contēplatione illius boni retrahunt ac tardāt. Nam pruden-
 tia carnis mors est] Ipse alibi dicit, prudentiam humanam esse, pro malo ui-
 cem reddere. Talis ergo prudentia mortem parit transgrediendo præceptum.
 Pro malo uicē reddere huma-
 na est pruden-
 tia.
 Prudentia car-
 nis.
 Spiritus uero prudentia, pacem habet non reddendo ulcem, & uitam in futu-
 ro percipiet. Prudentia uero a prouidendo est appellata. Prudentia ideo dicitur
 cum res stulta sit, quia industria & astutia illorum in eo est ut peccet. Sapere e-
 nim sibi uidentur, si istud diligentius curent. Est & alia prudentia carnis, quæ
 mundanis rationibus inflata, negat aliquod fieri quod mundi careat ratione,
 unde ridet Virginis partum, carnis resurrectionē. Prudentia autem spiritus
 uita & pax] Vere hæc est prudentia, quæ uitam requirit, & pacem sequens spi-
 ritualē contemptis inlecebris uitæ præsentis habebit uitam cum pace, id est si-
 ne inquietudine. Quoniam prudentia carnis inimica est deo, legi enim dei
 non est subiecta] Ostendit quid dixerit inimica, ne quis putaret ex aduerso
 aliud uenire principium, subiungit, & dicit: Legi enim dei non est subiecta,
 nec enim potest] Ergo facere contra legem, hoc est inimicum esse in deum,
 non quia deo aliquid nocere potest, sed sibi potest nocere, quisquis resistit uo-
 luntati dei, hoc est enim calcem mittere aduersus stimulum. Sic est dictum: Le-
 gi enim dei non est subiecta, neque enim potest. Tanquam si diceretur, nix
 non calefacit, sed resolui potest, & feruere ut calefaciat, sed cum hoc facit, iam
 nix non est. Sic & prudentia carnalis, cum anima pro magnis bonis tempora-
 lia bona desiderare cœperit contemnere, & spiritualia desiderare, desinit esse
 carnis prudentia, & spiritui non resistit. Ea namque anima cum inferiora ap-
 petit, prudentiam carnis habere dicitur, cum superiora, prudentiam spiritus, non
 quia prudentia carnis substantia est, qua induitur anima, uel exiuit, sed ipsi-
 us animæ affectatio est, quæ omnino desinet, cum se totam ad superna conuer-
 tit. Qui enim in carne sunt] Id est, uoluntate carnis. Hic apparet, quod
 non carnem, sed opera carnis accuset. Totus mundus caro est: Omne enim ui-
 sibile carni deputatur, cognita enim sunt carnis, ideoq; qui mundanis rebus
 obtemperat, in carne est. Vos autem non estis in carne] In carne positi, di-
 cuntur non esse in carne, sed in spiritu, hoc est, spiritualibus occupati. Si ta-
 men spiritus dei habitat in uobis] In illo spiritus dei habitat, in quo apparent
 eius fructus, sicut ait ad Galatas: Fructus autem spiritus, est gaudium, chari-
 tas &c. Hoc ideo ambigue dicitur, quia in legem inducti, non adhuc perfectæ
 fidei erant, sed spem in eis uidebat perfectionis, unde aliquando quasi perfe-
 ctis loquitur, aliquando quasi perfecturis, hoc est aliquando laudat, aliquando
 commonet. Qui em̄ in carne sunt, deo placere nō possunt] Id est qui uo-
 lupratibus carnis adquiescunt, ne quis enim de his dictum putaret, qui de hac
 uita nondum excesserunt, oportunissime subiunxit. Vos autem in carne non
 estis, sed in spiritu: utique adhuc in hac uita constitutis loquitur. In spiritu e-
 nim erant, quia in fide, spe, & charitate spiritualium rerum adquiescebant.
 Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius] Spiritus autem
 Christi, humilitatis, patientiæ, omniumq; uirtutum est, qui dilexit inimi-
 cos, & pro eis orauit. Spiritum dei, nunc spiritum Christi dicit: quia omnia pa-
 tris, filij sunt. Hoc ergo dicitur, quia supradictis erroribus qui subiectus est, ad
 Christum non pertinet: spiritum enim eius non habet, quem ut filius dei esset,
 acceperat. Hic nō est eius] Cū in Psalmis dicat: Mæ sunt omnes feræ sylua-
 rū, iumenta in montibus, & boues. Et si feræ & iumenta eius sunt, quomō ho-
 mines eius

Pro malo uicē
reddere huma-
na est pruden-
tia.

Prudentia car-
nis.

Calcem aduer-
sus stimulum
quid sit.

Prudentia spi-
ritus.

D

Gal. 5.

Ingenium
Pauli.

Spiritum Chri-
sti habere quid
sit.

Psal. 49.

- A mines eius non sunt: Potest & sic intelligi, quod qui non habet spiritum Christi, hic non eius est: nam hic creatura quidē eius est, sicut sylvarū feræ, & iumēta in montibus, & boues, sed discipulus eius non est. Si autē Christus in uobis est, corpus quidē mortuū est propter peccatum] Si Christum imitamini, carnalis sensus quasi mortuus uobis non resistit. Vel propter peccatum &c. hoc est merito peccati, Peccati causa corpus mortuum asserit: Corpus autem dicēs, totum hominem significat mortuum peccati causa. Spiritus uero uiuit propter iustificationē] Hoc est, spiritus uiuit, ut iustitiā operet: non em̄ hoc solū queritur, ut à carnalibus cessemus, sed spiritualia faciamus. Mors autem corpori peccati causa, id est ne peccet, imponitur. Quod si corpus peccato mortuū est, spiritus necessariō ad faciendam iustitiam uiuit. Qui enim in corpore mortuus, nec seruit peccato, necesse est ut in spiritu uiuat, & iustitiæ seruiat. Sic & idem Apostolus in quodam loco dicit, tradidisse quendam in interitum carnis, ut spiritus saluus fiat. Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis] Quoniā quidē supra dixerat de his, qui ad similitudinem mortis Christi corpora sua mortificant, nec peccent, necessariō tunc mentionem eius facit, q̄ suscitauit Iesum à mortuis, ut similitudine & pari ratione, qua cōmortui sunt & consēpulti, sciant se per spiritū eius, qui Iesum à mortuis suscitauit, uiuificandos esse, & ad Christi similitudinem resuscitandos esse à mortuis. Et quatenus id fiat, ostendit, dicit enim: Propter inhabitantem spiritum eius in uobis] Vnusquisq̄ sic habere in se spiritum Christi probatur. Christus sapientia est, si sit sapiens secundum Christum, & quæ Christi sunt sapiat, habet in se per sapientiam spiritū Christi. Christus est iustitia. Si quis habeat in se iustitiā Christi, per iustitiam habet in se spiritum Christi. Christus pax est. Si quis habeat in se pacem Christi, per spiritum pacis habet in se spiritum Christi. Sic & charitatem, Sic & sanctificationem, Sic & singula quæq̄, quæ Christus esse dicunt, hic qui habet spiritum Christi, in se habere credendus est, & sperare q̄d corporale corpus suum uiuificabitur, propter inhabitantē in se spiritum Christi.
- B Et mortalia uiuificabit corpora uestra] Quia supra propter peccatum corpus dixerat mori morte secunda, id est totum hominē. Hic iterum propter bonam uitā mortalia corpora uiuificare promisit, id est totum hominē. Non autē ait, qui suscitauit Iesum Christum ex mortuis, uiuificabit mortua corpora uestra, cum supra dixisset corpus mortuū, Sed uiuificabit, inquit, & mortalia corpora uestra, ut scilicet iam non solum non sint mortua, sed nec mortalia: cum animale resurget spirituale, & mortale hoc induetur immortale, & absorbebitur mortale à uita. Ergo fratres debitores sumus non carni] Hoc totum ait, ut ostendat eis legem non esse necessariam, quæ carnalibus data est. Spiritum Christi habitare in nobis, & dona spiritus in nobis collata superius docuit, cōsequenter ergo nunc addidit, quia debitores eorum sine dubio, quæ à spiritu consecuti sumus. Carni autem, inquit, non sumus debitores, neq̄ enim propterea fecit nos deus ad imaginem suam, ut carnis seruitio essemus obnoxij, sed ut potius creatori suo anima deseruiens, ipsa seruitio ac ministerio carnis utatur. Sed fortasse dicat aliquis: quomodo non sumus debitores, cum uictum ei, & indumentum providere naturæ necessitate cogamur? Non ergo hoc negat nos esse debitores, sicut alibi dicit: Et carnis curam ne feceritis in concupiscentijs. Non utiq̄ negat curam carnis habendam in necessarijs, sed in concupiscentijs. Si enim secundum carnem uixeritis, moriemini] Nihil uerius, quàm si secundū carnem uixerimus, moriemur. Adam enim præuaricans, uen-

1. Cor. 5.

Spiritum Christi habere.

Carnis debito res.

Que cura carnis omittēda.

CAP. VIII. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

C didit se peccato, carni deputat^o. Omne em̄ peccatū caro est, p̄pterea em̄ q̄ defo-
 ris peccatū natum est. Si aut̄ per spiritum facta carnis mortificaueritis, uiuetis]
Opera carnis Hoc est, si spiritualib⁹ actionibus carnis opera subieceritis, uiuetis. Notādum
condemnātur sanē opa carnis, nō substantiā condēnari, mortificat aut̄ quis actus hoc modo
non caro. carnis. Fruct⁹ est spiritus charitas. Odiū, carnis est actus. Odiū igit̄ per charita-
 tem mortificat̄ & extinguit̄. Gaudiū similiter fructus est spiritus. Tristitia ue-
 ro huius seculi, quæ mortē operat̄, carnis est actus: hæc ergo extinguit̄, si sit in
 nobis gaudiū spirit⁹. Pax fructus est spiritus. Dissensio & discordia, carnis est,
 sed certū est discordiā mortificari posse per pacē, sic & cætera uitia cæteris uirtu-
 tibus mortificant̄. Quicūq; em̄ spiritu dei agitur, hi filij sunt dei] Hos dicit
Spiritu dei spiritu dei agi, in quorū actibus cōsilia principū, & potestatū huius mūdi nō ui-
agi. denē: in quorū em̄ uidētur, nō sunt filij dei, sed zabulī. Nō em̄ accepistis spiri-
 tū seruitutis iterū in timore] Iudæi acceperūt spiritū, q̄ illos ad seruitutē coge-
Timere seruo ret p̄ timorē. Timere em̄ seruorū est: Diligere, filiorū. Qui ergo opa charitatis
rum est. uolūtate nolēbāt, timoris uindictæ necessitate cogunt̄. Nos uero omnia uolū-
 tarie operemur, ut filios nos p̄bemus. Hoc ergo est, q̄d docet Paulus; qui po-
 steaquā cōmortui sumus Christo, & spirit⁹ eius factus est in nobis: nō iterū spi-
 ritū seruitutis in timorē, hoc est, nō rursus paruuli, & inītia habētes effecti si-
 mus, sed quasi perfecti semel. Iam accepim⁹ spiritū adoptionis, in quo clama-
 mus, abba pater] Neq; em̄ pater alius quisq;̄, nisi filius uocat abba pater. Qui
 uocat patrē, filium se p̄fitetur: debet ergo in moribus similis inueniri, ne pro
Abba pater. nomine quoq;̄ inuacuū usurpato, maiori pœnæ subiaceat. Abba pater, hic duo
 uerba unū significātia posuit, p̄pter duos populos in unū redactos, ut unū se-
 mē Abrahæ fierēt. Ipse spirit⁹ testimoniū reddit spiritui nostro, q̄d sumus filij
 dei] Testimoniū adoptionis q̄d habem⁹ spiritū, per quē ita oram⁹: tantā em̄
 arrā nō poterāt, nisi filij accipere. Si aut̄ filij, & hæredes] Cū deus pater nullo
 modo mortuus dici possit, Christ⁹ eius filius mortuus dicitur. Causa incarna-
Hæredes. tionis quidē est, ut hic qui mortuus est, semper uiuentis hæres esse dicat̄, cū hæ-
 redes utiq;̄ nō nisi mortuorū sint, Sed hæc causa humanitatis est; nam apud de-
 um, quæ apud nos hæreditas dicitur, donum est patris in filios obediētes transfu-
Hæres dei. sum. Hæres quis efficitur dei, cum quæ dei sunt mereatur accipere, id est in-
 corruptionis & immortalitatis gloriam, thesauros sapientiæ & scientiæ recon-
 ditos. Cohæredes uero Christi] Cum transformabit corpus humilitatis
Heb. 9. nostræ, conforme corpori gloriæ suæ, sicut Apostolus ad Hebræos dicit, Te-
 stamentum testatoris morte firmatur: propterea mortuo pro nobis Christo,
 nouum testamentū esse asserit, cuius similitudo uetus testamentū erat, in quo
 mors testatoris per uictimā præfigurabatur. Si ergo quærat̄, quomodo sim⁹
 secundū uerba eiusdē Apostoli cohæredes Christi, fiatq;̄ hæres dei, cum hæredi-
 tas morte decessoris firma teneatur, nec ullo alio modo hæreditas possit intelli-
 gi. Respondetur, ipso quidem mortuo, nos factos esse hæredes, quo filij
 etiā eius dicti sumus. Non ieiunant, inquit, filij sponsi, quā diu cum illis est
 spōsus; Hæredes ergo eius dicemur, q̄a reliquit nobis pacis ecclesiasticæ posses-
Ioan. 14. sionem, quod testatus est dicens: Pacem, meam do uobis, pacem relinquo uo-
 bis. Cohæredes autem eius efficimur, quoniam uidebimus eum sicuti est. Hæ-
 reditatem nos eius patris quomodo morte adipiscimus; quia mori non po-
 test, quando quidem, inquit, ipse sit hæreditas nostra, secundum illud quod
Psal. 15. scriptū est. Dominus pars hæreditatis meæ. Sed quomō conuocati sumus ad-
 huc paruuli, et ad spiritualia contēplanda minus idonei: Usque ad humillimas
 nostras

A nostras cogitationes se misericordia diuina porrexit. Vt quomodo cum cerne-
 re niteremur, q̄ non euidenter atq̄ perspicue coeperimus: conuenienter enim di-
 citur, moriturum esse quod auferetur. Cum autē uenerit quod perfectum est, 1. Cor. 13.
 auferetur quod ex parte est: Ita nobis quodammodo moritur pater in ænigma- Patrem mori,
 te. Et idem ipse fit hæreditas, cum facie ad faciem possidetur: non quia ipse mo- & hæredita-
 riatur, sed quia imperfecta in eū nostra uisio perfecta uisione perimitur, et tamē tem fieri.
 nisi illa prior nos nutriet, ad illam plenissimā & euidentissimam non efficere-
 mur idonei. Quod si etiā de domino nostro Iesu Christo, non secundū uerbū in
 principio deū apud deū, sed secundū puerū, qui proficiebat ætate, & sapientia, Luc. 2;
 pius intellectus admittit, propria illa susceptione seruata, quæ cōmunis ei cum
 cæteris hominibus non est, manifestū est, cuius tanq̄ morte possideat hæredita-
 tem: Non enim nos cohæredes eius esse possumus, nisi & ipse hæres sit. Si au-
 tem pietas non admittit, ut primo ex parte uideret homo dominicus, deinde ex
 toto: quanquam in sapiētia proficere dictus sit, corpore suo intelligitur hæres,
 id est, ecclesia, cuius cohæredes sumus, quamuis ex nobis constet. Sed rursum
 quæri potest, cuius morte simus nos etiam hæreditas dei, secundum illud: Et da- Psal. 2.
 bo tibi gentes hæreditatē, nisi forte huius mundi, quo pius tanq̄ dominante
 tenebamur. Post autē cum dicimus, mundus mihi crucifixus est, & ego mun- Gal. 6.
 do, possidet nos Christus, mortuo illo qui nos possidebat, cū ei renunciamus,
 morimurq̄ illi, & ipse nobis. Si tamen cōpatimur] Videamus ergo, quid
 sit compati. Compati est persecutiones tolerare, & carnem crucifigere cum ui- Compati.
 tijs & conpiscentijs. Existimo enim, quod nō sint condignæ passiones hu-
 ius temporis ad futurā gloriam] Hinc uult futurā gloriam cōmendare, ut præ-
 B sentes pressuras facillius toleremus. Nihil quidem dignum inueniri uel compa-
 rari ad futuram gloriam potest: in quo enim mortale immortalibus conferas:
 aut inuisibilibus uisibilia: aut æternis temporalia: aut perpetuis caduca: Puto
 quod in præsentī uita consolatio, quæ datur iustis, secundum mensuram crucia-
 tum detur. Gloria uero futura, de qua dicit Apostolus, quæ reuelabitur in no-
 bis, non secundum mensuram passionum: non enim condignæ sunt passiones
 huius temporis ad futurā gloriam. Nam expectatio creaturæ reuelationē fi- fi-
 liorum dei expectat] Diuersi hunc locū diuersis modis exponunt. Siue omnis
 creatura resurrectionis tempus expectat, quia tunc in melius cōmutabitur. Si-
 ue angelica rationalis creatura. Petrus enim dicit etiā Angelos desiderare glo-
 riam sanctorum. Reuelationē filiorum dei expectat] Hoc est, cum reuela-
 buntur ea, quæ præparata sunt his, qui filij dei merebuntur esse: aut certe cum
 sublato ab his uelamine quo obteguntur, manifesti fuerint ipsi, qui filij dei
 sunt. Quæ autē est creatura, quæ reuelationē filiorū dei expectat: Hæc inq̄t, quæ
 uanitati subiecta est. Subiecta autē non ea conditione, ut maneat semper sub-
 iecta uanitati, sed cum quadam spe. Quæ autē spes, ita commemorat, dicens:
 Quoniā & ipsa, inquit, liberabitur à seruitute] Quid est ergo, quod uanita-
 ti subiecta est, nisi quia quæ generat caduca sunt: operatur enim, ut fructus fa-
 ciat corruptibiles. Omnia enim quæ nascuntur in mundo, infirma, caduca, Mundana om-
 & corruptibilia, ac per hoc uana sunt, quæ statum suum tenere non possunt. nia uanitati
 Non autem sponte subiecta est uanitati, non enim sibi proderit quod subie- subiecta.
 cta est, sed nobis, & propter eum qui subiecit eam in spe: Quoniam contra-
 dicere nō potest creatura creatori suo, eius causa subiecta est in spe. Vide ipsius
 solis & lunæ, ac stellarum cœli, & totius mundi ministeria, quomodo subie-
 cta sunt uanitati, corruptioniq̄ deseruiunt. Ad usum namque hominum alunt
 g 2 segetes

C segetes, fructus producant arborum, herbamq; camporum, atq; eosdem in se
 reuertentes anni circulos uoluunt reparant enim quæ prætereunt, & prætere
Vanitati crea rursum quæ præparata sunt sinunt. Ipsos quoque angelos huic rationi credo
turam esse sub subiectos, etiam non uolentes, sed propter eum qui subiecit in spe; uoluntati
iectam. enim eius quis resistet? Ego etiam de archangelis tale aliquid intelligere pro
 pheticis inuitor eloquijs. Quid enim tantæ uanitatæ, & tantæ corruptionis in
 uenies, quàm bella gerere in hoc mundo, pugnas aduersum me, regnũ, & gen
 tes commouere? Vide ergo, quod in his præcipuum archangelici operis habe
Daniel. 10. tur officium, sicut Daniel propheta testatur, cum dicit, quia Archangelus lo
 quatur ad eum, qui diceret ei, quod pugnaret aduersum principem Perfarum:
 & nemo, inquit, fuit mihi in adiutorio, nisi Michaël princeps uester. Ergo per
 singula deprehenditur rationabilis creatura uanitati esse subiecta, non uolens,
 sed propter eum qui subiecit in spe. Spes nanque est, ab his rebus corporeis &
 corruptibilibus aliquando cessandum: hanc enim habet expectationem crea
 tura ista rationalis, ut reuelatio fiat filiorum dei, propter quos angeli mittun
 tur in ministerium, ut & ipsi cum his, quibus ministrauerunt, hæreditatem ca
 piant salutis, ut cœlestium & terrestriũ fiat unus grex, & unus pastor, ut sit de
 us omnia in omnibus. Omnis enim creatura congemescit, & comparturit,
 & dolet] Sicut gaudent angeli super pœnitentes, ita dolent super conuerti no
 lentes, Requiritur enim est, cur in superioribus nominauerit creaturam, & nun
 quam dixerit, omnis creatura, ad ultimum uero dicat; Scimus enim, quoniam
 omnis creatura congemiscit, & condolet, hoc est, quæ necessitati corruptibilis
Creaturas do corporis subiaceret. Omnis autem creatura est, quæ dolentibus condolet, & quæ
lentibus con gementibus congemiscit. Omnis autem creatura superior, agones & certami
dolere. na nostra spectat, & condolet cum uincimur: cum uincimus, congaudet. Ipsa
 igitur elementa cum sollicitudine opera sua exhibent, quia & sol, & luna non
 sine labore statuta sibi spatia implent, & spiritus animalium magno gemitu ar
 tatur ad exhibenda seruitia, fati de nostra salute sollicita sunt, scientes ad suam
 liberationem proficere, si modo nos citius agnoscamus autorem. Non so
 lum autem illa] Non solum Angeli, qui benigniores sunt nobis, de huiusmo
 di dolent. Sed etiam nos] Qui iam spiritum habemus, de talibus ingemi
 scimus. Primitias spiritus habentes] Hoc ergo, quod in eos præ exeteris sub
Primitie spi limius, & præclarius collatum est, sancti spiritus donum appellauit, & ideo di
ritus. citur: sed & nos ipsi, in quo specialiter designare uidetur apostolicam dignita
 tem. Nos ergo, inquit, ipsi, hoc est Apostoli, primitias habentes, qui electi su
 mus ad hoc, ut primitias spiritus acciperemus, nos ipsi intra nos gemiscimus.
 In tantum, inquit, nulla creatura est, quæ doloribus & gemitibus uacet, ut etiã
 nos ipsi, qui summa à spiritu sancto, & electa dona percepimus, tamen ex
 pectantes redemptionem corporis nostri, necessariò dolemus, & gemiscimus.
 Scrutare librum quæstionum, ut scias quid de hac lectione beatus Augustinus
 sentiat. Spe ergo salui facti sumus] Hoc dicitur, quia sperando quod pro
 misit deus in Christo, meritum nobis fecimus ut liberemur. Ergo in spe libera
 ti sumus, quia non aliud putamus, quàm credimus. Spes autem quæ ui
 detur, non est spes] Quod uidetur, non speratur, sed proprium est, ac pos
Spes inuisibi sidentur. Nulla enim in rebus uisibilibus Christianis spes est, nec nobis præ
lium. sentia promissa sunt, sed futura. Non est spes] Nihil est ergo prorsus
 sperandum in futuro de his, quæ uidentur. Oculus enim non uidit, quæ præ
 parauit deus his, qui diligunt eum. Videt autem oculus cœlum & terram.
 Non

A Non ergo oportet hoc quod uidetur, credi præparatum esse à deo his qui dili-
gunt eum, sed cœlum quidem, imò potius cœlos multo eminentiores, & cel-
siores, quàm est istud firmamentum, quod uideri potest. Et terra speranda est,
non tamen hæc arida, quæ oculis subiacet, sed illa erit mansuetorum terra, quã
» oculus non uidit. Spes quæ uidetur, non est spes] Tunc ergo erit res,
quæ nunc spes est, cum apparuerit quid erimus, id est, similes illi, quoniam ui-
debimus eum sicuti est. Manifestum est, non esse spem quæ uidetur, sed quæ
» sperant. Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam expecta-
» mus] Ideo fides per patientiam grandis est præmij, quia quod non uidet, cre-
dit, & quasi iam acceperit, ita secunda est de nondum acceptis, sicut dicit ad He-
bræos: Patientia uobis necessaria est, ut uoluntatem dei facientes reportetis re-
» promissionem: Spes enim sine patientia esse non nouit, per patientiam expe-
» ctamus: hæc expectatio patientia est. Similiter enim spiritus adiuuat in-
» firmitatem nostram] Quia quæ ante petuntur, quàm peti debeant, & sunt cõ-
traria, non sinit fieri. Quæ autem sit infirmitas nostra, dominus docet cum di-
cit: Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Ergo infirmitas nostra
» ex carnis infirmitate descendit. Ipsa enim est quæ concupiscit aduersus spiritum,
& dum concupiscentias suas ingerit, uirtutem & libertatem spiritus impedit,
& sinceritatem orationis suffocat. Sed ubi uiderit spiritus dei laborare spiri-
» tum in aduersando carni, & adhærendo sibi, porrigit manum, & adiuuat in-
firmitatem eius, & uelut magister eius suscipiens rudem discipulum, & igno-
» rantem penitus literas, ut eum docere possit & instituere, necesse habet incli-
» nare se ad discipuli rudimenta, & ipse prius dicere nomen literæ, ut respon-
dendo discat, & sit quodammodo magister ipse incipienti discipulo simi-
» lis, ea loquens, & ea meditando, quæ incipiens loqui debeat, ac meditari.
Quid orare, quid à deo petere oporteat ignoramus: interdum enim quæ con-
» traria saluti sunt, petimus uel cupimus infirmitate cogente. Sicut enim quis in
» ægritudine corporis positus, non ea quæ sanitati conducunt, sed ea quæ præ-
sentis infirmitatis desiderium suggererit poscit à medico: ita & nos in huius
» infirmitate languentes, interdum à deo petimus, quod non expedit nobis. In-
firmitatem nostræ orationis ignorantiam significare declarauit: fallimur enim,
» putantes quæ poscimus prodesse, cum non sint. Denique eidem Apostolo de-
precanti, ut tentationes à deo cessarent, quia crebræ erant, dictum est à domi-
» no: Sufficit tibi gratia mea; nam uirtus in infirmitate perficitur. Sed ipse
» spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus] Hic gratiam spiri-
tus spiritum nominauit: postulat autem, quia postulare nos facit gemitibus,
qui enarrari non possunt. Sicut tentare nos dicitur deus, ut sciat, hoc est, scire
» nos faciat, quales sumus. Sed & usu communi quo aliquis fieri iubet ipse di-
citur operari: ut ille ædificauit domum, aut ille codicem fecit, cum nec ille scri-
» pserit, nec ille struxerit. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spi-
» ritus, quia secundum deum postulat pro sanctis] Ostendit quidem, non tam
» uerba nostra in oratione, quàm cor, mentemq; perpendi: ipse enim est, qui scru-
» tator est cordis & renum. Scimus enim, quoniam diligentibus deum o-
» mnia cooperantur in bonum] Hoc dicit, quia si imperite precati sunt, non
» illis oberit, quia propositum cordis eorum sciens deus, non illis imputat, quæ aduer-
» sa postulant, sed ea adiuuat quæ danda sunt à deo amantibus: unde & dominus
» ait: Scit enim pater uester quid opus sit uobis antequam petatis ab eo.

Fides quare
tam magni sit
meriti.

Heb. 10.

Matth. 26.

Infirmitas hu-
mana ex car-
ne est.

Spiritus dei ue-
luti magister
docet homi-
nes.

Petimus non-
nunquam quæ
obstant.

2. Cor. 12.

In oratione
cor perpen-
ditur.

Matth. 7.

His

C His qui secundum propositum uocati sunt sancti] Secundū quod propositum fuit saluare sola fide, quos præscierat credituros, & quos gratis uocauit ad salutem, multo magis glorificabit operantes. Quos præsciuit & prædestinauit] Hos quos præsciuit futuros deuotos sibi, ipsos elegit ad promissa præmia capessenda. Puto quod sicut non de omnibus dixit, quos prædestinauit: ita nec de omnibus dixit quos præsciuit: Non enim secundum opinionem uulgi commune putandum est, bona malaq; præsciuisse deum, sed secundum sanctæ scripturæ consuetudinē sentiendum est. Obseruet enim qui studiosus est in scripturis, sicut inuenit scripturam dicere, quod malos præscierit deus, sicut in præsentī loco de bonis manifeste dicit: Quia quos præsciuit, prædestinauit conformes imaginis filij dei, de bonis tantum dici: cæteros uero non præscire, sed nescire dicitur deus: Nouit enim deus qui sunt eius. Ad eos autē, qui non sunt digni ut sciantur à deo, Saluator dicit: Discedite à me, quia nunquam cognoui uos, operarij iniquitatis. Non quod aliquid potest illam naturā, quæ ubiq; est, subterfugere, sed quia omne quod malum est, scientia eius, uel præsentia habetur indignum. Fortassis ab attentis lectoribus etiam hoc requiri uidebitur, cur non dixerit, conformes filij, sed conformes imaginis. Et quamuis arduum hoc uideatur & difficile, tamen uide si possimus illud dicere: Quia specialis & propria imago, quæ eam totam, atq; ex integro suscipit, & in semetipsa formabitur, ipsa Iesu anima dicenda est, quæ semper omnia uerbo, ac sapientie dei ita coaptat, ut nullo prorsus ab huius similitudine decolor habeatur: ita ut quicumq; summam perfectionis ac beatitudinis consecratur, ad illius imaginem ac similitudinē tendat, quæ primo loco, & super omnes cæteros filij dei imago est: ita ut sit ipse primogenitus in multis fratribus, in his uidelicet, quorū conformatione imaginis filij dei primatum tenet. Similes ei erimus, id est, deo, sed tantummodo filio, qui solus in trinitate corpus accepit, in quo mortuus fuerat, & resurrexit, atq; ad suprema prouexit. Et in ista parte imago filij dei facti sumus, quia sicut ille habet, sic & nos conformes facti immortale habebimus corpus, non patris imaginis ac spiritus sancti. Ut sit primogenitus in multis fratribus] Recte primogenitus, qui ante creaturam non factus, sed natus est. Est & primogenitus in regeneratione spiritus: est primogenitus ex mortuis, cuius natura mori ignorat: Est primogenitus, post uictoriā ascendens in cælos: primogenitus igitur in omnibus frater noster dicitur, quoniam homo dignatus est nasci: dominus uero, quia dominus noster est. Quos autē prædestinauit, hos & uocauit] Quos præsciuit credituros, hos uocauit. Vocatio autē uolētes colligit. Ergo uocantur per prædicationē ut credant: credentes iustificantur per baptismū, glorificantur in uirtutibus gratiarū, siue in resurrectione futura. Aliud est præscire, aliud prædestinare. Præscientia itaq; gerenda præno-

D imago filij dei in nobis. sed tantummodo filio, qui solus in trinitate corpus accepit, in quo mortuus fuerat, & resurrexit, atq; ad suprema prouexit. Et in ista parte imago filij dei facti sumus, quia sicut ille habet, sic & nos conformes facti immortale habebimus corpus, non patris imaginis ac spiritus sancti. Ut sit primogenitus in multis fratribus] Recte primogenitus, qui ante creaturam non factus, sed natus est. Est & primogenitus in regeneratione spiritus: est primogenitus ex mortuis, cuius natura mori ignorat: Est primogenitus, post uictoriā ascendens in cælos: primogenitus igitur in omnibus frater noster dicitur, quoniam homo dignatus est nasci: dominus uero, quia dominus noster est. Quos autē prædestinauit, hos & uocauit] Quos præsciuit credituros, hos uocauit. Vocatio autē uolētes colligit. Ergo uocantur per prædicationē ut credant: credentes iustificantur per baptismū, glorificantur in uirtutibus gratiarū, siue in resurrectione futura. Aliud est præscire, aliud prædestinare. Præscientia itaq; gerenda præno-

Vocaciones per prædicationem fiunt Euangelij. Præscire. Prædestinare scit, postmodū prædestinatio retribuēda describit. Illa præuidet merita, hæc prædestinat præmia. At aduersum eos, qui nobis huiusmodi suscitant quæstiones, etiam hoc possumus dicere: Si quos præsciuit, illos & prædestinauit: non autē omnes prædestinauit, ergo non omnes præsciuit, & secundum eos erunt aliqua quæ ignorat deus. Si uero prænoscere, & secundum hoc accipiatur quod prædiximus, hoc est in affectum recipere, sibiq; sociare, uerum erit, quod sicut non omnes prædestinati, ita neque omnes præcognouit: sic enim & Iesus dicitur non cognouisse peccatum, hoc est qui nescierit homicidium, uel adulteriū, & his similia. An neq; adhæsit ei peccatum, sicut scriptum est: Qui seruet mandatum, non cognosceat uerbum malum, hoc est, non recipiet uerbum malum. Illos

A illos uocauit. Vocare est cogitantem de fide adiuuare, aut compungere eum
 quem sciat adiuuare. Quid ergo dicemus ad hæc?] Hoc est beneficia quæ
 prædicta sunt, Deus quomodo pro nobis sit, manifestum est ex his, quæ supra *Deum pro no*
 exposuit, id est quod spiritus dei habitat in nobis, & quod spiritus Christi, uel *bis esse.*
 Christus in nobis est, quod spiritus eius, qui suscitauit Christum à mortuis ha-
 bitat in nobis: Vel spiritu dei agimur. Vel qd' spiritum adoptionis accepimus.
 Vel qd' sumus filij dei & hæredes, & cohæredes Christi: Vel primitias spiritus
 accepim': uel qd' nobis oia cooperantur in bonū diligentibus deum: Vel quod
 secundum propositum uocati sunt, & præcogniti, & prædestinati, & sanctifi-
 cati, & glorificati. Horum omnium memoriam faciens, & simul omnia repe-
 tens, ait: Quid ergo dicemus ad hæc? hoc est ad hæc omnia quæ supra diximus,
 quia si sic deus pro nobis est, ut hæc nobis cuncta concesserit, quis esse aduer-
 sum nos poterit? Non quo omnino neminē nobis dicat aduersum, alioquin
 quomodo stabit quod dictum à Petro: Aduersarius uester diabolus sicut leo *1. Pet. 5.*
 rugiens circuit, quærens quem transdeuoret. Sed hoc est quod ostendit, quia
 deo agente pro nobis, contemptibilis & nullus efficitur aduersarius uester, di-
 cente Dauid: Dominus inluminatio mea, & salus mea quem timebo? Qui *Psal. 26.*
 etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum]
 Pro omnibus ergo tradidit eum, non solum pro sanctis: non solū pro magnis,
 sed pro minimis omnino, qui sunt in ecclesia. Tradidit filiū propriū pater, &
 ideo etiam si minorum aliquem & infirmorum lædat quis, percutiens infir-
 mam conscientiam, in Christum peccare dicitur, quoniam quidem scandalizet
 animam, pro qua Christus mortuus est. Quomodo non per illum omnia
 nobis donauit?] Quid potest habere charius quod nobis neget, qui filiū su-
 um non negauit? Quis accusabit aduersus electos dei?] Multa sunt in scri-
 pturis, quæ nisi proprio modo enuntientur, in contrariam recedunt sententiā, *Enuntiatio ua*
 sicuti est: Quis accusabit aduersus electos dei? Deus qui iustificat] Quod *riat sensum*
 si quasi confirmatiue obseruato genere pronuntiationis suæ dicatur, magna per *scripturæ.*
 ueritas oritur. Sic ergo pronuntiandum est, ac si diceret: Deusne est, & subau-
 ditur, non utiq; sed iustificat. Quos ergo deus elegit credentes, ac signis & uir-
 tutibus iustos ostendit, quis de pristinis audebit accusare delictis: uel pro con-
 temptu legalium mandatorum? Videtur mihi quod ait: Quis accusabit aduer-
 sus electos dei? de diabolo dicere: nullus enim electus, & ita magnus, quem ille
 non audeat accusare, nisi illum solum, qui peccatum non fecit, qui & dicebat:
 Nunc uenit princeps mundi, & in me nihil inuenit. Sed diligentius intuere, *Ioan. 12.*
 quod non dixit Apostolus: Quis accusabit aduersum uocatos, sed aduersum
 electos: nisi enim fueris electus, & in omnibus te probabilem exhibueris deo,
 habebis accusatorem. Si enim causa tua mala est, quid tibi proderit aduocatus,
 etiam si Iesus sit qui interpellat? Iesus enim ueritas est, non potest ergo pro te
 ueritas fallere. Deus qui iustificat, hoc in Esaia Propheta est, quod hic quasi su-
 um ponit, quia omnino est alius, qui quidē nos arguet, ne forte nos ipse deus
 accuset, sed non potest quos iustificat accusare simul. Iesus autem Christus
 qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram dei, qui etiam inter-
 pellat pro nobis] Ut cum ipso simus ubi ipse est. Solent Ariani ex interPELLA-
 tionis causa mouere calumniam, dicentes: Quod qui interpellatur, interPELLA-
 te sit maior. Quibus respondendū est, deum obliuionem non pati, ut cum illis
 moueatur semper quos elegit. Sed hoc est interpellare eum, dum semper patri
 hominem quem suscepit, quasi nostrum pignus ostendit & offert, ut uerus *Ariani ex in-*
 h pontifex *terpellatione*
calumniam
struunt.
Interpellare
quid sit.

C „ pontifex & æternus. Quis ergo nos separabit à charitate dei?] Post tanta
 Tribulatio. præclara beneficia uel promissa, quæ poterit tam grauis esse pressura, quæ nos
 ab eius charitate diuellat? Tribulatio?] Id est, omnis malorum permissio.
 „ Angustia?] Carceris. Periculum?] Maris, sicut scriptum est in Psal-
 mo uidelicet quadragesimo tertio: Quia propter te mortificamur, hoc est, non
 propter aliud crimen, sed propter eum qui dixit: Beati estis cum uos persecun-
 tur &c. Tota die: Non enim sufficit mihi una hora mori pro Christo, uel crucia-
 „ ri, sed tota die, hoc est, omni uita meæ tempore, & ideo: In his omnibus in-
 „ quit, superamus] Non nostra uirtute, sed propter eum qui nos dilexit, sed in
 „ his omnibus superamus, hoc est has tribulationes pro nihilo ducimus. Qui
 „ nos dilexit] Etiam ut moreretur pro nobis, & quando pro eius nomine mo-
 Mori pro „ rimur, tunc maxime triumphamus. Confido em̄ quod neq; mors, neq; uita,
 Christo est ue- „ neq; angeli, neque principatus &c.] Pro certo confido, quia nec si mihi quis
 re triumphare. mortem minetur, nec si uitam promittat, nec si se angelum dicat à domino de-
 stinatum, nec si se angelorum principem mentiatur, nec si in præsentī honorē
 conferat, nec si polliceatur gloriam futurorum, neque si uirtutes operetur, nec
 si cœlum promittat, & in inferno deterreat, uel profunditatem scientiæ suade-
 „ re conetur, unquam nos poterit à Christi secernere charitate. Neque creatur
 „ ra alia] Omnem penè creaturam nominauit, & non fuit hic contentus, nisi
 adderet etiam si sit alia creatura, nec ipsa poterit separare. Nimirum hyperbo-
 lice hoc dicit Apostolus, hoc est, non solum per ea quæ accidere possunt, sed
 nec per ea quidem quæ euenire omnino non possunt, ullo pacto à dei charita-
 te deflectemus; uerbi causa: Ut si alia nobis daretur uita, quàm hæc, quæ à deo
 D data est, aut si futurorum spes alia nobis promitteretur, uel altitudo, uel etiam
 creatura, quæ pro nobis congemiscit, quod fieri utique non potest, nec hæc
 quidem à charitate dei separare nos possunt. Cum pro his, inquit, omnibus
 beneficijs, quæ consecuti sumus, fixi & radicati sumus in charitate dei, quis
 Psal. 4. nos ab ea poterit separare? Tribulatio si uenerit: In tribulatione dilatasti me;
 Angustia si fuerit mundi, & ex necessitate corporis ueniens, sapientiæ dei &
 scientiæ latitudinē requiramus, in qua nos angustare non potest mundus; Fa-
 mes si aduerit, turbare me non potest: habeo enim panem qui de cœlo descen-
 dit, & reficit esurientes animas, nec aliquando potest panis iste deficere: est
 enim perfectus & æternus; Et nuditas non me confundit, indutus sum enim
 I. Cor. 12. dominum nostrum Iesum Christum, & habitaculum nostrum quod de cœlo
 est semper indui spero. Oportet enim mortale hoc induere immortalitatem.
 Periculum non timebo: Dominus enim inluminatio mea, & salus mea, quem
 Ephe. 6. timebo? Gladius terrenus terrere me non potest: habeo enim meum gladiū
 Heb. 4. spiritus, quod est uerbum dei, qui est penetrabilior omni gladio ancipiti: Si
 ergo gladius mundi uenerit super ceruices meas, maiorem mihi conciliat cha-
 ritatem. Dicam nanque ad eum, sicut scriptum est: Propter te mortificamur
 tota die: dum enim illius amore pendimus pœnas, sensum doloris non reci-
 pimus: illius enim charitas, qua nos dilexit, & nostrum ad se rapit affectum,
 cruciatum corporis & dolorem sentire nos non facit: Ideo ergo in his omni-
 bus superamus. Item: Neque creatura alia. Quod ita potest intelligi, quan-
 do quidem sciebat Apostolus, multas & innumerabiles creaturas dei, quarū
 etiam ipse non omnem, sed ex parte ceperit scientiam, quarumq; non solum
 species, sed & nomina in præsentī seculo ignorarentur. Confido em̄] Con-
 fidentia est enim hæc de sponsione Christi, quia promisit in tribulatione adiu-
 uare se

A uare se, dedicatam sibi fidem: Neque angelus, hoc est, nec si se angelus nobis ostendat ad seducendos nos, subornatus fallacijs patris sui diaboli, prauale-
 re debet aduersum nos: Neque si uirtus ab aliquo facta fiet, sicut dicitur à Si-
 mone Mago in aëre uolasse: Nec si in altitudine se nobis ostendat, de qua *Simonis magi
 præstigia.*
 dicit Apostolus: An ignoratis altitudinem Satanæ: à iuuatione nos domini
 Iesu debet auferre: Neque si per phantasiã profundam, qua seducere medi-
 tatur, nobis ostendet horrorem mirandum, Neque si futura nobis spondeat,
 quæ promisit Eux, assensum dabimus illi: Nec si arte & subtilitate astutiæ suæ
 aliam creaturam adiungat adorare, sicut iunxerunt Iamnes, & Mambres
 palam Pharaone, conueniens est ut per hæc à deo creatore nos euocet, quem
 ignorauimus creaturam condidisse in æternum existentem. Quibusdam ui-
 detur aliam creaturam de idolis dictum, sed non est uerum, quia hanc debuit *Alia creatura*
 significare, quam sub admiratione seductionis uidetur fingere Satanæ.

CAPVT IX.

Veritatem dico in Christo Iesu] Contra Iudæos acturus,
 primum illis satisfacit, non se odij causa hæc dicere, sed amoris,
 eò quod doleat illos Christo non credere, ad quos primum sal-
 uandos aduenerit. Videamus quare dixerit, Veritatem in *Veritatem in
 Christo dicere
 quid sit.*
 Christo, quasi ostendens esse aliquam ueritatem, quæ non sit
 in Christo: & uide, si possumus tali modo ueritatem quæ in
 Christo est, ab ea quæ non est in Christo distinguere: Veritas ergo Christi esse
 credenda est, ubi & reliquæ uirtutes, quæ Christus esse describit, id est, ubi iusti-
 tia, ubi pax, ubi est uerbum dei, ubi est & ueritas Christi. Est autem ueritas &
 iniusta, ut si uerbi causa dicamus: dæmonium illud Pithonis, quod in Actibus *Veritas quæ
 est iniusta.*
 Apostolorum refertur, in ancilla quadam habitasse, & clamasse ad Apосто-
 los, quod hi serui dei summi sunt, qui adnuntiant hominibus uiam dei. Erat
 ueritas in his uerbis, uerum enim erat quod dicebatur, sed non erat ista ueritas
 in Christo, & propterea conuersus ad eam Paulus dixit: Obmutescere, & exi ab
 ea. Et ideo Apostolus ad distinctionem ueritatis eius, quæ extra Christum
 est, in Christo loquitur ueritatem. Sed & hoc quod dicit: Testimoni-
 um mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto] Similem mihi *Conscientiam
 testimonium
 reddere.*
 hi uidetur habere intelligentiam: reddit enim testimonium conscientia etiam
 Gentibus, secundum quod in superioribus idem Apostolus ait: Testimoni-
 um reddente eis. Nam non potest dici, quod in malis actibus in spiritu sancto
 conscientia testimonium reddat, ubi cogitationes inter se inuicem sunt accu-
 santes. In Apostolo uero ubi cogitatio iam non habet quod accuset, recte con-
 scientia in spiritu sancto testimonium reddit. Quoniam tristitia mihi est,
 & continuus dolor cordi meo] Esto habeas tristitiam, esto dolorem ca-
 pias de perditione fratrum tuorum, qui sunt cognati secundum carnem, nun-
 quid eousque, ut optes anathema fieri à Christo: Et quid tibi prodest illorum
 salus, si tua salute separaberis: & quod saluaueris alios, si ipse pereas: Non in-
 quit ita est, sed ego à magistro & domino meo, quia qui uult animam suam *Deest uerbum
 quale est: didi-
 ci.*
 saluam facere, perdet eam: Ideo & mihi uidetur ille hæc omnia præmississe,
 quod nulla possint à dei charitate diuellere, ut cum se offert anathema pro fra-
 tribus suis, non lapsus eius passibilem iudices, sed sicut ille qui inseparabilis
 h 2 à patre

C à patre est per naturam, & immortalis in mortem uenit, & ad inferna descendit, ita & iste imitando magistrum cum separari à Christi charitate non possit, à Christo anathema fiat pro fratribus suis, deuotione utique non præuaricatione. Hieronymus in libro questionum ad Algasiam * : Optabant enim anathema esse pro fratribus meis. Cerne Apostolum, quantæ charitatis in Christo sit, ut pro illo cupiat mori, & solus perire, dummodo in illum credat omne hominū genus: perire etiā non in perpetuū, sed in præsentiarum. Vult ergo Apostolus perire in carne, ut alij saluentur in spiritu: suum sanguinem fundere, ut multorum animæ conseruentur. Optabam inquit, non opto, qui scit fieri non posse effectum, tamen dilectionem circa genus humanum ostendit. Qui sunt cognati secundum carnem] Qui propinquos & fratres appellat secundum carnem, in spiritu à se ostendit alienos. Quorum adoptio est filiorum] Quæ significantius græce dicitur *ἰσοκληρία*, de quibus quondam dominus loquebatur: Primogenitus meus Israël. Adoptati etenim sunt filij Israël à deo tūc, cū diuideret excelsus Gentes, & dispergeret filios Adæ secundū numerū ⁊ angelorū, & facta est portio domini Iacob funicul⁹ hæreditatis eis Israël. Adiecit adhuc ut & alios pro his dolere faciat, dicēs: Et gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa] De gloria datæ legi sæpe iam dictum est, sicut & ipse Apostolus dicit: Si enim quod euacuatur per gloriam est, hoc est uetus testamentum, multo magis quod manet in gloria est, Euangelij scilicet prædicatio. Sed quod dicit, testamentum & legislatio, unum fortasse dicere nonnullis uidetur: Lex enim quæ data est, ipsa etiā testamentū appellat. Sed ego hanc esse distinctionem puto, quod legislatio quidem una fuerit, & semel habita per Moysen. Testamenta uero frequenter statuta sunt; quoties enim peccauerunt & abiecti sunt, toties exhæredati uidentur. Et rursus quoties repropitiatus dicitur deus, reuocauit eos in hæreditatem suæ possessionis, toties reparasse testamenta, & hæredes eos scripsisse credendus est. Obsequiū, sacerdotalia dicuntur officia, Promissiones, quæ patribus factæ sunt, & separatim dandæ his qui per fidem filij dicuntur Abrahamæ. Quorum patres ex quibus est Christus secundum carnem] Hoc est, Abraham, Isaac, Iacob, & ceteri. Qui est super omnia deus benedictus in secula] Super omnia, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, coelestium, terrestrium, & infernorum. Hæc sunt omnia super quæ dixit deus, Christus est: nulla autē discretio est, quia qui adorat filium, adorat & patrem: & qui seruit patri, seruit & filio. Non enim excidit uerbum dei] Apostolus hanc sententiam profert de reprobatione Iudæorum, & de electione Gentium in fidem secus Iudæos, quod plangit Apostolus dicens: Quoniā tristitia est mihi. Hic etiā incipit ratiocinari, quare alto & iusto iudicio dei repulsis Iudæis, Gentes sint intromissæ: quia superius dixerat dolere se, quod genus Israël proprio uitio excluderetur à regno, quorum hæc omnia fuerant; Hic ostendit illos qui non crediderunt, non esse filios Abrahamæ, ne omnibus Iudæis præiudicare putaretur, & obijceretur illi: nunquid ergo deus mentitus est Abrahamæ? Nec em̄ omnes qui sunt ex Israël, hij sunt Israëlita] Hoc est quod uult intelligi, non ideo dignos posse omnes esse, quia filij sunt Abrahamæ: Sed illos esse dignos, qui filij promissionis sunt, id est, quos scit deus promissionē suam suscepturos, siue ex Iudæis, siue ex Gentib⁹; Hi em̄ digni sunt dici Israëlita, id est, uidentes deū. Nam de Isaac utique omnes hij filij sunt Abrahamæ, quia omnis propago generis Iudæorū ex Abrahamā per Isaac est: Sed quia sicut dixi

Optabam.

† Filiorum Is-
raël.
Deu. 32.Legislatio.
Testamentum.

D

Obsequium.

Philip. 2.

Veri Israëlita

dixi, hii sunt uere filij Abraham, qui promissionem sequuntur, quæ in Isaac facta est. Ac per hoc reliqui filij non sunt dicendi Abraham: Abraham enim credens, Isaac accepit propter fidem, quia credidit deo, in quo mysterium futuræ fidei designatum est: ut illi essent fratres Isaac, qui eandem fidem haberent, in qua Isaac natus est: quia Isaac typum habuit Saluatoris. Natus est ex repro- *Isaac typū Saluatoris habuit*
 missione, ut qui credidit Christum Iesum promissum Abraham, hic filius sit Abraham, frater uero Isaac. Sed in Isaac uocabitur tibi semen] In Isaac solo uo-
 cati sunt etiam tunc filij Abraham, non etiam in Ismahel, cum & ipse ex eius stirpe descendat: Ismaël enim secundū usum carnalē natus est ex ancilla, Isaac *Ismael.*
 uero super naturā ex senibus, ex repromissione dei est generatus. Ita nūc Christianos promissio facit filios Abraham, qui meruit fide ut pater sit plurimarum
 gentium. Promissionis enim uerbum hoc est] Proposuit ergo Apostolus persequi, quia licet repudiatus sit populus Israël per infidelitatem, non tamen promissiones dei, quæ erga eos habitæ fuerant, decident, & frustratæ sint: docetq; quia cum multi fuerint filij Abraham, in solo Isaac sit facta promissio.
 Non enim, inquit, qui filij carnis, hi sunt filij] Contendit ostendere, quo modo Isaac non sit filius carnis, sed sit filius dei, et redit ad ea quæ de ipso in Genesi scripta sunt. Promissionis, inquit, uerbum hoc est: Ad hoc tempus ueniam, & erit Saræ filius] Non ergo, inquit, per ordinem natiuitatis carnalis Isaac nascitur: Quippe cum & Abraham emortui iam corporis haberetur, & uulua Saræ emortua esset, sicut supra dictum est, sed per uirtutem eius qui dixit: Ad hoc tempus ueniam, & erit Saræ filius, Merito ergo non carnis, sed filius dicitur, qui ex aduentu & sermone nascitur dei. Hæc ergo inquit ratio, *Isaac filius dei*
 non solum de Isaac, sed & de Iacob recipienda est: Nam & Rebecca, inquit, non secundum carnalis natiuitatis ordinem protulit partum. Cum enim ex uno concubitu Isaac geminos concepisset, nondum partu edito, neque ullis actibus puerorum bonis, malisue inter homines habitū sunt, erga Iacob diuina habetur electio, & dicitur, quia maior seruiet minori: Iacob dilexi, Esau autē odio habui: Seir pilosus, EDOM, sanguineus. Ad hoc tempus ueniam. In Genesi ita legitur, hæc sententia, trium Abraham loquentium in ualle Mambre q dixerunt ad eum: Vbi est Sara uxor tua? Ille respondit: In tabernaculo est. Cui dixit: Reuertens ueniam ad te tempore isto, & habebit filium Sara uxor tua, & erit Saræ filius. Hic ostendit posteriorem populum more Isaac *Gentes more Isaac promissionis sunt.*
 esse promissionis, hoc est in Genesi, quod præfiguratum in Christum est, ut futurus Christus promitteretur filius Abraham, in quo promissionis uerbū impletur, ut in Christo benedicerentur omnes gentes terræ. Quando em̄ promissio facta est Abraham, in qua promissione & audiuit Abraham: Quia in semine tuo benedicentur omnes gentes terræ, Christus utique illi promissus est ex
 traduce Isaac, in quo hoc completum uidemus. Non solum autem illi, sed & Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri] Hoc est, nō solum Isaac & Ismahel, qui quamuis uno patre, diuersa tamen matre generati sunt, non sunt unum apud deum, sed etiam Iacob & Esau, qui ex uno sunt de Rebecca nati concubitu, antequam nascerentur, apud deum fide sunt merito separati, ut propositio iam maneret. Ita ergo & nunc quos præsciuit de gentibus credituros, elegit, & ex Israël reiecit incredulos. Non tantum ergo Sara *Iacob & Esau duorū populorū typū habēt*
 in typum dicitur generasse Isaac, sed & Rebeccam uxorem Isaac. Sed alia causa est in Isaac, alia in Iacob & Esau, quia Isaac in figura Saluatoris natus est,

C Iacob & Esau duorum populorum habent typum, id est, credentiū & non credentium. Vt ex uno sint diuersi, sint tamen unum. In singulis enim & gens significatur, ut unius generis dicantur, qui in causa fidei unū sunt, uel perfidiā: unus enim significatur in multis: non per traducē carnis, sed per communem causam, quæ ex Esau & Iacob laudatur. Omnes ex eo nati, filij eius merito dicendi sunt, aut quia Esau displicuit, omnes ex eius origine reprobi sunt, cum uideamus & de Iacob traduce natos factos perfidos, & Esau fideles, & deo charos. Nam quia de Iacob multi sunt perfidi, dubium non est. Omnes enim Iudæi non credentes ex eo habent originem: & quia de Esau sunt boni & fideles, probat Iob, qui est filius Esau, quintus ab Abraham, hoc est, nepos Esau.

Iudæi perfidi ex Iacob.

Iob nepos Esau.

Ex uno concubitu habens Isaac patris nostri] Quæ intelligitur prima geminos edidisse, in eo quod quasi nouum aliquid accesserit, præterita deum interrogaret. Vt secundū electionem propositū dei maneret: non ex operibus, sed ex uocante dictū est ei: quia maior seruiet minori] Præscientia dei flagitatur in his causis, quia non aliud potest euenire, quàm nouit deus futurū. Vnum elegit præscientia, & alterum spreuit: & in illo quē elegit, propositum dei manet, quia aliud non potest euenire quàm scit, & proposuit, ut salute dignus sit. Et in illo quem spreuit, simili modo manet propositum, quod proposuit de illo, quia salute indignus erat. Sciendo enim quid unusquisq; illorū esset factururus, dixit: Ille erit dignus, qui erit minor: & qui erit maior, erit indignus salute: hoc quasi præsciens, non personarū acceptor dicit: Nam neminē damnat antequam peccet: & nullum coronat, antequam uincat. Præscientia enim diffinitum habet, qualis uniuscuiusq; futura uoluntas sit, in qua mansurus est, per quā dānatur, aut coronatur. Denique quos scit in bono mansuros, frequenter ante sunt mali: & quos malos scit permanuros, aliquoties sunt prius boni. Vnde cessat querela, quia deus personarum acceptor non est. Maior seruiet minori]

Maiorem seruire minori. Maiorem populum Iudæorum, minori Christiano seruiturum dicit. Aut maior, id est, Idumæus populus, seruiet minori, id est, Israëlítico populo.

Malah. 1. Iacob dilexi, Esau autem odio habui] Quid mirum est, si Iustitia diligat innocentiam, & si respuat iniquitatem, apud quem etiam futura sunt facta: Sed requirendum, quare hoc dicatur, cum alibi scriptum sit: Non est acceptio personarum apud deum. Si quis habet duos debitores, & alteri uult dimittere debitum, ab altero exigere, cui uult donat, sed neminem fraudat. Ambo gemini natura filij iræ nascebantur: nullis quidem operibus proprijs, sed originaliter

ex Adam uinculo damnationis obstricti. Sed quod dixit: Miserebor cui misertus ero] Iacob dilexit per misericordiā gratuitā, Esau autē odio habuit per iudiciū debitū. Sentiēs autē quēadmodū hoc quod dictū est permoueret eos, qui penetrare intelligendo nō possunt hanc altitudinē gratiæ. Quid ergo dicemus: nunquid iniquitas est apud deū? Absit] Iniquitas em̄ uidetur, ut sine ullis honorū, malorum uel operū meritis, unū deus diligat, alterū oderit. Qua in re, si futura opera uel bona eius, uel mala illius, quæ deus utiq; præsciebat, uellet intelligi, nequaquā diceret: nō ex opibus, sed diceret ex futuris opibus: eo q; modo istā solueret quæstionē: Moyse enim dicit: Miserebor cui misertus ero. Hoc in Exodo dictum est, quādo ad rationē uitulī, deus in populū uindicare proposuit. Hæc elocutio ita intelligenda est: Cuius iustitiam esse cognouero, cuius promptā fidem uidero, quē præceptis meis obedire perspexero, quem meā uoluntatē facere probauero. Et misericordiā, inquit, præstabo cui miserebor] Id est, cum collatā à deo misericordiā subdita & sollicita mēte seruauerit, ampliorem

Exod. 33.
*Miserebor cui
iuscunq; miser
tus fuero.*

A ampliore consequatur. Igitur non uolentis, neque currentis, sed miserentis est dei] Ex persona contradicentis sibi dicit Apostolus: Nunquid iniquitas est apud deū, & statim in initijs responderet: Absit, ut ad omnia cætera, quæ ex persona contradicentis obijcienda sunt, ab Apostolo semper responderi uideantur: Absit. Ille ergo qui contradicit, utitur Moyli uerbis, quibus dicit ad eum deus: Miserebor cuius misertus ero. Quod si ita est, inquit, non ergo uolentis, neque currentis est salus, sed eius cui miseretur deus. Nam & Pharaoni inquit deus: Quia ad hoc ipsum te suscitauī, ut ostendam in te uirtutem meam, & ut adnuntietur nomen meum in uniuersa terra] Ut ex hoc uideatur ostendi, quia si ad hoc electus est Pharao, ut per eum uirtus dei omnibus declaratur, non fuit in sua potestate quod perijt. Et addit post hæc omnia: Ergo si cui uult miseretur, & quæ uult obdurat] Hoc est, inquit, quod asseuerasti qui contradicis: quod sine causa conqueritur, & arguit homines deus. Si enim ipse quem uult eligit, & quem uult abiicit: Voluntati eius quis resistet? Per quæ omnia illud sine dubio contradicatio ista molitur, quod in hoc non sit libertas arbitrij, nec habeat unusquisq; sui potestatem ut saluetur, aut pereat. Velle & currere meum est, sed ipsum meum sine dei auxilio non est meum. Non uolentis, neque currentis &c. Cum procul dubio si homo eius ætatis est ut ratione iam utatur, non possit credere, sperare, diligere, nisi uelit, neque ad palmam supernæ uocationis dei peruenire, nisi uoluntate cucurrerit. Quomodo non uolentis, neque currentis est, nisi quod ipsa uoluntas, sicut scriptum est, à domino præparatur: Et in alio loco Apostolus dicit: Deus enim, qui operatur in nobis, & uelle operari. A loqui si propterea dictum est, non uolentis, quia ex utraque sit, id est, ex uoluntate hominis, & dei misericordia: Vt sic dictum accipiamus, non uolentis, neque currentis, tanquam diceretur, non sufficit hominis uoluntas sola, si non sit etiam misericordia dei: Non ergo sufficit sola misericordia dei, nisi sit etiam uoluntas hominis. Ac per hoc si recte dictum est: Non uolentis hominis, sed miserentis dei est, quia id uoluntas hominis sola non implet, cur non è contrario recte dicitur: Non miserentis dei, sed uoluntatis est hominis: quia id misericordia dei non implet. Porro si nullus dicere Christianus audebit: non miserentis dei est, sed uoluntatis hominis, ne Apostolo aperitissime contradicat, restat ut propterea recte dictum intelligatur: non uolentis, neque currentis, sed dei miserentis, ut totum detur deo, qui hominis uoluntatem bonam præparat ad adiuuandum, & adiuuat præparatam. Præcedit enim bona uoluntas hominis multa dei dona, sed non omnia: quæ autem non præcedit ipsa, in eis est & ipsa: Nam utrunq; legitur in sanctis eloquijs: Et misericordia eius præueniet me, & misericordia eius subsequetur me: nolentem præuenit ut uelit, uolentem subsequitur, ne frustra uelit. Cur enim admonemur orare pro inimicis nostris, utiq; uolentibus pie uiuere, nisi ut deus operetur in eis & uelle? Itē cur admonemur petere ut accipiamus: nisi ut ab illo fiat quod uolumus, à quo factum est ut uelimus? Oremus ergo pro inimicis nostris, ut misericordia eius præueniat eos, sicut præuenit nos. Oremus pro nobis, ut misericordia eius subsequatur nos. Item non uolentis, neque currentis: Nam libertas arbitrij male utens homo, et se perdidit, & ipsum. Sicut enim qui se occidit, utique uiuendo se occidit, sed se occidendo non uiuit, neque seipsum poterit resuscitare cum occiderit: Ita cum libero arbitrio peccaretur, uictore peccato amissum est & liberum arbitrium: à quo enim quis deuictus est, huic & seruus addicere est, sed ad benefaciendum ista libertas unde erit homini addicere & uedito, nisi redimat

Non uolentis esse neq; currentis quomodo intelligendū.

Voluntas humana subnixæ sit misericordiam dei.

Misericordiam dei præuenire hominem, & subsequi.

Orare pro inimicis.

Libertas arbitrij in Adam amissa est.

C nisi redimat, cuius illa uox est: Si uos filius liberauerit, uere liberi eritis: Ego
Plantam & rigantem nihil esse. plantauit, Apollo rigauit, deus autem incrementum dedit. Qui uult, & qui cur
 rit, hoc uidetur esse, quod est ille qui plantat; & eum qui rigat nil esse dicit Apo
 stolus, non quo nihil habeat, sed quo ad comparationem dei, qui incremen
 tum operi uel effectum dat, illi nihil esse ducantur. Quia in hoc ipsum te ex
 citauit, ut ostendā in te uirtutē meā] Hoc autē fecit deus more sapientissimi pa
 trisfamilias, qui unicuique seruatorū suorum opera uirtutibus & artibus eorum cō
 uenientia proponit. Si quis uero inobediens & rebellis corrigi uerberibus nolu
 erit, poena digna ei promittitur, & mors, ut ceteri serui illas poenas uideant, &
 terrore correpti similia committere non audeant. Sic nimirum Pharao rebel
 lis, decemque plagis percussus, corrigi non ualuit, donec iram iudicis emeruit,
 per quam suum populum emendare deus uoluit. Ponamus ergo patremfami
 lias istum, id est deum, uel regem uidisse tempus, quo emendari deberent hi,
 qui in eius mores ac disciplinam multa cōmiserant, & ei egisse aliquem durissi
 mum, & his ipsis qui corripiendi sunt multo duriozem, qui pro sceleribus suis
 iam non sit dignus emēdatione, sed morte. Volens uero interitū eius ad emen
 dationem proficere ceterorum, mittit eum ad illos, quos morte eius corrigi cu
 pit, & dicit ei: Quia ad hoc ipsum excitauit te, ut ostenderem in te uirtutem me
 am: Vide enim quod non dixit, Ad ipsum te feci, ne ad conditorem referri cul
 pa uideretur, sed ait: Ad hoc ipsum te suscitauit, ut per animi tui malitiam,
 quam infrenis & sine dei timore uiuendo quaesisti, & in alios irrogetur utilis
 ac fructuosa correctio, & in te ipsum ad posteritatis exemplum, famosissimus
 conferatur interitus. Cum dei misericordiam commendasset, in eo quod ait:
 Non uolentis, neque currentis, sed miserentis est dei: deinde, ut etiam commen
 daret iudicium, quoniam in quo non sit misericordia, non iniquitas fit, sed iu
 dicium debitum: Non est quippe iniquitas apud deum, continuo subiunxit,
 atque ait: Dicit enim scriptura Pharaoni: Quia in hoc te excitauit. Quibus dictis
 utraque concludens, id est, ad misericordiam, & ad iudicium. Ergo inquit cur
 ius uult miseretur, & quem uult obdurat] Miseretur scilicet magna bonitate,
Obdurare. & obdurat nulla iniquitate, ut neque liberatus de suis meritis gloriatur, neque dā
 natus nisi de suis meritis conqueratur: sola enim gratia redemptos discernit à
 perditis, quos in unā perditionis concreauerat massam, ab origine ducta cau
 sa communi. Ergo per misericordiam, cui uult miseretur, & per iudicium, quē
 uult obdurat, nec tamen inique aliquid facit. Vis scire, quia diuina moderatio
Impij bonitate dei exacerbatur. in Pharaone causam induratae mentis operatur: Id est, ipse Pharao in decem
 plagis positus cum percuteretur, mitigabatur; cum relaxaretur, ingrauebatur,
 ac impium diuina seueritas inclinabat, bonitas obdurabat: Castigante deo
 populum, dimittebat, parcente reuocabat. Perspicue quomodo rebellem spiri
 tum caelestis lenitas obdurat, accedentibus mitescit flagellis, recedentibus in
 solescit. Dei patientia induratus est Pharao, cessante enim plaga dei durior fie
 bat; & quamuis sciret eum non conuerti, tamen etiam in ipso suam clementiam
 uoluit demonstrare. Et ut adnuntietur nomen meum in uniuersa terra]
 Ut in hoc ceterae Gentes addiscerent, non esse alium deum praeter hunc, qui lu
 dxorum erat: Ad hoc ergo seruatus est Pharao, ut multa signa, & plagae osten
 derentur in illo, quasi iam mortuo: suscitatus autē dicit ei, quia cū apud deum
 mortuus esset, modicum tempus accepit ut uiuere uideretur. Quid igitur
 queritur adhuc?] Tanquam propterea non uideatur esse malus culpandus,
 quia deus cui uult miseretur, & quem uult obdurat. O homo tu quis es, qui
 respondeas

A » respondeas deo?] Hoc loco quidā stulti putant Apostolū in responsione de fecisse, & inopia reddēdæ rationis repressisse audaciā cōtradictoris. Sed magnū habet pondus quod dictū est: O homo tu quis es &c. Et ut in talibus quæstionibus ad suæ capacitatis considerationem reuocaret hominem; uerbo quidem sed re ipsa magna conreditio rationis: Si enim hæc non capit, quis est qui respondeat deo? si capit, magis nō inuenit q̄d respondeat. Videt enim uniuersum genus humanum tam iusto iudicio diuino q̄ in apostatica radice damnatum, ut etiam si nullus inde liberaretur, nemo recte posset dei uituperare iustitiam. Et qui liberantur, sic oportuisse liberari, ut ex pluribus non liberatis, atq̄ damnatione iustissima derelictis, ostenderetur quid meruisset uniuersa conspersio, quod etiam iustos debitum iudicium dei damnaret, nisi in eius debitū misericordia subueniret, ut uolentium de suis meritis gloriari, omne os obstruatur: & qui gloriatur, in domino gloriatur. Nec Apostolus hoc loco sanctos prohibuit à quærendo, sed eos qui nondum sunt in charitate radicati & fundati, ut possint comprehendere cū omnibus sanctis latitudinem, longitudinem, altitudinem, & profundum, quæ in eodem loco exequitur. Non ergo prohibuit à quærendo qui dicit: Spirituales autem omnia iudicat, ipse autem à nemine iudicatur. Quos ergo prohibuit, nisi luteos, atq̄ terrenos, qui nondum intrinsecus generati atq̄ nutriti, imaginem illius hominis portant, qui primus factus est de terra terrenus: Talibus dicit Apostolus: O homo tu quis es qui respondeas deo? nunquid dicit figmentū ei qui se fingit, quare sic me fecisti?] Quamdiu ergo figmentum es, nondum perfectus filius: quia nondum hausisti plenissimam gratiam, qua nobis data est potestas filios dei fieri, qua possis audire: Jam non dicam uos seruos. Tu quis es qui respondeas, & uelis nosse dei filium? Legimus & in Euangelio eos qui proterue & infideliter inquirebant à domino, in qua potestate hæc faceret, & quis ei dedisset potestatem hanc: responsione quidē indignos habitos. Similiter quoq̄ et in præsentī loco, motū uidemus Apostolū, & aduersum insolentes quæstiones per ea quæ respondit proponētis contumaciam confundisse: O homo tu quis es qui respondeas deo? Certe hoc est homo apud deum, quod apud figulum lutum: & sicut seruus nequam, si forte utdebet domino fieri debere aliquod opus, quod & rationis & utilitatis plenum sit, ille autem operari nolens ea quæ is iubet, discutere incipiat, & req̄rere à domino, ut quid hoc opus fieri iubes? cui prodest? ubi necessarium est? Contumaci seruo quæ erit tam digna responsio, nisi ut dicatur ei: tu quis es qui respondeas deo? ita placet, ita domino uidetur. Si fidelis seruus & prudens interroget, uolens intelligere & mirari sapientiam domini, q̄d dicatur ei: Tu quis es? Deniq̄ cum Daniel Propheta uoluntatem desiderasset agnoscere: unde & uir desideriorum appellatus est, non est ei dictum tu quis es? sed missus est angelus, qui eum de omnibus dei dispensationibus & iudicijs edoceret: Et nos si aliquid de secretis dei & reconditis desideramus agnoscere, desideriorum & non contentionum uiri sumus, oculcius in diuinis literis inserta dei iudicia fideliter & humiliter requiramus: propterea namq̄ & Dominus dicebat: Scrutamini scripturas. Legentem hæc meminisse conuenit attentius similitudinis illius, quia in superioribus libris apostolici sermonis dispensatione posuimus: ut tanq̄ regis cuiusdā domus, quæ multiplicibus sit ingressibus egressibusq̄ distincta, & ex uno in aliud conclauē ita transeat, ut uix ingredientis indicia, aut egredientis appareant. Ita etiam Paulum diuinorum secreta paululum quidem subaperientē uideri, non tamen planè aperteq̄

Qui prohibentur quæreremysteria.

Ioan. 1.
Tu quis est
Matth. 21.

Dan. 9.

Desideriorum uiri.
Ioan. 5.

pandentem.

A pudentem, Denique cum pro his quae superius dixerat de Isaac, & de Iacob, quod per electionem exposito dei antequam aliquid operis boni maliue gessissent deus dixerit, uel de illo: Ad hoc tempus ueniam, & erit Sarae filius. Vel de hoc: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Cum in praesenti autem capitulo introduxisset aliquam personam, uelut contradicentem sibi, & quaestiones mouentem, & diceret: Nunquid iniquitas est apud deum? & si non uolentis neque currentis, sed miserentis dei est: Et si Pharaonem propterea elegit, ut in ipso potentiam suae uirtutis ostenderet; & si ipse cuius uult miseretur, & quem uult indurat: Ut quid de omnibus, inquit, queritur, & cur qui peccat culpatur? cum talis de uno quoque ipsius uoluntas habeatur: Haec ergo & his similia commouenti, atque in huiusce mysterij cubiculum proteruius & importunius ingerenti, cum in reprobatione dignissimae exclamationis occurrit: O homo tu quis es, qui contra respondes deo? quasi diceret, tu quis es, qui te in aulam regis immergis, & interius oris cubiculi ausus es secreta penetrare? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic?] Hoc de Esaia Propheta est, quod hic proprium quasi ponit, per quod ostendit, contra autorem opus eius non posse: in potestate enim auctoris est, qualem uelit condere creaturam. Quid sibi uult homo de hac massa perditionis, ut deo respondeat, & dicat: Quare sic me fecisti? si uis ita cognoscere, noli esse lutum, sed efficere filius dei per illius misericordiam, qui dedit potestatem filios dei fieri, credentibus in nomine eius: non autem ut tu cupis, antequam credant diuina nosse cupientibus. Aliud quidem uas in honorē, aliud in contumeliā] De Pharaone facile respondetur, prioribus meritis, quibus affixit in regno suo peregrinos, dignum effectum cui obduretur cor, ut nec manifestissimis signis iubentis dei cederet. Ex eadem enim massa]

B *Massa.* Id est, peccatorum & misericordiae uasa protulit, quibus subueniret cum deprearentur filij Israel. Et uasa irae] Quorum supplicio illos erudiret, id est Pharaonem & populum eius, qui quamuis essent utriusque peccatores, & propterea ad unam massam pertinerent: aliter tamen tractandi erant, qui uni deo ingemuerant, ut eis subueniret; aliter illi, quorum iniustis oneribus ingemuerant.

Quod si uolens deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam] Quia illum diu sustinuit blasphemantem, & duris operibus suum populum affligentē, praeterquam quod innoxiam aetatem paruulorum crudeliter iusserat encari. Vasa autem misericordiae Israelitas dicit, qui digni erant misericordia, quia & minora admiserant, & grauiter fuerant afflicti. Saepe de incompositis elocutionibus Apostoli, defectibusque earum commonuimus, quod in praesenti loco nihilominus inuenitur: non enim redditur ad aliquid hoc quod ait in principio capituli, quod si uolens deus, uerbi causa, ut in alijs ipse dixit: Quod si primitiae, sancta est & massa. Nihil motale reddit, sed quasi uagam coniunctionem istam reliquit, quae etiam si non assumatur, lucidior absque ea dabit intellectus. Verbi causa, ut ita legamus: Volens deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia uasa irae, in perditionem apta, ut notitas faceret diuitias gloriae suae in uasis misericordiae. In quo uidetur intelligi, quia dum sustinet deus, & patienter fert incredulos & infideles, notam facit hominibus & patientiam & potentiam suam. Patientiam, dum diu sustinet si forte resipiscant, & conuertantur: Potentiam, dum aliquando punit. Et rursum in uasis misericordiae, hoc est qui semetipsos emūdauerunt, notas facit diuitias gloriae: quae uasa non irrationabili aliqua, aut fortuita gratia, sed quoniam a peccati sordibus se expurgauerant praeparauit in gloriam. Notam ergo facit deus potentiam

Vasa irae tolerantur ad illustrandam potentiam dei.

- A potentiam suam, dum impios castigat & corripit, ut secundū scripturæ sententiam; dum flagellatur pestilens, innocens astutior fiat. Quidam uero à superioribus repetunt: O homo tu quis es, qui respondeas deo? quod si uolens deus ostendere iram etc. *Patientia dei.*
- Patentia & longanimitas est dei, quæ sicut malos præparat ad interitum, ita & bonos præparat ad coronam: Diuitiæ autem gloriæ sunt, dignitas multiplex præparata credentibus. Eo ipso quod ait: In multa patientia, satis significauit priora eorum peccata, in quibus eos pertulit, ut oportune tunc uindicaret, quando de illorum uindicta subuenienda erat: his qui liberantur innotescunt diuitiæ dei, cum erga eos, qui inter homines spernuntur, & humiles sunt, misericordia eius ostenditur, quod non in diuitijs suis, nec in potentia sua, sed in domino sperant; sicut & tunc Hebræorum gens dispersa inter homines & abiecta, à deo misericordiam consecuta est. Ita ergo etiam populus gentium qui spernebatur & desperabatur ab his qui incircumcisione gloriantur, misericordiam consecutus est. *Diuitiæ dei circa humiles entescunt.*
- Vocabo non plebem meam, plebem meam] Apertum est de Gentibus dictum, quia prius non erat plebs dei, postea autem ad obproprium Iudæorum misericordiam accipientes uocatae sunt, ut in loco ubi non uocabatur plebs dei, uocarentur ibi filij dei uiui: prius enim nusquam uocabantur filij, nisi in Iudæa, hoc est in Hierusalē, ubi domus dei erat: Vt: *Psal. 75.*
- tus in Iudæa deus. Esaias autem proclamat pro Israël] Hoc est, clamat pro his, qui credunt in Christum, hii enim uere Isaëlitæ, sicut dicit dominus ad Nathanael: Ecce uere Isaëlitæ, in quo dolus non est. Reliquiæ salutis fiant] Paucitatem eorum credituram esse demonstrat, prouidens de futuris Propheta uidebat quod plurimi ex Israël futuri erant uasa iræ, non credentes uitæ suæ, sed dominum matris fratris crucifigentes, illi qui non saluantur, tanquam harena maris sunt; reliquæ uero salutis fiant, tanquam stellæ cæli sunt: utrumque etiam promissionis, quæ ad Abraham facta est, continet sermo: erit inquit, semen tuum sicut harena maris. Verbum enim consummas & breuias in æquitate] Historiæ habet hoc sensus, sicut ego uerbum abbrevio et cito diffinitio, ita deus hoc omni uelocitate perficiet. In prophetia autem breuiatum uerbum noui testamentum accipitur, quia in eo omnia breuiter comprehensa sunt & clausa, Saluari hos promittit, quos reliquos dicit per uerbum quod breuiavit dominus super terram, hoc est, per fidem, quæ sublati omnibus neomenijs, & sabbato, & circumcissione, & lege esearum, & oblationibus pecorum, sola fides proposita est ad salutem, quæ abbreviata est ex lege: quia quæ in fide sunt habentur, dicente saluatore: De me enim scripsit Moyses, Siue uerbum breuiatum est totius doctrinæ, ut quod prius lex & Prophetæ continebant in latitudine preceptorum, ueniens dominus pronuntiaret & diceret: Diliges dominum deum ex toto corde tuo & proximum tuum sicut te ipsum; in his duobus mandatis pendet omnis lex & Prophetæ, in quo euidenter Prophetas & legem duobus his sermonibus breuiavit. *Matth. 22.*
- Postest & breuiatum uerbum dici symboli, quod credentibus traditur, in quo totius mysterij summa paucis conexa sermonibus continetur. Nisi dominus sabahot reliquisset nobis semē, sicut Sodoma facti essemus &c.] Quia non est passus paucos iustos perire, cum multitudine impiorum. Quod semen Esaias domino dicit derelictum: Illud sine dubio, quod idem Apostolus exponit in alijs, cum dicit ad Abraham dictum: Tibi dabo terram hanc, & semini tuo: Non autem dicit & seminibus tantamquam in multis, sed semini tuo, tantumquam in uno, qui est Christus. Non autem otiose Esaias semē nominauit quod reliquum est: Semē namque dicitur, quod seminat in terra, & inde resurgente fructu plurimum totius ecclesie multitudines plantatur, sicut ipse dominus dicit: Nisi granum frumenti in terram ceciderit, et mortuum fuerit, fructum non adfert,
- Verbum breuiatum.*
- Esa. 1.*
- Semen.*
- Fructus seminis.*

CAP. X. SEDVLI HYBER. IN EPIST.

C adfert; aut fructus huius seminis, est indulgentia peccatorum. Quid ergo dicemus
 quod Gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam? Quomodo hic
 dicit, quod Gentes non sectabantur iustitiam, et comprehenderunt iustitiam? Vide ergo si hoc
 modo possimus respondere; Aliud est sectari; aliud est insitam habere. Sectari
 dicitur ille, qui doctrina & lectione multa assequi aliquid cupit; unde & à se-
 ctate. Etiam Sectæ appellatae sunt huiusmodi doctrinae, quæ hominum traditione discun-
 tur. Gentes ergo, quæ legem tabulis uel literis scriptam non habuerunt, non dicun-
 tur secuta esse iustitiam, habuerunt tamen insitam, quæ lex eos naturalis edocuit;
 Idcirco ergo proximi fuerunt iustitiæ, ei quæ ex fide est, id est Christo. Israël ue-
 ro sectans legem iustitiæ, in legem non peruenit. Et hic locus sicut supra diximus
 obseruandus, in uno eodemque uersiculo, diuersè nominat legem. Certum est enim secta-
 batur legem iustitiæ secundum literam, sed in legem non peruenit: quæ legem sine du-
 bio spiritus; Neque enim hoc diceret Apostolus, quia legem quæ sectabatur, & quam te-
 nebat, & quæ habebat, in hæc non peruenit. Prima iustitia est cognoscere creato-
 rem; deinde custodire quæ præcepit. Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operi-
 bus. Reddit causam, quare non inuenit iustitiam, quia falsò in operibus gloriati
 credere noluerunt. Offenderunt enim in lapide offensionis. Id est, in Christum, quia
 non crediderunt in eum. Ideo lapis offensionis est, quia cui uideret licet lapidem non of-
 fendit; qui autem excus, impingit se, quod contigit Iudæis, quos sua malitia excecauit,
 ut Christum non agnoscentes crucifigerent. Sed idcirco lapis offensionis & petra
 scandalum prædictus est Christus; quia multi in natiuitate eius, & passione scandalum pa-
 tiunt. Ecce pono in Sion lapidem offensionis & petram scandalum. Sciendum est
 quod in Esaia propheta hoc testimonium scriptum sit. Cõpertum est in petra uel in lapi-
 de Christum esse significatum. Daniel enim Propheta lapidem hunc dicit, qui abscissus
 à morte sine manibus, percussit & comminuit omnia regna, & repleuit omnem terram, quod
 euidenter de Christo dictum est. Et in lege petra, de qua fluxerant aquæ, Christus est
 appellatus; Petra autem inquit, erat Christus. Offensio ergo posita in Sion Christus est:
 Sion uero altitudo est, siue ciuitas ipsa Hierusalẽ, quæ propter notitiam dei non im-
 merito excelsa dicta est, in qua saluator à deo patre positus prædicator, offen-
 sio factus est Iudæis, dum se filium dei prædicat, natum de spiritu sancto ex muliere.
 Per corpus autem contra scandalum passi sunt, & dicebant; Nonne mater eius & fratres
 eius apud nos sunt: quomodo ergo hic dicit: quia de caelo descendit? Hæc itaque
 petra scandalum est Iudæis petram offensionis, quæ petra sine dubio corpus intel-
 ligitur saluatoris, hæc excisa sine manibus, propterea quod sine uiro de spiritu
 sancto nata est. Omnis qui credit in eum non confundetur. Non Iudæus so-
 lus, sed omnis qui crediderit, de pristinis delictis non confundetur.

CAPUT X.

In his quæ nuper
 exposita sunt, multis testimonijs aduersum Israël usus est Pro-
 phetarum, ita ut præferret de Esaia: Nisi dominus sabaoth reliquisset
 semen &c. propterea solari nunc rursus populum uolens, &
 per hoc inuitare ad fidem, dicit: Fratres, uoluntas quidem cor-
 dis &c. & causam, cur uoluntas sua & obsecratio pro illis apud
 deum habeatur ostendit. Testimonium enim, inquit perhibeo illis, quod ex-
 mulatione &c. Quauis, inquit, tot & tantis sint inuoluti peccatorum suorum ma-
 lis, tamen quia ineffabilis zelus, & æmulatio dei est apud illos, hæc me commo-
 uit causa obsecrare dominum pro ipsis, ut uel in fine aliquando pueniant ad salutem:
 habent enim zelum dei, sed non secundum scientiam. Et probat, quomodo non se-
 cundum

- A » cundū scientiā zelū dei habeant: Quia Ignorantes, inquit, dei iustitiā, suā iustitiā obtēperant] Non multū ergo prodest habere zelū dei, & non habere scientiā zeli. Denicq; Iudæi putantes se zelo dei agere, sacrilegi extiterunt in filiū dei, quia non secundū scientiam zelati sunt: Sicut Phinees filius Eleazar, qui secundū scientiā zelatus interemit Madianitā pariter & Israëlītā fornicantem cumea. Poterat autē dicere & de alijs Apostolus, qui charitatē dei habent, sed non secundū scientiā: Si enim habeat quis affectum erga deum, ignoret autem quia charitas patiens est; benigna enim, non inuidens, non perperā agens, nō inflata, non est ambitiosa, non quærēs quæ sua sunt. Hæc & his similia si in charitate non habeat, solo affectu diligit deū, cōpetenter & ad ipsum dicitur, quia charitatē dei habet, sed non secundū scientiā. Similiter autē dici potest & de alio, qui fidē dei habet, sed nō secundū scientiā, si ignoret quia fides dei sine operibus mortua est. Potest & de alio dici, qui castitatē habet, sed non secundū scientiam: quippe si ab hominibus laudari uult. Et alius abstinens potest dici, sed nō secundū scientiā, si propterea ut hoībus appareat. Et sic per singula quæq; quæ gerimus. Denicq; & Apostoli dicebāt ad Saluatorē: auge nobis fidē: hoc est, habentes eā fidē quæ non est secundū scientiā, habeamus eā fidē quæ est secundū scientiā. Interim Iudæis testimoniū perhibet Paulus, q̄ æmulationē dei, licet nō secundū scientiā, tamē quia utcunq; habeāt causam, docet Apostolus, qua obsecratione pro illis offerret deo: Melius est enim habere zelū dei, licet nō secundū scientiā, q̄ penitus nō habere. Sed nō secundū scientiā] Veteris scilicet legis, quæ p̄phetauit q̄ crederet totus mūdus Christo adueniēte; sed nō cognouerunt, quia Christus aduenit. Ignorātes iustitiā dei] Ignorātes em̄ hunc esse Christū, quē p̄miserat de⁹, alterū expectandū dicebāt, huic iustitias suas, quas ex lege habebant, antepōnētes, qui est dei iustitiā in fide: iustitiā enim ipse est, quia qđ p̄miserat deus, in ipso impleuit. Finis enim legis Christus] Hoc est, p̄fectionē legis habet, q̄ credit in Christo: cū em̄ nullus iustificaretur ex lege, quia nemo implebat legē, nisi qui speraret in p̄missionē Christi, fides posita est, quæ cederet pro p̄fectione legis, ut in oībus p̄termiſſis fides satisficeret p̄ tota lege. Moyses enim scripsit] Ipse Moyses distinxit inter utrāq; iustitiā, fidei scilicet atq; factorū: quia altera operibus, altera sola credulitate iustificet accedentē.
- B » Quoniā qui fecerit ea uiuet in eis] Id est, uindictā legis effugiet, & bona terra accipiet. Quidā ex hoc loco putāt Iudæos presentē tantū uitā ex legis operibus meruisse, qđ uerū nō esse dñi uerba declarāt, qđ de uita interrogatus æterna, mandata legis opponit, dicēs: Si uis in uitā uenire serua mandata. Vnde intelligimus, qđ qui suo tēpore legē seruauit, æternā uitā habuit. Quæ autē ex fide est iustitiā, sic dicit] Id est Moyses. Ne dixeris in corde &c.] Hoc est, nec de passione, nec de ascensione eius, quia à semetipso factū est, in corde tuo debeas dubitare. Quod ergo ait: ne dixeris in corde tuo, exceptis his quæ media interserit, hoc est Christū deducere, uel à mortuis reducere, de Deuteronomio uideť assūptū, ubi hoc modo scriptū est: Mandatū hoc qđ ego mado tibi hodie, nō est super exaltatum à te, nec longe à te: nō est in cœlo, ut dicas: quis ascendet à nobis in cœlum, et accipiet illud nobis, ut audientes faciamus illud: necq; trans mare, ut dicas: quis transibit nobis mare, & accipiet illud, ut audientes faciamus illud: uerum iuxta ualde in ore tuo, & in manibus tuis, ut facias illud. Iustitiā hanc dicit esse fidei, si nō dubitet de spe dei quæ in Christo est, quia ideo passus est, ut expoliatis inferis, uirtute patris deuicta morte resurgens cum animabus ereptis in cœlum ascenderet. Sed quid dicit scriptura?] Hoc est, ut

Secundū scientiam zelari.

Charitatē habere secundū scientiam.

Luc. 17.

Finem legis Christum esse.

Matth. 19.

Deu. 30.

- C ascendamus deducere Christū, confitendo eū nostro ore, quod est quasi cœlū nostrū, et intremus in abyssum nostri cordis, de quo oportet nos reuocare Christum, ut quod corde credimus, ore confiteamur. Hoc scriptū est in Deuteronomio, quia non est longe ab animo nostro uel ore, quod nobis dicitur ut credamus: quāuis enim oculis non uideatur, à natura tamen animorū, & loquendi ratione nō discordat quod credimus. In ipsa enim natura inserta sunt uelut semina, quæ auditu & uoluntate ex cultura fructificant testimoniū creatoris, hoc est, uerbū fidei. Nullum opus dicit, sed solam fidē dandam in causam Christi.
- Regula fidei. » Quia si confitearis in ore tuo dñm Iesum] Quæ superius locutus est, hic illa manifestauit: hanc esse regulā fidei, credere dñm esse Iesum, & non erubescere,
- Christus resur- » quia deus illum ex mortuis deduxit in cœlū, confiteri. Quod deus illū susci-
git in nobis. » tauit à mortuis] Certū est quia suscitauit eū, ad iustificationē sui credit: alioquin quid proderit scire me, & credere, q̄ Iesū deus suscitauit à mortuis, si in me ipso eū non habeā suscitātū? Ego si in nouitate uitæ nō ambulo, & uetustate peccādī consuetudinē non fugio, nondū mihi Christus resurrexit à mortuis. Ad hunc
- Esa. 45. » autē sensum ea conueniunt quæ sequuntur. Dicit enim scriptura] In Esaia,
» Quia omnis qui credit in eū non erubescit] Erubescit autē omnis qui peccat, sicut & Adam peccauit, & erubuit, & abscondit se. Quia ad hūc ruborē peccādī
- D » incurrit, credere non uidetur. Corde enim creditur ad iustitiā] Ergo si fides sufficit ad iustitiā, & confessio ad salutē, inter Iudæū & gentilem credētes nulla discretio est. Omnis qui credit non confundetur] Cum examen coeperit fieri omnīū rerū in die iudicij, & omnia falsa cōmenta, uel dogmata in cōfutionē deduci, tunc in Christū credētes gaudebunt: uidentes omnibus manifestari, quia quod crediderunt uerū est: aspiciēt enim inter cæteros se gloriosos, & prudentes, qui æstimati fuerant contēptibiles & stulti. Illic em̄ est uera probatio, ubi & remuneratio & condemnatio. Non est enim distinctio Iudæi et
- » Græci] Generaliter autē confundi propter diffidentiam dicit, aut sublimari causa credulitatis, quia sine Christo apud deū nulla salus, imò poena est. Diues
- » in omnes qui inuocant eū] Vnus dominus omnīū, & abundantiam misericordix, & salutē habet unde largiatur: nō dixit dñm diuitē credentibus, sed inuocantibus illū: credentibus em̄ sola datur remissio peccatorū. Sequitur autē, ut precibus deditus liberet à malo, & possit cōsequi quod promisit deus toto corde uigilantibus. Hæ sunt diuitiæ dñi, si iustitia nobis, & ueritas, & sapientia, &
- Diuitiæ domini. » sanctificatio, quod totū est Christus dñs, dominetur. Hæ em̄ sunt eius diuitiæ, utpote in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & sciētix absconditi. Videtur mi-
- Inuocationis nomen. » hī grande aliquod in scripturis diuinis sub inuocationis nomine designari: nō enim de qualibuscumq̄ uiris, sed ingētibus et præcipuis scribitur, quia Enos primus cœpit inuocare nomē dñi. Omnis em̄ quicumq̄ inuocauerit nomen dñi
- Gen. 4. » saluus erit] Apud Iohelē prophetā hoc scriptū est: Quomodo ergo inuocabūt
- Iohel. 2. » eū, in quē non crediderunt? Christū enim Iudæi nō crediderūt, & ideo nec inuocant eum in quem non crediderunt. In hoc autē arctissima eos conclusione constringit, Salus, inquit, non est nisi inuocanti: nemo uero inuocat qui non credit: Ergo quia non creditis, nō inuocatis, & quia non inuocatis, non salua-
- » mini. Sed quomodo, inquit, credēt ei, quē non audierūt? Possumus sic intelligere, ipsum in carne positū, uel Apostolos eius prædicātes de eo, audire noluerunt. Potest autē & hoc intelligi, quia etiā nunc Christus semper tanq̄ uerbū & ratio unicuiq̄ loquitur in corde, & de pietate doceat, de iustitia, de castitate, de pudicitia, & de omnibus simul uirtutibus protestat, sicut & ipse dicit: Oues
- IOAN. 10. mca

- A** meæ uocem meam audiunt. Sic deniq; in corde Pauli loquebatur, ita ut ille diceret: An experimentū eius queritis qui loquitur in me Christus? Sequitur:
- » Quomodo autē audiēt sine prædicante?] In hoc magis prædicantiū sermo- 1. Cor. 13.
 num Christum ostendit audiri, in quibus secundū ea quæ supra diximus, Chri-
 » stus loqui & docere monstratur. Quomodo autem prædicabunt nisi mittan-
 » tur?] Difficultas mihi quadam in hoc sermone uidetur exurgere, Si enim ita
 intelligamus, qđ propterea non prædicent, quia non mittantur, nullo autē præ-
 dicante non audiāt, non credentes enim nō inuocabunt, non inuocantes non
 saluabuntur, colligitur ex his, ut causa qua non sunt saluati, ad uitium redeat
 autoris, qui non miserit prædicantes. Sed magis ad illum nos, qui rector est, in
 intelligentiæ tramitē deflectamus, et quod dixit: Quomodo autē prædicabūt
 nisi mittantur? sic accipiamus, quia dicat Apostolus; Nos præcones & prædica-
 tores Christi non possumus prædicare, nec annuntiandi nobis uirtus ulla sub-
 sisteret, nisi adesset nobis ipse qui misit. Quod si prædicantibus audire non uul-
 tis, uestra iam culpa est, et si audientes non creditis, & non credentes non inuo-
 catis, salui esse nequitis. Quia ergo missi sunt ad prædicationē, idcirco de his
 » qui ab ipso missi sunt scriptū est: Quam speciosi sunt pedes euāgelizantiū pa- Pedes euangē-
lizantium.
 » cem, euangelizantiū bona] Hoc Propheta dicit Naum, Pedes dicendo, ad-
 uentū significat Apostolorū circūuentū mundum, & regnum dei prædicantiū:
 Aduentus enim ipsorum illuminauit homines, uia ostendens, qua itur in pace
 ad deū. Aut certe pedes in hoc loco pro sensibus posuit. De his pedibus & in
 Euangelio Saluator ait: Sicut ego dominus & magister laui pedes uestros, & Ioan. 13.
 inuicem lauate pedes alterutrum; exemplū enim dedi uobis. Videamus quod
 sit istud exemplū, quo magistri discipulorum lauari debeant pedes, aut de qua
 aqua lauare. Si quis inueniat aquā uiuam, & si quis accipiat de baptismo, &
 aqua illa fiat in eo fons aquæ salientis in uitam æternam: iste de hac aqua doctri- Que aqua lau-
uandis pedi-
bus idonea.
 næ spiritualis potest lauare pedes discipulorū, & omnes ex animo ipsorum im-
 munditias sordesq; diluere. Et hoc faciēs, datū à magistro impleuit exemplū.
 Quæ autem bona sint quæ euangelizant: quāuis hoc ipsum quod dicit euāge-
 lizare, interpretatur bona annuntiare: quæ sint tamen bona quæ bonis addi-
 dit, requiramus. Vnū & uerū bonū est deus, cuius imago bonitatis est filius, &
 spiritus eius qui dicitur bonus: illud ergo unū, quia in deo patre, & filio, & spi-
 ritu sancto est, bona nominauit: hoc est enim quod annuntiant Euangelistæ
 secundū præceptū dei & Saluatoris nostri, dicentis: Ite, docete omnes gentes, Matth. 28.
 baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Exemplū uero hoc
 de Esaia uidetur assumptū, sed ibi Propheta ad ipsum dñm euangelizandi offi- Esa. 52.
 ciū retulit. Ita em̄ ait: quia ego ipse qui loquebar ecce assum, quā pulchri in mō-
 tibus ut pedes euāgelizantis auditū pacis, ut euāgelizantis bona. Verū mihi ui-
 detur Paulus, quia Propheta dixerat, ut pedes euāgelizantis bona, & hoc quasi
 ex alterius cōparatione cōmemorasse, uelut si diceret. ita adero, ut homo qui eu-
 » uangelizat pacē, & euāgelizat bona? Sed non oēs obediunt Euāgelio] Er-
 » go si nec illi oēs obediēt, ad quos isti missi sunt, quāto minus isti ad quos ne-
 » mo est destinatus? Quis credidit auditui nostro?] Firmauit exemplo pro-
 phetico, Iudæos esse contradicētes euangelicæ ueritatis; hunc autem numerū
 tangit, qui fidem non recipit, quod ponit Apostolus, quia Esaia dixerit: Do- Esa. 52.
 mine quis credidit auditui nostro? Quis pro rari dictum est. Et obseruare de- Quisē
 bemus, quod sermo hic scripturis interdum pro raro, interdum pro nullo o-
 mnino ponitur, Verbi gratia; Ut cum dicitur: quis sapiens, & intelligit hæc?
 Vbi

C Vbi uero dicitur: Quis ascendit in cœlum, hoc est Christum deducere: uel quis descendit in abyssum, hoc est Christum à mortuis reducere. Hic quis nullus intelligitur: Nullus enim est qui ascendit in cœlū Christū inde deducere. Nunc ergo domine quis credidit auditui nostro: quod dicit Esaias, rarum quemq; significat. Videtur tamē Esaias hæc ex persona Apostolorū prophetare quibus creditum fuerat prædicationis officium: Nam & ipsi cum raritatē credentiū de populo Israël uiderent, dicunt ad dominū: Domine quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu est, auditus autem per uerbū dei] Quia nisi dicatur aliquid, nec audiri potest, nec credi. In omnē terram exiit sonus eorū] Hoc de psalmo XVIII. assumitur, ubi ait: Non sunt loquelæ, neq; sermones. In quo pro linguarū, & sermonū uarietate Gentes sine dubio intelliguntur, & dicitur, quia Apostolorū Christi in omnē quidem terrā sonus exierit, in fines uero orbis terræ, nō sonus, sed uerba peruenerint: quod ita intelligi potest, quia terrā imperitos quosq; & indocibiles omnes dicat, ad quos non uerba, in quibus ratio fidei commonetur, & explanatio sapientiæ, sed sonus fidei, communi & simplice prædicatione peruenerit. Finē uero orbis terræ, eruditores quosque appellauerit: Finis enim perfectionē indicat rerum. Ad hos ergo tales nō sonum uocis, sed uerba & rationē peruenisse pronuntiat: quod utiq; audientes sermonem fidei etiā perscrutari possunt. Sed dico: nunquid Israël nō cognouit? Gentes scilicet esse uocatas ad fidē. Videtur ea quæ superius dixit de Gentibus prolocutus: nunc uero, ut sibi moris est, etiā de Israël subiungit, & uult quod inexcusabilis sit Israël, testibus idoneis comprobare. Ipse, inquit, Moses dicit] Ex persona dei: Ego ad æmulationē uos adducam in non gentē, de Christianis sine dubio dicens, qui à deo ad æmulationē prioris populi increduli concepti & assumpti sunt. Ad æmulationē uos adducam] Quia per se Iudæi in ira missi excruciantur, quando audiūt prophetas, & legē ad nos pertinere, qui Christum credimus. In gentem insipientē] Hoc est, sine lege, & nō adorantē deum uerū. Esaias autē audet & dicit] Dicit Apostolus de Esaias quia audet & dicit: hoc indicat, quia mortē contemnens, & persecutiones quæ inferebantur, quāuis sciret sibi imminere periculū, audet tamen & prædicat uerbum dei. Et ex persona Christi dicit: Hic Israël carnalis est, hoc est, Abraham filius, sed non secundū fidem: Nam Israël uerus & spiritualis est, qui credendo uidet deum. Inuentus sum ab his, qui me non interrogabāt] Quia non deū sed dæmonia interrogabant, per augures et astrologos, atq; aruspices idolorū. Ad Israël autē quid dicit? Superiora quidē ad Gentes, sequētia uero expōnit ad Israël esse referenda. Tota diē expandi manus meas] Hoc est, toto tempore mirabilia uel plagas extendi: nec sic crediderunt. Certū est autē, quod gentes erant, quæ Christū nec quærere nouerant, nec de eo interrogare didicerant: inuenerunt tamen quem non quæsiuerunt, quia ipse eos quæsiuit prior. Pastor enim bonus & ouē quæ perierat requisiiuit, & sapientia est quæ dragmā perditā quærens inuenit. Iudæi autē interrogant scripturas de eo, & inueniunt quia crux eius Iudæis est scandalū. Ideo dicit ad eos: Tota diē expandi manus meas, hoc est cum penderet in cruce, illi non solum inuenerunt eum, sed insuper dixerunt ei: Si filius dei es descende nunc de cruce, & credimus. In exēplaribus autē Hebræorum non habet contradicentem, Apostolus autem secutus

Hebræicā uari
ant à Græcis.

LXX. interpretū ueritatem in suis scripturis, sicut illi interpretati sunt, ponit.

CAPVT XI.

- » **I**co igitur: Nunquid repulit deus hereditatem suam? Quia
 » satis illos humiliauerat, modo quasi bonus doctor consolatur
 » eos, ne illos nimium exacerbare uideretur, non omnes, ait, re-
 » pulit, nisi illos qui non crediderunt. Nam & ego Israelita
 » sum] Quia non idcirco expulsi sunt, quod genus sunt Israel.
 » Non ergo repulit deus plebem suam, quam praesciuit esse credi-
 » turam. Et ut hoc probaret exemplo, subiungit, dicens: Nam & ego Israelita sum.
- » An nescitis in Helia quid dicit scriptura? Ne uideretur paruum, quod ex- 3. Reg. 19.
 » plo sui non esse repullam plebem dei docebat Apostolus, ualidiora requirit
 » exempla, dicit: an nescitis &c. In quibus docet, quod Propheta aliquando deo
 » repletus, cum apud deum querelam populi prauaricatoris exponeret, qui non
 » solum prophetas occidisset, & altaria subuertisset, uerum & Heliam, qui uide- Helias.
 » batur solus superesse ex prophetis domini, conaretur extinguere. *
- » Et ego relictus sum solus, & quaerunt animam meam] Aperta sunt haec.
 » Ostendit enim non solum Heliam remansisse, qui deuotus deo non adoraue-
 » rit idola, sed multos, qui in fide dei permanserunt. Huic rei & historiae congruit,
 » quod multi per speluncas occultati sint, propter Achab regem Samariae, & Ie-
 » zabel uxorem eius, qui per pseudopphetas credentes dei prophetas perseque-
 » bantur, & populum ad idololatriam cogebant. Sed quid dicit illi diuinum re-
 » sponsum? Reliqui mihi septem milia uirorum, qui non curuauerunt genua a-
 » te Baal] Quid autem & ipse numerus septem milia uirorum indicet, uideamus.
 » Septenarius numerus ad requiem pertinet; in septima enim requieuit deus. Au-
 » di ergo, quomodo Christus credentes sibi inuitat ad requiem, & dicit: Venite
 » ad me omnes qui laboratis, & ego reficiam uos, Ad istum ergo septenarium nu-
 » merum pertinet omnis, qui ueniens ad Christum deposuit onera peccati, & re-
 » quiem salutis inuenit. Sic igitur & hoc tempore reliquiae secundum electio-
 » nem gratiae dei saluae factae sunt] Reliquias dicens eos, qui ex circumcisione cre-
 » diderunt, tam apostolorum quibus se quoque annumerat, quam & ceteros, qui cum
 » ipsis sequuti sunt fidem Christi. Quod dicit secundum electionem gratiae dei
 » factas esse reliquias, non mihi uidetur esse superfluae lectionis adiectio: potuit
 » enim dicere, reliquiae per gratiam, & sine electione, & cum electione. Nam
 » omnes quidem qui per fidem saluantur, per gratiam sine dubio saluantur: qui
 » autem per electionem gratiae saluantur, perfectiores animae mihi uidentur osten-
 » di. Si autem gratia, non ex operibus] Sciendum est, opera quae Paulus repu-
 » diat, & frequenter uituperat, non esse opera iustitiae quae mandantur in lege,
 » sed ea quibus hi, qui secundum carnem legem custodiunt gloriantur; id est, uel
 » circumcisionem, uel ritus sacrificiorum, uel obseruationem sabbatorum, & neo-
 » meniarum. Haec & eiusmodi ergo sunt opera, ex quibus dicit neminem potuisse
 » saluari, & de quibus in praesenti loco dicit, quia non ex operibus. &c.
- » Alioqui gratia non est gratia] Hoc est, si ex operibus saluae factae sunt, non
 » erit gratia, sed merces operis: quia a gratuito munere gratia appellatur. Gratia dicta
 » quod gratuita
 » sit.
- » Quid enim? quod quaerebat Israel, hoc non est consecutus? In his Apосто-
 » lus Israel in duas diuisit partes: quarum unam electionem uocat, quae consecu-
 » ta sit quod quaerebat: Aliam ceteros appellat, qui non solum consecuti non
 » sunt quod quaerebant, sed excitati sunt spiritu compunctionis. Ideo autem to-
 » tus Israel non est consecutus iustitiam, quia illam non ex fide quaerebat, sed ex
 » k solis

C solis operibus legis se iustificari putabant, cum maxima legis mandata con-
Matth. 23. temnerent, unde à saluatore arguuntur: Culicem liquentes, camelum autem
 glutientes. Dedit illis spiritum compunctionis] Hoc est, spiritum erroris
 uel infidelitatis, seu inuidiæ. Oculos ut non uideant] Quæstio nobis, quo-
Spiritus com-
punctionis. modo de bono digne dictum uideatur, quod ipse dederit oculos residuo Isra-
 el, quibus non uideat, & aures quibus non audiat: & uide ne forte hæc magis
 retributio sit, & merces incredulitatis, secundum ea quæ in superioribus expo-
 suimus, ubi quia non probauerunt deum habere in notitiam, tradidit illos de-
 us in reprobum sensum: hinc etenim oculus & auris cordis, non corporis dicitur,
 quibus excæcati sunt, & non audiunt, hi utique Christum uidentes in cor-
 pore, & audientes doctrinam eius, nec credere operibus quæ uidebant, nec
 uerbo quod audierunt obedire uoluerunt. Usque in hodiernum diem]
2. Cor. 3. Hoc est, usque conuertantur, sicut de uelamine cordis ad Corinthios dicitur.
 Vel: Usque in hodiernum diem, hoc est, usque ad consummationem seculi.
 ] Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum] Quia in passione Christi læta-
 ti sunt pascha cõmedentes: hoc enim de illis prophetatur, qui saluatorem ace-
Psal. 68. to & felle potabant. Quod dicit, fiat mensa eorum in laqueum & in captionẽ,
 non habetur scriptum in Psalmo, neque in nostris Septuaginta interpretum
 exemplaribus, neque in Hebræorũ. Sed rursus in Psalmo habetur: Fiat men-
 sa eorum coram ipsis in laqueum. Apostolus autem non posuit, coram ipsis.
Paulus non ad
dictus fuit He-
braicis exem-
plaribus.
Mensa scriptu-
rarum. Ergo sciendum, quod autoritas Apostolica nunquam Hebræorum exempla-
 ribus fidem facit, nec uerbis semper Interpretum seruit, sed scripturarum sen-
 sum uerbis quibus competit explicat. Omne quod appellatur uetus Testamẽ-
 tum mensa est Israël, in qua mensa, si quis uolebat edere uerbum dei, appositis
 sibi legis & Prophetarum sermonibus pascebatur. Et hanc puto esse mensam,
 de qua dicit Solomon: Si redieris cœnare ad mensam potentis, intelligibiliter
D intellige quæ apponuntur tibi, & mitte manum tuam, sciens quia talia te para-
 re oportet: Omnis ergo scriptura mensa est sapientiæ. Aliter, fiat mensa eorum
 coram ipsis in laqueum, hoc impletum est, quando occisi sunt in uindictam
 crucis pascha manducantes, in laqueum scilicet obsidionis: Siue in laqueum
Iudæis mensa
in laqueum est
uersa
Luc. 4. mensa diuinæ scripturæ Iudæis efficitur, quando ea quæ de Christo propheta-
 ta sunt, non nisi ad literam peruerse interpretantur, in captionem scilicet trans-
 migrationis, quæ sub Tito & Vespasiano facta est. Potest autem & illa captio
 mensæ huius uideri, quia dominus eos cepit, cum ad eos dixit: Quid uobis ui-
 detur de Christo? Sequitur: Et non potuerunt ei respondere uerbum. Et
 in retributionem] Hoc est, in mali operis uindictam: fit autem & in scan-
 dalum mensa hoc modo. Ex scripturis didicerunt Iudæi, quia Christus in æter-
 num manet: Iesum uero uidentes in carne, & non solum in carne, sed in
 morte, & morte crucis, scandalizabant in eũ, nescientes quia etsi passus est ex
 infirmitate carnis, sed uiuit ex uirtute dei. Dorsum eorum curuatum est
 semper] Neque enim debent ultra cœlum despiciere, qui in creatorem
 cœli peccauerunt: sed deorsum significat fortitudinem Iudæorũ ad seruitutem
 redactam extraneis gentibus. Dico enim, nunquid sic offenderunt ut
 caderent?] Id est, non ita propter improbitatem suam cæcati sunt, ut
 curari non possint: Sicut & zabulon legimus cecidisse, dicente Esaia Propheta:
Esa. 4. Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer? Casum apostaticum significauit: non
 ergo hos sic offendisse dicit, ut caderent, sed offensionis suæ causa ad tem-
 pus obtusos. Sed illorum delicto salus est Gentibus, ut illos amur-
 lentur

- A Ientur] Quomodo ex illorum delicto salus Gentibus detur ostendit, hoc est, ut conuersionem Gentium uidentes, & testamentum dei, quod ipsi prius acceperant, illis traditum, & legem & Prophetas apud eos maiore & digniore haberi obseruantia, zelum capiant etiam in nouissimis saltem temporibus. Et sicut nunc illorum lapsus salutem Gentibus dedit, ita Gentium fides & conuersatio, Israëli æmulationem conuersionis & salutis conferat: usque adeo illos dilexit, ut propter salutem illorum Gentes uocaret, quo eas uidentes ad regnum dei admitti, uel sic facilius conuertantur.
- » Quod si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium, quanto magis plenitudo eorum?] Si delictum illorum tantum uobis profuit, ut sine operibus legis uos illis faceret cohæredes: & si pauci eorum credentes, omnes uos ad salutem uocarunt, quanto magis si omnes crederent prodesse uobis poterant per doctrinam. Considera in his dei sapientiam, quomodo apud deum, ne ipsa quidem delicta & lapsus inutiliter cedunt: Sed cum unusquisque ex propositis in uoluntate, uel libertate delinquat, dispensatione diuinæ sapientiæ hoc ipsum, in quo illi damno suæ negligentia pauperes fiunt, alios diuites facit. Vobis autem dico Gentibus, quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus] Quamdiu in corpore fuero constitutus. Honorificabo ministerium meum] Dum exemplo meo plures eorum saluare contendo. Ostendit Gentibus, quoniam affectu diligit Iudæos: Nam ministerium suum, quod Apostolus Gentium est, honorificet, si propter affectum generis sui data opera etiam Iudæos adquirat ad fidem: honorificatio enim fit, si & illos, ad quos non missus est, lucretur ad uitam. Patribus enim in laude maxima erit, si fratres inuenerit qui perierant. Quid tam dignum, quam ut unusquisque ministerium suum, quod dei providentia suscepit, exornet? Exornat autem & illustrat ministerium, qui bene ministrat: sicut ex contrario dehonestat ministerium suum, & notabile facit, qui negligenter & indigne ministrat. Verbi causa, ministerio ecclesiæ Diaconus, inquit, bene ministrat, bonum sibi grande acquirit, & multam fiduciam in fide Christi Iesu: si uero non bene ministrat, hoc est, si non se talem exhibuerit, qualem describit Apostolus: Grauem, non multo uino deditum, non turpis lucri appetitorem, sed habentem ministerium fidei in conscientia pura, non iam bonum grande, sed iam malam sibi poenam conquirat, tanquam qui contumeliam fecerit diuino ministerio, quod similiter de cæteris et omnibus ecclesiasticis gradibus intelligendum est.
- » Si quo modo ad æmulandum carnem meam prouocem] Hoc est, ut omni modo talem me exhibeam, quatenus me desiderent imitari. Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi] Vnde Gentibus assumptio, nisi ex illorum uiuerent morte, ex Iudæis mortuis? Christus uel Apostoli uita fuerunt Gentibus, si quos inde liberauero, ad uestram proficiunt uitam. Si ergo, inquit, Israëlitæ, huius Gentis abiectio reconciliationem præstitit mundo, & tanta fuit ergo Gentem istam gratia, quæ sublata ab ea, uniuersum mundum deo reconciliare sufficeret: quantum putas tunc merebit mundus, cum etiã gens ista reconciliari meruerit? & quid aliud sit, quod ex reconciliatio ne Israël mundus adquirat, breuiter ostendit, dicens: Vita ex mortuis] Tunc enim erit assumptio Israël, quando iam & mortui uitam recipient, & mundus ex corruptibili incorruptibilis fiet, & mortales immortalitate donentur

Delictum Iudeorum Gentibus prodesse.

Lapsus non nullorum bene deus nonnunquam uititur.

Presbyteri officium.

1. Timo. 3.

Vita ex mortuis.

C donentur: Absurdum namque uideretur, si cum offensio ipsorum reconcilia-
 tionem mundo donauerit, assumptio ipsorum non maius aliquid mundo &
 » præstantius largiretur. Quod si delibatio sancta est, & massa] Hoc
 est, si qui crediderunt pauci sancti sunt, & omnes sancti, si credant. Quod unius
 substantiæ est, unum est: Ideoque ostendit, non posse indignos dici ad fidem
 » cur & non alia pars posse credere dicatur? Et si radix sancta est, & rami]
 Immutatis uerbis eadem repetit, ut sensum commodet duobus exemplis.
 Radix patriarcharum, hoc est primi & nouissimi sancti ex ipsis. Radicem uer-
 ro hanc quidam Abraham, alij Seth, alij unum aliquem ex patribus po-
 nunt. Ego autem radicem aliam, quæ sancta sit, & sanctas primitias nescio,
 nisi dominum nostrum Iesum Christum: ipse est enim primitiæ omnium, uel
 Radix sancta. delibatio secundum id, quod alibi de eo dicitur: Qui est primogenitus omnis
 Col. 1. creaturæ, huic namque radici, omnis qui saluatur inseritur: & hac delibatione
 sancta, omnis massa humani generis sanctificatur. Et sicut radix sancta, ma-
 nentibus in se ramis sanctificatis pinguedinem præbet, dum per spiritum
 suum sanctum adhaerentes sibi uiuificat, uerbo excolit, sapientia floridos red-
 dit, & in omnium uirtutum plenitudine adferre fructus uberes facit: Ita & ipse
 Psal. 51. dicat de eis: Ego autem sicut oliua fructifera in domo dei. Etenim si rami qui
 fracti sunt, propter incredulitatem fracti sunt, & qui stant fide stant, qui salui
 erunt in quo stant, nisi in Iesu Christo: & quis alius est, à quo per incredulita-
 tem fracti sunt, nisi ipse cui non crediderunt? Sed tamen ex tempore aduentus
 eius multus oleaster inseritur huic radici, uel ramis eius, Apostolis scilicet &
 D Prophetis, & qui inseruntur eis, socij sicut radicis pinguetudinis Christi.
 » Quod si aliqui ex ramis fracti sunt] Hoc est, non propter te illi fracti sunt,
 » sed propter illos tu insertus es, quia illi fracti. Tu autem cum oleaster esses]
 » Oleaster, olea quidē, sed inculta ac syluestris. Noli gloriari aduersus ramos]
 Oleaster. Hoc est, noli de illorum perditione gaudere, alioquin audies: quia non illi per
 » te stant, sed tu per illos: nec illis uitam præstas, sed illi tibi. Dicis ergo fracti
 » sunt rami, ut ego insererem?] Dicis illos ideo fractos, ut tu inseraris: uideam⁹ si
 » propter ea, & non magis propter incredulitatem suam ceciderunt. Tu autē
 Fide stare. fide sta] Quia Iudæi per diffidentiam lapsi sunt: hos fide dicit stare, quia cum
 » prius iacerent, credendo stare cœperūt. Noli altum sapere, sed time] Id est,
 » noli dicere quod fidem Abraham habeas, ultra populum Iudaicum fidelem.
 † Deest sensui Quidam hunc locum non intelligentes, causam uel personas, de qua, uel de
 tale quid, quæ= quibus loquitur Apostolus, † putant hic sapientiam esse prohibitam: quod
 le est: non ad= si ita est, secundum illos inuenietur sibi ipsi esse contrarius: cum hic uetet,
 uertunt. quod alibi, ut Ephesini & ceteri accipiant, magnis supplicationibus à domi-
 no deprecatur: Noli ergo altum sapere, hoc est, noli contra eos esse su-
 perbus, sed caue ne tu offendas. Memento quod omnis qui se exaltat, hu-
 » miliabitur: nam possibile est, etiam te peccare. Si enim deus naturali-
 » bus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat] Hoc est, si illis non peper-
 » cit propter incredulitatem, quia ex radice sancta sunt, quanto minus tibi si pec-
 » caueris? Vide ergo bonitatem & seueritatem dei] Bonum deum Genti-
 bus esse testatur: quia cum idola sequerentur, & nec sic requirerent se, ul-
 tro uocauit illos, & peccata remisit eis. Iudæis autem seuerus est, & excœcauit
 illos, quia donum dei spreuerūt: potest enim deus iterum inserere illos. Apud
 homines

- A homines quidem impossibile est aridos surculos reformare, apud deum autem omnia possibilis atque facilis. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro] Quia iam olim patres eorum per naturalem legem degenerauerunt à natura, & per successiones peccandi consuetudine permanente, quasi naturaliter amari & infructuosi esse coeperunt. Et contra naturam insertus es in bonam oliuam] Contra naturam oliuæ est, inserere oleastrum, quia magis solet ramus radicis vim mutare, quam radix ramorum in suam uertere qualitatem. Ideo insertum dicit oleastrum, ut surculus fructum radicis afferat, socius eius effectus. Oliuam fidem, per quam Abraham iustificatus est, accipiamus; Oleastrum uero, quia sterilis & infructuosa natura est, perfidiam significat. Ac per hoc si hi qui semper inimici dei fuerunt, conuersi in fidem Abraham inserti sunt, ex cuius origine non sunt, quanto magis Iudæi, si post diffidentiam credant, paternæ reddendi sunt naturæ, inserti iterum in suam promissionem? Sed nec hoc quidem lateat nos in hoc loco, quod non eo ordine Apostolus oliuæ & oleastri similitudinem posuit, quo apud agricolas habetur: illi magis oliuam oleastro inserere, & non oliuæ oleastrum solent. Paulus uero apostolica autoritate ordine commutato, res magis causas, quam causas rebus aptauit. Nolo enim uos ignorare fratres mysterium hoc] Adhuc ad eos qui ex gentibus crediderunt, quasi elatos & superbientes aduersum ramos qui fracti sunt, & putantes quod hoc non dei bonitate, & ineffabili dispensatione sapientie eius, sed suis meritis consecuti sunt, ut illis detractis, ipsi cum essent oleastri insererentur in bonam oliuam. Mysterium autem dicit arcanum, quod hominibus ignoratum est, quare saluatae sunt Gentes, quia occasionem eis salutis etiam cæcitas præstitit Israël. Est mysterium quod ignorabatur ab his qui insultabant huiusmodi, quomodo in dispersione filiorum Adam, cæteris quibusque gentibus secundum Angelorum numerum distributis, propria quædam pars facta est Israël, ad quos & repromissiones honorum, & testamenta, & legislatio facta est. Manente ergo illa parte domini in statu suo, possibile non erat nos, qui eramus gentes, introire in hereditatem dei, & in sceptri eius iura succedere. Sequitur: Vt non sitis uobis ipsi sapientes] Hoc est, ne secundum humanam sapientiam dicatis: Nos deus elegit, & illos abiecit. Quia insultare lapsis, & gloriari aduersum ramos qui confracti sunt, non sit per dei sapientiam, sed per humanam notabilem, & ignorantem mysterium dei. Quod enim secundum deum sapit, in beneficijs dei non insultat abiectis, sed cum timore gratias agit misericordie largientis. Quia cæcitas ex parte Israël contigit] Id est, non omnibus patitur deus, sed aliquibus ex Israël fieri cæcitatē. Aut in tantum Israël & delicta & perfidia occupauerat, ut ueniret tempus, quo gentes omnes admitterentur in uitam, & ita omnis Israël per fidem solam saluaretur, quomodo gentium plenitudo, ut æquales essent in Christo, qui æquales fuerant in delictis. Donec plenitudo gentium intraret] Id est, multitudo credentium ex omni gente. Non omnes omnino gentes, iuxta figuram synechdochen. Sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat, & auferat iniquitates ex Jacob] Quod si uis, inquit Apostolus, scire, quomodo etiam post cæcitatē saluandus sit Israël, audi quomodo scriptum sit: Veniet ex Sion qui eripiat &c. Sciendum sanè est, quod de Propheta Esaiâ unum testimonium istud Paulus assumpsit, pro eo quod dixit Apostolus: ueniet ex Sion, scriptum inueniet propter Sion. Et quod ait hic, cum abstulero peccatum eorum, ibi omnino scriptum nō

Oliua fides est

Paulus res causas
coaptat.

Esaiâ 79.

Cptum non est, sed nec apud Hebræos quidem, Apostoli tamen autoritate sumptum est. Verum meminisse debemus, quod præsentē locum Apostolus quasi mysterium haberi uoluit: quo scilicet huiusmodi sensus, fideles quique & perfecti, inter semetipsos uelut mysterium dei silentio tegant, nec passim im-
Tob. 12. perfectis & minus capacibus proferant. Mysterium regis, ait scriptura, celare bonum est. Et hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum] Nouum scilicet testamentum, quod promittit Hieremias, quod non nisi noui, abolitis per baptismum peccatis, accipiunt. Fratres secundum Euangelium inimici propter uos] Causa incredulitatis inimici sunt Euangelio, ut
Inimici Euangelio per incredulitatem. Gentibus error & delictum illorum aperiat uiam ante tempus intrandi ad fidem, sicut supra memorauimus. Hoc dicit, ut non insultet his, quorum delictum profuit Gentibus. Illis enim insultandum est, quorum peccatum obfuit aliquibus. Eadem persequens, adhuc de Israël & Gentibus Apostolus, & ramis oliuæ astris, qui insultabant ramis oliuæ defractis, imputans etiam hoc addidit: quia Israël secundum Euangelium quidem inimicus factus est deo, quia non credidit Christo: quantum autem spectat ad honorificentiam patrum, electus &
 ,, charissimus habetur apud deum. Sed & quod dicit: Propter uos] Quorum saluti scilicet inuidēt, prohibentes Apostolos Gentibus loqui, & persequētes qui adnuntiant Christum. Secundum reliquias uero, quæ saluandæ dicuntur, in
 ,, quibus electio credentium subsequuta est ex Israël Charissimi propter
 ,, patres] Quorum scilicet fidem sequentes, credunt in eum, qui suscitauit
 ,, Christum Iesum à mortuis. Sic enim aliquando & uos non credidistis
 ,, deo] Post hæc etiam latentes, & profundiores incredulitatis eorum aperit
D causas, & dicit: Quia sicut uos Gentes quondam non credebatis deo, nec tamen idcirco penitus reliquit uos deus. Sed aliquando ad ultimum misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum] Occasio tamen conferendæ in uos misericordiæ populi Israël incredulitas extitit, ita etiam nunc hi qui de populo Israël non crediderunt, non usque relinquuntur in incredulitate sua, Sed postquam plenitudinis Gentium impleta fuerit dispensatio, etiam ipsi misericordiam consequentur. Sine pœnitentiâ enim sunt
 ,, donationes & uocationes] Si crediderint, illis non poterunt imputare peccata, quia deum non pœnitet Abrahamæ semini promississe. Conclufit enim
 ,, deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur] Non uel inclusit, sed ratione, quos inuenit in incredulitate, hoc est, Iudæos omnes, & Gentes con-
Conclusa oia sub peccato. clufit: Quia ante Iudæi peccato res tantum erant, non etiam perfidi. Postquam autem Christo non crediderunt, Gentibus sunt æquales, ut omnes similiter misericordiam consequantur. Hoc est omnia conclusisse in incredulitate, ut tunc decretum donū à deo ueniret, quando omnes diffidentia laborarent, ut gratia muneris esset gratissima. Itaque nemo se iactet: Miserū est enim superbum
 ,, esse eum, cui ignotum est: O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ
 ,, dei] Miratus tantum profundum, nullis præcedentibus meritis Gentes in-
Sapientia im- mensa dei. tromissas, & in perfidia Iudæos derelictos: Vnde exclamat dicens: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei. Laudat sapientiâ dei, quæ tam diu expectauit secundum præscientiam, donec omnes misericordiâ indigerent, ut hominibus de falsa iactantia gloria tolleretur. Excelsum & immensum deum in diuitijs sapientiæ & scientiæ suæ, cum omni laude gratiarum actionis testatur: Est enim consilium & iudicium eius incomprehensibile. Nam ab initio sciens
 conuersa

- A conuersationes & opera hominum, quia neque sola seueritate iustitiæ saluari posset humanum genus, neque sola misericordia ad profectum meritorum peruenire, unoquoque tempore decreuit quid esset prædicandum, ante tamen permittens unumquemque sibi: quia natura ipsa duce cognitio iustitiæ obtorpuerat, consuetudine delinquendi data lex est, ut humanum genus terro-
ris metu lege frenaretur: quia non se cohibentes rei tenebantur à lege prædi-
cta. *Misericordia*
cæcæ ad tempus, ad promissionem eorum Gentes, quæ prius iustitiam dei da-
tam per Moysen sequi noluerant, aduocans, ut horum saluti dum inuident,
ipso zelo ad radicis salutaris originem se reformarent promissi in lege. Hæc est
altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, qui tam Iudæos quàm Gentes
manifestata prouidentia adquisiuit ad uitam. Considerans sanctus Aposto-
lus, tantas esse bonitatis dei diuitias, & tantum diuitijs sapientiæ opus erga ra-
tionabiles agi creaturas, & quod tantum deus diues est in misericordia, & di-
ues in omnes qui inuocant eum, & tantæ sunt bonitates eius, & longanimita-
tes, & sapientiæ, repente ut interioribus eas cordis oculis intuens, immensita-
tem earum perspiciens, stupore simul ac pauore perculsus, exclamat & dicit:
» O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, quàm inscrutabilia sunt iudi-
» cia eius?] Iudicia dei abyssus multa: ad liquidum enim comprehendi non pos-
» sunt. Inscrutabilia] Ut scrutari iudicia eius, quibus unamquamque ani-
mam, atque naturam rationabilem dispensat, nemo sufficiat. Sed requiren-
dum quare dicat inscrutabilia esse iudicia dei, cum Psalmographus dicat: In la-
bijs meis pronuntiaui omnia iudicia oris tui. Ad quod ita respondendum est:
B Nam addendo, oris tui, quæ scripta sunt à prophetis, & quæ facilia sunt ad in-
» telligendum significat. Et inuestigabiles uiræ eius] Hoc est, cogitatio
dispensationum eius, siue uiræ domini, scilicet misericordia & iudicium.
» Quis enim cognouit sensum domini?] An nemo cognouit? Nam in præ-
senti ipse Paulus sciebat, qui alijs ostēdebat: siue sine lege ipsius per se nemo co-
gnouit, hoc certe de creaturis dicit, quippe cui nihil sit cum creatura cōmune.
Quis enim cognouit sensum domini? hoc in Esaia scriptū habetur, Manifestū
est, solum deum esse, qui nouit omnia consilia, & hunc unum esse, qui nullius
eget, quia ab ipso sunt omnia, et per hoc consiliū eius à nullo nec metitur, nec
comprehenditur, quia inferiora superioris sensum capere non possunt. Deni-
que Iudæis nō credentibus impossibile uidebatur, consiliū & uoluntatem dei
esse ad redemptionē Gentium. Simili modo & Gentibus arduum & incredu-
lum Iudæos, qui non crediderunt, saluatore posse conuerti, & credere ut salua-
» rentur. Aut quis consiliarius eius fuit?] Hoc est, quasi minus ipse consilio
» sufficiens, indigeret alterius, sed consilij participem nullum quidem inter cre-
» aturas esse pronuntiat: consilium uero sapienti necessariò in sapientia sua est,
» qui est Christus, & in sanctitate est spiritus sanctus. Aut quis prior dedit illi,
» & retribuetur ei?] Nemo enim aliquid factori suo prior contulit, quippe cū
» etiam hoc ipsum unusquisque à conditore suscepit. Quoniam ex ipso, & per
» ipsum, & in ipso sunt omnia] Vides quomodo in ultimo ostendit, quod in
omnibus quæ supra dixerat segregauerit mysterium trinitatis, nam cum dixit:
Altitudo diuitiarum, patrem, ex quo omnia dicit esse, significat: Et sapientiæ al-
titudinem, spiritum sanctum, qui etiam alta dei nouit & declarat. Veruntamē
quod dicit ex ipso, hoc ipsum quod sumus indicat: Per ipsum autem, quod
per eius prouidentiam dispensamur in uita: In ipso uero, quod perfectio omni-
um, &

*Misericordia dei.**Solus deus diues est.**Iudicia dei abyssus.**Declaratur locus Davidis.**Consiliarius dei quis?**Trinitatis cō- probatio.*

CAP. XII. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

Cum, & finis in ipso erit, tunc cum deus erit omnia in omnibus. Ab ipso omnis creatura accipit initium, & per ipsum regitur, & in ipso omnia concluduntur, nec ipse continetur ab ullo. In secula] Propter hoc quod perfectio omnium non intra unum seculum concluditur, sed in multa protenditur. Amen] Vt intelligamus per illum ad istam beatitudinem ueniendum, de qua scriptum est in Apocalypsi.

C A P V T XII.

Quid Paulus
in hac epistola
egerit.

Obsecro itaque fratres, per misericordiam dei] Non per salutem illorum, neque per Christum obsecrat, quamuis misericordia dei in Christo sit, tamen per misericordiam dei orat illos, per quam ex mortuis uiuere coeperunt, ut memores eius sollicite agant circa obsequium eius, a quo illis data est, per quem ex impijs gratis iustificati sunt. Cum per omnem textum epistolae in superioribus docuisset Apostolus, quo modo a ludaeis ad Gentes, a circumcissione ad fidem, a litera ad spiritum, ab umbra ad ueritatem, ab obseruantia carnali, ad obseruantiam spiritualem religionis summa translata sit, & haec ita ad futura prophetis uocibus ostendisset designata: iam nunc spiritualis huius obseruantiae, ad quam cultus dei ritum docuit esse translatum, aggreditur mores

& instituta sancire, & ait. Obsecro itaque uos fratres per misericordiam dei]

Et haec doceo, non quasi imperans: nihil enim proficit legis imperium, sed

quasi qui officium suscepimus reconciliandi uos deo. Quid est autem quod

uos obsecro? Vt exhibeatis corpora uestra hostiam uiuentem, sanctam, deo

placentem] Non animalium, sicut in ueteri lege, quae tamen licet in figura

fierent, immacolata offerebant & uiua. Rationabile obsequium uestrum]

Rationabile
obsequium.

Omne opus bonum tunc placet deo, si rationabiliter fiat: nam alias mercede

priuatur; utpote si quis hominum causa ieiunet, bonum obsequium insipienter

facit. Obsequium hic cultum dicit, qui cultus, quoniam dudum in corporibus

mutorum pecorum consistebat, nunc inquit, in corpore rationalis hominis

offeratur, & corpora magis uestra quam pecorum, fiant sacrificium deo. Pro

uiribus autem explanare tentabimus, quomodo unusquisque rationabili obser-

quio cultus dei exhibeatur. Si superbiam corporis sui uincat, immolat uitulum:

Immolare uitulum, hircum,
columbam.

Si iracundiam superet, arietem iugulat: Si libidinem uincat, holocaustum offerit

hircum: Si uagos & lubricos cogitationum refecet uolatus, columbas, &

turtures immolauerit. Nunc autem Paulus obsecrat in Christo credentes, ut

Viuens hostia.

corpora sua exhibeant hostiam uiuentem, sanctam, placentem deo. Viuentem

dicit hostiam, quae uitam, hoc est Christum, in se gerit. Sanctam dicit, in qua

spiritus sanctus habitat, ut Apostolus dicit: An nescitis quia templum dei estis,

& spiritus sanctus habitat in uobis? Placentem deo, utpote a peccatis & uitijs

separatam. Haec autem omnia rationabilis est cultus dei. Potest enim pro tali

cultu reddi ratio, & ostendi, quia dignum est deo tales hostias immolare: Arietes

autem, & hircos, & uitulos immortalis & incorporeo deo offerri, nulla ratio

honestas sinit. Et nolite conformari huic seculo] In quo ostendit esse quam-

dam formam huius seculi, & aliam esse seculi futuri. Vide ergo, ne forte cum ue-

nit ira in cor tuum, conformem te faciat huic seculo. Similiter autem & concu-

piscencia mala, & auaritia, ceteraque quibus praesens seculum delectatur, formam

tibi seculi praesentis imponant, Si uero e contrario mansuetudo, patientia, leni-

tas, con-

A tas, continentia, fides, ueritas, cæteræq; uirtutes habitent in sensu tuo, conformem te futuri seculi facient, & ita pulchram animæ tuæ speciem reddent, ut uerbum dei quo despondet eam sibi in misericordia & fide, dicat ad eam: *Can. 4.*

es formosa proxima mea, & macula non est in te. Sed reformamini in nouitate sensus uestri] *Renouari sensus nostros.* Renouatur autem sensus noster, per exercitia sapientiæ, & meditationem uerbi dei, & legis eius intelligentiam spiritalem, & quanto quis cottidie ex scripturarum proficit lectione, quantoq; altius intellectus eius accedit, tanto nouior semper efficitur. Quod bonum, & placitum, & perfectum] Hoc est, quod bonū sit, & melius, & optimum, uerbi causa: Bonum coniugium, melius autem continentia, optimum uirginitas. Dico enim per gratiam, quæ data est mihi] Prohibitus humana sapientiâ, quæ præter legem est, non sensu proprio loqui se dicit, sed autoritate gratiæ spiritualis. Hæc gratia peritia intelligitur doctrinæ dominicæ, per quam humilitati studendū tradit: Videndum est quia Paulus, sicut & alias dicit, nō in suasorijs sapientiæ carnalis uerbis, sed per gratiam quæ sibi data est, loquitur. Est enim multa differentia per gratiam loquentis, & per humanam sapientiā. Deniq; compertū est, nonnullos eloquentes & eruditos uiros, cum multa in ecclesijs dixerint, & ingentem plausum laudis acceperint, neminem tamen auditorem ex his quæ dicta sunt, compunctionem cordis accipere, nec proficere ad fidem, nec ad timorem dei incitari: Sæpe autem uiros nō magnæ eloquentiæ, nec compositiōni sermonis studentes, uerbis simplicibus & incompositis multos infidelium conuertere. Deniq; scriptum est, quia & Ioseph inuenit gratiam in conspectu principis carceris, & Hester inuenit gratiam apud regem. Reperimus autem nos in quodam secretiore libello scripturarum, quasi angelum quendam gratiæ, qui etiam uocabulum ex gratia traheret: Anachel enim dicitur, quod interpretatur gratia dei. Hoc ergo scriptura illa contineat, quod missus esset à domino iste angelus ad Hester, ut ei gratiam daret apud regem. Videamus quid est, *Anachel quid sonct.* quod per gratiam quæ data est sibi, Apostolus dicit. Omnibus qui sunt inter uos, non plus inquit, sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatē] *Sapere ad sobrietatem.* Videtur adhuc ad superbientes ramos oleastri, & insultantes ramis, qui de bona oliua defracti sunt, etiam hunc aptare sermonem, & dicere eis: Non debere plus, hoc est, superbe sapere, quam oportet sapere. Ego autē dico, quia & hæretici plus sapiunt de Christo, quam oportet sapere, qui negant eum in carne uenisse, & natum esse ex uirgine, sed cœleste ei corpus adsignant. Plus uult sapere, qui illa scrutatur quæ lex non dicit, unde & Solomon ait: *Eccl. 3.* Altiora te ne scruteris, & maiora te ne quæsieris, sed quæ præcepit tibi deus, illa cogita semper, Aperte ostendit hoc nos debere sapere, quod iustitiæ terminos non egrediatur, sed sapere inquit, ad sobrietatem, quod in Græco dicitur *σωφροσύνη*, in nostris codicibus, hoc est in scripturis diuinis, sobrietas à maioribus interpretatū est; ab alijs tamē eruditis uiris temperantia ponitur. Sapere ergo ad temperantiam hoc est, ut in omnibus, uel quæ agimus, uel loquimur, uel sentimus, temperantiam teneamus. Et unicuique sicut deus diuisit mensuram fidei] *Mensura fidei* Mensuram fidei, uirtutum intelligenda est gratia, quam non nisi fideles accipiunt. Sicut diuisit deus mensuram fidei, hoc est, ut sciat unusquisque & intelligat, quæ in eo sit mensura gratiæ dei, quam consequi meruit per fidem: Interdum enim accepit quis à deo ut sapiat in opere charitatis: aut ut sapiat in officio uisitandi, aut erga uiduarum & pupillorum defensionem, aut erga hospitalitatis sollicitudinem; hæc ergo singula diuisit unicuique deus secundum mensuram

I fidei,

C fidei: Sed si is qui accipit gratiam, ut denuo aliqui horum sapere uelit, & non intelligat mensuram gratiæ sibi datæ, sed uelit sapere de sapientiâ dei, de uerbo doctrinæ, de profundioris scientiæ ratione, in quo gratiam non accepit, & non tam discere uelit, quàm docere quæ nescit, iste cum minus sapiat, plus uult sapere, quàm oportet; non enim sapit ad temperantiâ, ut custodiat unicuique sicut deus diuisit mensuram fidei. Verum ut euidentius adhuc de ijs Apostolus assignaret, introducit exemplum, dicens. Sicut enim in uno corpore
 » multa membra habemus] Per comparationem corporis eos ad concordiam cohortatur, ne uel hinc moueantur, quia dona accipere diuersa, & omnia habere singuli non poterant, ne superbirent nullius egentes, nec omnes eadem, ut corporis Christi nobis similitudo demonstratur. Membra autem
 » omnia non eundem actum habent] Non enim potest oculus audire nec auris uidere, &c. Sic singuli alter alterius membra] Ut præstando alterutrum quod habemus, magis ac magis charitas confirmetur, ordinatissime per hæc componens omne corpus ecclesiæ: ut sicut proprios actus habent, & officijs suis unum quodque deseruit, nec tamen possibile est, ut non consensu mutuo sibi inuicem cedant: Ita inquit, & in ecclesia, quæ est corpus Christi, diuersos singuli habemus actus, uerbi gratia: Alius omne studium erga sapientiam dei, & doctrinam uerbi adhibet, & in meditatione legis diuinæ die ac nocte persistit, & est magni huius corporis oculus, Alius erga ministerium fratrum, & indigentium curam, & est sancti corporis eius manus: Alius studiosus auditor est uerbi, & auris est corporis: alius ad uidendos decumbentes, & requirendos tribulantes, & positos in necessitatibus eruendos est impiger, qui pes sine dubio ecclesiastici appellatur corporis. Et ita inuenies unumquodque propensius erga unum aliquod officium, & specialius operam dare, cætera uero sequentia habere. Quomodo autem corpus istud in Christo sit, id est, in ueritate, & sapientia, & iustitia, & sanctificatione, quæ omnia Christus est, sape iam diximus. Habentes autem donationes diuersas] Cum dixisset singulos quosque credentium membra esse unius corporis Christi, nunc quasi diuersorum membrorum diuersitatem operis enumerat, & uerbi causa, uelut oculorum, ita menti, quæ est interior oculus, prophetiæ assignat officium, & alij tanquam manui ministerium ascribit, & alij tanquam linguæ doctrinam tribuit, similiter etiam cætera secundum rationem mensuræ fidei. Nunc autem illa officia deputata membris merito fidei enumerat, ut quod uiderit membrorum, quod sibi deputatum officium est, non perstrepat alteri, cui uidet aliud traditum, sed cõgaudeat ut corpus ecclesiæ sit perfectum. Siue prophetiam secundum rationem fidei] A prophetia incipit, quæ prima probatio est, rationabilem esse fidem nostram, denique credentes accepto spiritu prophetabant pro modo capientis, hoc est, causa quantum exigit propter quã datur. Prophetia intelligenda est, quam docet Paulus, non illa per quam dicitur, hæc dicit dominus. Siue ministerium in ministrando] Hoc est, ministerium sacerdotale, uel diaconatus officij ministratio, possumus hæc omnia ad illam regulam reuocare, quæ superius est dicta, hoc est, non plus sapere, quàm oportet sapere, ut uerbi causa dicamus; nõ debere eum qui ministrat, in ministrando plus sapere quàm oportet sapere: & qui docet, in doctrina non plus sapere quàm oportet sapere: multi enim accepto ministerio, uel accepta doctrina plus sapuerunt quàm oportuit sapere, & elati in arrogantiam, uel in delicias resoluti præcipites corruerunt. Siue qui docet, in doctrina]

Similiter

- A Similiter dicitur adiuuari doctorem in doctrina, ut in quantum fides eius est ad docendum, in tantum inspiretur ad tradendam doctrinam cœlestem.
- » Siue qui exhortatur in exhortando] Qui docet maior est eo qui exhortatur: exhortari enim possunt etiam minus periti, laceffit enim fratres ad bonum, aut incredulos ad fidem. Qui tribuit in simplicitate] Qui tribuit indigentibus & præstat, oportet inquit, ut in simplicitate cordis hoc faciat, hoc est, ne uideatur quidem benefacere indigentibus, corde uero laudem quærat ab hominibus. Nō ergo simplicitas est, si aliud agi uideatur in manibus, & aliud quærat in corde. Qui præest in sollicitudine] Qui præest in ecclesia uel fratribus, debet esse sollicitus, non de secularibus, sed de ecclesiæ necessitatibus: qui ecclesiæ præsumt, recipiant sollicitudinem qualem Apostolus dicit, cōcursus in me quotidianus, sollicitudo omnium ecclesiarū. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror? Qui miseretur in hilaritate] Videtur fortassis unum atq; idem esse, quod supra diximus: qui distribuit in simplicitate, & hic, qui miseretur in hilaritate, sed mihi uidetur unū fortasse opus esse, non tamen & operis ipsius unum effectum: aliud est enim, dare indigenti, & aliud est affectu misericordiæ cum indigēte partiri in hilaritate: Hilarem enim datorem diligit deus. Dilectio sine simulatione] Tota puritas debet esse in Christiano, sicut deus pura lux est: fingere enim seruatorū est, ut diligamus non lingua tantum, sed opere & ueritate, ita ut etiā si necesse fuerit pro nobis inuicē moriamur. Adhærentes bono] Non magnum dicit uitare malum, nisi adhæreat quis bono: nec benignum esse fraternitatis amorem, si non mutuis se obsequiis præuenerint. Obseruādum etiam hoc, quod sicut in alijs dicit: Qui adhæret domino, unus spiritus est: ita & hic dicit, adhæretes bono, sine dubio ut contingat nobis unum esse cum bono. Charitate fraternam inuicem benigni] Ita uos diligite, quasi ex una matre generati. Honore mutuo præuenientes] Hoc est quod & dominus docuit, cū notaret Scribas & Phariseos, prima sibi loca in conuiujs uindicantes, ut cum uocatus fueris tu ad cœnam, in nouissimo loco recumbas. Sollicitudine impigri] Ne per seculi sollicitudinem pigri in dei opere efficiamini, uel inertes. Spiritu feruentes] Quia frigidus dominus non amat, & in tepidis nauseatur. Tūc planè spiritu feruemus, si seculo frigeamus. Domino seruientes] Non seculo, nec uitijs, sed omnia propter dominum facientes. Spe gaudentes] Spe gaudet, qui non respicit ea quæ uidentur, sed ea quæ non uidentur expectat, & qui scit, quod non sunt condignæ passionis huius temporis ad futuram gloriā quæ reuelabitur in nobis. Orationi instantes] In quo enim non sufficit humana fragilitas, auxilium dei orationibus implorandum est. Necessitatibus sanctorum communicantes] Manifestum est, quia qui preces suas exaudiri uult, æmulus debet esse uitæ sanctorum, ut hoc sit memorem esse & communicatorem, imitari actus illorum. Aliter, memores sanctorum communicantes: hoc est, ministrantes eis, qui propter Christum omnia contemnentes, alienis ad tēpus indigent ministris. Hospitalitatem sectantes] Non illud solum ostendit, ut uenientem ad nos hospitem suscipiamus, sed & quæramus & solliciti simus, & sectemur, ac persequamur ubiq; hospites, ne ubi forte in plateis se deant, ne extra tectum lateant. Recordare Loth, & inuenies, quod non illum hospites, sed ipse quæsierit hospites, & hoc erat hospitalitatem sectari. Benedicite persequentibus uos] Sermo benedictionis in scripturis diuerse inueniunt, nam & benedicere inter homines, uel cætera quæ creauerit inuenitur deus, &

2. Cor. 11.

2. Cor. 9.

1. Cor. 6.

Luc. 14.

Spe gaudere.

Hospitalitatē sectari.

CAP. XII. SEDVLII HYBER. IN EPIS T.

C homines uel cæteræ creaturæ deum benedicere iubentur; sed dei quidem bene
Benedicere in dictio aliquid muneris semper his, qui ab eo benedicuntur impertit. Homines
scripturis. uero deum benedicere, pro eo quod est laudare, & gratias referre dicunt. Sed
in hoc prohibet Apostolus, ne pro maledictis maledicta reddam⁹, sed faciam⁹
1. Cor. 4. quod ipse de semetipso scribit, ubi dicit: Maledicimur, & benedicimus. Gau-
de te cū gaudentib⁹, flete cū flentibus] Non cū illis qui flent mortuos suos iu-
bemur, aut qui flent damna secularia, scientes quia huius seculi tristitia mortē
operatur, non sunt ergo lachrimæ cum talibus, sed cū illis flendum est, de quib⁹
Matth. 5. bus dicit dominus: Beati qui flent, quoniã ipsi consolabunt⁹. Gaudete cū gau-
dentibus, id est gaudio spiritali, in bono proximi, & in conuersatione eius ad
deum. Id ipsum inuicem de uobis sentientes] Sermo iste nō natura sui, sed
interpretatione obscurus factus est; hoc est enim quod dicit, ut ita de fratre sen-
tiamus, ut de nobis ipsis, & ita uelimus proximo, sicut & nobis uolumus, ut
Matth. 7. dominus in Euãgelio dixit: Omnia quæ uultis ut faciant uobis hoies, eadē &
uos facite illis. Id ipsum, id est cōpati in fratris tribulatiōe. Non alta sapiētes,
sed humilib⁹ consentiētes] Alta sapere, supbe sapere est, ut elatio sit in animo
ut præsumēs forte de incolumitate actus sui, nō condoleat fratri, sed exphret
peccatum, quod denotat domin⁹ dicēs: Eijce trabē de oculo tuo, & tūc uidebis
eijcere festucā de oculo fratris tui; ipsa enim elatio peccatum est. Sed humilib⁹
cōsentientes, id est, ut deposita superbia alienā causam suā faciat, & suā alienā.
Nolite esse prudētes apud uosmetipsos] Hoc in Esaiã scriptū est, quod hic
Esa. 5. Apostol⁹ quasi suū ponit: nolite in humana sapiētia gloriari, sed stulti estote se-
culo, ut dño sitis sapiētes, sicut scriptū est: Beat⁹ quē tu erudieris domine, & de
Psal. 93. D lege tua docueris eum. Qui sibi prudēs uideat, hic cū arrogātia stult⁹ est; nec po-
test uerā dei sapiētiã scire, qui suā stultitiã quasi sapiētiã colit. Ergo qui apd
seipsum sapiēs est, nō potest esse sapiēs apud deū. Nulli malū pro malo reddē
tes] Si malū inferre peccatū est, & reddere malū, nō ut quibsdā uideat iustū est,
Reddere ma- sed simile peccatū est, & ut ego arbitror etiã grauius: nã ille qui malū prior intul-
lum grauius q̄ lit, nō sentit malū esse qd fecerat; qui aut reddit malū, eo ipso quod ad ulciscen-
inferre. dū motus est, confessus est sensisse se malū esse quod reddidit. Nemini malū
pro malo reddētes] Hoc est qd dicit domin⁹: Nisi abundauerit iustitia uestra
plus q̄ Scribarū & Phariseorū & c. Mandatū em̄ in lege erat: Diliges pximū
tuū, & odio habebis inimicū tuū. Hæc quantū uideat iustitia est, sed ut abundet
iustitia Christianorū, docent nō reddere malū pro malo, ut pfecti esse possint.
Prouidētes bona] Prouidere est futura ante oculos habere, ut ea gerant quæ
possint, postq̄ facta fuerint in reprehensionē nō uenire, sed magis laudi esse,
siue apud deū, siue apud homines, ne qs existimet, quia apud deū illicita nō dis-
plicēt, idcirco nō curandū, si fratri scandalo sint. Hoc ergo præmonet, q̄ illud
fieri debet, qd & deo nō displicet, & fratris scandalū nō sit. Corā hominib⁹ pro-
uidet qs bona, ut nō placeat singulorū uel uitijs, uel morib⁹, alioquin cōtraria
Gal. 1. erit illa Apostoli sentētia, quæ dicit: Ego si hoibus placere uellē, Christi seruus
nō essem. Si fieri potest qd ex uobis est, & c.] Quod uestrū est, uos cū omni-
Psal. 119. bus pacē habetote, & dicite cū Propheta: Cū his q̄ oderūt pacē eram pacificus.
Psal. 49. Optātes cōuersionē eorū, atq; salutem sicut in uobis est ut fieri possit. Quomō-
potest fieri ut pacē cū oibus habeam⁹? & qd faciemus de scriptura quæ dicit: Si
uidebas furem, currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas.
Ideo ergo bene Apostolus addidit, quod ex uobis est, hoc est proposito uestro
& fidei uestræ conuenit: cum malis enim habere pacem et societatem, fidei ue-
stræ proposito, fideq; cōuenit. Quāuis et alio in loco possit haberi distinctio:

- A Aliud est enim crimina amare, aliud homines diligere: Qui homines, creaturā dei diligit; qui crimina diligit, diaboli sectatur inuenta. Qui ergo perfecti sunt, hoc ipsum quo oderunt crimina, homines amant, & odio habentes in eis illud quod peccant, illud quod deus creauit amare non desinunt. Nō uosmetipsos uindicantes, sed date locum iræ] Aut à fugiendo, aut à permittendo noceri, hi qui seipsos mox uindicant quomodo locum dant? Verbi causa: manum manui non referunt, aut conuicio conuiciū reddunt, iræ illius qui fecit iniuriam, pertranscendi & euanescenti locum dederunt; Nemo enim ita rabidus inuenitur, qui illata iniuria, si inuicem non recipiat, iterum sauiat; sed quasi effuso ac digesto furore necessario mitescat. Est ergo grande lucrum, ubi & multitudo compescitur peccatorum, & iniuriam passi patientia probabilis apud deū. Est autē & hoc modo iræ locum dare, pro his quæ inferentur iniurijs, quod hi qui peccant secundū Pauli sententiā, iram sibi thesaurizant in die iræ, tunc reddet deus unicuique secundū opera sua. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum] Noli illi negare quod deus nulli negat, quamuis sit blasphemus & impius. Non solum uindictam deo reseruari debere ostendit, sed & beneficia dare inimicis.
- B Hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius] Fortassis isti carbones ignis qui congregantur super caput inimici, in adiutoriū ipsius congregantur. Potest enim fieri, ut animus ferus ac barbarus inimici, si beneficium nostrum sentiat, si humanitatē, si affectum, si pietatē uideat, compunctionē cordis capiat, commissi poenitudinē gerat: & hoc ipso ignis in eo quidam succendatur, qui eum pro commissi conscientia torqueat & adurat: & isti erunt carbones ignis, qui super caput eius ex nostra misericordia, & pietatis opere congregantur. Aliter, si inimicus bona pro malis recipiens, nulla malitiæ suæ poenitentia mouetur, ipse sibi thesaurizat iram. Caput uero principale cordis appellatur & merito caput dicitur, cuius intellectu & prudentia membra reguntur uniuersa. Noli uinci à malo, sed uince in bono malum] Vincitur à malo, qui à malis prouocatus reddit malū. Bono autem uincit malū, qui acceptis malis restituit bona. Certū est enim hanc esse mali naturam, ut ex similibus sui augeatur & crescat, sicut ignis, si ei ignē iungas; sicut noctis tenebris si aëris nubilum sociatur. Bonū uero si adhibeas, exterminatur malum. Contraria namque contrarijs perimuntur, sicut per aquā ignis extinguitur; per lucē tenebræ fugantur.

CAPUT XIII.

- Mnibus potestatibus sublimioribus subditi estote] Omnis hæc causa aduersus illos prolata est, qui se putabant ita debere libertate Christiana uti, ut nulli honorē deferrēt, aut tributa deberent. Quocūque ergo modo eos humiliare desiderat, ne forte propter superbiam magis quam propter deū contumeliā patiantur. ideoque docet illos humilitate tempus redimere. Non enim est potestas, nisi à deo] Quid, & illa potestas, quæ seruos dei persequitur, fidē impugnat, religionē subuertit, à deo est? Ad quod respondendum, quod etiā talis potestas à deo data est, ad uindictā quidē malorum, laudē uero bonorum. Itaque qui resistit potestati] Non hic de illis potestatibus dicit, quæ persecutiones inferunt fidei; ibi enim dicitur: deo obtēperare magis oportet quam hominibus, sed de istis comunibus dicit, quæ non sunt timori boni operis, sed mali, quibus utique qui resistit, sibi damnationem pro gestorū suorum qualitate conquirat. Nam qui principantur non sunt timori boni operis, sed mali] Malus debet timere potestatem;

C Nam bonus non habet quod timeat, quia si iuste occidatur, gloriatur.

„ Vis autem non timere potestatem?] Hoc est, accipe consiliū meū, & nunquā timebis. Quod autem dicit de potestate: Fac quod bonum est] In die iudicij, & habebis laudē ex ea, altius mihi requirendum uidetur: Non enim consuetudo est potestatibus seculi laudari hos, qui nō fuerint criminosi. Nam peccantes quidem puniūt, nec peccantes uero collaudare eis mos est nullus. Ergo sciens Paulus, quod omnes qui in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur:

Secundū quā
quisque legem
sit iudicandus. VNUM QVENVQVE ENIM IN IUDICIO ILLA LEX
SINE DVBIO ARGVET, SECVNDVM QVAM VIXIT.
Ostendimus autē spiritū sanctū in multis humanæ legi locū dedisse. Certum em̄ est, quia in die iudicij habebit etiā ex ipsis legibus laudē apud deū, is qui nihil contra statuta cōmiserit, cum ei dicitur: Euge serue fidelis, intra in gaudiū dñi tui. Et habebis laudē ex illa] Laus ex potestate tunc fit, cum quis innocens inuenitur. Si autē malum feceris, time] Nam in te habet officium si peccaueris, nec tibi proficit ad mercedē, siue sacerdotes portant gladiū spiritualē, sicut Petrus percussit Ananiā, & Paulus Magum. Dei enim minister est tibi in bono] Quia pro tua sollicitus est quiete, quoniam futurū iudiciū deus statuit, & nullum perire uult in hoc seculo, rectores ordinauit, ut terrore interposito hominibus uelut pædagogi sint erudientes illos, quos seruent, ne in poenā futuri iudicij incidant. Ideoq; subditi estote non solum propter iram] Recte dixit iram, id est ultionē præsentē: Ira enim iudicium parit, sed & propter iudiciū futurū, ubi accusante conscientia punientur. Ob hoc mihi uidetur dicere: Ideo necesse est subditos esse, non solū propter iram, uerum etiā propter conscientia.

D Conscientiæ quoq; quis subditur, cum habet in se quo accusetur à conscientia. His ergo etiā tributa pendimus, dum adhuc secundū carnē uiuimus, et quæ carnis sunt cogitamus: nam si uineā dñi colamus, & uitam uerā quæ est Christus, exerceamus in nobis, de ista uinea non ministris seculi tributa pendimus, sed ipsi domino fructus in tempore reddimus, secundū quod ipse Saluator in

Lucæ 20. Euangelio dicit: Quia colonis malis uineā tulit, & dabit eam alijs colonis, qui reddent ei fructus in tempore suo. Reddite ergo oibus debita] Potest etiam

Debitum
reddere. debitū tuū. Cui tributū, tributū] Hoc est, reddite tributū, cui reddendū est tributum. Tributū est, quod manu tribuitur. Vestigal autē quod uehicularis uehitur.

Vestigal. Primū ea quæ sunt potestatis regiæ debite exolui iubet, quia maior his necessitas est. Cui timorē, timorē] Potestati exhibendū dicit, quia timor prohibet peccatū, deinde à domino, à parēte terreno, ut gratias agat in filio, à seruo Christiano. Cui honorē, honorē] Potest hic honor circa eos esse, qui sublimes uidentur in mundo, ut uidentes humilitatē seruatorū, Christū laudent potius, q̄ uiderent doctrinā euangelicā. Nemini quicquid debeat] Hic incipit prædicare charitatē. Pacē uult fieri, si potest, cū omnibus, dilectionē uero cum fratribus, & hic tamē honore seruato. Idcirco autē debitores dicit, quia homini qui dignus est honore siue præsentis siue futuro, dignū est & iustū inclinari. Illi em̄ quis inclinat

Debitores. tur, à quo honorē accipit, idcirco debitor dicitur: Si em̄ non hoc feceris principi tuo, supbies; aut em̄ merito quis, aut ætate honorandus est. Qui em̄ diligit proximum, legē impleuit] Legē datā à Moysē implebit, qui proximum diligit: nam nouæ legis mādātū est etiā inimicos diligēdos, aliter secundū parabolā dñi sine discretione cūctis misericordiā fieri iubētē, oīs homo proximus cōsensus est: Quomodo possit quis legē in uno sermone cōplere plenissimā reddit rationē, dicens:

Dilectio

- A** Dilectio proximi malū non operatur: & ideo plenitudo legis est dilectio] Ponit enim per singula mandata legis dilectionem, & uide quā facile cuncta complentur. Nunquid enim qui diligit proximum occidere eum potest? non etiam. Et iterū, nunquid qui proximum suum diligit, in uxorem eius adulteriū cōmittit? Nunquid profecto. Sic & in ceteris. Hoc ipsum intelligendū est
- » hoc uerbo Rastauratur] Quia in proximi dilectione omnis iustitia recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Hoc in Leuitico scriptum est. *Leuitici 19.*
- » Et hoc scientes tempus] Hæret cum superioribus, ubi dixit: Subditi estote.
- » Quoniam hora est iam nos de somno surgere] Ut ad perfectiora tendatis: non enim debetis semper paruuli & lactentes esse. Ergo de somno inertix & ignorantix consurgite, iam enim scientia lucet. Nunc enim propior est salus nostra, quā cum credidimus] Quotidie propior est nostra salus, sicut & dominus cum consummationis seculi signa distingueret, dixit: Cum audieritis hæc omnia, alleuate capita uestra, quoniam appropiat redemptio uestra. *De somno surgere.*
- » Nox præcessit, dies autem appropinquauit] Comparat diei scientiam, & ignorantiam nocti. Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis] Cum ignorantia abijciamus simul & opera ignorantix: & arma lucis, hoc est opera luminis induamus; qui enim male agit odit lucem, qui uero ueritatem facit, uenit ad lucem. Tenebrarum sunt opera uitia carnis, arma uero lucis gesta sunt bona. Boni ergo actus arma lucis sunt; impugnant enim tenebras, quæ sunt uitia carnis. Quæ sint autem opera tenebrarum, quæ abijcienda sint, cōsequenter enumerat & dicit: Non in cōmestationibus] Commestationes autem, sicut inhonesta & luxuriosa conuiuia, quibus necessariò comes est turpissima temulentia, & quid aliud subsequitur, nisi cubilia, & impudicitix Non in contentione & æmulatione] Recte ab his coërceri monet, quia omnis contentio & zelus inimicitiam parit: hæc enim omnia tenebras uocat, quæ ad lucis præmia peruenire non possunt. Sed induite uos dominum Iesum Christum] Frequenter diximus, Christum sapientiā esse, & iustitiam, & sanctificationem, & ueritatem, & omnes simul uirtutes, quas utique qui assumpsit, Christum dicitur induisse: Si enim hæc omnia Christus, necessariò qui hæc habet, habet & Christum: qui autem hæc habet, carnis curam in concupiscentijs non facit. Et carnis curā ne feceritis in desiderijs] Sic Solomon ait: Post concupiscentias tuas ne eas. In hoc necessaria non prohibuit, sed concupiscentias resecauit. *Opera tenebrarum.*
- B**
- » *Christum inducere.*
- » *Eccl. 18.*

CAPV T XIII.

- » Nfirmum autem in fide accipite] Hoc est, Iudæum, nuper in Christum credentē nequaquā offendite, sed adiuuate, ut arundinem quassatam non confringatis. Non in disceptatione] Ne dixeritis ei, uel ne imputeris, quod non oporteat fieri quæ carnaliter obseruat: Nam quo pacto ausi sumus ferre sententiam de alterius corde quod non uidemus? Qui autem infirmus est, olus manducet] Hinc probatur, quia non de Iudæis, ut quidam putāt, sed de abstinentibus dicat; nō enim carnes secundū legē mundas, sed sola holerum manducabāt. Qui manducat, nō manducantē ne spernat] Habebāt inter se scandala, illi illos quasi carnales iudicabāt, & illi illos tanquā stultos irridebāt, & supersticiosos putabāt. Deus enim illū assumpsit] Hoc est, ita illū deus uocauit in unitatē fidei, sicut & te. Tu qs es qui iudicas? Cuius autoritatis es, ut iudices
- » *Math. 21.*
- » *Nazareos intelligit.*

C ut iudices eum quem non iudicat lex: Vnde Iacobus ait: Qui iudicat fratrem iudicat legem, scilicet sapientiozem se iudicat lege. Ceterum ipse Paulus contra mandatum facientes iudicauit, & alijs iudicandi tribuit facultatem.

» Suo domino stat aut cadit] Hoc est, siue uiuit, siue moritur, quia & ille propter deum abstinet, & ille secundum deum non abstinet. Stabit autem; Potens est enim deus statuere illum] Qui tres pueros leguminibus pastos meliores apparere fecit, quam illos qui de mensa regis edebat: potest & illos facere diutius in corpore stare uel statuere, hoc est, in fide robusta ponere. Nam alius iudicat diem inter diem] Subaudis ieiunare, hoc est, modicum edere. Iudæi in escis diem inter diem iudicare non poterant. Ergo diei ieiunia & abstinentia dicit, quæ non sunt sub certo modo legi redacta. Vnusquisque tantum faciat quantum potest, & quantum mercedis habere uoluerit. Vnde sequitur, ut unusquisque id faciat in tali causa duntaxat, quod melius iudicauerit.

» Et qui manducat, domino manducat] Quia propter deum manducat, ut prædicando Euangelium possit habere uirtutem, per quã conuersi gratias referant deo, non suæ gulæ studens, sed aliorum saluti. Et qui non manducat, domino non manducat] Quia per exemplum illius multi saluantur. Et gratias agit deo, hoc est, non solum labijs, sed exemplis & operibus. Nemo] Fidelis. Sibi uiuit, & nemo sibi moritur] Quia Christus pro omnibus mortuus est, ut & qui uiuunt, iam non sibi uiuant, sed illi. Cauendum est autem, ne nos econtrario, aut nobis uiuamus manducando, aut propter homines moriamur ieiunando. In hoc enim uixit Christus, & mortuus est] Aduentus Christi & uiuos inueniet, & mortuos suscitabit, quoniam uiuis ostendit uiam salutis, & se obtulit pro eis, mortuos uero liberauit de inferno, tam uiuorum quam mortuorum dominatur, ex perditis enim iterum reformauit sibi illos in seruos. Puto quod duobus modis constat in omnem creaturam Christi dominatio, uno quo uis maiestatis & necessitate potentia dominatur; Altero, quo rationabilis spiritus expectat, ut sponte ueniat, ut uoluntate & non necessitate bonum querat, et docendo magis quam imperando, inuitando potius quam extorquendo persuadeat. Inde denique usque ad mortem dignatur uolentibus peccato & uitijs immori, dereliqueret exemplum, & propter hoc in presenti loco Apostolus dicit. Idcirco eum mortuum esse, & uixisse, ut & uiuorum, & mortuorum dominetur: uiuorum profecto illorum, qui resurrectionis eius exemplo, nouam & coelestem in terris exigunt uitam: mortuorum illorum sine dubio, qui mortificationem Christi in corpore circumferunt, & mortificant membra sua, quæ sunt super terram. Tu autem quid iudicas fratrem tuum?] Docet non oportere in hac re iudicare, quia nec continetur in lege, propterea deum iudicem expectemus. Et confitebitur omnis lingua deo] Hoc est, tria genera filiorum Noæ, de Sem enim xxvii. de Cham xxii. de Iapheth xxiii. linguae, hoc est lxxii. natæ sunt. Sed in hoc iudicate] Hoc est, ut non carnem manducetis coram abstinente quolibet, uel coram infirmo Iudæo in fide.

» Nam si propter escam frater tuus contristatur] Sed illum non dixit, propter ieiunium, qui aut infirmatur, aut abstinet, tuo exemplo prouoces aut compellas. » Iam non secundum charitatem ambulas] Quia in uitijs manducas, quod illi non expedit. Etiam non diligis proximum sicut te, si non illius utilitatem cogitas quasi tuam. Noli cibo tuo illum perdere] Non dixit abstinentia tua, sicut quidam uolunt. Non ergo blasphemetur bonum nostrum] Bonum, hoc est, libertas, quam habemus in domino, ut omnia nobis munda sint, non

Sibi sapere.

Dominium Christi duplex in homines.

Septuaginta lingua unde nata.

A ea ita debemus uti, ut uideamur propter gulam & epulas ambulasse. Bonum nostrum, hoc est doctrina dominica, cum sit bona & salutaris, non debet blasphemari per rem fragilem: blasphematur autē, cum dubitatur de dei creatura. *Blasphematur deus in creaturis.*

Non est enim regnum dei esca & potus] Hoc est, non propter escam iustificamur &c. Sed & hoc notandum, quia non dixerit ieiunium & sobrietas non est regnum dei, sed esca & potus. Sed iustitia & pax & gaudium in spiritu sancto] Quæ per abstinentiam facilius custoditur, ubi uero iustitia, sicut se proximum diligendo, ibi & pax: & ubi pax, ibi & gaudium spirituale, quia ex dissensione semper tristitia & molestia generantur. Itaque quæ pacis sunt feciemur] Hoc est, ut non inuicem de huiusmodi iudicemus. Et quæ edificacionis sunt inuicem custodiamus] Hoc est, quæ fratrem non offendunt, edificat autem abstinentia. Noli propter escam destruere opus dei] Hominem scilicet creatum à deo. Omnia quidem sunt munda] Repetit quod superius dixerat, ne creaturam damnare uideatur. Bonum enim est non manducare carnem, & non bibere uinum] Exponit quid sit, per quod offendi dicebat infirmum, offenditur sensu, scandalizatur fide, quæ est offensio maior. Aut infirmatur] Scilicet pudicitia: Vinum enim & mulieres apostare faciunt etiam sapientes: quod autem dixit: Habes penes te ipsum] Iactantiam refecat, ne magis in ostentatione sit, quam uirtute quod credimus, uel quod non mordet conscientiam in eo quod facit. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat] Hoc est, qui non suam firmitatem probando se considerat, sed alterius infirmi salutem. Qui autem discernit, si manducauerit damnatus est] Id est, qui se ita diiudicat: id ipsum est enim discretio & iudicium, quia & iudicium discernendo fit, & discretio iudicando: Vel, discernit credens malum esse illud, uel illud manducare, & tamen manducat contra fidem suam, iam damnatus est. Quia non ex fide] Quæ per charitatem operatur, quicquid enim alium destruit, ex fide non est, & idcirco peccatum est.

CAPUT XV.

T non nobis placere] Id est, ut propria commoda querentes, nostram faciamus uoluntatem. Ad bonam edificacionem] Ostendit modum placendi & causam, ne ad uanam gloriam placeamus, simul & cum dicit: Bonam edificacionem, esse ostendit & malam, ut est illud: Aedificabitur ad manducandum idolothita. Etenim Christus non sibi placuit] Ideo uos qui membra Christi estis, non debetis placere uobismetipsis. Imitator & discipulus Christi, non querit suum commodum: ille enim ob aliorum salutem etiam mortuus est, & impropria amarissima subportauit dicentium: Vah qui destruebas templum dei &c. Quod si requiras cur exemplum, quod è Psalmo protulit, ita habeat, quasi impropria, quæ improprietur deo, ceciderint super Christum. Ita possumus explanare, quod sicut dixit: Qui me recipit, recipit eum qui me misit. Ita & hoc accipi potest: quia qui mihi impropriet, impropriet ei qui misit me. Ut per patientiam & consolationem scripturarum] Per scripturarum consolationem & solatia, spem futurorum patientissime expectamus, sicut scriptum est: Pax multa diligentibus nomen tuum, *Psal. 118.*

m & non est

C & non est in illis scandalum: Hoc est, qui consolatione legis utuntur, moueri nulla tentatione possunt, ut per exempla patiētīæ & consolationis eorum, quæ scripta sunt, speremus consolationem & in præsentibus, & sicut Lazarus in futuro. Magni etenim causa solatiū est, si quod nos patimur, dominum nostrū & sanctos eius sciamus esse perpeffos. Itē & consolationē scripturarū, id est, ut ipsa exhortatione proficiamus ad spem, non diffidentes de promissis, si adhuc
Consolatio
Scripturarum. » tardent. Spem habeamus] Id est promissionis, ut spes præmiū, solatium sit
 » laboris. Secundum Iesum Christum] Vt unusquisq; quærat alterius salutē
 » quasi suam, sicut Christus sua morte omnes saluauit à morte. In uno ore ho-
Vno ore. » norificetis deum] Vnum os dicitur, ubi unus atq; idē per diuersorum ora
 » sensus & sermo procedit. Propter quod suscipite inuicem] Propter hono-
 rē dei inuicem onera uestra portate, & sic adimplebitis legē Christi: qui nos sus-
 cepit in se, cum essemus impij, quanto ergo magis nos inuicem, ut similes no-
 » stri sustinere debemus? Dico enim Iesum Christum ministrum fuisse circū-
 » cisionis] Iterum utrumq; populum ad unitatem hortatur. Consentio uobis
 o Iudæi, quia Christus uobis promissus, ad uos uenerit primum, & Gentes
 propter misericordiam dei uocatae sunt, tamen unum estis corpus effecti: Non
 enim uenit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem
 » pro multis. Ad confirmādas promissiones patrum] Vt uidelicet impleret
 » quod promissit patribus: cui plus dimittitur, plus diligit. Sicut scriptum est:
1. Reg. 22. Propter hoc confitebor tibi in Gentibus domine] Hoc est, faciam Gentes
 confiteri tibi in Gentibus domine. Vox Christi est ad patrē, Tulitq; Iudæis ar-
Esa. 11. rogantiam, cum de Gentium salute dicit esse prædictum; Christus autem in
 D Gentibus confitetur eos misericordiam consecutos, quia & ipsi sunt in corpo-
 re eius per baptismum. Letamini Gentes] Hoc in Deuteronomio scriptū
 » est. Cum plebe eius] Hoc est, cum Israël. Erat radix Iesse] Radix Iesse,
 » est arbor Dauid, quæ fructum fecit per ramum, qui est Maria uirgo, quæ Chri-
 » stum genuit. Deus autem spei repleat uos omni gaudio] Omne gaudium
 » fidelium, in spe debet esse futura. Deus spei, id est in quo speratur uita futura:
 Ibi autem omne gaudium, ubi pax est; nullum uero in dissensione gaudium,
 sed uniuersa moestitia. In uirtute spiritus sancti] Si enim qui credit uirtute
 » spiritus sancti munitur, certum est, quod plenitudinem gaudij semper habe-
 at, & plenitudinem pacis. Aliter: Et uirtute spiritus sancti, quia abundantia
 spei in spiritus uirtutibus consistit, & signis. Certus sum autem & ipse de uo-
 » bis] Bonus doctor laudando prouocat ad profectum, ut erubescāt tales non
Laude quosdā
Paulus exti-
mulat. » esse, quales ab Apostolo esse putabantur. Et repleti omni scientia] Hoc
 » est, ueteris & noui Testamēti. Audacius autem scripsi uobis] Ideo magis
 » scribendi fiduciam habui, quia noui uos ut prudentes cito accipere rationem,
Pro. 9. » sicut scriptum est: Argue sapientem, & amabit te. Tanquam commemorans]
 » Hoc est, recordans uos esse prudentes, siue ut non ignaros doceo, sed ut scientes
 commemoro. Propter gratiam quæ data est] Non propter commoda
Sanctificare
Euangelium. » terrena, uel laudem, sed ut impleam officium quod accepi. Sanctificans Euā-
 » gelium] Meo exemplo sanctum esse demonstrans: quidam enim ut humanū
 » contemnunt, quod prædicant ut diuinum, & ita fit, ut res sancta uideatur esse
 non sancta, cum non perficitur sancte. Vnde dicitur: sanctificate ieiunium,
 » hoc est, sanctum facite, siue monstrate. Vt fiat oblatio Gentium accepta] Vt
 » exemplo meo Gentes efficiantur hostia deo accepta, non igne sanctificata,
 uel suscepta,

A uel suscepta, sed spiritu sancto, sicut scriptum est: Quia sedit super Apostolos *Act. 2.*
 quasi ignis, & uisæ sunt illis uariæ linguæ. Habeo igitur gloriam in Christo] *Gloria.*
 Sciendum sanè est, quia hic Latini gloriam pro gloriatione posuerunt: Qui glo-
 riatur, in domino gloriatur. Gloriam igitur habeo ad dominum, licet apud ho-
 mines infamer, & maculer. Non enim audeo aliquid loqui eorū, quæ per
 me non efficit Christus] Non ausus sum dicere, aliquid me in his duntaxat
 rebus propria uirtute fecisse, & nō omnia per me esse dominū operatū. *Signa.*
 Signa minora, hoc est sanitates uiuorum, Prodigia, maiora, ueluti est suscitatio mor- *Prodigia.*
 tuorum, Signa uocantur, in quibus sit aliquid mirabile, indicant quoq; aliquid
 futurum. Prodigia uero, in quibus tantummodo mirabile aliquid ostenditur.
 Sed sicut scriptum est] Ostendit suum laborē ante prædictum. Videbūt] *Esa. 52.*
 Videtur Christus in Apostolis per uirtutes, quas in eius nomine faciebant.
 Propter quod & impediēbar plurimum uenire ad uos] Fundaui ecclesias
 occupatione detentus, in his regionibus, Achaia, & Macedonia, uel ab Hieru-
 salem in Illyricū. Sed cum proficisci cœpero in Hispaniam] Virum uero in
 Hispaniam uenerit, incertum habetur. Spero quod præteriens Iudæam, uos,
 & à uobis deducar illuc] Quia ita uos exhibetis, ut nec apud uos locum aut
 necessitatem habeam diutius remorandi: ideo & ex parte illis fuisse dicit, quia
 credere non indigebant, sed tantummodo confirmari: siue ideo ex parte, quia
 nulla magnitudo temporis faciat charitatem. Nunc igitur proficiscar in Hie-
 rusalem ministrare sanctis] Sancti erant in Hierusalem, qui omnibus suis di-
 stractis, & ante Apostolorū pedes depositis, orationi, † delectationi, ac doctri- *† Forte contē*
 næ uacabant. Probauerunt enim Macedones] Probauerunt autem hoc sibi *plationi.*
 utile fore, si collationem aliquam sumptuum facerent sanctis. Quod autem
 placuit Macedonia & Achaia] Subtiliter ac uerecunde dum Corinthios lau-
 dat, hortatur Romanos, facilius enim deuotæ mentes ad benefaciendum exem-
 plis, quam sermonibus inuitantur. Quomodo si spiritualium eorum partici-
 pes facti sunt Gentiles] Id est, doctrinæ & orationis, reliqui doctores ex
 ipsis habebant, & socij fuerat pinguedinis radices: ideo ꝑ unusquisq; qui quo *Exempla effi-*
 abundat, debet alteri impartire. In abundantia benedictionis Christi ueniā] *cacissima ad*
 Quia abundantius in aduentu meo Christus in uobis benedicetur: siue benedi- *persuadendū.*
 ctionis, id est gratiæ Christi. Obsequij mei oblatio] Id est, eleemosyna quæ
 porto. Accepta] Gratia. Ut cum gaudio ueniam ad uos] Si uidelicet san-
 ti acceperint hanc eleemosynam. Ut refrigerer uobiscum] Non corporale
 utiq; requiem quarit Paulus, sed illam quæ consolationem habet ex deo, sicut *Qualem requi-*
 & ipse in primis huius Epistolæ partibus dixit: Consolari in uobis, per eam *em Paulus*
 quæ inuicem est fidem uestram atq; meam. Deus autem pacis sit cum omni- *quesierit.*
 bus uobis] Deus pacis Christus est, qui non nisi in pacificis habitat. Pulchre
 autem in pace finiuit, duobus populis ad pacis concordiam reuocatis.

CAP V T XVI.

Commendo uobis Phœben sororem nostrā, quæ est in mini-
 sterio ecclesiæ, quæ est Cenchris] Hoc iam quasi finito textu
 Epistolæ, ut solet cōmendationis, uel salutatiōis gratia subter
 adnexuit. Quæ est in ministerio ecclesiæ] Sicut etiā nūc in *Fœminas do-*
 orientalibus locis Diaconis se mulieres in suo sexu ministrare *cuisse nonnun-*
 uidentur, in baptismo siue in ministerio uerbi, quia priuatim *quam.*
 docuisse fœminas inuenim⁹, sicut Priscilla, cuius uir Aquila uocabat, hij duo *Priscilla.*
 m 2 casum

Cæsum Paulum uirgis, uino, oleoq̄, & alijs rebus medicati sunt: hanc ministrã esse ecclesiæ Cenchrus ait; & quia multis adiutorio fuit, etiã ipsa ad adiuuandũ peregrinationis causa dicit̄. Cenchrus portus Corinthi, quia oēs qui ad Corinthum ueniunt, mansionem Cenchrus habent. *Vt assistatis ei*] Siue sumptibus, siue solatio adiuuetis eam. *Adiutores meos*] Id est, in opere doctrinæ. Omnes autem quos salutat, intelligimus ex hominibus fuisse peregrinis, per quorum exempla ac doctrinam, non absurde existimamus credidisse Romanos. *Qui est primitiu⁹ Asiæ*] Hoc est, qui primus credidit Christo in ecclesia. *Quæ multum laborauit in uobis*] Docet & in hoc debere etiam foeminas laborare pro ecclesijs dei: Nam & laborant, cum docent adolescentulas forbras esse, diligere uiros suos, filios enutrire, pudicas esse, castas, domum bene regentes, benignas, subditas uiris suis, hospitio recipere, sanctorum pedes lauare. *Cognatos meos*] Potest quidem fieri, ut & secundum carnẽ isti cognati fuerint Pauli, & ante ipsum crediderint in Christo. Et nobiles habitati sunt in Apostolis Christi, de quibus possibile est & illud intelligi, quod fortassis ex illis Septuaginta duobus, qui & Apostoli nominati sunt fuerint, & ideo nobiles suorum & in Apostolis dicat, & in his Apostolis, qui ante eum fuerunt. *Concaptiuos*] Tolerando ab Iudæis persecutiones. *Salutate Ampliatum*] Hunc quasi amicum salutat, sed in domino amicum, non tantum qui interfuerit labori eius, aut captiuitati. *Adiutorem meum*] Adiutor autem Apostoli in Christo, non alius intelligitur, quàm Apostolici operis particeps. *Probum in domino*] Hoc est, probatum, qui in multis tribulationibus probatus est. *Salutate eos qui sunt ex Aristoboli domo*] Quoniam nihil otiosum & in literis Apostolicis additur, uel minuitur, istos qui sunt uel de domo, uel de familia Aristoboli, non frustra, neque dilectos, neque probos, neque adiutores in Christo nominat, sed forte qui nihil tale habebant in meritis, idcirco eos solo titulo salutationis honorauit. *Aristobolus* iste intelligitur congregator fuisse fratrum in Christo. *Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo*] Videntur quidem plures fuisse ex domo, uel familia Narcissi, sed non omnes in domino fuisse, & ideo addidit, eos salutandos esse, qui sunt in domino. *Salutate Rufum*] Hucusque Iudæos, nunc Romanos salutat. *Et matrem eius & meam*] Aetate, non partu. *Salutate Asyncritum &c.*] De istis simplex est salutatio, nec aliquid eis insigne laudis adiungitur. Suo exemplo nos docet, quales amicos debeamus nostris literis salutare, non diuites seculi facultatibus, uel dignitatibus honoratos, sed gratia ac fide locupletes. *Herman*] Puto autem quod Hermas iste sit scriptor libelli illius, qui Pastor appellatur. *Libellus Pastoris Hermetis.* quæ scriptura ualde mihi utilis uideatur, & ut puto diuinitus inspirata, quod uero nihil ei laudis ascripsit, illud declarat, post multa peccata ad poenitentiam fuisse conuersum. *Salutate Philologum*] Hii homines unanimes intelliguntur fuisse, quos hac causa simul salutat, quorum meritum ex his, qui simul cum eis erant dinoscitur, sanctos nuncupat eos, ut merito illos salutare uideatur. *In osculo sancto*] Ex hoc sermone, alijsq̄ non nullis similibus, mos ecclesijs traditus est, ut post orationem osculo se inuicem suscipiant fratres. Hoc autem osculum sanctum appellat Apostolus, quo nomine illud docet, ut casta sint oscula, quæ in ecclesijs dantur: tum deinde ut simulata non sint, sicut fuerunt Iudæ, qui osculum labijs dabat, & perditionem corde

- A** corde tractabat. Osculum uero fidelis primo, ut diximus, castum sit, tum deinde pacem in se, simplicitatemque habeat, in charitate non ficta.
- » Fratres, obsecro uos, ut obseruetis eos, qui dissensiones, & offendicula præter doctrinam, quam uos didicistis, faciunt] Alienus uobis sit, nec omnino recipiatur inter uos qui certamina commouet, qui ferit iurgia, qui lites excitat, & studia contentionis exercet. Qui enim tales sunt, Christo domino nostro, qui est nostra pax, non seruiunt. De illis dicit, qui ex circuncisione illo tempore uenerant, ieiunia & abstinentiam destruentes, & neomenias, & sabbata, & cæteras ferias uentris gratia prædicabant, dissentientes ab Apostolica doctrina, & fratribus offendicula præparantes. Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est] Hoc est, si illis obedistis, quibus obedire non debuistis, quanto magis nobis obedire debetis? Subtiliter sanè Paulus indiscretam & facilem Romanorum obedientiam notat, eamque asserit ubique non laudatam, sed peruulgatam: sed ne eos rursus, si pro hoc apertius castigaret, inobedientes efficeret, addidit: In uobis igitur gaudeo] Gaudet Paulus super obedientes, certus, quod cum docuerit eos non uulgari obedientia, quam incaute omnibus præbent uti debere, sed illa sola qua obedire oportet deo magis quam hominibus, relictis cæteris ipsa sola utantur. Volo enim uos sapientes esse in bono] Simile est hoc illi dicto, quod ad Corinthios scribit, dicens: Malitia paruuli estote, ut sensibus perfecti sitis. Sed & illud quod dominus ait: quia filij huius seculi prudentiores sunt, quam filij lucis in generatione sua: huic conuenit dicto: Filij autem seculi huius prudentiores sunt in malitia, pro eo quod aliquid semper profundius & subtilius inueniunt in ea, unde plus noceant, & uehementius lædant. In bono autem stulti sunt: uix enim inueniunt quid faciãt boni. Econtrario uero Paulus uult nos sapientes esse in bono, hoc est, semper plus inuenire aliquid, plus exquirere, et profundius cogitare quid faciamus boni: Ita ut etiamsi impediamur per alicuius malitiam ab opere bono, nos si sapientes sumus excogitemus, quomodo si bonum opus non possumus, uel sermonem bonum proferamus, quia si nec hoc licet, uotum saltem bonum, & animum demonstramus. Sic ergo sapientes esse in bono debemus: simplices in malo. Ut si pulsamur malitia & iniuria, non simus callidi & uersuti, artes & argumenta quærentes, quibus reddere malum pro malo, & nequitiam pro nequitia debeamus. Sed in tali loco meminisse debemus illius sententia, quæ dicit: Si quis uult sapiens esse apud deum, stultus fiat in hoc mundo. Simus ergo stulti, accipientes iniuriam, & non reddentes, ut sapientes simus apud deum, qui dixit: Mihi uindictam, & ego retribuam, dicit dominus. Quomodo potest idem ipse & sapiens esse, & stultus? Respice ad artes istas, quæ in usu hominum habentur, quomodo ille, qui uerbi causa sapientissimus grammaticus, in arte fabрили insipientissimus: Vel rursus sapientissimus gubernator, quomodo in arte medicina inuenitur insipiens: sic ergo possibile est, in his quæ ad deum pertinent esse sapientem, & in his quæ ad seculum pertinent insipientem. Deus autem pacis conterat Satanam] Ut est illud: Dedi uobis potestatem calcandi super scorpiones, & serpentes. Sub pedibus uestris uelociter] Hoc est, sensibus mundis & simplicibus. Videtur mihi in hoc loco dixisse Satanam omnem spiritum, qui credentibus aduersatur. Satanus enim nostra in lingua Aduersarius interpretatur. Quicquid ergo animæ tendenti ad deum resistit & aduersatur, & quidquid

Sapientē esse
in bono.

1. Cor. 14.

Lucæ 16.

1. Cor. 3.

Ezech. 9.

Lucæ 10:

Satanas

CAP. XVI. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

C pacis eius contrarium est, hoc ei Satanus esse nominatur. Ideo deniq; præmisit, dicens; Deus pacis, hoc est, deus cui pax placet, conterat eū, qui contrarius est
 » paci, & dissensiones operatur. Salutatur uos Timotheus] Huc usq; salutatores, nunc salutantes dicit. Videtur mihi de his, quos sequestrauit ab omni catalogo
Timotheus. salutantiū, plus aliquid sensisse. Deniq; Timotheum adiutorem suum dicit, & omnes simul cognatos suos. Et quidē de Timotheo plenissime refertur in Actibus Apostolorum, quod fuerit Deibensis, cuiusdam filius mulieris Iudææ fide
Lucius. lis, ex patre gentili. Lucium quidam perhibent esse Lucam, qui Euangelium scripsit, pro eo quod soleant nomina interdum secundum patriam declinatio-
Sospater. nem, interdū etiam secundum græcam, Romanāq; proferrī. Sospater uero qui
Iason. his iungitur, suspicor quod sit in Actibus Apostolorum scriptus: Sospater pater Pyrrhi Beroënsis: Hi cognati sunt fide catholica Paulo. Iason autem Theſ
 » salonicensis erat. Ego Tertius] Proprium nomen est, non ordinis, sicut ex
Tertius. Græco codice euidenter cognoscitur, ubi scriptum est: *ἀσπαστομα ἑγὼς ἐν τῷ Τέρτιοι,*
 » qui scripsi epistolam in domino, id est, in adiutorio domini. Salutatur uos
Caius primus
Theſsalonica
Episcopus.
Arcarius. Caius] Fertur maiorum traditione, quod hic Caius primus Episcopus fuerit Theſsalonicensis ecclesie. Hospes meus] Cum quo maneo nunc in hospiti-
 » o. Erastus arcarius ciuitatis] Ipsum puto esse Erastum, quem dicit, quia re-
 mansit Corintho, uidetur dispensator ciuitatis ostendi: Sed non puto quod ex
 hoc officio magnopere Paulus mentionē eius in Epistola sua fecerit, nisi forte
 aliquid in eo amplius sensit, & arcarium eum, id est, dispensatorem illius ciui-
 » tatis, sed tantum eum arcarium nominauerit. Gratia domini nostri Iesu
 » Christi] Sciendum sanè est, quia omne quod habent homines à deo gratia
D est: nihil enim ex debito habent: quis enim prior dedit illi, & retribuetur ei. Itē:
 Gratia domini nostri Iesu Christi: Hæc est subscriptio manus eius in omni-
 » bus epistolis, & in ea etiam commemorat beneficia Christi. Ei autem qui po-
 » tens est uos confirmare iuxta Euangelium meum] Subaudis commendo uos,
 hæretq; cum superioribus, ubi dixit: Commendo uobis Phœben sororem no-
 » stram &c. Duas mihi causas Paulus uidetur ostendere, quibus roborantur
 hi, qui in fide Euangelij confirmantur: unam qua eis prædicatio Pauli, quæ
 est & Christi prædicatio innotescit: & aliam qua reuelatur eis sacramentum,
 quod omniū temporibus seculorum in silentio habitū est. Nunc uero] Hoc
 est, in aduentu Christi, & præsentia corporali manifestum est & apertum, &
 quantum expectat non sine idoneis testibus, sed scripturis prophetis astipu-
 » lantibus declaratum existit, ut per prædicationem quidem Euangelij Gentes
 ad obedientiam fidei uocarentur. Ex reuelatione uero sacramenti agniti à de-
 » sapientia gloria & claritas soli sapienti deo redderetur in secula seculorum. My-
 » sterij, absconditæ uocationis Gentium ad fidem Christi: Quod temporibus
 æternis in silentio fuit: quod scirent quidem prophete, ex scripturis enim pro-
 » pheticis manifestatur: sed hominibus, id est, uulgo non manifestauerint, nec
 patefecerint, sed silentio texerint. Secundū præceptū æterni dei] Usquo quo
 » tempus adesset ut uerbum caro fieret, & habitaret in nobis, & manifestaretur
 » omnibus Gentibus ad obedientiam fidei. Soli sapienti deo] Sapientē deū non
Sapientem
dcum. ita accipias, quasi quæ sapientia fecerit sapientē, ut inter hoīes habetur. Sapiens
 enim inter homines dicitur unusquisq; ex participatione sapientie, deus uero
 non quasi qui ex sapientia sapiens factus sit, sed qui autor & genitor sapientie,
 sapiens appellatur. Merito soli sapienti deo: Solus est enim ita sapiens deus, ut
 sapientiam

A sapientiam ipse magis genuerit, quum ex sapientia factus sit sapiens. Cui
 » gloria] Recte ei gloria per Iesum Christum refertur, qui ita sapientem esse
 » solum deum, ut ipse sapientiam genuerit Christum Iesum qui est dei uirtus, & dei
 » sapientia declarauit. In secula seculorum] Moris est diuinæ scripturæ, im-
 » mensitatem per hoc temporum designare. Amen] Aut quasi ad confirma-
 tionem omnium quæ superius scripta sunt in fine posuit, per quod uernaculo
 Hebræorū sermone uera & fidelia esse, quæ sunt scripta signaret. Achata, fra-
 ter meus, uel dominus quis. Andronicus, decorus quod standum. Apelles,
 congregaris eos. Apollo, mirabilis. Arethe, distentio. Aquila, dolens, uel par-
 turicens. Arabes, humiles, uel campestres. Appia, continens, uel libertas. Ara-
 stus, frater uidens, uel mons operis amplioris. Aristarchus, suscitans coronam.
 Aristobolus, suscitans dolore germen. Archippus, longitudo operis. Barna-
 bas, filius cōsolationis. Bythinia, filia speciosa. Corinthus, oris ipse. Corinthij,
 ciues, siue decuriones eorū. Claudius, spes tranquillitatis. Cilicia, cœtus, uel lu-
 ctus, uel assumptio, uel uocatio lamētabilis. Colceia, uox facta. Crispus, sciēs.
 Chloēs, inuestigātes, uel oēs, sed meli⁹ cōclusio, uel cōsumptio. Damalcus san-
 guinis pot⁹. Demas, silens. Erastus, frater meus uidēs. Epaphroditus, frugifer.
 Epaphra, uidens, uel recens. Euodiā, apprehendentem dominum. Ephesum,
 uoluntas eius, siue consilium meum. Philetus, declinans. Philologum, ore
 principium. Galatia, magnifica, uel translatio. Iunia, incipiens. Iulium, inci-
 pientem. Lucius, ipse suscitans. Onesimus, respondens. Philippenses, os lam-
 padum. Persida, tentans. Priscilla, agnoscens. Philemon, mire donatus. Pau-
 lus, mirabilis. Quartus, plangens superflue. Saulus, tentatio respicientis, uel
 securitas. Saul, expetitus, uel petitio Syluanus, missus. Sodoma, pecus si-
 lens. Sosthenis, gaudium da mihi. Sosipater, narrans. Sosipatruus, saluans di-
 sperfos. Thessalonicenses, festinantes. Tharsis, exploratio gaudij.
 Tertius, adiungens, uel applicans se. Thessalonicam, fe-
 stinam umbram statuere. Tyberius, uisio eius,
 siue bonitas eius. Tyranni, continen-
 tes. Timotheus, beneficus.
 Titus, quærens, uel
 bonum.
 Tychicus, tacens.
 Urbanus, luce
 gaudēs.

COLLECTANEORVM IN EPISTO
 LAM PAULI AD ROMANOS
 FINIS.

C SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM PAU
LI AD CORINTHIOS PRIO
REM, COLLECTANEVM.

AVLVVS uocatus Apostolus] Quod nomen suum præponit Epistolis, autoritatis esse noscendum est: Sicut reges longe positi, his qui sub eorum potestate sunt scribunt, ut quia minoribus epistolas mittunt, sua his nomina præponant. Vocatus] In uia, uel Benjamin, uel in præscientia dei. Porro quod ait, Apostolus, cuius autem est Christi Iesu, tale mihi uidetur, quasi dixisset, Præfectus prætorij Augusti Cæsaris, Magister exercitus Tyberij Cæsaris: Vt enim iudices huius seculi, qui nobiliores esse uidentur, ex regibus quibus seruiunt, & ex dignitate qua intumescunt uocabula sortiuntur, ita & Apostolus grandem inter Christianos sibi uindicans dignitatem, Apostolum se Christi titulo prænotauit, ut & ipsa lecturos nominis autoritate terreret, indicans omnes qui in Christo crederent, debere sibi esse subiectos. Et Sosthenes frater] Hunc idcirco secum scribentem inducit, quia & ipsis doctor erat, & pro his ualde sollicitus. Ecclesiæ dei] Notat ecclesiam quæ non est dei, ut; odiui ecclesiam malignantium. Cum omnibus qui inuocant nomen domini] Hoc est, non solum opto ut gratia & pax uobis multiplicetur uocatis sanctis, sed omnibus qui inuocant nomen domini nostri. In omni loco] In tota Corinthia. Ipsorum] Id est, Corinthiorum. Et nostro] Quia nostrum est quod ipsorum est. Aliter, inuocare nomen domini proprie est sacerdotum. Vnde scriptum est; Et Samuel inter eos qui inuocant nomen eius; Quem sacerdotem fuisse probat, quia Heli sacerdoti successit, & hostias offerebat, & de eo dominus ait; Suscitabo mihi fidelem sacerdotem: qui licet non ex genere Aaron, tamen de tribu Leui in Paralipomenon non fuisse describitur. Hieronymus in tractatu libri Esaia; In epistola quam scripsit Paulus ad Corinthios, cum ad unius scribatur populum ciuitatis, pro uarietate habitantium, id est sanctorum, & peccatorum; nunc laudat eos, nunc corripit, nunc dolet, nunc reprehendit; nunc prouocat ad continentiam, nuptias non recusat, retrahit ab idololatria, instruit in resurrectionem, digamiam porrigit manum, ne locum tribuat fornicationi. Gratias ago deo meo] Ut solet, primum prouocat profectum laudando, & dicit se quidem gaudere de eorum scientia; sed scire illos debere, quia uera scientia non inflat, neque dissentit. Sicut testimonium Christi confirmatum est in uobis] Testimonium Christi est totum Euangelium, uel illud; Omnis Scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & uetera. Ita ut nihil uobis desit] Vnde Solomon ait; Venerunt mihi omnia bona cum illa. Expectantibus reuelationem domini nostri Iesu Christi] Ille uere expectat aduentum domini, qui in omnibus præparatus est. Ideo autem reuelatio dicitur aduentus domini, quia modo absconditus est à nobis. Qui & confirmabit uos] Sua scilicet doctrina. Vsq; in finem] Vel uestræ præsentis uitæ, siue perfectionis. Sine crimine] Principali. Fidelis deus] Qui reddet uobis mercedem

Psal. 25.

Psal. 98.

Summa cori
que tractan
tur in epistola
CorinthiorumTestimonium
Christi.

- A. eedem sicut promisit. Per quem uocati estis] Vt: Nemo uenit ad me, nisi Ioan. 6.
 » pater traxerit eum. In societatem filij eius] Si enim socij fuerimus passio-
 » num, erimus socij in gloria. Obsecro autem uos fratres] Huc usq; cum lau-
 » de praefatio, hinc iam contra dissensiones aggreditur, ut idem ipse dicit: Vnum
 » sit uerbū, & unus sensus in omnib; uobis. Schismata] Contentiones pro do-
 » ctoribus. Significatum est mihi ab his qui sunt Chloës] Quæritur quomo-
 » do Apostolus credit de absentibus, cum scriptum sit: Ne credas auditui uano.
 » Sed hanc gratiam ipse habebat, ut sciret quid absentes agerent, ut ad Colossen-
 » ses dicit: Et si corpore absens, spiritu tamen praesens. Chloës, ciuitas Coloss. Chloës.
 » sensum est. Ego quidem sum Pauli] In Apostolorū personis hoc de pleu-
 » doapostolis dicit, qui per sapientiam mundi circumueniebant eos, ut unus-
 » quisq; se dicit esse huius, cuius doctrinam diligebat, cum diuersas doctrinas ha-
 » beret. Si ergo de ueris Apostolis non permittit dici, quanto magis de falsis di-
 » ci non licebit? Item. Ego quidem sum Pauli Hac causa prohibitum est,
 » duos Episcopos esse in una ciuitate, ut Hieronymus dicit in tractatu epistolæ Duobus Episc.
 » ad Titum, Ego aut Christi] Pauci dicebant, quod omnes dici debuerunt. scopis in una
 » Diuisus est Christus?] Diuidit corpus, cum membra dissentiant. Nun- ciuitate esse
 » quid Paulus crucifixus est pro uobis?] Ideo in solo Christo gloriandum uo- non licet.
 » bis est, quia ipse uobis hæc duo, id est crucem, & baptismum tribuit, non Pau-
 » lus, nec Apollo, Gratias ago deo meo, quod neminem uestrum baptizauit]
 » Idcirco neminem uestrum baptizauit, ne quis me putaret in meo nomine
 » baptizasse. Nisi Crispum & Caium] Qui se non dicunt in meo nomine
 » baptizatos. Non enim misit me Christus baptizare] Non usurpauit mino- Non misum
 » ra facere, qui potui implere maiora. Item: Qui ad maiora mittitur, minora Paulum ad
 » non agit. Sed Euangelizare] Quod maius est, ut portet nomen baptizandum.
 » meum coram regibus & Gentibus. Non in sapientia uerbi] Mundanæ phi-
 » losophiæ, in qua uos gloriamini. Ne euacuetur crux Christi] Id est, ut nō
 » eloquentiæ fides crucis Christi deperatur: Quia crucem Christi euacuat, qui-
 » aures hominum delectatione permulcet: quia auribus sapientium huius seculi
 » displicet dicere dominum, qui fecit coelum & terram, posse crucifigi, & tamen
 » si hoc dici euitetur, euacuat crux Christi. His aut qui salui fiunt] Id est, nō
 » bis. Virtus dei est] Quia diabolus superauit, & mortem. Perdam sapien-
 » tiam sapientium] In Esaiâ sic legitur: Peribit enim sapientia à sapientibus e- Esa. 29.
 » ius, & intellectus prudentium eius abscondetur. Vbi sapiens?] Subauditur
 » apparebit: sapiens, ex Gentibus. Scriba?] Doctor legis ex Iudæis. Con-
 » quisitor huius seculi?] Qui quærit de occultis naturis huius seculi. Nā quia
 » in dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam deum] Factura mun-
 » di dei sapientia est fabricata, in qua per sapientiam naturalem, quæ ad hoc da-
 » ta & creata fuerat, debuit cognosci ipse qui fecerat: sed quoniam non cogno-
 » uerunt homines, alia illis succurritur medicina. Ergo per sapientiam suam, in-
 » telligendum, per naturalem sapientiam, quæ ad hoc data est ut cognoscatur de-
 » us, quæ naturalis sapientia, & dei sapientia dici potest, quod à deo sit creata, Naturalis sapi-
 » aut certe dei sapientia fons est & creatrix naturalis in hominibus sapientiæ. entia.
 » Placuit deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes] Nō quod
 » uere stultitia sit prædicationis crucis, sed quia secundum putationem infidelium
 » sic haberetur. Quoniam Iudæi signa petunt] Vt ad Christum dicunt: quod
 » signum ostendis nobis? Hoc autem faciunt ex consuetudine Prophetarum, Matth. 24.
 » qui sæpe signa ipsis faciebant Iudæis. Et Græci sapientiam] Artis scilicet
 » n dialecticæ

CAP. II. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

Christus scandalum est Iudeis. C dialeſtica, & humanæ ſapientia. Iudæis quidem ſcandalum] Iudæi ſcanda-
 lizantur, ſi audiunt Chriſtum à ſe crucifixum. Siue ſcandalum illis eſt audire
 Chriſtum mori potuiſſe, quẽ illi quaſi immortalẽ ſpectant, dicebant enim:
 Nos audiuiſmus ex lege, quia Chriſtus manet inæternum. Non intelligentes,
 quia primum illum pati oportebat, & ſic intrare gloriam ſuam. Gentibus au-
 tem ſtultitiam] Hoc eſt, deũ credere crucifixũ. Iſtis uero uocatis] Id eſt
 credentibus ex utriuſq;. Chriſtum dei uirtutem] Iudæis petentibus ſigna,
 quæ deũcta morte hominem reuocant ad uitam. Et dei ſapientia] Græcis
 quærentibus ſapientiam, quæ nos à dominatione diaboli liberauit. Quia qd
 ſtultum eſt dei] Velle crucifigi. Sapientius eſt hominib⁹] Quia crux Chri-
 ſti diabolũ ſefellit, & uicit, hominesq; liberauit, quod nemo hominum per
 ſapientiam ſuam potuit. Et quod infirmum eſt dei] Id eſt, mori forti-
 tius eſt hominibus: quod enim nec gigantes euadere potuerunt, infirmitas
 crucifixi euasit. Videte enim uocationem ueſtram] Ac ſi diceret,
 uidete eos per quos uocati eſtis ad fidem, quod nõ ſapientes, ſed ſtulti, & piſca-
 tores erant, quãdo & ipſi uocati ſunt. Aliter: Videte uocationem ueſtram, hoc
 eſt, in uobis ipſis ò Corinthij probate quod dico, quod ſtultos uos uocauit, &
 non ſapientes. Quia non multi ſapientes] Hoc contra illos ait oblique,
 qui ſe legis peritos, & fortiores Apoſtoliſ, & nobiliores ex ſacerdotali ſtirpe
 deſcẽdere iactabant. Sed quæ ſtulta ſunt mundi] Stulta, id eſt corda, uel in-
 genia. Vt confundat ſapientes] Id eſt, ſeculares, dum non ipſos elegit. Et
 ea quæ non ſunt] Id eſt, ſapientia, fortia, nobilia. Vt ea quæ ſunt] Talia,
 hoc eſt, ſapientia, fortia, nobilia diſſiparet. Qui factus eſt nobis ſapientia]
 D Qui ſibi ſemper ſapientia fuit, nobis factus eſt ſapientia, ut nos faceret ſapien-
 tes, & iuſtos, & ſanctos. In domino gloriatur] Non em̄ ſibi, ſed deo dona
 quæ accepit reputet.

CAPVT II.

Corinthij dialeſtica ſtudioſi ¶ **T** ego cum ueniſſem ad uos fratres, ueni non cum eminentia
 ſermonum] Noluĩt pompoſum eloquentia ſermonem iac-
 tare in prædicatione diuina myſteriorũ dei, hoc eſt, in carnati-
 onem Chriſti, & uocationem Gentium. Et hunc crucifixũ]
 Quod ſtultũ apud homines uideĩ eſſe. Ego in infirmitate]
 Non iactantia, ſed humilitate, ſeu quod nec plagas, & uindi-
 ctam potenter in aliquos dedi. Timore] Ne uos Chriſtum negaretis. Et
 tremore] Ne meo aliq; exẽplo offenderẽ uos. Et ſermo meus] Id eſt, quo-
 tidiana exhortatio. Prædicatione mea] Publica coram populo doctrina. Nõ
 in perſuaſione humanæ ſapientia] Quia Dialeſtici erant Corinthij, noluĩt
 apud illos diſputatione uti, ne hoc quoq; illis noua aliqua Philoſophia uideret-
 tur, ſed magis illis uirtutes & miracula monſtrauit. Sapientia aut loquimur
 inter perfectos] Ac ſi diceret, ne putetis nos ſapientia nõ habere, quia nos habe-
 mus ſapientiam diuinam, ſed uos eam nunc capere non poteſtis, quia adhuc
 lacte nutrimini, & in fide paruuli comprobamini. Neque principum] Hoc
 eſt, regum, uel Philoſophorum, qui in hoc ſeculo primatum tenere uidentur.
 Dei ſapientiam] Chriſtum qui eſt abſconditus ab incredulis & inſipienti-
 bus. Quã nemo principũ huius ſeculi cognouit] Hoc eſt, Pilatus, et Caf-
 phas, & Herodes, & principes Sacerdotum, uel dæmones. Vnde Apoſtolus de
 principibus & poteſtatibus huius ſeculi dicit. Si em̄ cognouiſſent, nunq; do-
 minum

A minū maiestatis crucifixissent] Et cōtra Marcus Euangelista de dæmonibus *Principes & potestates.*
 ait: sciebant em̄ ipsum esse. Si dæmones sciebant, quomodo potestates ignora-
 bant? Quibusdā uidetur principes & potestates huius seculi, Iudæorū maiores
 & principes dixisse, qui iuxta Petri Apostoli dicta, ignorauerūt qđ maleface-
 rēt: ait em̄: Scio fratres, qđ per ignoratiā fecistis hoc malū, sicut & Principes ue-
 stri. Iudæorū Principes hī fuerūt, nō tamē huius seculi Principes dici potuerūt,
 quippe qui in potestātē redacti fuerāt Romanorū, profitētes nō se habere re-
 gē nisi Casarē: Hī autē Principes, quos alio loco signauit Apostol⁹ dicens: Nō
 est nobis colluctatio aduersus carnē & sanguinē, sed aduersus principes & po-
 testates, aduersus mūdi tenebrarū harū rectores. Si ergo hī sunt principes, qui
 nesciētes dominū maiestatis Christū esse illū fixerūt, quomō à dæmonib⁹ po-
 tuit sciri: nō aliter scierūt dæmones, qđ sciebant Principes huius seculi: Sciebāt
 em̄ ipsum esse, qui pmissus erat in lege per signa pphetiæ, non tamē mysteriū
 eius, qđ filius dei erat, ex æterno sciebāt, neq; sacramentū incarnationis. Nun-
 quā dominum maiestatis crucifixissent] Pro unitate personæ, & deus dicitur
 crucifix⁹, & filius hoīs esse in cœlis, cū quādo ista dicebāt domin⁹ esset in cor-
 pore. Quod oculus nō uidit] In Esaia hic habet: A seculo non audierūt auri-
 bus, neq; perceperūt, oculus nō uidit deus absq; te, quæ pręparasti expectan-
 tibus te, Ergo memoratorū principū mens hęc uidere nō potuit, qđ credere no-
 luerunt. Quidā sanē dicūt, oculus nō uidit, Virginē peperisse: nō auris audiuit
 illud: Tūc iusti fulgebūt sicut sol: Qui habet, inqt, aures audiēdi audiat. Nec in-
 cor hoīs ascendit, cohæredes Christi futuros. Quid uidet oculus: colores: quid
 audit auris: crimina: quid in cor hoīs ascendit: sapientia. Præcellent⁹ est autē o-
 mnib⁹, qđ præstat deus diligentib⁹ se in uitā æternā. Itē quid est, qđ Apostol⁹
 dicit ex Esaia Propheta, qđ oculus nō uidit: Hoc sensu Apostol⁹ dixisse credē-
 dus est, quod carnalibus oculis, & aure carnali, & cogitatione mortali, nō pos-
 sunt spiritalia cōprehendi, dicit enim Apostolus: Nobis autē reuelat deus per
 spiritum suum: Si autē reuelatū est Apostolo, intelligere debemus, quod & ille
 alijs reuelauit, nobis autē reuelauit deus per spiritū suum, hoc est, nō merito no-
 stro, sed sua gratiā, quia per fidem accepimus spiritū sanctum, qui uoluntatē
 dei nobis ostendit. Sancti uidebunt, quod Paulus testatur: nobis autē reuelauit
 per spiritū sanctum, quod futuri sumus, ut Ioannes testatur, quia eum uidebi-
 mus sicut est. Quis enim scit hominū, quæ hominis sunt] Id est, quæ cogita-
 tiones uersantur in homine. Nisi spiritus hominis] Hoc est, conscientia, ut
 Hieronymus exponit. Non doctis humanæ sapientiæ uerbis] Quæ uobis
 annūtiamus, nō à Philosophis, uel Grāmaticis, sed à spiritu dei eruditi sum⁹.
 Spiritalibus] Hoībus, qui capere possunt. Spiritalia] Documēta. Cō-
 parantes] Prædicātes. Animalis autē homo &c.] Qui spiritū dei non habet,
 animalis est, qui ritu animalū uiuit, sola cōmoda carnis sectans: animalis em̄
 habet animā, nō habet intellectū, ideo nō percipit quæ sunt spiritus dei, id est,
 spiritalia, quæ spiritus docet, uerbi gratia: quomō Christus incarnatus sit, uel
 qđ gratiæ credētib⁹ cōfert crux Christi. Stultitia em̄ est illi] Primo stultitia
 est illi, quādo audit natū dñm, & passum, & resurrexisse: secundo, contemnere
 quæ tua sunt: tertio præbere maxillā, & cetera similiter. Spiritus autē omnia
 diiudicat] Quia omnia discernit, & intelligit, & sensus illius non intelligitur
 ab hoīe carnali. Quis enim cognouit sensum domini] Nisi uidelicet spiritu-
 alis homo: Nos autē sensum domini habem⁹] Dū spiritalia sum⁹: hoc autē di-
 cit, ne putarēt qđ ille deficeret ad docēdū, cū ipsi imbecilles essent ad audiēdū.

Principes & potestates.

Act. 3.

Eph. 6.

Esa. 64.

Matth. 13.

Rom. 8.

1. Cor. 3.

Reuelatum de um per spiritū quid sit.

Stultitiam epe plerisq; fidem Christi.

Rom. 11.

Escam dare.

Fides sine doctrina marcescit.

Ignem probationum nostra. Ignis tribulationis. Eccl. 27.

T ego fratres non potui uobis loqui quasi spiritalib⁹, sed quasi carnalib⁹. Infirmis in fide, & cōtentiosis. Quasi paruulis] Nō atate carnali, sed in Christo. Si ergo paruuli adhuc illi sunt qui omnē malitiā abiecerūt, q̄a nondū sunt in uirtute perfecti, quid de illis censendū est, q̄bus oīs malitia dominatur? Lac] Rudē doctrinā. Nō escam] Obscura mysteria, solidāq; doctrinā. Aemulationes] In mēte zelus. Cōtentiones] Verbo erga magistros. Secūdū hominē] Carnalē cōuersationē, nō secūdū deū. Nōne hoīes estis? Vult eos plus esse, quā hoīes. Quid est ergo Apollo? Si nos nihil sumus, uel quos ministros ipsi cōstituim⁹, quāto magis pseudoapostoli, q̄bus credidistis? Et unicuiq; sicut domin⁹ dedit] Hoc ipsum nō ex nobis, sed dei donum est, ut per man⁹ meas signa fierēt, quæ uos excitarēt ad fidē: & Apollo sua uos doctrina firmaret, q̄a sicut plātatio sine aqua, sic fides sine doctrina marcescit. Si ergo & plātatio & fons dei est, q̄d nobis ascribitis, quasi aliquid nostra uirtute fecerim⁹? Ego plantaui] Fide. Apollo rigauit] Baptismo, uel doctrina. Sed deus incrementū dedit] In bonis opib⁹. Ita neq; qui plantat est aliquid] Nisi domin⁹ incrementū dederit, sine causa laboram⁹. Nos mercenarij sum⁹, in agro alieno alienis utimur ferramētis, nihil habemus p̄priū, nisi mercedē nostrī laboris. Dei em̄ sum⁹ adiutores] Plantātes & rigātes uinē eius. Dei edificatio estis] Hoc est, tēplū dei. Alius superedificat] Id est, Apollo, uel alius quilibet doctor. Quomō superedificat: ut diligēter doceat, et rationabiliter. Fundamentū em̄ aliud nemo potest ponere] Nō est alius Christ⁹, quē possit uobis aliq; predicare, prāter Iesum, cui fide firmissima credidistis. Aurū, argentum & lapides preciosos] In ecclesia tria genera sunt bonorū, hoc est, bonū, & meli⁹ & optimū. Quod aut̄ primo aurū posuit, ut sermo melius texeret, id ad fortitudinē, nō ad speciē cōparauit, q̄a argentū fortius auro, ideo meliori ponit loco. Tria ē cōtrario genera malorū, malū, peius, pessimū, quæ lignis, sceno, stipula cōparant; Aut certe aurū, poenitētes significat; argētū cōiugatos; lapides preciosi uirgines. Itē, ligna uirginitas, sed imperfecta; scēnū, irrationabile matrimoniu; stipula poenitētia, sed nō uera. Itē aurū, cogitatōes bonas; argentū, sermones iustos; lapides preciosi, opa p̄fecta; ligna, uana opa nō integra; materia; scēnū, uanas cogitatōes, quæ materia sunt fructuū; stipula, otiosa uerba, arida, sine fructu. Et uniuscuiusq; opus quale sit ignis p̄babit] Aurū & argentū nō solū nō ardebūt per ignē, sed & splēdidiora radiabūt; ligna uero et cōcremabunt. Sed examinationē iudicij igni uoluit cōparare, iuxta cōsuetudinē scripturarū, sic tamē quasi per ignē, quia igne purgatorio iudicij p̄babit. Augustin⁹ aut̄ aliter exponit: Est quidē ignis tētatio tribulationis, de quo dicit: Vasa figuli probat fornax, & hoīes iustos tētatio tribulationis. Iste ignis in hac interim uita facit, q̄d Apostolus dicit: sic accidet duob⁹ fidelibus, unī cogitāti quæ sunt dei, quomō placeat deo, hoc est, edificāti aurū, argentū, lapides preciosos; Alteri cogitāti quæ sunt mūdi, quomō placeat uxori, id est, edificāti ligna, scēnū, stipulā, illius opus exurit, quia ea dilexit, quorū amore cruciaretur. Exurit aut̄ tē huius, q̄niā sine dolore nō pereūt, quæ cū amore possessa sunt. Sed quoniam alterutra cōditioe p̄posita, eis potius maluit carere, quā Christo, nec timore amittēdi talia deserit Christū, quāuis doleat cū amittit; saluus est quidē, sic tamē q̄si per ignē, quia urit eū dolor rerū quas dilexerat, amissarū, non subuertit fundamenti stabilitatē. Nemo uos seducat] Ac si diceret, dū tēplū dei estis, nemo uos

A nemo uos uiolet per mundanā sapiētīā. Si q̄s uideat sapiēs esse in hoc seculo] In humana sapiētīā. Stultus fiat] Hoc est, credat deū crucifixū, q̄d stultitia est Gētibus, percutiēti prābere alterā maxillā, nō reddat malū pro malo, quā oīa quasi stulta esse uident. Sapiētīa em̄ huius mūdi] Hæc est, malū pro malo red dere, uel Philosophorū inflata sciētīa atq; uētosa. Nescitis quonīā templū dei estis? Ac si diceret: Ideo aurū, & argentū, & lapides preciosos superadificare, q̄a templū dei estis, & dum nō bene adificās priuabit, quāto magis uiolans pe ribit uiolat uero corpus suū peccando, siue ecclesiā per malā doctrinā seducen do, siue exēplū p̄uersum ostendēdo. Reprehendā sapientes] Ad effugiendā manū dei nulla suffragabit illorū astutia, siue hoc sub Christo impletur, quādo uincebat scribas & phariseos, astute tentātes eū in quæstionib⁹. Nemo glori etur] Ut est illud: Maledictus qui habet sp̄e in hoīe, in doctore Paulo, & Apo lo, & pseudoapostolo. Siue uita] Dum per illā seruitis deo, ut mereamini ui tam futurā. Seu mors] Quæ porta est per quam itur ad regnū, Ergo omnia creata sunt p̄pter sanctos, q̄ cū nihil habeāt, cuncta possident.

Sapientia
munda.

Hierem. 17.

Mors ad uitā
porta.

C A P V T IIII.

T ministros Christi] Non ut fundamentū. Hic iam] Id est, in ministerio prædicationis, uel in præsentī seculo. Quaritur] A nobis dispensatorib⁹. Ut fidelis quis inueniat] Hoc est, ut unusquisq; dispensator fidelis fiat. Ac si diceret: hoc tantū quæ rimus, ut fideles inueniamur, & nō quærim⁹ laudari à uobis; unde subiecit: Mihi aut̄ pro minimo est, ut à uobis iudicē] Lau de dignus. Aut ab humano die] Sed dñi die, id est die iudicij: nō ab humano die, in præsentī seculo iudicari, hoc est laudari appeto. Sed neq; me ipsum iu dico] Hoc est, ego qui cōscientiā meā optime noui, neq; alijs me excellentiorē esse iudico. Nihil enim mihi cōsciū sum] Vnde super omnes debēā gloriari. Si hoc Paulus dicit, qd̄ à nobis dici debeat cogitandū est. Sed nō in hoc iustificatus sum] In quo me quidā laudat: quia ita quisq; aliena laude nō iustificatur, ut nec maculatur infamia; unicuiq; apud deū qd̄ est, nō quod dicitur imputat. Occulta tenebrarū] Id est, opera quæ in tenebris agūtur. Propter uos] Pro pter uestriā utilitatē. Nihil enim mihi cōsciū sum] Id est, in aliquo criminali peccato, postq; per gratiā Saluatoris liberat⁹ sum, et ab omni peccato purgat⁹. Sed nō in hoc iustificatus sum] Licet nō sim mihi cōsciū in aliq; capitali cri mine, nō tamē ob hoc p̄fectā iustitiā mihi uindico, propter leuia et minima pec cata, quibus nullus sanctus in præsentis uitæ curriculo carere potest. Ne supra q̄ scriptū est] Ut supra scripsi: qui gloriatur, in dño gloriē. Et; nemo gloriatur in homine. Et; nolite iudicare ante tēpus. Quis enim te discernit? Alijs scilicet meliorē esse: aut quis te discernit à massa p̄ditionis, nisi deus? nō merita tua, neq; sciētīa, & tanq; respōdenti, fides mea me discernit, merita mea, propositū meū, statim occurrit Apostolus: Quid aut̄ habes quod nō accepisti? Quid habes ex teipso nisi peccatū? Iam saturati estis. Doctrina. Diuites] In sapi entia. Sine nobis regnatis] Non indigētes nostra doctrina, exēploq;. Nos stulti] Ironice loquitur; aut increpantis affectu p̄nuntiandū est. Utinā regna retis] Id est, utinā non essetis falsa gloriatiōe decepti, forsitan simul regnasse mus. Puto enim, qd̄ deus nos] Nō ut uos q̄ regnatis Apostolos nouissimos, nos omniū ultimos ad Gentes tanquā ad mortē direxit. Nouissimos autē dicit tempore, nō merito. Sed quidā ex uobis putant nos esse nouissimos Apo stolos, nec dignitatis merito primis Apostolis cōparandos, qui præsentē in carne dñm comitati sunt. Primī aut̄ Apostoli Prophetæ intelligunt, qui missi sunt à

Præter peccā
tum nihil ex
nobis habe
mus.

Nouissimi
Apostoli.

C deo. Nouissimi uero duodecim Apostoli, aut primi duodecim Apostoli, qui ante passioē suā à dño electi sunt. Nouissimi aut Paulus, & Barnabas, & Apol-
 lo, q̄ postea sunt electi. Vel nouissimos, nō ad ordinē, sed ad ministratiōē p̄-
 net, quasi dixisset nouissimos esse miseros, & ultimos omnium, sicut statim subiū-
 git: Spectaculū facti sumus] Omnes spectāt nostras iniurias. Et angelis, &
 hoībus] Bonis uidelicet & malis. Nos stulti p̄pter Christū] Hoc est, in tor-
 mētis positi p̄ Christo. Ironice quæ uideēt cōfirmare negat, & quæ uideēt negat
 re, cōfirmat. Vos aut̄ prudētes in Christo] Ut putatis. Nos infirmi] Dum
 nolumus reddere malū pro malo. Vos nobiles] Vobis nobilitatē terrenā uin-
 dicatis. Vsq̄ in hanc horā] A quo tēpore cœpimus prädicare usq̄ nunc. Itē
 uos aut̄ prudētes in Christo, hoc est, uos ita uultis Christiani esse, ut prudentiā
 seculi teneatis. Peripsema] Abiecti, humillimi. Peripsema rasura, aut limatu-
 ra cuiuscūq̄ rei. Nō ut confundā uos hęc scribo] Ac si diceret: nō pro glori-
 atione operū meorū bonorū hęc dico, sed hęc potius cōmemoro, ne uos glo-
 riemini in mūdāna sapientiā, poterāt cōfundi de sua gloria, si eos nō reuelaret:
 nō em̄ ruborē illorū cupiebat, sed p̄fectionē. Decē milia] Finitus numerus
 pro infinito. Pädagogorū] Doctorū, nutrientiū & custodientiū uos in fide
 Christi. Ego uos genui] In nouā uitam reformauī. Imitatores mei estote]
 Quia bonorū filiorū est bonos imitari parentes. Qui uos cōmonefaciat uias
 meas] Et meis literis, & suo exēplo docebit; aliud em̄ sine alio perfectū esse nō
 potest. Tanq̄ nō uenturus essem ad uos] Hinc incipit causam fornicationis
 arguere. Inflatī sunt quidā] In humana scilicet sapiētia: quia omni peccato,
 & uirō accipiētī uxorē patris sui uos cōsentitis. Et in sapiētia humana uos con-
 tenditis, quasi nō peccata essent. Virtutē] Operū & fidei. Non em̄ in sermo-
 ne] Nihil enim p̄dest doctrina sine iustitiæ operibus, ei qui nō facit quod fa-
 ciendū docet Regnū dei] Id est, acquisitiō regni dei. Quid uultis?] Beni-
 gnus magister est, qui discipulorum correptionē in eorum posuit uoluntate.
 In uirga ueniā] Id est, uindicta: quali uirga Petrus ad Ananiā & Saphirā: &
 ipse Paulus ad Magū usus est.

CAPVT V.

4. Reg. 4. T uos inflati estis] Quia uana sciētia inflamini, & curā de his
 qui pereūt nō habetis, ut aut corrigant, aut ab ecclesia separēt.
 Et nō magis luxistis] Quia boni pastores semp pro populū
 peccatis flent. Præsens autē spiritu] Præsentiē dicit spiritu, ne
 ex solo auditu absentē damnare putarēt; secundū illud Helisai
 dicentis ad Giezi: nōne spiritus meus tecum erat in uia?
 Cum uirtute dñi nostri] Qui pro me erit præsens, literarū mearū autoritate,
 per quæ dñi quoq̄ uirtus assistere iudicetur. Tradere huiusmodi hominē Sa-
 tanæ] Id est, tortori diabolo, ut tormēto carnis spiritus saluaret: Oportebat em̄
 ut per diabolū sanaretur, qui per diabolū peccauit. Non bona gloria uestra]
 Dicēdo, Ego sum Pauli, &c. Non bona, dum nō corrigitis adulteriū. Toram
 massam] Ecclesiæ. Corrupt] In Græco, fermentat. Vetus fermentū] For-
 nicationē. Ut sitis noua conspersio] Ut in gratia sacri baptismatis consper-
 gamini, sicut cōspergitur farina aqua. Azymi] Sine fermēto peccati. Etem̄
 pascha nostrū] Ideo debetis azymi esse, quia ludæi quādo agnū immolabant,
 azyma cōmedebant, sic & nos debemus. Sed in azymis sinceritatis] Simili-
 tudine Hebræorum: quia ipsi postquam immolabatur agnus, & post diem pas-
 chæ azyma comedebant per septem dies: sic nos uero agno immolato, tota ui-
 ta nostra

A ta nostra, quæ septem diebus peragitur, azymis bonorum operum uescamur.
 » Et ueritatis] Id est, æquitatis iudicij: Si enim lactuca erat cū filijs Israël pro
 fermento, ne cibum insullum comederent, pro celeritate ambulandi, sic æqui-
 » tas iudicij & synceritatis cum Christianis. Scripsi uobis] Pro scribo. Vel ideo
 præteritum dicit, quia cum legerent, tempus scribendi præteritum esset.
 » Non utiq; fornicarijs huius mundi] Quod luce clarius est: Ab illis enim o-
 » lim separati estis, & idcirco nolite iterum illis commisceri. Si quis frater no-
 » minatur] Id est, solo nomine appellatur, cum fornicator detegatur, aut fur, ab
 » hoc separari iubemur. Qui foris sunt] Infideles extra ecclesiam. Qui in-
 » tus sunt] Hoc est, fideles intra ecclesiam. Eos autem qui foris sunt deus iu-
 » dicabit] Foris ecclesiam sunt hæretici, Iudæi, gentiles.

Lactuca Isra-
elitarum.

C A P V T VI.

» Vdet aliquis uestrum, negociū habens aduersus alterū, iudicari
 » apud iniquos?] Notandum, quod aliquādo Apostolus in me-
 dia causa quam agit, quosdam inserat sensus, et de latere ⁊ iactat:
 » quibus explicitis rursū reuertit. Audet ergo aliq; uestrū &c.
 » contra scilicet præceptū domini dicentis: Si quis uult tecū con-
 » tendere iudicio, tunicā tuam dimitte ei, & palliū. An nescitis
 » quoniā sancti de hoc mundo iudicabūt?] Sicut dominus Apostolis promisit,
 » dicens: Sedebitis & uos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Is-
 » rael, omnibus hoc promittens, qui Apostolos fuerint imitati. Si ergo sancti de
 » hoc mundo iudicabunt, cur de minimis uestris negotijs non iudicant?
 » In uobis iudicabitur] Id est, per uos. Angelos iudicabimus] Illi angeli iu-
 » dicabūtur in iudicio, in cōparatione sanctorū hominū ad adquirendū multos
 » ad uitā per cœlestē doctrinā. Qui contēptibiles sunt in ecclesia] Hoc est, qui
 » minimi sunt in ecclesia; aut certe qui iniurias suas contēnunt: ac si diceret, q̄ mi-
 » nores sunt in ecclesijs, & nullis magnorū donorū pollent, ipsi de terrenis nego-
 » tijs iudicēt: quatenus per quos nequeūt maiora, minora bona suppleant, quos
 » contēptibiles nominat, & tamē sapiētes uocat, cum dicit. Sic nō est inter uos
 » sapiēs quisq;] Qua ex re qd aliud colligit, nisi ut hi causas terrenas examinēt,
 » q̄ exteriorū rerū sapiētiā accipiūt? Qui autē spiritualibus addicti sunt, terrenis
 » non debēt negotijs implicari: Ac si apertius diceret, qui penetrare intima sapi-
 » entia nequeūt, saltē necessaria foris operētur. Itē contēptibiles, q̄ minores sunt
 » in doctrina, quos dona spiritualia non exornāt. Vel contēptibiles, id est, sancti
 » qui à uobis despiciunt. Ad uerecundiā uestrā dico] Nam erubescere debetis
 » eō q̄ nemo sit inter uos tam sapiens, qui nouerit causas inter fratres discernere.
 » Et hoc apud infideles] Duplex peccatū est, & q̄ iudicio contenditis, & quia
 » apud infideles ad iurgia puocatis. Iam qdem omnino delictū est in uobis]
 » Ideo hoc iterat: Nā potuit putare, iudiciū habere aduersus alterū non esse pecca-
 » tū, sed tantūmodo peccatū esse extra ecclesiā uelle iudicari, nisi adiūgeret: Iam
 » quidē omnino delictū est inter uos, quia iudicia habetis uobiscū] Et ne q̄sq;
 » hoc ita excusaret, & diceret, iustū se habere negociū, & iniquitatē se pati, quam
 » uellet à se iudicū sentētia amoueri, cōtinuo talibus cogitationib⁹ uel excusatio-
 » nibus occurrit, & ait: Quare nō magis iniuriā accepistis?] Ut impleret illud:
 » Si qs uult cōtendere iudicio tecū, & tunicā tuā tollere, dimitte ei & palliū: Sed
 » tamē talia negotia p̄ infirmos iudicari in ecclesia secundū indulgentiā cōcessit
 » fratribus inter fratres iudicātib⁹; extra ecclesiā uero iudicari terribiliter uetat,
 » Sed uos

† Forte tra-
stat.

Matth. 19.

Iudices rerum
humanarum.

Iudicia Chris-
tiani nō agno-
scunt.

Matth. 5.

CAP. VI. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

C Sed uos fraudatis] Cum illatam iniuriam secundum præceptū Euangelij, & domini exemplum, patienter sustinere deberetis, uos e contrario non solum non suffertis, sed etiam non facientibus irrogatis. Et hoc fratribus] Id est, uobis, quibus nec quidem uicem reddere inimicis concessum est. An nescitis, quia iniqui regnum dei non possidebunt? Ac si diceret: dum iniqui regnū dei non possidebunt, nolite uos ipsi iniqui fieri fraudando, & iniuriam faciēdo. Nolite errare] Hoc est, seduci, existimantes de multis, & non etiam de uno peccato puniēdos. Aut nolite errare, uosmetipsos, & alios iniquos puniantes regnum dei possidere. Et hoc aliquando fuistis] Sed nunc non estis, Nolite ergo timere de præteritis, tantum ne post baptismum criminum aliquid committatis. Molles sunt, cum quibus uirile perficitur scelus, & quorum uirilīa in pueritia castrabantur, ut semper essent imberbes, & muliebria, hoc est, mollīa corpora haberent. Hī ergo apud gentiles in honorem Matris deorum castrabātur: ut Augustinus in libro septimo de Ciuitate dei ostendit, dicens: Hīs autem amputatur uirilītas, ut nec conuertantur in fœminā, nec uiri relinquuntur. Et iterum de mollibus: Eidem Matri magnæ contra omnē uirorum, mulierumq; uerecundiam consecrati sunt, qui usque in extremum diem madidīs capillis & facie dealbata, fluentibus membris, incessu fœmineo per plateas uicosq; Carthaginis, etiam à populis; unde turpiter uiuerent, exigebant: Nihil Varro dicere uoluit, nec uispiam legisse me commemorari. Defecit interpretatio, erubuit ratio, conticuit oratio. Sed abluti estis] Scilicet per baptismum. Sed sanctificati estis] Per spiritum sanctum ac uerbum. Sed iustificati estis] In bonis operibus. In nomine domini] Id est, in confessione nominis domini. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt] Quæ de fornicatione tractat, uult materiam fornicationis, id est, gulæ intemperantiam ostendere simul atque, destruere. Licet ergo nobis manducare & bibere, sed si subiecerimus nos commestationibus, ipsum licitum perducet nos ad illicitum, hoc est, ad fornicationem; ita & de omnibus intelligendum est, quæcunq; peccata non sunt, occasiones possunt tamen dare delictorum. Sed ego sub nullius redigar potestatem] Id est, cibi & rei licitæ redigar potestate, hoc est, non mei dominabitur: non enim sic succumbam ut seruiam. Paulus cui cuncta licent, sub nullius potestate se redigit, quia semetipsum à licitis restringendo, ea quæ delectata premerent, despecta transcendit. Esca uentri] Id est, conuenit uel creata est. Sed domino] Hoc est, ad seruiendum domino, uel ut sit templum domino. Et dominus corpori] Quasi proprio templo. Deus autem suscitauit dominum Iesum] Quia caput nostrum suscitauit, & nos quoq; membra eius, si per sanctitatem fuerimus, suscitabit. Ergo debemus membra nostra sanctificare, ut in eo manere mereamur. Corpora uestra membra Christi sunt] Quia omnis ecclesia corpus est Christi, singuli autē membra, caput autem Christus est. Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Abscindens me à corpore Christi, faciam membra meretricis? Non dixit fornicatoris, ut ostenderet eum eiusdē esse criminis & nominis, cuius illa est: apud homines enim minus uidetur uiri quàm mulieris admissum: Corporis unitate per immunditiā. Erunt em̄, inquit, duo in carne una] Hæc est prima prophetia Adam. Quomodo autem cum uxore licita, sic & cum meretrice una caro efficitur, propter amorem illicitum. In carne una] Propter conjugalem connexionem, aut in generando & concipiendo filio. Fugite fornicationē] Id est, mente, & loco, ut fugit Ioseph. Omne peccatum quodcunq; fecerit homo

Molles qui.

† Hesternum.

Materia fornicationis est gula.

Admissum uiri leuius mulieris.

Gen. 2.

A homo] Nunc ostendit quantum reatum fornicatio habet, quæ illis per consuetudinem leuis uidebatur. Quid si homo seipsum occiderit: quid si ebrius & gulosus fuerit: nunquid in corpus suum non peccat? Fornicatio est, foras exire a legitimo coniugio. Omne autem peccatum potest ab uno committi, qui membrum dici potest, non tamen corpus: in fornicatione autem duo pereunt, etiam totum corpus est: grande ergo malum est, in quo duæ animæ pereunt uel moriuntur. Vult ergo grauare fornicationis causam, quæ illis per consuetudinem leuissima uidebatur. Aut in corpus suum peccat: quia hoc uicium magis uoluntatem carnis præstat, quam cætera uicia, lege Augustinum. Corpus uero templum dei est: deum ergo decet habitare in domo sua, non peccatum, nec diabolus. Quod si in uobis spiritus sanctus est, scitote quod non ad fornicationem facta sunt membra uestra, sed ad laudem dei, uel ad seruiendum deo. Non estis uestri] Qui non est suus, non debet sibi uiuere, sed illi cuius sanguine emptus est. Empti enim estis] Non auro, non argento, sed sanguine Christi. Sanguis ægrorum alijs nocet, sanguis uero Christi mundum redemit. Glorificate deum] Hoc est, agite ut glorificetur deus per opera uestra. Et portate] Spiritum scilicet sanctum, cuius superius membra uestra templum dei esse restati sumus.

Fornicatio unde.

1. Petr. 1.

C A P V T VII.

B E quibus autem scripsistis mihi] Huc usque gratis docuit, nunc ad interrogata respondet: Nunc autem incipit de coniugijs tractare, ante enim expugnauit illicita, quam de licitis loqueretur: Corinthij namque ad Paulum epistolam miserant, ut illos doceret, si post acceptam fidem licitum esset uxores dimittere, aut quomodo uxores licite haberentur. Bonum est hoc] mini mulierem non tangere] Bonum fuerat illud quod uobis in primordio prædicaui, hoc est, secundum coniugij usum non tangere mulierem, sed quoniam multos continentes huic doctrinæ loco scripsistis refragari, concedatur remedium ne fornicando moriantur. Ergo Apostoli hoc exemplo in primis uirginitas & continentia prædicanda est. Sed obijcere amatores luxuriæ solent, ut quid ergo prima dei benedictio: Crescite & multiplicamini: concessit ut terra scilicet repletur, quia iam impleta est, debemus ab incontinentiâ nos temperare. Suam] Non alienam. Vxorem] Non uxores. Similiter autem & uxor uirum, in hoc optimum legitimumque coniugium uidetur, quando hi ambo secundum Apostolum in sua uoluntate fiunt. Mulier sui corporis potestatem non habet] Scilicet ad continentiam carnis, nisi ex consensu uiri. Nolite fraudare] A debito coniugij. Ad tempus] Hoc est, specialibus alternisque diebus, aut quadragesimali tempore, uel ad tempus orationis, siue per dies purificationis. Ne tentet uos Satanas] Ne uno se subtrahente alter fornicetur, & Satanas tentandi locum inueniat. Secundum intelligentiam] Infirmis hoc indulgeo, non perfectis præcipio, qui omnes homines uelim me imitari. Si cut me ipsum] Id est, uiduum, seu castum, uirginemque, quod magis creditur. Alius quidem sic] In castitate. Alius uero sic] In matrimonio. Melius est enim nubere] Ante uotum: dicit autem melius esse nubere, in comparatione deterioris ac peioris rei, nisi culpa scilicet ad coniugium ueniant: si tamen nondum meliora deuouerunt, quam usque] uel ardore effrenatæ libidinis, uel infernali igne

Non tangere mulierem.

Suam uxorem habere.

C nali igne post fornicationem. His autem dico, qui matrimonio] Proprie loquitur ad coniunctos, ne dimitterent uxores, & alias ducerent, aut pulchras, aut diuites, sicut Iudæi faciebant. Non ego sed dominus] Qui dixit: Qui di-
 Ioan. 16. miserit uxorem sine causa, facit eam mœchari. Manere innuptam] Id est, ut non nubat alij uiro. Aut uiro reconciliari] Quia melius est, si ad uirum suum reuertatur, quàm ut alij uiro nubat. Nam cæteris] Qui uidelicet neque ambo Christiani sunt: quapropter: scilicet ut dimittatur cõiunx infidelis, ut in consequentibus Apostolus dicit, quamuis melius sit non dimittere. Attamen non licet secundum præceptum domini ut dimittatur coniunx, nisi causa fornicationis: Fornicatio est etiam ipsa infidelitas. Dicimus autem, permisit causa fornicationis uxorem dimitti: sed quia permisit, non iussit, dedit locum Apostolo monendi, ut qui uoluerit non dimittat uxorem infidelem, quia sic fortasse possit fidelis fieri. Alioqui filij uestri immundi essent] Ac si dixisset, si permitterem uirum infidelem cum filijs suis discedere à muliere fidelis, filij ipsius uiri immundi essent. Itẽ si ambo infideles essetis, necessariõ filij uos imitarentur, nunc autem forsitan fidelem imitabuntur. Nũc autem sancti sunt] Quia fideles per prædicationem suorum parentum. Item, filij uestri immundi essent, si infidelem parentem comitarentur iam non baptizati, aut si baptizati essent, ex Christianitate in paganismum transirent infidelem parentem sectãdo. Nõ ergo ab inuicem discedant. Non est enim seruituti deditus frater] Hoc est, ut seruiat, & pereat propter alterum infidelem: non enim ita ligatus est in huiusmodi causa, quasi uere illi seruire necesse sit, & propter alterum interire. In pace enim uocauit uos] Cæterum non ad dissidium sumus uocati, ultro ergo discedere non debemus. Ad id autem redit quod prædixit, ne discedendi præparetur occasio. Nisi unicuiq; sicut dominus diuisit] Nisi hoc
 Vocatiõ ob- unum scis, quod unicuique est, sicut dominus illi diuisit. Sicut uocauit de-
 temperandũ. us] Siue cũ fidelis cõiuge, siue etiã cũ infideli, siue sine uxore, siue in præputio, siue in circũcisione, siue seruus, siue liber. Ita ambulet] Hoc est, conuerset. Circuncisus aliquis uocatus est] Infert subito parabolam circuncisus, Ethnici, serui, & liberi, & sub metaphora eorum de nuptis disputat, & innuptis. Ac primum quia nonnullos hanc intelligentiam reprehensuros arbitror, interrogare libet, quæ sit consequentia, ut de maritis & uxoribus disputans repente transiret ad comparationem Iudæi & Ethnici, serui & liberi, & rursus hac disputatione finita, rediret ad uirgines, dicens. De uirginibus autem præceptũ domini non habeo] Ergo circuncisus aliquis uocatus est, id est, castus si-
 Vxorem habere instar est præputij. ne muliere, quoniam instar circuncisionis est non habere uxorem, dum mulier quasi membrum corporis est uiri, & una sunt caro. At uero uxorem habere instar præputij est: quia sicut plenitudo corporis est in præputio, ita in conjugali consortio. Non adducat præputium] Id est, uxorem, ut dixim⁹. Aliter: Non putet se superflue circuncisum, ne de hoc pœniteat: fuit em̃ necessariũ suo tẽpore. Siue hoc modo nõ adducat præputiũ, ut q̃s sine legis ceremonijs uiuat, quia cum quibusdam Apostoli permittebant opera legalia custodiri, ne subito à lege retracti scandalum paterentur. Non circundatur] Hoc est, non dimittat uxorem. Circuncisio nihil est] Id est, uirginitas, uel castitas, sine bonis operibus. Et præputium nihil est] Coniugium absq; operibus. Seruus uocatus es] Id est, coniugatus. De libertate] Id est, de continentia. Sed & si potes liber fieri] Hoc est, si potes habere dissidij occasionem, & repellere eam abs te, magis utere legitimo coniugio. Seruus coniugatus, libertus est do-
 min⁹

A mñi, quoniam enim fuit in coniugio in paganismo, tunc seruus fuit, quia non legitimo usus est coniugio: quoniam uero ad fidem Christi uocatus est, libertus domi ni est, dum legitimo coniugio utitur: Nam libertus est, liber de seruo factus. Similiter & quilibet] Id est, à coniugio seruus est Christi, quia uirgines & conjugales seruiunt Christo. Nolite fieri hominum serui] Dum scilicet Christi sanguine empti estis. De uirginibus autem præceptum non habeo] Scriptis respondet, quia illi dicebant: ubi præcepta est uirginitas: ut superfluum demonstrarēt, quod sub præcepto non est. Ita uirginitatem prætulimus, ut tamen nuptiarum ordinem seruemus: quia si dominus uirginitatem imperaret, condemnare uideretur coniugium, & seminarium hominum excideret, unde uirginitas procreata est. Quare præceptū domini de uirginibus nō habuit, quia maioris mercedis est quod non cogitur, sed offertur. Existimo enim] Hic existimo non pro dubio ponitur, sed pro certo. Propter instantem necessitatem] Id est, dolorem parturiendi, & seruitutis in matrimonio.

Quoniam bonum est homini] Duplex bonum est, & sollicitudinibus mundi carere, & uirginitatis præmiū expectare. Noli quærere solutionem] Nisi forte ex consensu illius. Solutus es ab uxore] Per continentiam, uel morte ipsius. Et si acceperis uxorem, non peccasti] Id est, ante uotum uirginitatis. Et si nupserit uirgo, nō peccabit] Id est, antequam uouerit uirginitatem, quia nuptiæ per se peccatum non habent, sed per sollicitudinem seculi sæpe peccatum incurrunt. Aliter illos dicit non peccare si nubant, quia nondum uouerunt deo castitatem, caterū qui uel in corde suo promisit, si aliud fecerit, habet damnationē: quia primā fidē irritam fecit, quod enim erat licitum, per uotum sibi fecit illicitum, sicut Ananias & Saphira. Tribulationem carnis habet] Maledicto Eux subiacentes per sollicitudinem seculi, tribulationē & tristitiam patientes. Huiusmodi] Id est, uirgines nubentes. Ego autem uobis parco] Hoc suadeo uobis, quod minus laboris, & quod plus præmiij habet. Itaq; dico fratres] Hic omnes ad continentiam hortatur. Fratres autem dicit, ut libentius audiant. Tempus bre uiatum est] Dicamus breue, etiam si non ingentis uiueremus annis, ut antiqui homines, tamen breue putā dum esset, quod haberet aliquando finem: nunc uero quod breuis sit, non tam lætitiā, quam tribulatio nuptiarum, quid accipimus uxores quas cogimur amittere? Quasi non habentes] Ille uxorem habens, sed quasi non habet, qui sic studet placere coniugi, ut tamen non displiceat creatori. Flet quoq; sed tanquam si non flet] Qui sic temporalibus damnis affligitur, ut tamen de æternis lucris semper animum consoletur. Gaudet quoq; tanquam si non gāudeat] Qui sic temporalibus bonis hilarescit, ut tamen semper perpetua tormenta consideret, & in hoc quod mentem gaudio subleuet, hanc continuo pondere prouidi timoris premat. Emit quoq; quasi non possidens] Qui & ad usum terrena præparat, & tamen cauta cogitatione præuidet, quod hæc citius derelinquat. Mundo quoq; utitur, sed quasi non utatur] Qui & necessaria cuncta exterius ad uitæ suæ ministerium redigit, & tamen hæc non sinit suæ menti dominari, sed ut subiecta foris seruiāt, & nunq; intentionē animi ad alia tendentis frangant. Aliter: Sunt qui patiuntur labores, & pressuram in præsentī quasi non paterentur: quia ista in breui spatio pertransibunt, & finientur. Sic & sequentia exponi possunt. Præterit enim figura huius mundi] Hoc seculum quasi umbra pertransit: nolite ergo de eo multum esse solliciti, ne possessionem perdatis æternam, & figuram quærentes incipiatis amittere ueritatem:

Virginitas nō est præcepta. Coniugium seminarium hominum est.

Licita quedā per uota redduntur illicita.

Breue est quod finem aliquando sortitur.

Vti quibusdā tanquam non utamur.

CAP. VIII. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

C Hic enim mundus imago futuri est, si ergo talis est imago, ipsa ueritas qualis est. Vnde si hoc tam impense diligitis, quāto magis illud impensius amare debetis? nam secundum hoc nos dimissuros quotidiana morientium exempla testantur: An forte nos solos esse credamus immortales, quasi nō simus ex hominibus generati. Item: praterit enim figura huius mundi. Si mundus transit, quo uniuersa clauduntur, imō figura & conuersatio huius mundi quasi nubes praterit, & inter cetera mundi opera, & nuptiæ prateribunt. Si enim mors finis est nuptiarum, cur necessitatem in utilitatem non uertimus? diuisa est mulier & uirgo, id est, dissimiles sunt. Vt sit sancta & corpore & spiritu] Quid prodest carnem habere uirginem, si mentem quis nupserit, ut sit fre-
 22 quens oratio; impedit enim coniugium fugitatem orationis. Si quis] Id
 22 est, pater. Turpem se uideri existimat] Turpis uidebitur, si cum ad perfectam ætatem peruenierit, neutrum deliberet, uel uirginitatem seruare, uel
 22 nubere, si nubere uolenti non permittat, & illa fuerit fornicata. Quod uult]
 22 Id est, pater uel filia faciat, id est pater non peccat, si ipsa puella nubat. Qui
 22 autem statuit in corde suo] Id est, si pater quisque disposuit. Firmus]
 22 Id est, dum consentit ei filia sua. Non habens] Id est, pater. Necessita-
 22 tem] Quia non cogitur à filia sua, ut daret eam uiro. Potestatem autem
 22 habet] Ipse pater. Sux uoluntatis] Vt faciat quod uoluerit de filia sua;
 22 Iudicauit] Præfatus pater. Aliter ut Hieronymus exponit: Si quis, hoc
 22 est, quisquis homo super uirginem, id est, carnem propriam suam, quid uult
 22 ipse homo, id est, uirginitatem an coniugium, quia liberum arbitrium habet,
 22 non peccat, quia matrimonium non est peccatum. Statuit] Id est, permanere
D in uirginitate. Non habens necessitatem, quia non cogitur à carnali uoluptate. Potestatem habet, id est, facere quod uult. Mulier uincta est legi]
 22 Nunc incipit de digamis & uiduis. Liberata est] A uinculo conjugali libera facta secundum legem post mortem uiri, si nec tunc potuerit se continere.
 22 Cui uoluerit nubat] Tantummodo Christiano, non Gentili, tantum in domino propter continentiam. Puto enim quod & ego spiritum dei habeam]
 22 Ideo sic loquitur, quasi dubie, ne iactanter de se loqui uideatur. Spiritum dei habeo]
 22 Hoc est, nolite contemnere, quia non ex me hoc ipsum est quod dico, sed spiritus dei est, qui loquitur in me, quem contemni non expedit.

Virgo cuiusq;
 caro est.

C A P V T VIII.

I D his autem quæ idolis immolantur] Subaudiis dico, de quibus scripsistis mihi. Hic autem Paulus scriptis Corinthiorum respondet, quia illi Epistolam scripserunt ad eum, ut scirent quid facerent: Nam alij eorum in templis idolorum idolothyta manducabant, ut contemnerent idolum: Quidam uero qui erant infirmi in fide & conscientia, non audebant manducare, & contristabantur ualde alios uidentes coram se manducare, qui dicebant: quia omnis creatura bona sit, & nihil sit idolum, & hac imagine magis quam ratione ueritatis errabant. Idolothytum, id est, idolum occisum, uel immolatum. *o/w* græce, occido. Itaque solas carnes immolatas hoc nomine significabant. Scimus quia omnes scientiam habemus] Hoc est, non plus illi sciunt qui inflati sunt, quam uos. Scimus] Id est

Idolothytum
 quid sit.

- A** Id est, quod nihil sit idolum. Scientia autem sine charitate inflat per superbiam. *Que scientia inflat.*
 Illa scientia inflat, quæ ex sensu proprio & humano descendit, & quæ conie-
 cturis magis utitur quàm exemplis. Charitas uero ædificat] Quia non
 querit quæ sua sunt, sed quæ ædificant fratres. Illius ergo charitas ædificat qui
 dicit: Licet me non impediat manducare idolothyta, tamen propter idolum,
 ne alijs displiceat, non manducabo. Quod si quis se existimat scire aliquid,
 nondum cognouit] Hoc est, si quis sibi uideatur sapiens, & si quem inflat sci-
 entia. Quemadmodum oporteat eum scire] Id est, sine elatione cum humi-
 litate, & charitate. Si quis autem diligit deum] Ille diligit deum, qui adiffi-
 cat fratres. Hic cognitus est ab eo] Hic diligitur à deo, ut est illud: Nouit
 dominus qui sunt eius. De escis autem, quæ idolis immolantur scimus] *2. Timot. 2.*
 Nunc repetit quod superius dixerat, & quid sit euidentius ostendit.
 Quia nihil est idolum] Siue in cælo, id est, Angeli: aut sydera cæli, ut Sa-
 turnus: siue in terra, ut idola. Sed non in omnibus est scientia] Non omnes
 sciunt quod propter contemptum idoli hoc facitis, sed putant uos propter ue-
 rationem hoc facere. In conscientia usque adhuc idoli, quasi idolothytum
 manducant] Adhuc si habent in conscientia idolothytum, quomodo anteq-
 uam crederent manducabant. Et conscientia ipsius, cum sit infirma, coinquina-
 tur] Declinando ad idololatriam per malum exemplum uestrum, aut putan-
 do aliquid religionis esse in uestendis idolothytis. Esca autem nos non com-
 mendat deo] Sed charitas ædificans fratres. Qui habet scientiam in idolo] *Scientia habe-
 re in idolo.*
 Hoc est, quod idolum nihil sit, & quod munda sit omnis uisibilis creatura,
 nonne conscientia eius id putabit, quod idolis immolare sit licitum?
 Aedificabitur] Corroborabitur, suscitabitur. Et peribit infirmus] Dum
 contra fidem & conscientiam manducat: Omne autem quod ex fide non est
 peccatum est. In tua conscientia] Quia firmiter credis idolum non esse.
 Percutientes conscientiam eorum infirmam] Nondum ualidam in fide
 Christi. Non manducabo carnem in æternum] Dat exemplum de se, sed
 tamen quod licitum erat non facit, ne alijs offendiculum faceret.

CAPVT IX.

- Non sum liber?] Liber sum omnia uisibilia manducare, dum *Libertas non
 est scandalis
 aliorum co-
 hercetur.*
 Apostolis dicitur: Manducate quæ apud illos sunt. Non
 sum Apostolus?] Ita legendum est: Nunquid non sum A-
 postolus? Suum illis exemplum replicat, quod cum habuisset
 omnia in potestate, noluerit facere quod illi licebat, propter
 aliorum salutem. Opus meum] Id est, apostolatus mei opus.
 Et si alijs non sum Apostolus] Id est Iudæis, ad quos non sum missus, siue
 cæteris gentibus præter uos. Nam signaculum] Indicium Apostolatus est,
 quod uos per me credidistis, signis & uirtutibus prouocati. Mea defensio]
 Mea defensio apud illos qui dicent: qualis est Paulus, utrum Apostolus est, an
 non? Hic respondebitur quod Paulus Apostolus sit Corinthiorum. Nunquid
 non habemus] Ego & Barnabas? Potestatem] Nobis à deo concessam.
 Manducandi] De uestris: ut dignus est operarius mercede sua. Mulieres]
 In Græco sorores, non mulieres legitur. Circuducendi] Per prouincias ad
 ministrandum. Sicut & cæteri Apostoli] Nonnullos contemnit, sed su-
 um dat exemplum: illi enim fidelioribus prædicabant, & apud Iudæos antiqua
 o ; consuetudo

C Consuetudo erat, ut necessaria doctoribus à discipulis præberentur, quod gen-
 tes adhuc rudes poterat scandalizare. Quis plantat unquam?] Per com-
 parationem uineæ & gregis, populum uult intelligi, sicut scriptum est: Vi-
 Psal. 79. neam de Aegypto transtulisti. Et: Dabo uobis pastores secundum cor meum.
 Hierem. 3. Non alligabis os] Hoc est, non fraudes doctorem cibo & uestimento.
 Deut. 25. Boui trituranti] Id est, doctori, triticum uirtutum à palea uitiorum separan-
 ti. Quoniam in spe] Debet fructum laboris sperare. Qui arat] Id est, præ-
 dicat. Si alij potestatis uestræ participes sunt] Pseudoapostoli, qui nihil uti-
 litatis præstiterant. Ne quod offendiculum demus Euangelio Christi] Ne
 per nos pseudoapostolis occasio cupiditatis detur, aut ne alij dicant, quod cau-
 sa auaritiæ prædicemus Euangelium Christi. In sacrario] In templo, uel in ta-
 bernaculo. Quæ de sacrario sunt edunt] Quia quæ offerebant filij Israël ad
 templum, hi qui in templo erant manducabāt. Et qui altario deseruiunt] Id
 est, Sacerdotes & Leuitæ. Gloriam meam] Præmium quo gloriatus sum,
 non comedere de Euangelio. Euacuet] Si necessaria ministret. Si enim
 euangelizauero, non est mihi gloria] Hoc est, si euangelizauero ut ista fiant
 in me, id est, si propterea euangelizauero, ut ad illa perueniam, & finem Euan-
 gelij in cibo, & potu, & uestimento locauero. Sed quare non est gloria?
 Neceffitas enim mihi, inquit, incumbit] Id est, ut ideo euangelizem. Væ
 enim mihi, inquit, si non euangelizauero] Sed quomodo debet euangeliza-
 re? scilicet ut in ipso Euangelio, & in regno dei ponat mercedem; ita enim po-
 test non coactus euangelizare, sed uolens. Si enim, inquit, uolens hoc facio,
 mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est] Id est, si co-
 ctus inopia earum rerum, quæ temporalis uitæ sunt, necessariò prædico Euan-
 gelium, alij per me habent mercedem Euangelij, qui Euangelium ipsum me
 prædicante diligunt; ego autem non habeo, qui non ipsum Euangelium dili-
 go, sed eius pretium in illis temporibus constitutum, quod nefas est fieri, ut
 non tanquam filius ministret quisque Euangelium, sed tanquam seruus, cui
 dispensatio credita est, ut tanquam alienum eroget, nihil inde ipse capiat præ-
 ter cibaria, quæ de participatione sustentaculū miseræ seruitutis dantur extrin-
 secus. Quanquam alio loco & dispensatorem se dicat. Potest enim & seruus
 in filiorum numerum adoptatus, eam rem, in qua cohæredis sortem meruit,
 fideliter dispensare participibus suis. Sed nunc ubi ait: dispensatio mihi credi-
 ta est, talem dispensationem intelligi uoluit, qui alienum dispensat, unde ipse
 nihil accipiat. Ut non abutar potestate mea] Siue, ne utar potestate qui
 accepi uiuere de fructu Euangelij, siue dum uoluerò accipere, uilem faciam
 potestatem meam, cum propter uentrem docere existimor. Nam cum li-
 ber essem] Id est, licita edendo propter doctrinam. Ab omnibus] Id est,
 necessitatibus. Omnium me seruum feci] Omnibus compassus sum.
 Et factus sum ludæis ludæus] Circumcidendo scilicet Timotheum, quod
 tempore gratiæ sciebat esse superfluum. Tanquæ sub lege essem] Id est, caput
 radendo, & purificando se in tēplo. Tanquæ sine lege essem] Quia non tam le-
 galibus doctrinis quàm rationabilibus argumentis illos ad fidei credulitatem
 prouocabā, sicut dicit in actib⁹ Apostolorū: Circuui aras uestras, et inueni arā
 in quo scriptū erat, ignoto deo. Cū quæ de eorū superstitione sermonē fuisset or-
 ditus, tanquam & ipse sine lege esset, sub occasione prophani illius tituli fidem
 Christi intulit, dicens: quod ignorantés uos colitis, hoc ego annuntio uobis.
 Et post pauca, uelut si diuinæ legis penitus esset ignarus, gentilis poetæ uersum
 potius

Præcones uer-
 bi Christi non
 querant escā.

Væ nisi euan-
 gelizauero.

Dispensationē
 creditam esse
 alicui.

Legalia quæ-
 dam impleuit
 Paulus.

Act. 17.

A potius quàm Moyſi aut Chriſti maluit proferre ſententiã: Et ſicut quidam, in
 „ quiens, ueſtrorũ poëtarum dixit: Ipſius enim genus ſumus. Factus ſum in
 firmis infirmus] Dicens de matrimonio, reuertitur in idipſum, & ſic propter
 „ infirmos olera mãducaui, cum poſſim ſecurus carnibus ueſci. Omnia omni-
 „ bus factus ſum] Ac ſi diceret: ut in breui comprehendã quod per partes dixi,
 omnia omnibus factus ſum, non mentientis aſtutia, ſed compatiẽtis affectu:
 Id eſt, non omnia mala hominum fallaciter agendo, ſed aliorum malis tanquã
 ſi ſua eſſent, miſericordẽ medicinã procurando, hæc alijs faciens quæ ſibi ab a-
 „ lijs fieri uellet, ſi hoc illi opus eſſet. Ut particeps eius] Id eſt, mercedis eius
 „ efficiar. Nescitis quod hi qui in ſtadio currunt] Stadium, eſt octaua pars mi-
 „ liarij, CXXV. paſſus habens: Paſſus uero quinq; habet pedes. Hic autem ſta-
 dio curſum iuſtitia; uel fidei comparauit. Brauium, eſt lamina argentea ad pal-
 „ mæ menſuram, quæ à rege militibus datur; & eſt ſermo Græcus. Sic currite]
 Per uiam mandatorũ in abſtinentia, cæterisq; uirtutibus, ſicut in theatro qui-
 „ dem omnes currunt, ſed unus accipit palmam. Curramus credendo, ſperãdo,
 „ deſiderando, corpus caſtigando. Ut comprehendatis] Coronã uitæ æternæ,
 „ de qua ipſe dicit: Reſoſita eſt mihi corona iuſtitia. Non quaſi in incertum]
 Non enim in incertũ currit, qui ad cœleſtẽ Hieroſolymã feſtinat. Incertum ue-
 „ ro eſt, qui in ſtadio currunt, utrum percipiãt palmã, an non. Non quaſi aëra
 cædens] Hoc eſt, non inania conſectans, ſicut qui in agone contendit, aërem
 uerberat telis.

Paulus poëta-
rum teſtimo-
nijs uſus.

Omnia omnia
bus fieri.

Stadium octa-
ua pars mi-
liarij.

Brauium.

Agon Chriſtia-
norum.

C A P V T X.

B Olo enim uos ignorare fratres] Hic comparat duas plebes, ue-
 teris uidelicet & noui teſtamenti, & exemplo prioris terret ſe-
 „ cundũ populũ. Quod patres noſtri omnes ſub nube fuerũt] Patres ſub nu-
 „ Ideo hoc dicit, ne quis cõfidat in eo ſolo quod baptizatus eſt,
 be fuiſſe.
 „ aut in eſca ſpiritali, aut potu, & putet ſibi deũ parcere, ſi crimi-
 noſum aliquid commiſerit. Aliter, patrium promittit exemplũ
 tunc iſta merito profutura, ſi præcepta ſeruarent. Sicut em̃ de Aegypto à ſerui-
 tute Pharaonis Iſraël liberatus eſt, ſub nube et in Moyſe baptizatus eſt, ac in de-
 fertũ uenit, ſic nos à tenebris peccatorũ liberati à ſeruitute uenimus, atq; ſub nu-
 „ be, hoc eſt, diuino auxilio ſumus. Et omnes in Moyſe] Id eſt, in merito & po-
 „ teſtate Moyſi, myſtice in Chriſto. Baptizati ſunt in nube] Baptizati ſunt fi-
 „ guraliter, quia nubes propriũ humorẽ portabat: myſtice in nube, id eſt, in ſpiri-
 „ tu ſancto. Et in mari] Myſtice, in baptiſmo. Eſcã ſpiritalẽ] Ideo manna
 ſpiritalis cibus dicitur, quia ſpiritaliter per angelos miniſtratũ fuit: Vt, Panẽ
 „ angelorũ manducauit homo. Siue quia figurauit ſpiritalia, id eſt, corpus Chri-
 „ ſti: Similiter & potus dicitur ſpiritalis. Bibebant autẽ de ſpiritali cõſequẽte
 „ eos petra] Quia Chriſtus poſtmodũ ſecutus, cuius figurã tunc petra gerebat:
 idcirco dixit, conſequente eos petra. Alij putant, q; fluuius ſecutus ſit eos per
 „ deſertũ. Sicut illi cõcupierũt] Carnẽ, ut: adhuc eſca eorũ erat in ore ipſorũ. Exod. 32.
 „ Et ſurrexerunt ludere] Id eſt, uitulum adorare. Et ceciderunt] Per An-
 „ gelũ hoc factũ eſt. Neq; tentemus dominũ] Dicẽtes: Nunquid poteſt deus
 „ parare menſam in deſerto? Et à ſerpẽtibus perierũt] Propter quos æneus ſer-
 „ pens factus eſt. Neq; murmuraueritis] In tribulationibus pro Chriſto. Ab
 „ exterminatore] Id eſt, ab angelo percutiente eos in extremis caſtris per ignẽ,
 cui plagæ ſuccurrit Aaron cum turribulo offerens pro eis. Ad correctio-
 nem noſtram

Patres ſub nu-
be fuiſſe.

Spiritalis
cibus.

Exod. 32.

Num. 25.

Num. 21.

Hierem. 8.

C nem nostram] Si enim paruulis adhuc & rudibus non peperit, quanto magis nobis, qui legem perfectionis accepimus non parceret, si talia fecerimus?

» In quos finis seculorum deuenit] Id est, in quos tota perfectio temporum cadit, uel qui sumus in fine seculi. Itaque qui se existimat stare] Id est, forti conscientia manducando idolothyta; nunc incipit reuerti ad superiora. Videat ne cadat] Offendendo infirmum. Tentatio uos non adprehendit, nisi humana] Id est, quæ per fragilitatem, & inscientiam fit, & non ex consilio & perseverantia: humanum est enim peccare, diabolicum est perseverare. Aliter: tentatio uos non apprehendit nisi humana. Dicitur nobis pugnam carnalis non sustinentibus per beatum Apostolum, cum his, inter quos fornicatio nominatur; tentatio uos non apprehendit nisi humana; non enim meremur mentis robore conquisito grauiores pugnas nequitiarum cœlestium experiri, qui carnem fragilem resistentem spiritui nostro subiugare non quimus. Quod Apostoli testimonium non intelligentes quidam, posuerunt pro indicatio optatum modum, Id est, tentatio uos non apprehendat nisi humana, quod ab ipso dici manifestum est, non optantis, sed pronuntiantis, uel exprobrantis affectu.

» Fidelis autem deus est] Qui se pollicitus est sui nominis causa in tribulationibus adfuturum, ut ibi: Multæ tribulationes iustorum, & de omnibus his liberauit eos dominus. Sed faciet cum tentatione etiam prouentum] Illud faciet prouenire, quod possitis sustinere. Fugite ab idolorum cultura] Non uescendo idolothytis. Quasi prudentibus loquor] Suadet ut prudentibus, quo libentius audiatur. Nonne comunicatio est sanguinis Christi? Sicut ipse ait: Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. Quasi dixisset: Sicut e contrario calix idolorum dæmonum comunicatio, ita & panis idolothyti dæmonum participatio esse monstratur.

D Quoniam unus panis] Sicut enim panis ex multis granis copulatur, sic nos ex multis gentibus, fidelibusque in unum corpus Christi congregamur.

Vnum panem esse nos. Vnum corpus multi sumus] Si cum idololatriis de uno pane comedimus, unum cum illis corpus efficimur. Videte Israël secundum carnem] Id est hospitalis Israël, carnalis Israël, carnales hostias offerebat, spiritualis spiritualia sacrificia offert Christo. Nonne qui edunt hostias, sicut illi edentes hostias, participes fiebant diuini altaris, ita isti similiter idolorum? Quid ergo dico? Præuenit, ne quis diceret: Ergo dicis uim aliquam habere idolum, uel posse pollueri: non, inquit, idolum insensibile polluit, sed dæmones qui templis præsidet, ad homines defraudandos, & suo seruitio mancipandos. An æmulamur dominum? Nunquid non irritamus eum ad zelum contra nos, & ad iracundiam prouocamus hoc facientes. Nunquid fortiores illo sumus? Hoc est, nunquid possumus furorem eius sustinere pro hoc malo quod facimus? Aliter, an æmulamur dominum? id est, nunquid exemplum domini habemus, qui conuersatus in carne, nunquid comedit idolothyta? Nunquid fortiores illo sumus fide & scientia, ut faciamus quod dominus ipse non fecit, nec manducauit, quasi diligentiores deo essemus? Omnia mihi licent] Id est, omnia quæ lege non prohibentur, licent: quia per se non habent peccatum, sed non semper expediunt: quia occasionem nonnunquam generant delinquendi, uel offendendi fratres. Omne autem quod expedit licet, non omne quod licet expedit.

Manducare omne quod in macello uenditur. Omne quod in macello uenit manducate] Si uultis manducare carnes, saltim de macello comportate, tantum ne in idoli comedatis, & nolite interrogare, utrum immolata sint, ne cognoscentes uos omnia, immolata esse respondeant, & non

A & non possitis propter conscientiam manducare. Domini est terra, & pleni-
 » tudo eius] Sed domini sunt munda omnia simpliciter utentib⁹, & plenitudo
 » eius, id est, omnia quæ in terra sunt. Et ibitis] Non dixit, ite: quia tunc de-
 » bet Christianus ire ad infidelem, si nouit esse profectum, id est, si scit posse eū
 » lucrari. Nolite manducare] Ne quis putet illa uos quasi sancta comedere.
 » Propter eum] Infidelē. Non tuam] Qui fortis es. Sed alterius] Infir-
 » mi, ne uel uos blasphemet, uel ipse idolis immolata comedat. Ut quid enim
 » libertas mea iudicatur ab aliena conscientia?] Omnia licent, hoc est, ad quē
 » profectum utar libertate mea, ut me alius reprehendat? Ab infideli conscien-
 » tia] Id est, uituperantis. Iudicetur] Id est, blasphemetur: Si enim idola
 » detestamur, quare idolothytis uescimur? Si ergo gratiæ participo, nō ideo
 » sub gratia sumus, ut libertatis specie occasionem demus infidelibus blasphe-
 » mandī. Quid adhuc blasphemor?] Id est, irritando contra me blasphemiam,
 » non me oportet blasphemiam præbere de beneficijs dei. Pro eo quod gratias
 » ago] Id est, manduco idolothyta cum gratiarum actione. Omnia in gloriam
 » dei facite] Hoc est, nihil faciatis, nisi in quo glorificetur deus. Sine offensi-
 » one estote] Quia & Iudæi tanquam dei idololatri scandalum patientes cre-
 » dere non audebant: Gentes uero cum in colendis idolis infirmabantur, &
 » Christiani tali destruebantur exemplo. Sicut & ego omnibus placeo per o-
 » mnia] Cur alibi dicit: Si hominibus placerem, seruus Christi non essem? Pla-
 » cet ergo Paulus, & non placet: placet exhibendo pietatem: & non placet, quo-
 » niā nulli cōsentit in malis. Quid mihi utile est] Id est, carnalibus cōmodis.

Psal. 113.
Quando præ-
dicandum sit
infidelibus.

Gal. 1.

CAPVT XI.

B Mitatores mei estote] Sine offensione estote, sicut & ego
 » sum. Laudo autē uos] Quid est quod subito laudat, quos
 » ante uituperauit: Idem ubi legis præcepta non habet, blandi-
 » mentis prouocat ad rationem. Aut prophetans uelato ca-
 » pite] Id est, futura prædicans: ideo autem non uelato capite
 » uir præcipitur orare, quia nulla potestas mulieris debet esse
 » super uirum. Mulier uero uelato capite] Dum illa sub potestate uiri est.
 » Deturpat caput suum] Notat consuetudinem Corinthiorum, qua mulie-
 » res eorum in tecto capite ad ecclesias ueniebant, gloriantes in crinibus, quod
 » non solum inhonestum erat, sed etiam concupiscentiæ fomenta præstabat ui-
 » dentibus, & uiri comam nutritrent indifferenter, & uesciebantur in templis, &
 » inflati sapientia seculari, resurrectionem carnis negarent. Quoniam imago
 » est, & gloria dei] Ergo sicut inter imaginem, & eum cuius imago est, nullū
 » uelamen interponitur: ita uir non debet uelamen habere, quia nulla creatura
 » inter ipsum & deum interposita est, si generaliter ad naturalem uiri gloriam
 » respexeris. Sed mulier propter uirum] Id est, adiutorium uiri, ut: Faciamus
 » ei adiutorium simile sibi. Propter Angelos] Id est, sacerdotes, uel ministros
 » altaris, uel omnem clerum, qui dei præcepta annūtiat, sicut scriptum est: Quia
 » angelus domini exercituum est, ne uidelicet carnali concupiscentia eorum im-
 » pediantur sensus: siue propter honorem Angelorū, qui ecclesiæ assistere per-
 » hibentur. Item Hieronymus in expositione Ezechielis: Cum q̄p̄ ingredientur
 » portas atrij in interioribus, Cidares lineas habent super capita sua. Si uirorum
 » est, secundum Apostolum non operire caput, uidetur esse contrarium quomo-
 » do nunc

Prophetare
uelato capite.

Angeli.

p do nunc

C do nunc sacerdotes capite tenus, uel cidare operi uidentur. Sed si legamus diligentius, ex prioribus soluentur praesentia: Supra enim dicitur, quando ministrant in portis atrij interioribus & intrinsecus: si enim ingrediamur ad sancta, & stemus in conspectu domini, capita nostra operire debemus: quia non iustificabit in conspectu tuo omnis uiuens. Denique & foeminalibus utimur intrinsecus, ne ulla in conspectu domini polluta conscientiae & operis nuptialis turpitude appareat. Veruntamen neque uir sine muliere, neque mulier sine uiro in domino] Consolatur eas, ne nimium mulieres grauasse uideatur, & dicit, quod nec alterum tantum deus elegit, ut alterum reprobarer: quia non pro uno, sed pro utroque sexu Christus passus est. In domino] Id est, in fide & unitate domini. Aliter: Nec uir sine muliere, nec mulier sine uiro nasci potest, & hoc in domino, id est, in potestate domini. Vos ipsi iudicate] In ipsorum iudicio ponit, ut ex sua conscientia conuincantur. Ignominia est illi] Comam uidelicet nutrire ad similitudinem mulieris, licet Nazaraei, ut comam nutrirer, ex dei precepto deuotissime faciebant. Si quis autem uidetur contentiosus esse] Praeuenit illos, ne quis diceret, ubi hoc scriptum est: uel ne alijs argumentis huic rationi resisterent, ac si diceret: Nos diximus quae nobis honesta uidebantur & iusta: si quis autem nolens ad quiescere ueritati, quaerit quid respondeat, sciat se responsione indignum, qui magis contendere paratus est, quam doceri. Talem consuetudinem] Siue contendendi, siue talia faciendi. Hoc autem praecipiens] Id est, qui primus hortatur de ordine uirorum & mulierum. Non laudo] De consequenti causam dicit. Sed in deterius conuenitis] Hic enim tria principalia peccata in eis reprehendit, ut in sequentibus demonstrat, quod cibum corporalem in ecclesia sumebant, quod ante communionem corporis Christi ipso cibo uescebantur, quod nihil pauperibus dabant, & quod contentiosi erant. Oportet enim haereses esse] Non quod haereses deo placeant, sed quod per eas fideles exercentur, ut qui deo noti sunt, hominibus manifestentur: Vnde enim gubernator laudabitur, si nauis in portu, uel in tranquillitate consistat: Vt & qui probati sunt] Siue doctores in resistendo, siue fideles in permanendo. Suam coenam praesumit] Quia ante sacrificium edebant, & pauperibus nihil afferebant, neque impertiebant. Apud Corinthios quondam, ut alij asserunt, praua inualuit consuetudo, ecclesias passim dehonestare conuiujs, in quibus uescebantur ante dominicam oblationem, quam coenam noctibus adoriebant, cumque diuites ebrii ad Eucharistiam uenirent, uexabantur inopes fame. Mos uero iste, ut referunt, de gentili adhuc superstitione ueniebat, unde etiam in quibusdam locis per Aegypti, uel Syriae loca, die sabbati nocte post coenam dicitur ad ecclesiam conueniri. Aut ecclesiam dei contempnitis] Facientes eam triclinium epularum. Accepit panem] Id est, in conuiuium, ut uos facitis: Hinc iam de sacramentis quasi oblitos commemorat, quam magnum sit huius mysterij sacramentum. Hoc facite, & dixit, accipite, hoc est corpus meum] Quasi dixisset Paulus: Cauete ne illud corpus indigne comedatis, dum corpus Christi est: Indigne hoc comedetis, si pauperes confundatis, sique escam aliquam ante spiritualem & dominicam coenam sumatis. Hoc facite in meam commemorationem] Suam memoriam nobis reliquit, quemadmodum si quis peregre proficiscens, aliquod pinguis ei quem diligit derelinquat, ut quotienscunque illud uiderit, possit eius beneficia & amicitias recordari, quonia illi si perfecte dilexit, sine ingenti desiderio & fletu illud non potest uidere. Hic est calix noui testamenti] Quia uetus

Nazaraei comam nutrirerunt.

Oportet haereses esse.

Post coenam ad ecclesiam conuenire Aegyptiorum est.

Memoria Christi.

A **U**etus hoc per sanguinem brutorum animalium portendebatur. Ideo autem *Calix noui testamenti.*
 calix testamenti uocatur, quia testatus est, post paululum passionem futuram,
 „ & nunc testificatur factam. In meo sanguine] Vetus & nouum per sangui
 „ nem dedicatur, quia sine morte firmum esse non potest testamentum, secun
 „ dum Epistolam ad Hebræos. Reus erit corporis & sanguinis domini] *Heb. 9.*
 „ si illum occiderit, ut Iudæi, qui tanti mysterij sacramentum pro uili despexerunt.
 „ Probet autem] Id est, mundet: nam si in linteum, uel in uas sordidum ne
 „ mo illud mittere audet, quanto magis in cor pollutum? Non dijudicans cor
 „ pus domini] Id est, non discernens ipsum à cibo communi. Ideo inter uos *Dijudicare*
 „ multi infirmi] Id est, dolore totius corporis. Et ægri] Id est, imbecilles qui *corp. domini.*
 „ busdam membris, ut cæci & claudi: Erat igitur præfens correptio & nunc est,
 „ & multi talia patiuntur, sed putamus consuetudinem esse potius, quam culpã.
 „ Tribus sanè causis infirmitates adueniunt corporales: Aut ex têtatione, sicut *Morbi unde*
 „ Iob & Tobia: Aut ex peccato, sicut Assa regi, qui dolore pedum a grotã mor *accidant.*
 „ tuus est, quem ei dominus immisit, quia amicitiam Benadab regis Syriæ habe
 „ bat; Aut ex aliqua intemperantia, ut Timotheo, & his qui iubentur medicum
 „ honorare. Huic tantũ causã humana potest succurrere medicina. Dum au
 „ tem iudicamur à domino] Id est, per aliquam præsentem infirmitatem corri
 „ pimur, Correptio paternæ pietatis est, ut poeniteamus, ne cum infidelibus mũ
 „ di damnemur. Inuicem expectate] Id est, usquequo sacrificium accipiatís.
 „ In iudicium] Id est, in uindictam. Cætera uero] Id est, de ipsius myste
 „ rij sacramentis.

C A P V T XII.

B **D**E spiritualibus autem] Nunc de diuisionibus gratiarum
 „ prædicat, & de uolentibus nouis loqui linguis. Ad simula
 „ chramuta] Hoc dicit, ut cognoscant, qui ante misericordiã
 „ illius fuerunt, muta adorando idola; & ut sciant, quanta mune
 „ ra illis per spiritum sanctum collata sunt. Prout ducebami
 „ ni] Id est, à magistris & aruspicibus & Philosophis. Nemo
 „ in spiritu dicit anathema Iesu] Quia fortasse alij per spiritum diaboli dix
 „ erunt anathema Iesu, quasi dixisset, si aliquis dixerit anathema Iesum, non spi
 „ ritu dei, sed spiritu diabolico loquitur. Anathema, perditio, detestatio inter *Anathema.*
 „ pretatur. Iesum tamen in spiritu dei loquitur, quamdiu Paganus est. Et *Dicta pro*
 „ nemo potest dicere dominum Iesum] Id est, corde, ore, opere. Mos est *factis.*
 „ scripturarum dicta pro factis ponere; ergo dicere, inuocare est, uel credere
 „ dominum Iesum, hoc est, ut ipse sit seruus domini Iesu, ac dominus eius
 „ Iesus. Nisi in spiritu sancto] Id est, in dono spiritus sancti; Vnde sta
 „ tim differit, quibus & quot donis Iesum quisque fateatur, dicens: Diui
 „ siones autem gratiarum sunt, idem autem spiritus] Ne tot putarentur *Gratis.*
 „ spiritus, quot sunt dona. Gratiarum uocabulum, spiritui gratis inspiranti
 „ omnia dona conuenit. Et diuisiones ministracionum sunt, idem autem
 „ dominus] Dominus, qui seruis suis diuersas ministraciones, & ecclesiasti
 „ ca officia largitur. Et diuisiones operationum sunt, idem uero deus, qui
 „ operatur omnia in omnibus] Id est, insignium uirtutum ac miraculorum
 „ deo nomen competit, qui potentialiter hæc per suos electissimos operatur.
 „ Hæc itaque tria nomina, id est, spiritus, & dominus, & deus, spiritui sancto
 „ p 2 conueniunt,

CAP. XII. SEDVLI HYBER. IN EPIST.

C conueniunt, qui gratis & non merito cuncta spirando ac seruus ministrat, & potentialiter quasi deus perficit. Manifestatio spiritus] Vnumquodque donum, per quod se manifestat. Ad utilitatem] Non ad inanem gloriam, ut uultis uarijs loqui linguis, sed ad utilitatem incredulorum & infidelium. Sermo sapientiae] Sapientia pertinet ad intellectum aeternorum. Scientia. Scientia uero, ad ea quae sensibus corporis exprimuntur. Gratia curatio] Ut quis curet aegros. Operatio uirtutum] Opus uirtutum est, daemones eicere, uel mortuos suscitare. Alij discretio spirituum] Ut quisque sciat, quod spiritus suggerit aliquid agendum esse, uel non. Alij interpretatio sermonum] Hoc est, ex alia in aliam linguam, aut difficultium sermonum explanatio. Operatur unus atque idem spiritus] Potest unus esse, licet diuersus, ut unus mihi illam rem heri donauit, uel ministravit, & unus hodie: nam talis locutio etiam de diuersis personis potest conuenienter intelligi, sed ne diuersus spiritus aliqua successione temporis, uel sui mutatione intelligeretur, signanter ab Apostolo hoc additum est. Atque idem spiritus] Ne quia diuersa sunt dona, diuersus spiritus ac uarius putaretur. Sed unus & idem semper sine ulla mutabilitate cum patre & filio manens prout uult, non ait, ut homines merentur, quia dona diuersa & indignis tribuuntur, ut est illud: Nonne in tuo nomine daemonia eiecimus? Et sicut alibi scriptum est: Spiritus ubi uult spirat. Sicut enim corpus unum est] Per comparationem corporis ostendit, non naturam membrorum, sed officia esse diuersa, & neminem curare debere cuius sit officij, dum omnes eodem spiritu animentur. Et omnes unum spiritum potauerunt] Id est, doctrinam spiritus, quam Christus fluminibus aquae comparauit, dicens: Qui credit in me, flumina de uentre eius fluent aquae uivae. Ita & Christus] Notandum quod tota ecclesia cum suo capite Christus appellatur: nam ut corpus non est unum membrum, ita non potest totum corpus unum officium agere, hoc est, ut totum corpus uel uideat, uel audiat, sed unumquodque membrum suum officium habet. Si dixerit pes, quoniam non sum manus, non sum de corpore] Pes ecclesiae dici solet, qui ad intercedendum egreditur. Manus ille, qui operatur. Os ille, qui docet, uel qui loquitur linguis. Num ideo non est de corpore?] Decebat enim non esse de corpore ecclesiae, qui hanc, quam alij acceperant, gratiam non habebant. Si totum corpus oculus] Hoc est, si omnes doctores sunt. Vbi auditus?] Id est, ubi sunt auditores? Si totum auditus] Si omnes sunt auditores. Vbi odoratus?] Hoc est, quis erit boni odoris, malitiae discretor? Nunc autem posuit deus membra] Id est, in prima conditione hominis. Non potest oculus] Id est, uir theoricæ uitæ. Dicere manui] Homini actualis uitæ. Ideo inuicem indigemus, ut magis ac magis charitas confirmetur: Nam si unus omnia haberet, aduersus ceteros inflaretur. Infirmiora membra] Venter, & cetera intestina. Necessaria] Id est, dum uitam corporis custodiunt. Itaque membra, quae spernit in ecclesia, maioris utilitatis approbantur, si in corpore sine manibus pedibusque uiuunt, sine intestino omnino non uiuunt. Abundantiorē circumdamus honorem] Dum cautius uestimentis & diligentius custodiuntur. Quae autem honesta sunt] Id est, quae per se pulchra sunt, ut caput & manus. Ei cui deest] Id est, honestas. Abundantiorē honorem tribuit] Hoc est, minoribus ecclesiae membris maiora dona concedens, ut qui honore minor erat, gratia abundet. Si dixerit auris] Id est, sapiens auditor.

- A auditor. Oculus] Doctor, quiq[ue] futura prouidet. Vt non sint schisma-
 ta in corpore] Id est, ut pro inuicem solliciti simus, dum altero indigeamus.
 » Sive lætatur] Incolumitate. Congaudent omnia membra] Vt Sallustius *Sallustij dictū.*
 » us ait: Corde lætante uultus floret. Vos autem estis corpus Christi] Nunc
 » physicam similitudinem mystice explanat. Secundo Prophetas] Noui tes-
 » tamenti, ut fuit Achab, & filij Philippi. Deinde uirtutes] Facientes maiora
 » signa, ut mortuos suscitare. Gratias curationum] Vt leprosos mundare.
 » Opitulationes] Id est, elemosynæ erga pauperes. Gubernationes] Ec-
 » clesiarum dei. Nunquid omnes Apostoli?] Sicut nec totum corpus oculus
 » est. Quod enim in singulis hominibus uniuersa dona spiritus sancti esse non
 » possunt, non spiritus sancti, sed hominis infirmitati deputandum est.
 » Aemulamini] Id est, imitemini. Charismata meliora] Id est, dona me-
 » liora, quàm loqui linguis. Et adhuc excellentiorem uiam uobis demon-
 » stro] Id est charitatem, per quam peruenitur ad deum.

CAPVT XIII.

- » linguis hominum loquar & Angelorū] Id est, non solum *CHARI-*
 » omniū linguis, sed etiam si quæ Angelorū linguæ. Et noue *TATIS*
 » rim mysteria omnia] Id est, notitiā omniū secretorum, hic & *præconium.*
 » futuro. Et omnem scientiā] Id est, ueteris & noui testamen-
 » ti. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates me-
 » as] Hoc est, si non propter deum, sed propter gloriam huma-
 » nam. Et tradidero corpus meum ita ut ardeam] Id est, in martyriū, si in ipso
 B martyrio aduersus fratrem retineam iram; contemnens eum, qui iussit nos ma-
 litiam proximi obliuisci, & in ipsa etiam morte præuaricator existens.
 » Charitas patiens est] Quia multa mala æquanimitè tolerat. Benigna]
 » Etiam inimicis. Charitas non æmulatur] Bona alterius. Non agit per-
 » peram] Id est, contra rationem, ut Gennadius dicit. Vel perperam, uitiose *Gennadius.*
 » corrupte. Non querit quæ sua sunt] Non querit quod sibi tantum utile,
 » sed quod multis. Non irritatur] Ad iurgia. Non cogitat malum] Non
 » solum non facit, sed nec cogitat. Congaudet autem ueritati] Quia ut se
 » diligens, ceterū per hoc quod rectum alijs conspicit, quasi de augmento pro-
 » prij profectus hilarescit. Omnia suffert] Suffert iniurias, satisfacienti cre-
 » dit. Omnia sperat] Eius emendationem, & donec corrigatur patienter ex-
 » pectat. Aliter, omnia sperat, id est, præmia. Omnia credit] Promissa à
 » deo, ac retributa malis & bonis. Omnia sustinet] Id est, promissa.
 » Charitas nunquam excidet, siue prophetiæ euacuabuntur] Superuenien-
 » te enim completionè, cessabit prophetia, quia nihil futurum erit. Siue lin-
 » guæ cessabunt, quia tunc non necessariæ erunt. Siue scientia destruetur]
 » Id est, imperfecta & dubia. Cum essem paruulus, loquebar ut paruulus, sa-
 » piebam ut paruulus, cogitabam ut paruulus: Cum autem factus sum uir, eua-
 » cuauit quæ erant paruuli] Hic physice loquitur. Nam præsens tempus ætati *Præsens tem-*
 » paruuli comparat, futurum uero tempus uiro perfecto. Videmus nunc per *pus ephēbiæ*
 » speculum] Nostræ scilicet mentis, uel diuinæ scripturæ. In ænigmate] *cōparatur.*
 » Id est, obscuritate. Tunc autem facie] Nostræ mentis. Ad faciem] Dei.
 » Tunc autem cognoscam] Deum, & quæ sunt dei. In tantū cognosco, quan-
 » tum

Cum potest de deo mens humana cognoscere; Nullus enim deum, sicut est, sci re potest. Item, tunc cognoscā, hoc est, si me perfecte dominus nouit. Ita tunc ego, in quantum creatura potest intellectualis, quæ sunt diuina cognoscam.

» Tunc cognoscam, sicut & cognitus sum] Non ait, in tantum cognoscam, Sicut. quantum à deo cognitus sum, sed, sicut & cognitus sum; & sicut non æqua/ Charitas ma= litas, sed similitudo ostenditur. Tria hæc] In præsentī tria hæc, in futuro sola nebit etiam ui charitas permanebit. Maius est] Ergo quod semper erit, quàm quod ali/ ta exutis. quando cessabit.

CAPVT XIII.

» Emulemini spiritualia] Id est, spiritualia dona uos querere
 » non prohibeo, id est, etiam loqui linguis. Sed magis ut pro/
 » phetetis exhortor] Id est, prædicetis. Ideo autem prædicatio
 » prophetia dicitur, sicut enim prophetia in tribus temporibus
 » continetur, ita & prædicatio in præsentī corrigit, & præteritas
 » passiones sanctorum in memoriam reuocat, & de pœnis, præ/
 » mijs & futuris terret ac solatur. Qui enim loquitur lingua] Id est, ignota
 » qualibet lingua. Non hominibus loquitur] Dum non intelligunt, quia
 » barbara est. Sed deo] Qui intelligit, siue dum per hoc ipse magnificatur,
 » Nemo enim audit] Id est, intelligit. Spiritu enim loquitur mysteria] Spi/
 » rituali dono præditus, uel suo spiritu loquitur. Loquitur ædificationem, ex/
 » hortationem, consolationem] Exposuit quot modis intelligenda sit prophe/
 » tia. Quicumque ergo hæc habet, propheta dicendus est. Aedificationem]
 » Suadendo fidē. Exhortationem] Exempla sanctorum patrum proponen/
 » do. Consolationem] Præmia cœlestis regni promittendo. Seipsum ædi/
 » ficat] Dum solus ipse intelligit uel glorificatur. Ecclesiam ædificat]
 » Dum multis proficit. Nisi interpretetur] Ex ignota lingua in aliquam
 » notam. Maior est enim qui prophetat, quàm qui loquitur] Lingua.
 » Sicut profectu, sic & merito maior est. Nunc autem fratres si uenero ad uos
 » lingua loquens] Suo exemplo hortatur eos, illud non pro magno querere,
 » quod non prodest ecclesiæ. Quid uobis prodero, nisi uobis loquar, aut in re
 » uelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? In reuelatione, in al
 » legorico sensu, cum aliquid ex futuris reuelatur, sicut ipse Paulus dicit: Patres
 » nostri sub nube fuerunt, quod significat baptismi sacramentum. Aut in sci/
 » entia] Id est, tropologico uel morali sensu, ut omnis uir orans uel prophetans
 » uelato capite, deturpat caput suum. Aut in prophetia] Id est, anagogico
 » sensu, ut est illud: Nolumus autem uos ignorare fratres de dormientibus: Vbi
 » futuram corporum resurrectionem prophetat. Aut in doctrina] Id est,
 » in historia secundum literam, ut est, In hoc enim uixit Christus, & mortuus
 » est, & resurrexit, ut uiuentium, & mortuorum dominetur, ubi nuda historia do/
 » cetur. Eritis enim in aëra loquentes] Hoc est, si etiam tam multa loqua/
 » mini, ut genera sunt linguarū, quid proderit? cum omnia in aëra soluantur, &
 » nulli proficiant, & nihil eorum sine uoce est: Proprium est enim uniuscuiusq;
 » linguæ habere uocem. Ero cui loquar barbarus] Omnis enim sermo,
 » qui non intelligitur, barbarus iudicatur. Et ideo qui loquitur lingua] Id
 » est, ignota. Oret ut interpretetur] Oratio hoc loco oris eloquutio intelli/
 » gitur, Sic ergo loquatur, ut grammatica uerba quæ dicturus sit intelligantur,
 » uel

- A** uel oret ut illi interpretandi gratia donetur. Nam si orem lingua] Mihi
 » ignota. Nunc diuertit sermonem ad seipsum. Si enim sine fructu est]
 » Mens in ipso homine, si absente mente & intellectus spiritus oret, quanto ma-
 » gis quæ ignorantur ab auditoribus dici non prodest? Mens autem mea
 » sine fructu est] Dum non intelligo quod loquor: Est autem spiritus uis *Spiritus.*
 » quædam animæ mente inferior, ubi corporalium rerum similitudine expris-
 » muntur. Orabo spiritu] Oratio hoc loco oris narratio intelligitur. Er-
 » go orabo spiritu, hoc est ignota lingua in spiritu meo expressa eloquar.
 » Orabo & mente] Id est, intellectu mentis meæ alijs prædicabo: Qui enim *Mente orare.*
 » interpretatur, necesse est ut ipse prius intelligat quod alijs dicturus est. Non er-
 » go sufficit, ut quis solo spiritu aliena lingua loquatur, nisi mens & intellectus
 » accesserit, quatenus ipse cognoscat quid loquatur, aut alijs interpretando pate-
 » faciat. Caterum si benedixeris spiritu] Id est, sine interpretatione, quatenus
 » alijs clarescat quod loqueris. Qui supplet locum idiotæ] Quod ipse diceret,
 » Idiotæ, id est, nuper baptizati, & qui nullam præter propriam intelligit linguam, *Idiotæ in Chri-
 » stianismo.*
 » quod proprium est auditoribus. Quomodo dicet Amen?] Hoc est, quomo-
 » do tuæ benedictioni perhibebit testimonium, uel consensum, cum ignoret ipsius
 » linguæ qualitatem? Nam tu quid bene gratias agis] Quod superius dixe-
 » rat, si benedixeris spiritu, hoc ipsum exponit: Nam benedicere spiritu, est gra-
 » tias agere, licet ignota idiotis lingua. Gratias ago deo, quod omnium uestrum
 » linguis loquor] Hoc ideo dicit, ne putaret quod ipse linguas ignoraret, & pro-
 » pterea linguas condemnaret. Sed in ecclesia uolo sensu meo quinque uerba lo-
 » qui] Mauult pauca uerba lucida sensu recto loqui, quam innumerabilia ob-
 » scura & incognita, quæ auditores non ædificant: quia meliora sunt pauca uer-
 » ba quæ profunt, quam multa quæ non profunt. Nolite pueri effici sensibus]
 » Ac si diceret: puerilis est uariarum linguarum cupiditas, in qua sola delectatio est,
 » non utilitas, nisi accedat interpretatio. Aut nolite pueri effici sensibus, sed sci-
 » re debetis quare data sunt linguæ. In lege scriptum est] Legem uocat prophe- *Esaiæ 28.*
 » tiam Esaiæ. Quoniam in alijs linguis] Ideo hoc dicit, ut ostendat, quod in
 » isto tempore linguis alijs non indiget, dum multi fideles sunt, & unaquæque
 » lingua doctorem habet ex se. Nam linguæ in principio ideo datae sunt, ut infi- *Linguae uariae
 » cur datae.*
 » deles crederent ipsarum admiratione, atque sua lingua docerentur. Vnde sequi-
 » tur: Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus] Hic ergo ostenditur cre-
 » scente fide signa cessare, quando infidelium causa danda esse prædicantur.
 » Prophetiæ] Id est, prædicationes. Non infidelibus] Qui adhuc non re-
 » cipiunt. Sed fidelibus] Dum recipiunt & credunt. Nonne dicent quod
 » insanitis?] Sicut Iudæi Apostolis dixerunt: Nonne musto repleti sunt isti? *Ast. 2.*
 » Occulta cordis eius] Quoniam eius conscientia per doctrinam pulsatur. Mani-
 » festa fiunt] Sibi ipsi in sua conscientia, aut alijs pure confitendo. Quid ergo est
 » fratres?] Id est, quid ergo faciendum, uel quid diffinimus esse tenendum? Psal-
 » mum habet] Id est, intellectum psalmi, uel nihil habet nisi cantare psalmum.
 » Doctrinam habet] Historica gesta narrans, uel sermone quotidiano mo-
 » res corrigit. Apocalypsin habet] Reuelationem mysteriorum, aut si ali-
 » qua uisio illi reueletur. Interpretationem habet] Ea quæ obscura sunt di-
 » lucidans. Linguam habet] Id est, uarijs loquens linguis. Et unus interpretes]
 » Unusquislibet ex ipsis tribus. Sibi autem loquatur] Id est, in sua conscientia.
 » Et deo] Qui scit. Quod si alij reuelatum fuerit] Si sentit sedens plus quam ille qui
 » prædicat. Ut omnes discant] Tacendo. Et omnes exhortentur] Prædicando.
 » Et spiritus

C „ Et spiritus prophetarū prophetis subiectus est] Quia spiritualis gratia, quæ fuit in prophetis subiecta est nobis Apostolis, & Apostolicis uiris, ac prædicatoribus. Siue spiritus humilitatis & charitatis, qui est in prophetis, id est, prædicatoribus debet subiectus esse alijs prophetis, id est, prædicatoribus, & idcirco alterutrum sibi inuicem cedant: Vt uno loquente prior taceat, quia deus qui in ipsis est, non est dissensionis, sed pacis. Itaq; per hæc omnia hortatur eos ad concordiam, ne magnitudine donorum & sapientiæ nascantur discordiæ.

„ An à uobis uerbū dei processit?] Nunquid à uobis doctrina Christi initiū sumpsit? Aut in solos uos deuenit?] Id est, ut neminē præter uos sinatis prædicare? Propheta] Id est prædicator. Aut spiritualis] Id est linguis loquēs.

„ Si quis autem ignorat, ignorabitur] Ex hoc probatis uerum esse prophetā, si ista cognouerit. Si quis autem ignorat hæc, ignorabitur; & à nobis & à deo, dicente eis, qui se in eius nomine prophetasse dicent: nescio uos. Omnia uestra honeste] Nihil peruerso ordine, aut per contentionem, aut inanem gloriam faciatis. Mulieres uestræ taceant] Supra dixit, propheta duo aut tres diuident: scilicet ne putarētur fœminæ in hoc concludi, ideo subiungit & dicit: mulieres taceant. Sicut & lex dicit, ut in Genesi; Sub uiri potestate eris, & erit reuersio tua ad uirum tuum, & ipse tui dominabitur. Turpe est enim mulieres in ecclesia loqui. Alibi autem concedit eas docere suam prudentiam & castitatem, sed hoc priuatim.

Matth. 5.
Gen. 3.
Mulieres quid doceant.

CAPVT XV.

D „ Otum autem uobis facio] Nunc de resurrectione incipit differere, quam quidam Corinthiorum negabant, Quod & accipi] Per reuelationem. Secundum scripturas] Prophetias, ut: traditus est propter iniquitates nostras. Et quia sepultus] Vt est illud: & erit sepulchrum eius gloriosum. Et quia surrexit tertia die] Sicut in Osee: Viuificabit nos in biduo, die tertia resurgens. Plus quingentis fratribus] Hoc quidem factum esse credimus, licet in Euangelio non sit scriptum. Deinde Iacobo] Alphæi filio, qui se testatus est à cœna domini non comessurum panem, usq; quo uideret Christum resurgentē: sicut in Euangelio secundum Hebræos legitur. Tanq; abortiuo] Id est, de cuius uita desperabatur. Visus est & mihi] In uia, uel in templo Hierusalem. Hoc ideo dicit, ne putarent eum audita potius quàm uisa narrare. Vacua non fuit] Id est, sine fructu & multorū utilitate, sicut in illo qui abscondit talentum in terra. Sed plus illis omnibus laboraui] Hoc est, quod neq; cessauerit ab Euangelio prædicando, neq; tamen ab Euangelio uitam suā sustētauerit. Obtinui] Id est, apostolatū. Sicut prædicauimus] Id est, quod Christus resurrexit, & omnes per illū resurgent. Si autē resurrectio mortuorum non est, neq; Christus resurrexit] Alterum ab altero pendet; aut utrumq; negare, aut utrumq; cōfiteri necesse est. Si uero caput resurrexit, quomodo membra non resurgēt? Neq; Christus resurrexit] Cum ipse mortuus est secundū carnem. Adhuc enim estis in peccatis uestris] Quia non iustos uos efficit resurrectio Christi, de qua Paulus dicit: Resurrexit propter iustificationem nostram. Itē estis enim adhuc in peccatis uestris, quia si mentitus est post triduum resurrecturum, mentitus est se etiā peccata dimittere, quod absit. Et qui dormierunt in Christo] Id est, qui in Christo mortui sunt: sine causa enim hanc uitam

Resurrectio.
Esaia 11.
Osee 6.
Quædam Pauli non sunt in Euangelij. Id est, de cuius uita desperabatur. Visus est & mihi] In uia, uel in templo Hierusalem.
Rom. 4.

A hanc uitam perdiderūt, si uitam æternam non habebunt. Miserabiliores su-
 mus omnibus hominibus] Si in hac uita tantum sperantes sumus, nulla præ-
 mia sperātes uitæ futuræ. Nunc autem Christus resurrexit à mortuis] Id est
 quod nullus Christianus dubitat. Primitiæ dormientium] Quia prius in
 incorruptione surrexit; si ergo caput resurrexit, necesse est etiā ut & mēbra cate-
 ra subsequantur. Sicut enim in Adam omnes moriūtur] Quia sicut ille mor- Adam morien-
 rientium forma est, ita & iste resurgentiū. In suo ordine] In suo scilicet ho- tium forma.
 nore, uel ordine, tempore seruato, quia primitiæ Christus. Deinde hi qui
 sunt Christi] In quo tacetur de resurrectione mortuorū iniquorum, quia nō
 ad gloriosam uitam resurgent. Deinde finis] Mundi, ac mundanæ conuer-
 sationis, Cum tradiderit] Cum quasi laborem & opus suū. Regnū] Id est
 ecclesiæ deo adsignauerit, & in illius contemplationem perduxerit. Deo pa-
 tri] Deo Christo secundum humanitatem, & Patri secundum deitatem. Tra-
 ditio regni nostra est perfectio, cum etiam ex integro filij esse meruerimus, ut
 Ioannes: Videbimus, inquit, eum, Regnum dei naturaliter quidem per omnia Ioan. 5.
 est, sed tunc proprie regnare dicitur, cum illi homines fuerint uoluntate subie-
 cti, sicut regnum diabolicum, cum illi se homines sponte subiecerint. Cum
 euacuauerit omnem principatū] Nam euacuatis peccatis, euacuabuntur à
 nobis omnes contrariæ potestates. Omnem principatum] Id est, ab eo qui
 nobis sequentibus principatur. Et potestatem] Quia nos eorum domina-
 tui subiecti sumus. Et uirtutē] Qua nos uicerunt; uirtus em̄ eorū, nostra Virtus diaboli
 peccata sunt. Oportet enim illum regnare] Istud de homine dictum non
 negamus, de eo qui passus est crucem, qui postea sedere iubetur à dextris.
B Quid sibi uult hoc quod ait: Oportet enim illum regnare donec ponat omnes Donec.
 inimicos sub pedibus eius: Nunquid tam diu regnaturus est dominus, donec
 incipiant inimici sub pedibus eius esse, & postquam illi sub pedibus fuerint,
 regnare desisteret? cum utique tunc magis regnare incipiat. Donec ponat o-
 mnes inimicos sub pedibus] Id est, aut uoluntate, aut necessitate subiectos;
 Sub pedibus eius, aut sub Christi humanitate, aut sub Apostolis, quibus mun- Pedes Christi
 dum peragrauit. Destruetur mors] Id est, diabolus, qui autor est mortis, si- Apostoli sunt.
 ue mors corporis destruetur sorbente immortalitate: potest hic excludi Hæreti-
 cus, ne ipsum patrem subiiciendum Christo dici putaret. Tunc & ipse sub-
 iectus erit illi, qui subiecit sibi omnia] Hoc dicit pro parte humanitatis, uel
 pro membris ecclesiæ. Aliter, subiectio non semper ad diminutionem hono-
 ris pertinet, sed etiam ad charitatis officium, maxime cum & spiritus Prophe- Subiectio non
 tarum Prophetis dicatur esse subiectus, ut non sit deus dissensionis, sed pacis, semper digni-
 cum & ipse dominus Ioseph & Mariæ scribatur fuisse subiectus. Ut sit deus tati detrahit,
 omnia in omnibus] Salus, uita, uictus, & copia, gloria, & honor, & pax, &
 omnia bona. Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis? Qui-
 cunque in Christo baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus, id est, ut
 iam quasi cōmortui cū illo simus, quid ergo prodest nobis mundo mori, si hūc Pro mortuis
 cōtēptū uoluptatū, uita nō sequitur æterna? Aliter, pro mortuis, id est, operibus, baptizari.
 quæ generant mortem. Ut quid periclitamur? Si nihil esset in futuro, nōn
 ne eramus stulti, ut tantas tribulationes pro alijs pateremur? Quotidie mori,
 or pro uestra gloria] Id est causa uestræ gloriæ: semper enim sum paratus, &
 quotidie me expecto pro uestra gloria moriturum. Per, non semper significa- Per.
 tio iuramenti est: nam si dicam, per puerum misi, nō statim per puerum iurasse
 putabor. Quam habeo in Christo] Bonus enim doctor particeps est gloriæ
 discipulorum

C discipulorū, Si secundū hominē] Hoc est, si nihil remuneratiōis à deo pro hoc certamine spero. Quare pugnaui Ephesi cōtra bestias? Id est, Hæreticos, & contra bestias. sauos hoīes. An ut hominibus placerē? Māducemus] Increpat exēplo Pro-
 Efa. 22. phetæ, gulæ deditos desperatione futurorū. Nolite seduci] Id est, ab his, qui
 ,, talia dicūt. Corrūpūt bonos mores colloq̄a praua] Hieronym⁹ in expositio-
 Versus Iambi ne Epistolæ ad Titū dicit: Ad Corinth, quoq̄ de Menandri Comœdia uersum
 cus Menātri. sumpsit lābicū: Corrūpūt mores bonos. Mos est Apostolis de mūdana sapiētia
 Arati hoc est accipere testimonia, etsi nō ad autoritatē, tamē ædificatiōnē, ut illud Vergilij in
 in Phenome- Actib⁹ Apostolorū: Ipsus em̄ genus sumus. Sobrii estote] Nō seducat uos
 nis. ignorātia resurrectionē negantiū. Ignorantiā dei] Id est, putantes deum nō
 ,, posse suscitare. Sed dicit aliq̄s] Ipse sibi ex cōtradicentiū persona pponit.
 ,, Quomō resurgēt mortui? Id est, dū corpora in puluerē redeūt. Quali au-
 ,, tē corpore redeūt? Hoc est, utrū ut sepelianī, sic resurgūt? uerbi gratia: Si cæ-
 ,, cus & leprosus sepelitur, utrū idem cæcus & leprosus resurget? Atq̄ his duab⁹
 ,, interrogationib⁹ statim respondet, dicēs: Insipiens tu] Quia non attendis
 ,, quid quotidie corā tuis oculis gerit. Quod seminas non uiuificatur nisi prius,
 ,, moriatur, & quid seminas? nō corpus] Ad illud respondet quod prēmiserat
 ,, quall̄ aut corpore ueniūt? Nō corpus quod futurū est] Ac si diceret, nō spicā
 Qualis resur- seminas in terrā, sed granū, & sicut cū grano fœcundior cū granis resurget ari-
 rectio. sta, ita & incorruptibile corp⁹ in gloriæ resurget augmēto. Deus aut dat illi
 ,, corpus] Id est, ab initio disposuit, ut omnia semina cū putruerint, in amplius
 ,, reformentur. Propriū corpus] Non alienū, sed secundū genus suū propriū:
 ,, utpote triticū de tritico, ordeum ex ordeo, sic homines sua propria corpora reci-
 ,, pient, nō aliena. Nō omnis caro eadē caro] Tota cōparationis huius diuer-
 D sitas ad hoc ualet, ut credas unū genus facile reparare posse, qui tanta fecit ex
 nihilo: siue tantā meritorū ostēdit esse distantia iustorū à peccatoribus, quātū
 Distabunt san- distant cœlestia à terrestribus, & ipsorū inter se iustorū in tantū distare fulgorē
 eti fulgore. ostendit, quantū differūt luminaria à luminariibus. Corpora cœlestia] Ut sol
 ,, & luna, ita & resurrectio mortuorū, nō omniū, sed tantūmō sanctorū. Semi-
 ,, natur in cōtumelia] Quid tam ignobile, ut cadauer? Seminat in infirmitate]
 ,, Id est, doloris & mortis. Surget in uirtute] Sanitatis & immortalitatis. Ser-
 ,, minatur corpus animale] In corporib⁹ resurgentiū tanta felicitas erit, propter
 q̄ & spiritalia dicta sunt, cū p̄culdubio corpora sint futura, non spiritus: Sed
 sicut nunc corpus animale dicitur, quod tamen corpus anima non est: ita tunc
 corpus spirituale erit, corpus tamē nō spiritus erit. Proinde quantū attinet ad
 Corp⁹ spiri- corruptionē, quæ nō aggrauat animā & uitā, q̄bus caro aduersus spiritū con-
 tuale. cupiscit, tunc nō erit caro, sed corpus, quia cœlestia corpora perhibētur, p̄pter
 qd dictū est: Caro & sanguis regnū dei nō possidebūt, Et tanq̄ exponens quid
 I. Cor. 15. dixerit, neq̄ corruptio incorruptionē possidebit, & quod prius regnū dei, hoc
 posterius incorruptionē: quantū aut attinet ad substantiā, etiā tunc caro erit.
 Idem in libro de generibus uisionum: Corpus quod futurū est in resurrectione
 mortuorū, spirituale appellat Apostol⁹, ubi ait: Seminatur corpus animale, sur-
 get corpus spirituale, eò quod miris modis ad omnē facilitatē & incorruptio-
 nem spiritui subdatur, & sine ulla indigentia corporalium alimentorū solo ui-
 Gen. 1. uificetur spiritus: non quod incorporea substantiā sit habiturū, neque enim &
 hoc corpus, quod nūc habemus, animā habet substantiā. Sicut scriptum est]
 ,, Id est, in Genesi. Et factus est homo in animā uiuentem] In spiritum uiuifi-
 ,, cantem. Nouissimus Adam in spiritum uiuificantem] Sed non prius
 quod

A quod spirituale est: sicut prior est terrenus Adā, & posterior cœlestis: ita prius animale, posterius spirituale corpus accipimus. De cœlo cœlestis] Non quod corpus de cœlo attulerit, sed quod conceptus sit de spiritu sancto. Sicut portauim⁹ imaginē terreni] Peccator imaginē Adæ portat: iustus uero imaginē Christi. Ergo sicut portauim⁹ ueterē hominē ante baptismum, ita & post baptismū portemus nouū. Caro & sanguis regnū dei non possidebūt] Id est, uitia & opera carnalia, quæ postea nomīne corruptionis appellat: frequenter e nim scriptura carnē pro operibus carnis nominat, ut alibi: Vos autē non estis in carne, sed in spiritu. Sed non omnes immutabimur] In gloriam & uitā æternam: quia de morte in mortē transire non est immutatio: nam gehennalis pœna mors secunda est, ideo peccatoribus immutatio non depuratur. Et in ictu oculi] Per ictum oculi nimīā breuitatem uult significare momentū, ut quanta sit potentia ex resurrectione cognoscas. In nouissima tuba] Id est, uoce archangelica, ut: Media nocte clamor factus est. Et mortui resurgēt in corrupti] Id est, quia mortē carnis ultra non habebūt, aut cū integritate membrorū suorum resurgent. Oportet enim] Id est, necesse est fieri, quod deus promisit. Absorpta est mors] Hoc in Osee Propheta scriptū est. Vbi est mors?] Iam uiuemus, iam non moriemur in illo, qui pro nobis mortuus est, & resurrexit. Aculeus autē mortis peccatū] Stimulus uel sagitta mortis peccatum est, per quod animæ iugulantur. Virtus uero peccati lex] Dum fortius & uiolentius sit peccatū per scientiā commissum. Victoriā] Vel peccati contra legem cōmissi, uel illam qua mors absorbebitur in uictoria. Stabiles] Id est, in fide resurrectionis permanētes. Abūdantes in opere domini] Id est, ne sit fides uestra mortua. Nō est inanis] Propter spem resurrectionis.

Carnem non possidere regnum dei.

Non omnes immutari

Matth. 15.

Stimulus mortis.

CAPUT XVI.

B

Am de collectis, quæ fiunt in sanctos] Nunc incipit de sumptibus, quæ per singulas ecclesias collecti, in Hierosolymā sanctis pauperibus mittebantur. Per unā sabbati] Vna sabbati, Collectæ. Vna sabbati, dominica dies est, ut dominica die semper paulatim cōgregarentur per tempus, ne plus grauarentur: Ideo autem in dominico hoc permissum est, quia non opus est seruire eleemosynam congregare. Gratiam] Eleemosynam, quia gratis datur. Quod si dignum fuerit] Ut eos ad largiorem prouocaret collationem, infert: Quo d si dignum fuerit, ut ego eam, mecum ibunt] Id est, si talis fuerit oblatio uestra, quæ mea quoque mereatur prosecutione deferri. Ostium em̄ mihi] Hoc est aditus prædicandi, fideiq; ipsorum. Per Epistolas hosmitto] Ad cōmendandos eos in Hierusalem. Cum fratribus] Id est, mecum expectantibus, siue commeantibus. Vigilate] Oculis scilicet mentis, ad astutias diaboli præcauendas. Subiecti sitis eiusmodi] Id est, ut consiliū eorū uos regat. Laboranti] In ministerio prædicationis. Quod uobis deerat] Id est, quod mihi à uobis deerat de necessarijs, ipsi suppleuerunt. Maranatha] Syrum est, & interpretatur, deus noster uenit, quasi ergo aperte Apostolus diceret: qui non amat dominum, sit perditio, id est, pereat in aduentu domini. Caritas mea] Id est, ut quo modo ego uos diligo, ita & uos inuicem diligatis. In Christo Iesu] Id est, non secundum seculi charitatem. Amen] Confirmatio benedictionis.

Maranatha.

C^o SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM PAU
LI AD CORINTHIOS POSTE
RIOREM, COLLECTANEVM.

C A P V T I.

Aulus Apostolus Iesu Christi per uoluntate dei] Nō homi
nū uoluntate; Simul & ostēdit, nō sine patris uolūtate se mis
sum à Christo, ut: Nemo uenit ad me, nisi pater traxerit eū.
Ecclesie dei] Signāter dixit dei, q̄a est ecclesia quæ nō est
dei, id est, hæreticorū et malignantiū. Pater misericordiarū]
Id est, à quo est omnis misericordia. Multas dicit aut̄ miseri
cordias, q̄a multæ sunt humanæ miseriæ. Sed regrendū, qua
re de misericordia & cōsolatiōe in primis dicit: q̄a de misericordia & cōsolati
one eorū hanc Epistolā scripsit. Totius cōsolationis] Perfectæ cōsolati
onis: nam homo ex parte consolatur. Ut possimus & ipsi] Propterea cōso
lamur & liberamur, ut & nos alios cōsolari & de tristitia liberare possim⁹. Aut
ita formā dat nobis alios cōsolandi. Per exhortationē] Qua ipsi à domino
cōsolamur; Agnoscimus quod deus timentū se neminē derelinquat, & multo
magis in futuro remuneret, quādo nos in præsentī etiam non deserit. Abun
dat etiā cōsolatio nostra] Ut: Dominus mortificat & uiuificat. Ut Petrus de
carcere liberatus: ut ipse Paulus in uisione domini uoce cōfirmatus in templo.
Pro uestra exhortatione] Quia uos ad salutē hortamur, siue ut uobis exē
plū tolerantie præbeamus. Siue exhortamur] Ideo liberamur, ut ipsa re cō
firmemini nō pertimescere tribulationes, siue ut uos hortemur patienter ferre
illa, quæ & præsentē cōsolationē obtinēt & futurā. Nō em̄ uolum⁹ ignora
re uos] Suas passiones narrat, ut illi se ad illarū cōparationē parua pati cogno
scant. Onerati sumus] Ipso pondere passionū. Supra uires] Nisi domi
nus adiuuasset. Ut tæderet nos etiā uiuere] Id est, ut mori omni desiderio cu
peremus. Respōsum mortis habuimus] Id est, ipsa mors docuit nos omne
humanū auxiliū defecisse, & ab illo sperandū esse remediū, cui etiā suscitare pos
sibile est. Aliter, mortem quasi ante oculos habere se dicit, deniq; eripi de ipsa
pressura resuscitatos se asserit; aut certe minātibus eis mortē, respōsum mortis
habuerūt. Et adhuc eripiet] Scit se multa passurū, q̄ sperat se etiā liberandū.
Adiuuātibus etiā uobis per orationē] Multū ualeat oratio ecclesie, quæ etiā
Petrū de carcere liberauit. Ut ex multarū p̄sonis facierū, eius qd̄ in nobis est
donatiōis p̄ multos pro nobis gratiæ referant] Hoc dicit sensus, ut ex multo
rū conuētū pro eo quod uobis donatur, domino gratiæ referantur. Aliter per
multos, qui sunt eius donationis & gratiæ participes, quæ in nobis est. Nā glo
ria nostra hæc est] Ideo in ipsis passionib⁹ gloriamur, q̄a cōscientia nostra mi
nime nos reprehēdit, qd̄ nec tēporalis gloriæ, uel lucri causa docere uideamur.
In simplicitate] Nō aliud ore dicētes, & aliud corde retinētes. Abūdanti⁹ au
tē ad uos] Id est, dū necessaria ab alijs accipim⁹, à uobis aut̄ nihil. Nō em̄ alia
scripsim⁹] In hoc apparet, q̄a nō in carnali sapiētia, sed in simplicitate et, synce
ritate & gratia dei prædicaui uobis, dū nō aliud legistis in scriptura sacra, q̄ em̄
habet carnalē sapiētia, cōmutat qd̄ uerū est, causa placēdi hoibus, & cupidita
tis. Ex parte] Quod quādā pars ex uobis intelligit nostrā doctrinā & simpli
citatē, siue q̄ etiā nunc multi uestrū integre & perfecte nō sapiūt, sed ex parte.
Gloria uestra sumus] Sic gloriānt̄ discipuli de bono magistro, quomodo &
magister

- A** magister in bonis discipulis gloriae. Vnde Solomon dicit: Gloria senū filij filij
 orū, & gloria filiorū patres eorū. In die dñi] Quādo & ueri magistri & boni
 discipuli probabunt. Et hac confidētia] Quia gloria uestra sumus. Vt se-
 cundā gratiā haberetis] Quia priorē in priore meo habuistis aduētū, siue ut se-
 cundā gratiā præsentiæ meæ post literas habeatis, aut gratiæ poenitentiā post ba-
 ptismū. Nunquid leuitate usus sum? Quia promissum nō impleuerat, ne leui-
 tatis putaretur excusari. Aut quæ cogito secundū carnē cogito? Secundū car-
 nalē scilicet uolūtate: carnale est em̄, nulla maiore causa existēte, nō facere quod
 promittit, sicut multi carnales homines facere solēt. Vt sit apud me est & nō
 Quia q̄ secundū carnē cogitat, sit apud illū est & non, id est uerū & mendaciū.
 Carnalis em̄ cum aliquid pponit, si ei aliud aliquid superuenerit, quod magis
 cōmodis carnis pderit, suo proposito nō cōstringitur: non sic qui spiritualiter
 cogitat. Est autē & non dicit, quādo quod spondēdo promittit, nō implēdo de-
 negatur. Dei enim filius] Ac si diceret: ab illo discimus ut nō mentiamur: si-
 cut em̄ ille nō mentit, sic nos mēbra eius. Nō fuit in illo est & nō] Si in Chri-
 sto nō fuit est & nō, quare cum promississet se ire ad Centurionis puerū, non
 perrexit: sed affuit spirituali gratia, qui nō affuit corporali præsentiā: quod etiā
 de Paulo similiter dicere possumus. Sed est in illo fuit] Hoc est, incōmutabi-
 lis ueritas. Sicut illud Moyse: qui est, misit me. Ille enim uere est, qui semper idē
 est. In illo est] Quia per illū impletæ sunt. Ideo & per illū] Christū: nam p
 ipsum incarnatū oēs figurationes legis, & pmissiones dei ueræ sunt & impletæ.
 Amen] Verū, uel est amen, id est, ueritatis impletio. Ad gloriā] Per nos.
 Omnis ueritas pmissionis patris in Christo est, quæ p nos ad dei gloriā prædi-
 cat. Qui cōfirmat nos] Ac si diceret: nō possum⁹ ire ad uos, & prædicare uo-
 bis, nisi quando dñs uoluerit. Et ideo nō leuitate usus sum nō ueniēdo ad uos:
 Et qui unxit] Spiritus sancto. Et qui signauit] Signo crucis in fronte: illud
 autē signatur, quod aliquid intrinsecus continet preciosum: unde subiungit:
 Et dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ego autem testū deum inuoco]
 Reddit causam non impleti promissi, hoc est, nō suæ leuitati, sed illorū infirmi-
 tati asserit deputandū. Parcēs uobis] Ne in uobis acrius uindictarē. Nō ue-
 ni ultra] A Macedonia, in qua scripsit hanc epistolā. Et sic disponendo, nō ue-
 ni Corinthū ultra. Ergo ire distulit, ut tunc iret, quādo emēdatiores essent.
 Nā fide statis] Ideo nō dominamur uestre fidei, sed adiutores tantū sumus.

Gloria præce-
ptoris.

Est & non.

Deus gratia
sua adest non
nullis.E Macedonia
scripta est hæc
epistola.

CAPVT II.

- I** enim ego contristo uos] Duriter increpādo uos, Sed propte-
 rea hoc facio, ut possim gaudere de uobis. Et q̄s est qui me læ-
 tificet? Nullus est, nisi quos cōtristo: & tunc me lætū facietis,
 si emēdaueritis ea pro quibus cōtristo uos. Nisi qui cōtristatur
 ex me? Si em̄ cōtristatur, intelligit se peccasse, si æger qui do-
 lorē sentit potest percipere sanitatē, et ad medici lætitiā pertinere.
 Tristitiā] Non emēdandū uos. Super tristitiā] Meæ pressuræ in Asia. Con-
 fidens] Confido q̄ me taliter diligitis, ut meū gaudiū uestrū esse ducatis. Per
 multas lachrimas] Flens uestra peccata. Si quis cōtristauit] Filius, q̄ thorū
 patris polluit. Nōne cōtristauit? In quantū ipse tristis poenituit. Sed ex
 parte] Ex ea sola parte, qua sibi nocuit, nō ea qua tristificus poenituit. Vt nō
 onerē oēs] Ideo scribo uobis eū recipi, ut nō oneremini, et multū cōtristemini,
 si p durissimā increpationē de salute sua desperauit. Sufficit] Cum poenituit.

q̄ 3 Ne forte

CAP. III. SEDVLIHYBER. IN EPIST.

C Ne forte abundantiore tristitia] Hoc est, ne forte per dispensationē indulgē-
 33 tia. Absorbeatur] Gurgite uitorū, & à diabolo persuasus, ad infidelitatis &
 33 blasphemix maiora præcipitia deducatur. Ad hoc em̄ scripsi] Hanc secun-
 33 dam epistolā. Ut cognoscam experimentū] Id est, ut uideā si quo modo deo
 33 obedistis in uindicādo, ita obediatis indulgēdo. Propter uos] Id est, ne uos
 33 grauemini uel contristemini. In persona Christi] Quia uice fungimur Chri-
 33 sti, uel in persona Christi, qui dixit: Quodcūq; solueritis super terrā, erit solutū
 33 & in cœlis. Ut nō circūueniamur à satana] Per nimīā increpationē, ut pecca-
 33 tores desperent. Nec enim uersutix eius ignorant] Astutia diaboli est, ut sub
 33 specie iustitiæ fallat incautos, id est, uertendo bonū in malum, hoc est, pœnitē-
 33 tiam in desperationē. Cum autē uenissem Troadē] Modo illis uult proba-
 33 re, quāto amplius eos diligit, quorū causa tantū sollicitus est, ut cum illi omnia
 33 prospera sint, nullā requiē habuerit, qui Titum quem ad eos uisendos miserat,
 33 non inuenit, timens scilicet q̄ minime correxissent, quia nondum renuntiaue-
 33 rat Titus. Ostiū] Oportunitas prædicandæ fidei: quia deus corda eorū ape-
 33 ruit. Eò quod non inuenerim Titū] Id est, q̄ non redisset ad me, quatenus
 33 me de uobis faceret certiorē. Sed ualedicēs eis] Quāuis habuerim occasionē
 33 prædicandi in Macedonia, per quā à uobis Titus erat utiq; rediturus: uicinior
 33 est enim Macedonia Achaia q̄ Troadi. Deniq; dum ibi esset, Titū postea ad-
 33 uenisse dicit. Triūphat nos] Hoc est, triūphare nos facit de tribulationibus
 33 per Christū, siue in nobis ipse triūphat, quod alij credunt in uirtute Christi. Et
 33 odorē notitiæ suæ] Sicut sentitur anteq; uideatur illud, cuius odor est, sic odor
 33 notitiæ dei anteq; deus ipse uideat, per prædicationē Apostolorū sentit, ut est il-
 33 lud: In odorē unguentorū tuorū currimus. Odor autē dicitur, quia primo cre-
 33 dētes modicū aliquid tanq; per odorē sentire uolebant. Odor bonus] Bona
 33 fama est. Per Christianos uero qui male uiuunt, nomen domini blasphemā,
 33 super bonos laudatur. Odor mortis] Id est, animæ, uel corporis. In mortē]
 33 Ut Petrus Ananiam & Saphirā multauit. Odor uitæ in uitā] Id est, corpo-
 33 ris & animæ, sicut umbra Petri sanabat infirmos. Aliter: Amasti bene agen-
 33 tem, unxisti bono odore: inuides & detrahis bene agentī, mortuus es bono o-
 33 dore. Et ad hæc quis idoneus?] Id est, ad hæc ministranda & faciēda quis po-
 33 test tam idoneus esse, q̄ nos qui ad hoc sumus electi? Adulterātes uerbū dei]
 33 Pseudoapostolos tangit, unū sensum diuinæ prædicationi miscētes, ut est: Cau-
 33 pones tui miscnt aquā uino. Sicut ex deo] Hoc est, si ex deo processit doctri-
 33 na quā scim⁹, ipso præsentē in p̄sona loquit̄ Christi, id est, sicut ipse prædicauit:

Verfuta dia-
boli.

Ostium.

Odor Christi
per Euāgelū.

Act. 5.

Caupones uer-
bi dei.

C A P V T III.

Nincipimus iterū nos ipsos cōmendare? Non ut cōmendemus
 33 nos uobis, ista docēdo laudare nos uolumus, sed hæc ne ab a-
 33 lijs seducamini cogimur memorare. Cōmendatitijs episto-
 33 lis] Quos nō cōmendat gratia uirtutū, illos digne cōmēdant
 33 epistolæ amicorū. Epistola nostra uos estis] Ut alibi: nā signa-
 33 culū apostolatus mei uos estis. Inscripta cordib⁹ nostris] Id
 33 est, in nostro amore cōclusa, & in spiritu uinculo charitatis expressa. Episto-
 33 la Christi] Id est, imago Christi per nos informata, ut sicut portauimus imagi-
 33 nē terreni, ita & portem⁹ imaginē cœlestis. Ministrata à nobis] Per prædica-
 33 tionē. Non atramēto] Sicut cōmendatitiæ epistolæ. Sed in tabulis cordis]
 33 Vt: Auferam à uobis cor lapideum, & dabo uobis cor carneū. Fiduciam autē
 33 talem

1. Cor. 9.

Ezech. II.

A talem] Hoc est, quia nouimus uos per nos credidisse, uel quia nos non huma
 na epistola, sed gratia dei comendat. Sed sufficientia nostra] Id est, doctrina,
 quae nobis à deo donata est. Noui testamenti] Euangelij. Non literae] Id
 est legis. Sed spiritus] Id est gratiae ministrantes: Litera enim occidit. Quo
 modo ergo alibi dicit, legem esse spirituale: Sed spiritualibus spiritualis est: Cete
 rum peccatores occidit, ut, quicumque hoc uel illud comiserit, morte moriatur: gra
 tia uero impiu conuertente iustificat. Quod si ministratio mortis] Lex quae
 mortificat peccatores. Ceteru ipse eam & sancta, & iustam, & bona alibi appel
 lat. Ita ut non possent filij Israel] Significat quia postea futurum Christum uide
 re non potuissent. Quae euacuatur] Quia gloria legis per gloria Euangelij
 euacuatur, sed ita euacuatur, ut perficiat, sicut infantia ipse dixit euacuari in ui
 ri perfecti aetate, semen quippe euacuatur in futurum. Ministratio spiritus]
 Id est, praedicatio spiritualis legis. In gloria nostra] Scilicet quandoque futu
 ram, ut perfecti non poterit euacuari. Si enim ex ministerio damnationis]
 Exposuit quod superius dixerat, litera occidere, ministracionem esse mortis,
 scilicet damnando peccatores. Ministeriu iustitiae] Quod ministrat iustitiam
 dimittendo peccata. Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte] In
 comparatione Euangelicae gloriae umbratur gloria legis, sicut orto sole obtundi
 tur lunae lumen, cum tamen suo tempore magnu habeat fulgorē. Si enim quod
 euacuatur] Hoc est, uetus testamentu. Euacuatur autē in neomenijs & sabba
 tis, & talibus obseruationibus. Quod manet] Id est, nouu testamentu, quod
 est initium uitae aeternae. Habentes igitur talem spem] Futurae gloriae: quia
 spe salui facti sumus. Et non sicut Moyses] Id est, non ita agimus: quia oēs
 iam Christiani uident gloriae Christi, sancto spiritu reuelante, licet ex parte,
 quia non est nunc uelamen super facie Christi. Usque in fine eius] Videlicet
 uitae eius: ita & lex non intelligitur usque in fine, id est, usque dum Christus credat.
 Quod euacuatur] Quod uelamen nunc euacuat in Christo. Id ipsum ue
 lamē] Scilicet infidelitatis, cuius figurā illud gestabat in facie. Quod non re
 uelatur] Dum non credit in Christu. Velamen] Ignorantiae & infidelita
 tis. Conuersus fuerit] Iudaeus infidelis. Dominus autē spiritus est] Nihil
 ergo per obscuru uelatum, sed sensus spiritualis apparet. Vbi autē spiritus,
 ibi libertas] Libertas spiritus: & idcirco non potest uelamen accipere, cum ma
 gis omnia ipsi reuelat. Qui ergo spiritū dei habet, omnia illi nuda sunt & aper
 ta, quia spiritus omnia scrutatur. Nos autē reuelata facie domini gloriamur]
 Videmus nunc, dixit, per speculū in anigmate. Certu est, quod speculo nisi imago
 cernit: hoc ergo facere conati sumus, ut per hanc imaginē, quod nos sumus, ui
 deremus utcumque à quo facti sumus. Tanquam per speculū] Hoc significat etiam
 illud quod ait Apostolus: Nos autē reuelata facie gloriae domini uidemus. Spe
 culantes dixit speculū uidentes, non de specula prospicientes, quod in Graeca
 lingua non est ambiguū, unde in Latinā translate sunt apostolicae literae. Quod
 uero ait, in eandē imaginē transformamur, utique imaginē uult intelligi eandē,
 dicens istam ipsam scilicet quā speculamur, quia eandē imago est & gloria dei.
 Transformamur ergo de forma in formā, mutamur atque transimus de forma ob
 scura in formā lucidā, quia & ipsa imago dei. De gloria in gloria] De glo
 ria creationis in gloria iustificationis, uel de gloria fidei in gloria speciei. De
 gloria in qua filij sumus, in gloria qua similes ei erimus, quoniam uidemus eum
 sicuti est. Quod uero adiunxit: Tanquam à domini spiritu] Ostendit gra
 tiam nobis conferri tam optabilis transformationis bonum.

Heb. 4.

Euacuari legē
per Euange
lium.

καταργηθη
est in Graeco.

C

On deficiamus] In tribulationibus nostris. Occulta dedecoris] Id est, omnis peccati. Non ambulantes in astutia] Id est, non turpis lucri gratia prædicantes. Adulterantes] Hoc est, falsa permiscentes. Sed in manifestatione ueritatis] Ut ita manifestum sit apud homines uerum esse quod dicimus, ut etiam eorum conscientia testimonium nobis perhibeat.

In quibus deus huius seculi excæcauit mentes infidelium] Ordo est: in quibus deus excæcauit sensus infidelium huius seculi. Qui est imago dei] Hoc est, imago substantiæ dei expressa, sicut scriptum est ad Hebræos. Sed hæc imago æqualis est ipsi patri. Non enim nosmetipsos prædicamus] Id est laudamus. Qui enim propria cōmoda quærit, non Christum, sed se prædicat.

Propter Iesum] Hoc est, propter amorem Christi populum eius conquirentes. Qui dixit de tenebris lucem splendescere] Ut; fiat lux, & facta est lux. Ad illuminationem scientiæ claritatis dei] Id est, ut sciatis claritatem eius. In facie Iesu] Hoc est, uice Iesu: Ut pro quo legatione fungimur.

Habemus autem thesaurum in uasis fictilibus] Thesaurum gratiæ spirituales in fragili corpore bauiamus, in quo etiam cum alios sanemus, ipsi aliquoties infirmamur. Ut quod facimus non nostræ uirtutis, sed dei esse noscatur.

In uasis fictilibus] Hoc est, in corporibus fragilibus. Hinc Esaias dicit: Absconde hunc librum in uase fictili, id est, Euangelium. Sed non coangustamur] Propter spem cœlestium præmiorum. Aporia uulnus, angor, tristitia.

Non destituimur] Id est, dei auxilio non deserimur. Humiliamur] Coram regibus & iudicibus. Sed non confundimur] Quia ipse loquitur per nos, ut; nolite putare quomodo, aut quid loquamini. Manifestetur] In resurrectione. Mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes] Quia parati sumus semper mori pro illo, sicut ille pro nobis mortuus est.

Ut & uita Iesu Christi manifestetur in corporibus nostris] Si enim cōmori mur ei, uita ei in corpore nostro manifestabitur in gloria resurrectionis.

Vita autem in uobis] Ideo morimur, hoc est, parati sumus ad mortē, dum euangelizamus, ut uos uitam possideatis æternam, & bene sit uobis. Habentes eundem spiritum] Fidem incarnationis Christi, sicut patriarchæ & prophætæ priores, de quibus dicitur: Sic enim persecuti sunt Prophetas. Crediti]

Ut; corde creditur ad iustitiam. Scientes quoniam qui suscitauit Iesum] Firmiter tenentes hanc fidem, à qua nec morte diuellimur. Omnia enim patimur propter uos] Omnia enim ideo patimur, quia fideliter uestram salutem quærimus & optamus. Ut gratia abundans] Est sensus, ut per multitudinē credentium propter abundantem gratiam, gratiarum actio abundet in gloria.

Propter quod] Id est, propter uos, & propter gloriam dei. Exterior homo] Id est uiuum corpus. Interior homo] Id est mens, ubi imago dei reformatur. Supra modum] Tribulationis: nulla enim comparatio æternis ad tēporalia potest esse. Aeternū pondus] Quia illud leue dixerat, ideo hic pondus posuit, seruans metaphoram stare. Quæ enim uidentur, temporalia sunt] Siue bona, siue mala sint, siue prospera, siue aduersa, Quæ autem non uidentur] Præmia & pœnæ.

ad tēporalia potest esse. Aeternū pondus] Quia illud leue dixerat, ideo hic pondus posuit, seruans metaphoram stare. Quæ enim uidentur, temporalia sunt] Siue bona, siue mala sint, siue prospera, siue aduersa, Quæ autem non uidentur] Præmia & pœnæ.

A

Cimus enim, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur] Domus nostra inquit terrenū corpus, *Domus nostra corpus est* in quo in hoc seculo adhuc corruptibiliter habitamus. Si ante aduentum domini uel passionibus, uel conditione naturæ fuerit dissolutum, cœlestem incorruptionem ex deo corpore reuiuiscēte sumemus. Etenim in hoc] Id est, in corpore.

Ingemiscimus] Id est, desiderio flemus. Habitationē nostram] Spirituale corpus. Quæ de cœlo est] Id est, quam in cœlo habebimus, si tamen uestiti, non nudi inueniemur. Nā etsi uolumus æterna uita & immortalitate uestiri, tamen non timemus hac uita nudari. Non enim uolumus cum dolore & morte istā amittere, & si nos ab ipsa grauati ingemiscimus, sed ut absorbeat quod mortale est à uita æterna sine mortis labore. Eò quod nolumus expoliari] Id est, corpore nostro. Sed superuestiri] Id est, in immortalitate superueniente, absq̃ separatione sarcinæ tunicæq̃ corporis nostri. Ut absorbeat mortalitas] Hoc est, sicut à uitæ sanitate infirmitas, ita immortalitate mortalitas absorbeat.

Qui autem perfecit nos] Ideo deum dicit hoc facere, ne cui impossibile uideatur. Qui dedit nobis pignus spiritus] Id est, ut credamus absorbendam esse mortalitatem. Vel ut sciamus, quia templum sui spiritus perire non patitur.

Peregrinamur à domino] Quia non sumus adhuc in hæreditate paterna.

Audemus ergo] Id est, prorsus hoc audenter eligimus. Sicut alibi ait: Cupio *Phil. 1.*

dissolui & esse cum Christo. Peregrinari de corpore] Bene ait peregrinari, quia

ad id sumus iterum in resurrectione reuersuri. Ideo contendimus] Iam modo

tales esse actu conamur, quales futuri sumus in regno, natura incorporeales si

ne dubio & perfecti. Absentes] Id est, in præsentī uita. Siue præsentēs] In *Rom. 14*

futura beatitudine, ut: Placebo domino in regione uiuorum. Ante tribunal *Tribunal*

Christi] Pro magnitudine potentie sedentis magnitudo tribunalis & terror *Christi.*

iudicij æstimanda sunt. Scientes ergo] Scientes quantus metus sit diuini iudicij,

hominibus suademus ut caueant. Deo autem manifesti sumus] Si non

& nos formidamus, uel qua causa suademus. Manifestatos esse] Id est, probatos.

Gloriandi pro nobis] Contra pseudoapostolos, qui eis primo per de

tractionem odium apostolorum uolebant inserere. Ut habeatis uos] Ut scia

tis quid respondere debeatīs contra pseudoapostolos. Qui in facie] Qui in

superficie tantum & in hypocrisis, non in pura conscientia, nec in uirtute dei se

se iactant. Siue ergo mente excedimus deo] Euāgelium dicit: Videbitis cœlum

apertum, & angelos ascendentes & descendentes super filium hominis.

Audi in uno loco ipsum Apostolum ascendentem & descendentem in una sententia.

Siue enim, inquit, mente excedimus deo, siue temperantes sumus uobis. *Mente excede*

Quid est, mente excedimus, ut illa uideamus quæ non licet & homini loqui? *rc.*

Quid est, quod temperantes sumus uobis? Nunquid iudicauī scire me aliquid

inter uos, nisi Christum Iesum, & hūc crucifixum? Si ipse enim dominus ascen

dit & descendit, manifestum est, quod & prædicatores ipsius ascendunt in illu

minatione, descendunt in prædicatione. Verbum ecstasis Græce, Latine quan

tum datur intelligi, uerbo uno exponi potest, si dicatur excessus. In excessu ue

ro mentis duo intelliguntur, aut pavor, aut intentio ad superna, ita ut quodam

modo de memoria labantur inferna. In hac ecstasi fuerūt omnes sancti, quibus

arcana domini mundum istum excellentia reuelata sunt. Hoc ergo ait, siue

Ecstasis.
r mente

C mente excedimus deo, id est, ad meditationem dei. Ille enim uidet, quod uide-
 mus in mentis excessu, ille solus reuelat secreta sua, quippe hoc ille loquitur,
 qui se dicit abreptum esse, & ablatum usque ad tertium coelum, & audisse ineffa-
 bilia uerba, quae non licet hominibus loqui. Tantus autem fuit ille mentis ex-
 cessus, siue in corpore, siue extra corpus, nescio, deus scit. Charitas enim Chri-
 sti urget nos] Ascendere mente ad coelum, & descendere ad terram ad prox-
 mos. Vt & qui uiuunt] Ei debemus uitam nostram, qui illam in omnibus sua
sibi uiuere. morte seruauit. Si quis ergo potius suam quam dei uoluntatem facit, sibi uiuit, & non
 illi. Qui mortuus est, & resurrexit] Propter calumniam semper morti resur-
 rectionem adiungit. Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem]
 Id est, dum Christus pro nobis mortuus est secundum carnem, id est, carnaliter
 uiuentem, uel secundum obseruationes ueteris legis, in sabbatis, & neomeniis,
 & reliquis. Et sic cognouimus secundum carnem Christum] Quia eis pseu-
 doapostoli exempla ueterum proponebant, & Christum carnaliter cum iudeis
 circumcisum omnia celebrasse, sed nunc iam istam non nouimus, quia post re-
 surrectionem Christi nouum est testamentum. Aliter, etsi ante resurrectionem
 secundum carnalem fragilitatem & indigentiam Christus uixerat, tamen post
 gloriam illius resurrectionis, nihil imbecillitatis in eo est. Noua creatura] Id est,
 ecclesia per sanguinem Christi renouata. Aut si quis credit in Christo, noua est
 creatura, per sacramentum baptismatis renouata. Ac sicut nouitate uitae intelli-
 gens uetera suo tempore defuncta fuisse, ita modo nouo more uiuendum, uitam
 transire, peccatum uidelicet Adae & uetus lex. Omnia noua] Id est, Euange-
 lia, mandata, & uita noua in Christo secundum corpus & animam, & spiritum,
 & mentem. Gratias autem deo, cum non a nobis sit hoc tam magnum be-
 neficium. Ministerium reconciliationis] Id est, opus, uel officium Euange-
 lizandi. Quonia deus erat in Christo.] Tribus modis deus erat in Christo. Pri-
Deus erat in mo, secundum infinitatem omnis creaturae, quod ubique est, ut: Nonne ego im-
Christo. pleo coelum & terram? Eo autem modo est deus etiam in peccatoribus. Secun-
 do, iuxta sanctificationem & peculiarem inhabitationem quo in sanctis est, ut
 est illud: Inhabitabo in eis, & inter eos ambulabo. Tertio, secundum plenitudi-
Colos. 2 nem diuinitatis, quod Christo sigillatim conuenit, iuxta illud, quod in ipso ha-
 bitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Tanquam deo exhortante]
 Id est, non ex nobis loquimur, sed ex deo. Cum qui non nouerat peccatum]
 Hoc est, pater pro nobis Christum, qui peccatum nesciebat. Peccatum fe-
 cit] Quia sicut hostia pro peccato oblata peccatum uocabatur in lege, sicut
 in Leuitico scriptum est: Et imponet manum super caput peccati sui: Ita & Chri-
 stus pro peccatis nostris oblatus, peccati nomen accepit. Vt nos essemus iustitia
 dei] Non nostra, non in nobis, sed in ipso, id est, in Christo, quasi membra in capite.

CAPVT VI.

Esa. 49 Diuantes] Id est, exemplo. Et obsecramus] Id est, uerbo
 doctrinae. Gratiam dei] Indulgentiam peccatorum in bap-
 tismo. Tempore enim, inquit] Id est, deus pater per Esaiam.
 Acceptabili tempore] Id est, noui testamenti. Exaudiui
 te] Ad Christum, eiusque ecclesiam hoc dicitur. Ecce nunc die-
 es salutis] Nunc autem dicit: Nemo in inferno enim confite-
 bitur tibi, Nemini dantes ullam offensionem] Id est, neminem malo exem-
 plo laedentes. Sic enim non uituperabitur ministerium praedicationis nostrae.
 Sicut dei ministri] Dei ministri debent prout possibile est, deum imitari. In ne-
 cessitate

- A** cessitatibus] Per aliquā uim illatis. In angustijs] Angustia est omnis egen- *Angustia.*
 » tia. In laceratione] Id est, mēbrorū. In laboribus] Seu manuū, siue huc & il-
 » luc discursuū. In castitate] Corporis ac mentis. In scientiā] Scripturarum.
 » In longanimitate] In sustinentiā longa. In spiritu sancto] Dū dignos nos
 » eius habitaculo præparamus. In charitate non ficta] Verbo nō tantū diligen-
 » tes, sed opere & ueritate. In uirtute dei] Nō nostra facultate, sed auxilio dei.
 » Per arma iustitiæ] Quæ ad Ephesios describit, quæ sunt, lorica iustitiæ, fidei scu-
 » tū, zona cōtinentiæ, calciati pedes in præparatione Euangelij pacis, galea salu-
 » tis, gladij uerbo dei. A dextris & à sinistris] Hoc est, ne prosperis eleuemur,
 » ne frāgamur aduersis. Per gloriā] Virtutū à deo. Et ignobilitatē] Id est, car-
 » cerū. Per infamiā] Cū blasphemamur ab inimicis. Et bonā famā] Cū lau-
 » damur ab amicis & fidelibus. Ut seductores & ueraces] Hoc est, ab alijs ut ue-
 » races laudamur, ut seductores ab alijs infamamur, quæ oīa æqualiter ferimus,
 » nec extollūt nos laudantes, nec deiciunt detrahentes, quia solet utraq; pars ali-
 » quādo mentiri. Vnde ad cōsciētā redeuntes, nō debemus fidē alijs magis accō-
 » modare, q̄ nobis. Sicut ignoti] Id est, perfidis & ingratis. Cogniti] Fidelibus
 » & iustis. Quasi moriētes] Hoc est, usq; ad mortē peruenimus, & ecce ui-
 » uimus, sicut quādo lapidatus est, & mortuus æstimat⁹, surgēs docebat illustria.
 » Sicut egeni] Rebus corporalibus. Multos autē locupletātes] Eleemosynis,
 » diuitijs cœlestibus. Et oīa possidentes] Nā excepto quod omnia dei nostra
 » sunt, nemo plus habet, q̄ qui nullius eget, ille enim nullius eget, qui præter ne-
 » cessaria nihil requirit. Per prospera & aduersa in alio loco idē Apostolus se trā-
 » sisse describit, cū dicit: Per arma iustitiæ, quæ à dextris sunt, & à sinistris, id est, p̄
 » gloriā & ignobilitatē, per infamiā & bonā famā, ut seductores & ueraces, &c.
- B** Omnia ergo quæ prospera reputant, dextræ dicuntur partis, quæ sanctus Apo- *Dextræ.*
 » stolus gloriæ & bonæ famæ uocabulo designauit, illa etiā quæ existimantur ad-
 » uersa, quæ p̄ ignobilitatē & infamiā euidētē expressit, quæq; à sinistris esse de-
 » scribit, efficiūt uero perfecto arma iustitiæ, si allata sibi magnanimiter susten-
 » tauerit, quod uidelicet per hæc dimicans, & istis ipsis quibus impugnari putat
 » aduersis tanquā armis utendo, eisq; uelut arcu, uel gladio, scutoq; ualidissimo
 » cōtra illos qui hæc ingerunt cōmunitus, profectū suæ patientiæ ac uirtutis ac-
 » quirat, gloriosissimū cōstantiæ triūphū ex ipsis quæ lataliter inferunt capiens
 » hostiū telis. Nec prosperis dūtaxat elatus, nec deiectus aduersis, sed itinere pla-
 » no, ac uia regia semper incedens, ab illo tranquillitatis statu, nequaq; lætitiā sur-
 » perueniente quasi in dextrā motus. Nec ingruentibus aduersis, tristitiāq; do-
 » minante, uelut ad leuā rursus impulsus. Os nostrū patet ad uos] Ita firm⁹ ue-
 » stro profectū ad uberē prædicationē prouocati, ut tacere penitus nō possimus:
 » profectus enim discipuli prouocat os magistri, & cor dilatat atq; amplificat, id
 » est, facit sensibus abundare. Nō angustiamini in nobis] Ac si dicat, nō nos an-
 » gustiā doctrinā, sed uestra uiscera nō recipiūt. Eādē autē habet mercedē] Quia
 » similis retributiō doctoris, & obedientis discipuli, ut: Qui recipit prophetam in
 » nomine prophetæ, &c. Dilatamini] Id est, lato corde ac mente spiritalē acci-
 » pite doctrinā. Cū autē dilatant, imperat quid facient. Et nolite iugū ducere cū *Gal. 5*
 » infidelibus] Quia iugū simul nō trahūt, nisi eiūsdē generis pares. Nō ergo arā-
 » dū, iugato boue simul & asino. Aut quæ societas lucis] Id est, sanctis, ut: Vos *Matt. 5*
 » estis lux mundi. Cū tenebris] Id est, peccatoribus, ut: Fuistis aliquando tene-
 » bræ. Belial diabolū significat, interpretaturq; absq; iugo. Vos enim estis tēplū *Belial.*
 » dei uiui. Cū ubiq; deus est, tamē in illis proprie habitare se dicit, qui eius gratia

C perfruuntur. Habitabo in illis] Hoc ex Esaia sumptum est. Et ero illorum
 „ deus] Deus natura omnium est, uoluntate uero paucorum. Exite de medio eor
 „ rum] Non tantum loco, quantum simili conuersatione ac familiaritate. Et immu
 „ dum] Id est, peccatum. Et ero uobis in patrem] Si uos parentes infideles abdi
 „ cauerint, me patrem habebitis sempiternum, ut: Pater meus, & mater mea dereli
 „ querunt me, dominus autem assumpsit me. Dicit dominus] Ne cui impossibi
 „ le uideretur addidit omnipotens. Hæc ergo promissa habet] Id est, & ero illorum deus.

CAPVT VII.

Vndemus nos] Talem hospitem, id est deum recepturi. Ab om
 „ ni inquinamento] Inquinamentum carnis, est peccatum quod
 „ per carnem admittitur, spiritus uero, quod sola cogitatione pec
 „ catur. In timore dei] Non propter laudem hominum, uel timo
 „ rem. Accipite nos] Hoc est, capite quod dicimus, siue quod
 „ uiuimus, ut exemplum nostrum teneatis. Neminem circūuenim?]
 „ Malo scilicet exemplo, ut per auaritia aliquid eius tolleremus. Neminem cor
 „ rupimus] Id est, mala doctrina. Non ad condemnationem dico] Hoc est, non
 „ me excusando uos tales expono, non enim possum de uobis hoc sentire, quos
 „ diligo, ut superius memorauimus, siue dilectio tantum facit habere fiducia. Prædixi
 „ enim, quod in cordibus nostris estis ad commorandum] Id est, epistola nostra uos
 „ estis, scripta in cordibus nostris. Multa mihi libertas] Id est, multam mihi fidu
 „ ciam dedistis loquendi, quia in omnibus obedistis: Siue, quod multum me a uo
 „ bis diligere non ignoro. Multa gloriatio pro uobis] Id est, ad alias ecclesias.
 „ Repletus sum consolatione] Id est, audiens profectum uestrum & emendationem,
 „ post multam tristitiam consolatione repletus sum. Superabundo gaudio] In
 „ tantum gaudeo, ut omnium pressurarum obliuiscar. Nam & cum uenissem in Mace
 „ doniam] Vult illis ostendere, quantum pressuram magnitudo gaudij superauerit.
 „ Foris pugnae] Id est, contra infideles. Intus timores] Id est, propter falsos
 „ fratres. Non solum autem in aduentu eius] Hoc est, non solum qui desideratus ad
 „ uenit, sed etiam qui uestrum profectum nuntiavit, propter quod eius maxime expe
 „ ctabamus aduentum. Vestrum desiderium] Id est, ad bona perpetranda, uel pro
 „ pter aduentum meum. Vestrum mœrorum] Propter peccata, uel absentiam meam. Ve
 „ stram æmulationem pro me] Id est, qui uice mea æmulati estis dei æmulatione
 „ peccantes. Sanè triplex est æmulatio, aut imitationis, aut inuidiæ, aut zeli. Et
 „ contristauimus uos] Et si me poenituisset, eodem quod durius uos corripuerim, tamen
 „ uester profectus ut non me poeniteat. Quasi medicus dicat: licet doleam tam ar
 „ denti me usum esse cauterio, sed nunc gaudeo, non quia doluistis, sed quia dolor
 „ ille profuit ad salutem. Poenitentiam in salutem] Ea est enim poenitentia dia
 „ bolica aduersa saluti, si quis de bono opere poeniteat. Seculi tristitia est, aut de
 „ amissis rebus proprijs, aut de alienis inuasis dolere, uel de alterius felicitate tor
 „ queri. Mortem operatur] Id est, desperatione torqueri, uel mortem animæ: se
 „ cundum deum autem tristitia est, siue sua, siue aliena lugere commissa. Quantum efficit
 „ in uobis sollicitudinem] Id est, ut caueatis, ne de cetero peccetis. Sed excu
 „ sationem] Id est, non superbiam, aut contemptum, sed satisfactionem. Sed indi
 „ gnationem] Id est, aduersum peccantes, non negligentiam. Sed timorem] Id
 „ est, timorem dei, non securitatem. Sed desideria] Scilicet bonorum operum, non
 „ fastidium. Sed æmulationem] Id est, contra peccantes, ne ultra peccent, non re
 „ missionem

*Æmulatio tri
 plex est.
 Deesse uidetur
 uerbum simile
 huic quod est
 facit, uel in casu
 sa est.*

A missionē. Sed uindictam] Id est, nō ueniā noxæ, sed uindictam salutarem
 „ in eum, qui inter uos peccatum cōmisit. Exhibuistis uos incōtaminatos esse
 „ negotio] Id est, peccato illius, qui uxorem patris stuprauit. Ideo incontami-
 „ nati estis, quia eum corripuistis. Ideo consolati sumus, dum uos castos probatis
 „ esse negotio. Magis gauisi sumus super gaudium Titi] In hoc amplius gra-
 „ tulati sumus, quia ita à uobis Titi spiritus est resecus, ut nunquā de eius mente
 „ possitis recedere: profectus quippe discipulorum spiritualia gaudia sunt magi-
 „ strorum. Et si quid apud illum] Quasi peritus medicus ait, qui uulnus iam
 „ propè sanatum blandis unctiōibus fouet, ut facilius cauterij ustura sanetur.
 „ Quoniam cū timore] Timebant enim contristare quē dilexerant. Gau-
 „ deo, quod in omnibus cōfido in uobis] Ideo gaudeo, quia omnia quæ de uo-
 „ bis audio, credo & confido uera esse.

CAPVT VIII.

„ **O**tam autem uobis facio] Nunc incipit de eleemosynis, &
 „ ad æmulationem Macedonū prouocat eos. Gratiam domini]
 „ Id est, eleemosynā. In multis probatus] In fame, quæ facta est
 „ sub Claudio Casare. Profunda paupertas] Id est, nimia.
 „ In diuitijs simplicitatis] Multū quidem pauperes sunt in ter- *In eleemosy*
 „ rena facultate, sed in magna simplicitate sunt diuites, cupien- *nis quid spe-*
 „ tes plus dare quàm quod habeant, ac propterea deus magis animum probat, *ret deus.*
 „ quàm quod porrigitur dextera. Qui enim quantum potest facit, totū facit: quo-
 „ niam pro uiribus uerbis præposteris hoc dicit. Testimonium illis reddo]
 „ Quoniam secundum uirtutem facientes, supra uirtutem uoluntarij fuerunt.
 „ Cum multis precibus orantes] Multum suadentes nos rogauerunt, ut gra-
 „ tanter quod offerebant susciperemus in ministerium sanctorum. Et nō sicut
 „ sperauimus] Amplius enim quàm sperauimus fecerunt. Ita] Id est, intan-
 „ tū æmulati sunt, ut rogaremus Titum. Et scientia] Scientia est deum nosse,
 „ uirtus uero, colere. Sicut ergo in itinere celebrando nihil prodest uiam nosse,
 „ nisi conatus ac uires suppetant ambulandi, ita uere sciētia nihil prodest, si uir-
 „ tus propria deficiat. Vt ex hac gratia] Id est, faciendæ eleemosynæ. Abun-
 „ detis] Id est, ne cum in alijs uincatis, in hoc ab alijs superemini. Non quasi
 „ imperans dico] Hoc est, non impero, nec exigo, sed consilium do, ut sicut in
 „ multis formam alijs præbuisstis, ita & in isto opere præbeatis. Est enim ingenita
 „ pietas in uobis, ut ab alijs eam discere nō indigeatis. Qui propter uos pauper
 „ factus est] Ergo si ipse dominus uos diuites bonis cœlestibus fecit, sic & ipsum
 „ uos ditare, ipsi enim datur, quicquid eius pauperibus porrigitur. Et consiliū] *Matth. 25*
 „ Id est, imperium. Sicut & uelle cœpistis] Ostendit quosdam posse facere
 „ non uolentes, cum aut importunitas petentis, aut autoritas præcipientes exe-
 „ gerit. Non enim ut alijs sit remissio] Non dico, ut uobis nihil seruetis, sed
 „ quod utrifque sufficiat. Sed ex æqualitate] Omnes enim æqualiter dabūr,
 „ si unusquisque tantum dederit quantum potest. Aliter: Ex æqualitate, hoc est,
 „ quo modo uos illorum uiuistis spiritualibus, ita & illi uestris carnalibus fruan-
 „ tur. Aliter Ex æqualitate, id est, ut uobis & illis sufficiat, ita distribuite. Illorum
 „ abundantia] Id est, doctrina & oratione. Vt fiat æqualitas] Id est, sufficien-
 „ tia utrifque in spiritualibus & carnalibus bonis. Sicut scriptum est] Hoc de
 „ manna dei dicitur, quod populus accepit in deserto: cuius exemplo docemur,
 „ q̄ omnis supabundātia generet uermes: simul & ostendit, quæ deus dat oibus
 „ r 3 æqualia

[C] æqualia esse debere, & propter huius testimoniij autoritatē uult nobis Apосто-
 lus præsentia omnia esse cōmunia, ut perfecti doctrinam nō abscondant, & ha-
 bentes substantiam mundi non denegent eis uictum. Eandem sollicitudinē]
 Id est, quam habeo. Consolationem] Id est, exhortationem ad docendum
 uos. Accepit] Id est, à deo, uel à nobis. Sed cū sollicitior esset] Id est, qui
 aliorum eleemosynas æmulatus est. Destinatum] Id est, propositam, seu pa-
 tatam. Deuitantes hoc] Ne quis dicat, quomodo Christus legem impleuit,
 cum non uideamus Christianos tantam eleemosynam facere, quāta fieri in le-
 ge præcepta est? Misimus aut̄ cum illis] Id est, Tito & Luca. Et fratrem no-
 strum]. Quidam hoc de Apollo asserunt dictum. Nunc uero multo sollici-
 tiorem] Eum probamus, confidentes quia uestra obedientia prouocetur, siue
 quam audiuit à Tito, siue quā per se ipse est probatus. Siue pro Tito] Quod
 dicit hoc est, ut tam Titi causa, qui eorum obedientiam collaudauerat, quā eo-
 rum qui ad ipsos fuerant pariter destinati, ita se exhibent, ut & charitatis synce-
 ritatē, & apostolicæ pro ipsis gloriæ ueritatē in conspectu omniū cōprobarent.

CAP V T I X.

Benedictio eleemosynæ est. X abundantia est mihi scribere] Id est, plus quā scripsi. Para-
 ta est] Id est, ad dandam eleemosynam. Et uestra æmulatione]
 Id est, imitatio. Nam Achaia] Tota prouincia, cuius caput
 estis, per uos ad hoc ministerium prouocata est. In hac parte]
 Id est, præparandæ eleemosynæ. Erubescamus nos] Id est,
 ego & Titus. Hanc benedictionem] Ideo benedictionē ele-
 emosynam uocat, ne parua fiat, quod enim benedicitur, ad abundantiam bene-
 dicitur. Ideo benedictio abundans eleemosyna uocatur. Siue hanc benedictio-
 nem] Id est, benedictam deo consecratam quæ eleemosynam. Sic quasi benedi-
 ctionem] Ita enim benedictio erit, si grato animo tribuatur. Hilarē enim da-
 torem diligit deus] Auarus aut̄ hilariter dare non nouit. Nunc circūuentio-
 nem] Id est, fraudationem. Qui parce seminat] Hoc est, qui parce & auare
 tribuit eleemosynam. Parce & metet] Id est, præmia in futuro. Et qui semi-
 nat in benedictione] Hic apparet, quod in hoc loco benedictio abundantiam
 significat. Secundū propositū cordis] Id est, uoluntarius, nō coactus. Hilarē
 enim datorem] Secundū sententiā Salomonis: In omni dato hilarem facito
 uultum tuum. Potens est deus] Hoc dicit, ne inopiam formidarēt. Disper-
 sit] Id est, diuisit, ut multis proficiat. Iustitia eius manet] Quare iustitiam, &
 non misericordiam dicit? quia pauperibus dare iustum est. Nam te oportet, ut
 quod deus tibi gratis dedit, pauperibus tu gratis des. Ius enim est ut des egeno,
 qui partem illius tecum habes. Manet] In æterna retributione. Qui aut̄ ad-
 ministrat semen seminanti] Hoc est, deus qui dedit tibi unū si dispenses, esur-
 rere te minime permittet. Incremēta frugum iustitiæ] Fruges, iustitiæ sunt fa-
 cultates, cum iuste dispensentur. Cum uero aut inique corradantur, aut ad aua-
 ritiam uel superbiam possidentur, fruges iniquitatis fiunt. In omnē simplici-
 tatem] Ut simplici oculo bonæ intētionis erogetis, cum multiplici ea fœnore
 recepturos. Non solum supplet] Duplicem potestis habere mercedem, &
 refectioem sanctorum, & gratiarum in domino actionem, & in ipsorum ora-
 tione hæc omnia operatur. Ministratio huius officij] Qui etiam abundat
 ipsorum pauperum oratione pro uobis. Desiderantium uos] Id est,
 amantium. Quis enim non desideret tales propter gratiam & misericordiam,
 eminentē?

A eminētē. Gratias autē deo] Qui tāta nobis gratiā pietate sua ferre dignat⁹ est.

C A P V T X.

Pse autē ego Paulus] Qui prius rogavi fratres, ut irent & obsecrarent uos, hoc autem per meipsum, non per fratres. Obsecro uos per mansuetudinem] Ea uos mansuetudine rogo, qua Christus cum se posset de iniuriosis ulcisci, noluit, ut uel se ro corrigeretur. Mansuetudo autem in corde, modestia in uer-

*Mansuetudo.
Modestia.*

bis est. Qui in facie quidem humilis sum] Semper sanctorū præsentiā propter nimiam humilitatem minus intelligentibus potest esse contemptui. Absens uero] Si necesse fuerit, confidenter suam indicat potestatem, qui præsentes sunt quasi nihil possint habere uirtutum, si tamen nihil uindican- dicandum reperiant in subiectis. Audere in aliquos] Vindicare in peccantes. Qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus] Qui putant nos cæteris hominibus nihil amplius habere uirtutis. In carne enim ambulantes] In corpore uidemur incedere, sed ut dei ministri spiritaliter militamus, Arma quippe militiæ nostræ nō sunt facta de ferro, nec manu hominis fabricata sunt, sed potētia dei, qui plus uerbo ualemus, q̄ alij homines armis corporeis possunt. Ad destructionem munitionum] Muniunt enim & circumdant doctrinam suam falli doctores astutia argumētis q̄, quæ aries apostolicus destruit uirtute gratiæ spiritalis, sicut & illum Magum uias domini subuertentem peruersis disputationibus uerbo creauit. Et omnem altitudinem] Id est, superbiam, Quid enim tam superbum, quàm diuinis contradicere præceptis?

*Aries apostolico concutien-
de sunt aduersariorum munitiones.*

Quæ sunt secundum faciem uidete] Manifesta est rei probatio, & facilissima intellectu. Siue ab hypocritis uos cauetes, qui in præsenti gloriātur. Si quis confidit se Christi esse] Nemo tam stultus, quàm qui se solum seruum Christi esse gloriatur. Si enim abundantius gloriatus fuero] Hoc est, & si me magis potestatem à Christo accepisse dixerō, quàm cæteros apostolos. Non erubescā]

B Qui & uerum dicam, & non meæ gloriæ, sed uestræ ædificationis causa cōpulsus hæc facio. Graues] Longitudine. Fortes] Dura increpatione. Nō enim audemus] Scilicet ita deū contemnere, ut corquemur aliquibus, qui suis malunt laudibus quàm dei gratia cōmēdari. Nec de nobis possumus maiora iactare quàm sumus. Et cōparantes nosmetipsos nobis] Id est, non maioribus, sicut illi pseudoapostoli, cū nihil sint, apostolis se non modo æquant, sed etiā anteponūt. Nō in immensum gloriabimur] Id est, super id quod possumus, nihil supra humanā mēsuram, sed apostolatus gratia, quantū nobis dominus donare dignatus est, per quā etiā uobis Corinthijs prædicauimus. Nec enim hoc ipsum usurpatione fecimus, sed præcepto dei. Non enim quasi nō pertingentes usq̄ ad uos] Id est, per dei consiliū ac præceptū superextendimus nos, hoc est, ut sine præcepto dei quadā usurpatione nos ipsos uestros doctores, superiores, ac sublimiores quàm uos constitueremus. Nam se Apostolus superextenderet, si non dei præcepto se ipsum eorū magistrum constitueret. Usq̄ ad uos enim peruenimus] Dei scilicet præcepto. Aliter. Non enim super extendimus] Id est, non ad alios transiuimus. Quasi non pertingentes usq̄ ad uos]

Id est, ut uobis dimissis atque imperfectis, quasi non per diuinum præceptum ad uos non perueniremus, ad alios transiremus. Non immensum gloriantes] Immensum est in alienis laboribus gloriari aliorum doctorum.

Spem autem habentes crescentis fidei] Id est, nō munera à uobis, sed mercedem à deo uestre fidei expectamus. Secundū regulam nostrā] Hoc est regula

la

C la nostra post aliorum salutem ad alios transire. Aut secundum regulam nostram, id est, non secundum alienam. In abundantia etiam] Non enim usque ad uos sufficit peruenisse, sed cum uestra fides creuerit, ad alios transibimus.

Non in aliena regula] Sicut pseudoapostoli in preparatis iam ab alijs gloriantur impudenter. Qui autem gloriatur] Etiam qui debet gloriari, in domino, cuius in eo uirtutes operatae sunt, gloriatur. Quem dominus commendat] Id est, uirtutibus signorum & doctrinae.

CAPVT XI.

Inspicientium gloriatio est.

Vtinam sustineretis] Id est, sustinete me uel modicum, qui alios multum sustinere consueuistis. Inspicientiae meae] Id est, gloriationis, quae quasi quaedam insipientia uidetur esse. Inspicientem se dicit, quia illi necesse erat aliqua de se dicere, licet uera, ut ostendat quam uere insipientes sint, qui falso se laudant.

Sed & supportate me] Stultitiam meam sustinete, dum pro amore uestro hoc dico. Aemulor enim uos] Non stimulo liuoris inflammatione, sed uos tanquam pater diuina aemulatione custodio, ut possim uos immaculatos Christo coniungere, tanto maiore studio conseruatos, quanto meliori estis sponso iungendi. Timeo ne sicut serpens seduxit Euam] Sicut enim serpens maiora promissit, ut propria subtraheret, sic maiora haeretici quam quae doctrina Christi habet promittunt, ut sanam doctrinam corrumpant. Simplex autem sensus est uerus sensus, nulla falsitate intermixta compositus atque corruptus:

Alium Christum] Meliorem nostro saluatore. Aut alium spiritum] Hoc est, si uobis aliquid gratiae praestiterint, quam pro nos accepistis, recte eos nobis proponi forsitan pateremini. Existimo enim me in nullo inferiori a magnis apostolis] Quanto magis ab his, qui nihil sunt: Siue ne putetis uos, quam illos quibus Petrus & ceteri apostoli praedicauerunt, minus aliquid accepisse. Sed non scientia] Ut pseudoapostoli, qui cum sint scientia imperiti, in sermone tumido gloriantur. In omnibus autem manifesti sumus] Ostendit integritatem suam, qua secundum deum omnia fecerit, cum nec avaritiam, nec gulam, nec gloriam ab eis aliquando quaesierit. Aut nunquam peccatum feci] Si forte hoc solum peccaui, qui propter uos & illicita & concessa contempsi. Est ueritas Christi in me] Sicut Christus quod semel statuit non mutauit, nec est aliquando mentitus, sic faciam. Haec gloriatio] Id est, nihil a uobis recipiendi. Deus scit] Quod uos diligo. Ut amputem occasionem] Reddit hic causam quare non acceperit, ut aduersarij, qui docerent gulam, avaritiamque sectantes, quarentes per Paulum aditum inuenire lucrandi, non haberent, ut hic si uel panem acciperet, illi aurum licentius exigerent. Ideo tollit occasionem Apostolus, ut in hoc appareat, quod propter dominum docent, si a discipulis nihil expectant. Operarij subdoli] Subdulus est, qui aliud fingit dum aliud agit. Quorum finis secundum opera ipsorum] Mala opera malus finis expectat. Iterum dico uobis] Iam superius dixerat: Sustinete me modicum, & non reddiderat rationem, quod zelo dei eos zelaret, & non gloriae desiderio esset de se aliquid narraturus, ne in eius odium uersi, falsos apostolos sequerentur. Ne quis existimet insipientem] Ne me aliquis ex uobis putet quod iactantiae causa, & non alicuius profectus me ipsum glorior. Velut insipientem accipite] Hoc est, audite me quasi insipientem, non reuer

Quamobrem Paulus nihil quaesierit ex functione praedicandi.

A reuera insipientem, sed quasi insipientem. Quod loquor] Id est, laudē me-
 „ am. Non loquor secundum deum] Videtur † esse, ut homo seipsum lau-
 „ der, licet uerum dicat, nisi propter aliorum utilitatem, deiq; gloriam hoc faciat.
 „ Secundum carnem] Id est, secundū nobilitatem carnalem. Libenter em̄
 „ suffertis insipientes] Ideo dixi: Accipite quasi insipientem, si uos suffertis insi-
 „ pientes, id est, Pseudoapostolos. Si quis uos in seruitutem redigit] Id est, ue-
 „ teris legis & Iudaismi. Si quis deuorat] Id est, muneribus. Si quis accipit]
 „ Pecuniam uestram. Si quis extollitur] Id est, Iudaica superbia, uel scientia,
 „ uel de generis nobilitate. Si quis in faciē uos cedit] Hoc est, si quis etiam
 „ praesentes uos obiurgat. Secundum ignobilitatem dico] Ignobilitas quip-
 „ pe maxima est, si filij dei de terrena nobilitate se iactant. Quasi nos infirmi
 „ fuerimus in hac parte] Id est, quasi nos in ista parte ab illis minus aliquid ha-
 „ beamus. Audeo & ego] Id est, possum audere gloriari, si uolo. Hebraei
 „ sunt] Id est, linguam Hebraeam habent. Israëlitae sunt] Ideo addit, quia
 „ multum gloriabantur in hoc nomine, cuius interpretatio est, uir uidens deū.
 „ Ut minus sapiēs] Notandū si quis de Christi saltem ministerio gloriatur, nō
 „ sapienter hoc faciet. In laboribus plurimis] Quorum species enumerat.
 „ In plagis] Sicut caesus est in Creta. Supra modum] Fortitudinis meae.
 „ In mortibus] Id est, expectatione mortis. Quinquies quadragenas]
 „ Quinquies flagellatus sum XL. percussionibus iuxta legem, non enim plagae
 „ secundum legem quadagesimum numerum excedunt. Vna minus] Id est,
 „ causa nobilitatis meae, quia mos erat apud Iudaeos, ut serui XL. percussionibus;
 „ liberi uero XXXIX. flagellarentur plagis, quinq; uicibus trigenas & noue
 „ nas, quasi transgressor legis accepi, quia lex XL. diebus in monte Sina data
 „ est. Ter uirgis caesus sum] Id est, à Gentibus. Semel lapidatus sum] Id
 „ est, à Iudaeis in Lycaonia ciuitate, sicut in Actibus Apostolorum legitur.
 „ Periculis in ciuitate] Id est, Hierusalem à Contribulibus illatis. Periculis
 „ in mari] Id est, in minoribus tempestatibus, quasq; supra dixi. In falsis fra-
 „ tribus] Qui nostram explorare subintroierunt libertatem. In laboribus]
 „ Id est, manuum. In miserijs] Id est, inopia cibi & uestimenti. In fame &
 „ siti] Ex necessitate. In ieiunio] Ex uoluntate. Praeter illa quae extrinse-
 „ cus sunt] Id est, quae per consuetudinem leuiora esse uidentur; in proprio em̄
 „ corpore sustinuit praedicta, non sic supposita. Instantia mea] Id est, qua in-
 „ sto semper, ut omnes audiant Euangeliū & credant. Quis infirmatur?]
 „ Cū infirmantibus infirmor, cum pereuntibus perire me compatio, sic uxor tristi-
 „ tia, ut animo ardere me sentiā. Quis scandalizatur?]
 „ Id est animo, fide, ope-
 „ re. Si gloriari oportet] Iam si gloriari necesse est, in his quae nō ad laetitiam,
 „ sed ad meliorationē pertinet gloriabor. Infirmi-
 „ tatis meae] Omnes superiores necessitates uno infirmitatis nomine definiuntur, eò quod humanae imbecilli-
 „ tati ista praeualeant. Scit quod non mentior] Rem quasi difficile dicturus,
 „ quod Iudaei cōtra eum etiam principes Gentium concitassent, ante implorat
 „ testimonium dei, ne iactantiae putaretur, quod aduersus eum etiam regna sur-
 „ rexerint, & nihil potuerint praeualere. Haec autem omnia ideo dinumerat, ut
 „ ostendat quid inter ueros falsosq; Apostolos intersit. Aut idcirco deum testē
 „ inuocat, ut uisiones quas sequenter exponit credantur. Praepositus Gentis]
 „ Id est, praepositus Gentis illius, ubi regnaret Aethiopia. Et per fenestram] Id
 „ est, domus adhaerentis muro.

† Decet uerbū
 non absimile
 ei, quod est pu-
 tidum aut de-
 forme.

Israël quid
 sonet.

Flagella Pauli.

Act. 14.

Regna inter
 gra in Paulum
 concitata.

On expedit mihi] Id est, non mihi expedit, quia qui necessitate compellor, sed uobis in me gloriantibus contra Hæreticos. Veniam autem ad uisiones] Ideo hoc dicit, ne quis ei obijceret, quid in his gloriaris, cum multa sint flagella peccatoris? Ad uisiones] Quæ in somnis uidi, Et reuelationes] Absq; somno domini, Sibi infirmitates reputat, domino uisiones adscribit. Scio hominē] Hoc de se humilitatis causa, quasi in alterius persona loquit. Siue in corpore &c.] Putabat quod in corpore erat, quia nō sensit mortē: putabat se extra corpus fuisse, pro excellentia atq; euidentia uisionis. Tertium cœlum] Vbi angelicæ uirtutes continentur, intelligitur. Et scio hominem huiusmodi] Quod iterum repetit, ostendit aliam uisionem fuisse. In paradysum] Id est, Adæ, uel cœlestem. Verba inaudita] Id est, siue quæ nulli fas est dici, siue quæ impossibile est humanā naturā cape. Parco aut] Quia sufficiūt manifesta, etiam si celentur occulta, ne quis existimet me angelum, uel deū esse, non hominē. Et ne magnitudo reuelationum extollat me] Quanta putatis esse quæ celo, ut merito mihi esset stimulus necessarius, qui me hominem esse semper demonstrat. Angelus Satanæ] Siue diabolus, qui tribulationes & plagas fuscitabat, siue dolor capitis, qui Satanæ, uel contrarius sanitati dicitur esse: uel lex in membris posita legi mentis suæ contraria, de qua alibi dicit: Video aliam legem in membris meis. Sufficit tibi gratia] Id est, ad me glorificandum, & ad utilitatem multorū, tibiq; à stimulo ad protegendum. Gratia mea] Id est, gratia Apostolatus, quā donauī tibi. Nam uirtus] Id est, animæ, uel sanādi alios. In infirmitate] Id est, carnis. Libenter itaq; gloriabor] Id est, postquam cognouī prodesse quod nocere putabam. In contumelijs] Non in honoribus. In necessitate] Non in otio, sed in necessitate famis & sitis. Pro Christo] Non pro aliquo crimine. Cū infirmor tunc potens sum] Maxima potentia est infirmari pro Christo, & magnæ diuitiæ indigere. Vos me cōegistis] Id est, ut me gloriarer, dum Pseudoapostolos sese gloriantes recepistis. Commendari] Id est, laudari. Nihil minus fui] Virtute & doctrina non solum se Pseudoapostolis excellit, sed etiā bonis cōæquauit, ne aliud quærerent quàm qd ipse docuerat. Et si nihil sum] Pro humilitate hoc dicit: uel, & si nihil sum, ut Pseudoapostolis uideretur. In omni patientia] In hoc apparet, quod per patientiā signa fiunt. Virtutibus] Id est, sanitatibus. Non grauauī uos] Id est, non accipiens à uobis stipendia militiæ meæ. Donate mihi] Ironice loquitur. Ecce tertio hoc paratus sum uenire ad uos] Primo ad illos uenit, quando ipsis præsentialiter prædicauit; secundo uoluit ire cum prima Epistola, uel per ipsam Epistolam; tertio quod paratus erat ire cum hac Epistola, uel per hanc Epistolam, quod credibilius. Sed uos] Quærens salutem uestram. Ego autem libenter impendam] Hoc est, quicquid habeo boni exempli, & laboris prædicationis meæ impendo, id est, soluo. Et plusquam possum impendar] Perfecta enim dilectio non solum totum quod habet impendit, sed etiam libenter ipsa super impenditur, si necesse est. Dolo uos cepi] Est interrogatio. Per omnia se purgat, ipsorum semper conscientiam testem inuocans. Nunquid circūueni uos? Id est, nunquid aliqs à uobis ad me abstulit pferendū? Eodem spiritu] Id est, sancto. Eisdem uestigijs] Id est, exēplis. Quid excusemus

Tertium cœlum.

Satanas.

Infirmari in Christo summa potentia est.

A excusamus nos] Id est, purgemus nos & laudemus, ut uobis placeamus, non
 coram deo. In presentia dei] Patris, quem fallere impossibile est. In Chri
 sto] Id est, in persona Christi, ideo mendacium non loquimur. Et ego inue
 niar à uobis qualem non uultis] Vel seuerus in uindicta: hic autem blandi
 mentis minæ iunguntur. Contentiones] Preferendo magistros magistris, *Minæ tempe
 rantur blandi
 tijs.*
 Aemulationes] Minorum contra maiores. Animositates] Elationes ani
 morum. Dissensiones] In cordibus. Super immunditia] Id est, fornicatione
 contra naturam. Et fornicatione] Adulterio. Impudicitia] In consanguineos.

CAPVT XIII.

PRædixi enim] In prima Epistola. Et prædico] In hac Epi
 stola, antequam ueniam ad uos. Qui in me loquitur Chri
 stus] Qui potest in uos uindicare, nisi poenitentiam agatis.
 Non infirmatur] Id est, in uindicta super uos, uel in uirtu
 tibus, quas operatus est in uobis. Nā etsi crucifixus] Quod
 crucifixus est, nostræ infirmitatis est; & quod uiuit, suæ uirtu
 tis est. Sed uiuemus cum eo ex uirtute dei] Dabit nobis uirtutem, ut possi
 mus uindicare in uos: uel in illo uiuemus in futura beatitudine. Si estis in fi
 de] Quæ per dilectionem operatur. Non ut nos probati appaream] Si enim
 aliquid mali feceritis, nos uindictando apparebimus probati, sed malumus uel
 B non uindictando in uos nos reprobos uideri, tamen ut uos quod bonum est fa
 ciatis. Non enim possumus aliquid aduersus ueritatem] Cum uos non me
 rueritis uindictam, super uos dare non possumus. Gaudemus enim cum
 nos infirmi fuerimus] Si non sit necesse, ut nostra uirtus appareat sicut Petrus
 apparuit in Ananiam & Saphiram. Infirmatur] Non dando uindictam.
 Vos hic fortes estis] Id est, in fide, & in bonis operibus. Vestram consum
 mationem] Id est, perfectionem. In ædificationem] Ut uos de cætero emende
 tis, & alij formident peccare. Et non in destructionem] Ad quam sibi Pseudo
 apostoli potestatem suscipiunt. Gaudete] In tentationibus. Perfecti esto
 te] In bonis operibus. Deus pacis] Qui est pax. Et dilectionis] Qui *Deum pacis.*
 est dilectio & charitas. In osculo sancto] Id est, non subdolo.

COLLECTANEORVM IN EPISTO
 LAM PAULI AD CORIN.
 POSTERIOREM
 FINIS.

° SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM PAV
LI AD GALATAS, COL

LECTANEVM,

CAPVT I.

Quatuor Apo
stolorū genera

Aulus Apostolus non ab hominibus] Hoc est, non ab hu
mana præsumptione, ut dicunt illi. Hoc cōtra eos, qui Pau
lum dicunt subito prorupisse in Apostolatū, uel à maio
ribus ordinatum. Ergo non ab hominibus, uel per Apосто
los alios. Neque per hominē] Ut Aaron per Moysen.
Quatuor sunt Apostolorum genera: Vnum, quod neque
ab hominibus, neque per hominē est, sed per Iesum Chri
stum, & deum patrē, ut Esayas & ceteri Prophetæ, & ipse Paulus. Aliud, quod
à deo, sed per hominē, ut Iesus filius Naue à deo, sed per Moysen. Tertium,
quod ab hominibus, & non à deo, cum uel hominū fauore aliquis ordinatur,
ut nunc uidemus plurimos non iudicio, sed redempto fauore uulgi in sacerdo
tium subrogari. Quartum, quod neque à deo, neque ab hominē, neque per
hominē, sed à semetipso, ut omnes Pseudoprophetæ & Pseudoapostoli.
Sed per Iesum Christum] Qui Petrum & ceteros Apostolos elegit. Et
deum patrem, qui suscitauit eum à mortuis] Quo ostenditur una operatio
patris & filij. Qui suscitauit eum à mortuis] Ideo commemorat deum pat
rem, qui suscitauit eum à mortuis, ut per hunc uirtutem sui Apostolatus com
mendet, dum ab ipso patre missus est. Gratia uobis] Quia gratis nobis do
nantur peccata. In hoc subaudis, precor multiplicetur. Et pax] Qua remis
sis omnibus delictis fuerant reconciliati deo. Qui se dedit] Ostendit bene
ficia Christi, quibus existebant ingrati, in lege, quæ peccatoribus data fuerat,
uiuere cupientes. De præsenti seculo malo] Id est, de malis seculi operi
bus; mundus enim bonus est. Secundum uoluntatem dei] Id est, non se
cundū facultatem & merita nostra. Amen] Conclusio præcedētis prologij
Miror quod sic tam cito transferimini, ab eo qui uos uocauit in gratiam
Christi in aliud Euangeliū] Nescio quæ uos aura à fidei rectitudine defle
cit. Quod nō est aliud] Nam Euangelium uerum aliud esse non potest,
nisi Christi; quod enim ueritati contrarium, Euangelium non est dicendum.
Et uolunt auertere Euangelium Christi] Euangelium ad legem reuo
cant, dum literam tantum sequuntur, posteriora in faciem ponunt, & quod in
facie, post tergū faciunt. Sed & si nos] Id est, Euangelizauerimus. Ana
thema] Derestatio. Sicut prædiximus] Id est, præcedenti testimonio.
Et nunc iterum dico] Quia repetitum fortius commendatur. Modo
enim hominibus suadeo, an deo?] Hoc est, nunquid propter homines uos
suadeo, quod propter traditionē Iudæorū ante faciebā? Ostendere uult, se odia
hominū nō timentē, libere defendere ueritatē. Si adhuc hominibus placerē]
Id est, si Iudæis placerem. Christi seruus non essem] Quia assererem legē,
& in fide Euangelij Christo non seruirem. Quia non est secundum homi
nem] Id est, quia neque à me finxi. Neque edoctus sum] Neque aliquis
me docuit

A me docuit ut intelligerem parabolas, & obscura Euangelij. Sed per re-
 uelationem Iesu Christi] In uia Damasci, uel spiritus sancti reuelatione.
 Audistis enim conuersationem meam] Ostendere uult, quia firmiter tenuerit iudaismum, & fideliter pro traditionibus patrum expugnauerit ecclesiam: ut intelligamus eum non potuisse inde humano consilio, nisi reuelatione diuina separari. Quoniam supra modum] Aliorum persecutorum. Patrum traditionum] Id est, non dei mandatorum. Qui me segregauit] Id est, elegit. Ab utero matris] Vnde apparet, quod quamuis non ab utero statim in apostolatam uocatus est, tamen in presentia electus est. Et hic queritur Paulus ab utero segregatus ecclesiam persequitur. Et Petrus a Christo electus, abnegat Christum, scilicet ut sciant compati infirmis, & ut ostenderet exemplum poenitentiae per gratiam dicendo: Saule Saule, qui etiam me in presentia ab utero segregauerat, quoniam ut uoluit fecit, quod sciebat esse futurum. In me] Id est, per me. Non acquieui carni & sanguini] Siue ut ego eo melius habet non contuli, uel nihil ab Apostolis didici, ut alij putant, non contulit plane Paulus post reuelationem Christi cum carne & sanguine, quia noluit margaritas proijcere ante porcos, sed paulatim de carne & sanguine uertit in spiritum. Aut non acquieui carni & sanguini, id est, Iudaico generi. Neque ueni in Hierusalem ad antecessores meos Apostolos] Id est, ad discendum. Sed abij in Arabiam, & reuersus sum Damascum] Queritur quomodo Paulus dicit se non uenisse in Hierosolymam, dux uero facta sunt ei insidiae in Damasco. Ideo ergo Lucas praetermisit de Arabia, quia nihil dignum forsitan in Arabia Paulus perpetravit. Sed abij in Arabiam] Sed de Damasco in Arabiam iui protinus, ut docerem quod mihi a domino fuerat reuelatum. Deinde post triennium ueni Hierosolymam] Ostendit se non indignum fuisse doceri, qui iam tribus praedicauerat annis. Videre Petrum] Id est, uidendi gratia, non discendi. Et mansi apud eum diebus quindecim] Septem & octo significat uetus & nouum testamentum, propter sabbatum, & octauum diem resurrectionis dominicae. Alium autem Apostolum non uidi] Ne ab alijs discere uideretur. Nisi Iacobum fratrem domini] Ne autem hic Iacobum putes filium Zebedaei, lege actus Apostolorum, qui iam ab Herode fuerat peremptus: sic enim in Actibus legitur: Misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de ecclesia. Occidit autem Iacobum fratrem Iohannis] gladio. Eusebius in libro secundo historiarum dicit: Deinde occiderunt Iudaei Iacobum, qui dicebatur frater domini, pro eo quod esset filius Ioseph, qui Christi quasi pater habebatur: quoniam desponsata ei fuerat uirgo Maria. Hunc inquit Iacobum, qui & Iustus cognominatus est ab antiquis, uirtutum merito, & insignis uitae privilegio, primum historiae tradiderunt suscepisse ecclesiae quae Hierosolymis est sedem. Quae autem scribo uobis, ecce coram deo quia non mentior] Quae scribo uera sunt, & deo testante confirmo. Eram autem ignotus facie] Hoc ideo dicit, ne quis putaret eum ab illis Euangelium didicisse. Et in me magnificare deum] Qui solus potest hoc efficere.

Paulus ab utero segregatus in Euangelium

Acto. 9.

Septem. Octo.

Act. 12.

» **D**Einde post annos quatuordecim iterū ascendi Hierosolymā]
 » Quoniam de oneribus legis quaestio mouebatur. Cum Bar/
 » naba] Id est circunciso. Et Tito] Ex Gentibus præputium
 » habente. Et contuli cum illis Euangelium] Non didici tan/
 » tum, sed contuli. Seorsum autem] Id est, secreto per Iudæos
 » adhuc iudaizantes. Ne forte in uacuum currerem] Iudai/
 » zantes amputabant libertatem nostrā, qui non sumus sub lege circuncisionis.

» *οὐδ' ἄποσ ὁ
 » γὰρ εἰς τὸν τῆ
 » νόμου, legi-*
 » *tur Græce.*

» Quibus ad horam cessimus] Qui nec Titum circuncidimus. Male in La/
 » tinis codicibus legitur, quibus ad horam cessimus. Quales aliquando fue/
 » rint] Quando eos dominus sua præsentia docuit. Nihil mea] Doctrina.

» Interest] Id est, refert, uel distat. Deus enim personam hominis non ac/
 » cipit] Quia nec tempus præiudicat fidei, nec persona labori. Dexteras dede/
 » runt] Quod est signum pacis & unitatis. Consenserunt enim ita nos docere
 » debere. Mihi & Barnabæ] Ambo enim missi erant, ut Gentibus prædica/
 » rent. Tantum ut pauperum memores essemus] Vel sanctorū qui erant Hie/
 » rosolymis, qui omnia sua distribuentes ad Apostolorum pedes precia depone/
 » bant, uel quorum bona fuerant à Iudæis inuasa, sic legimus ad Hebræos.

» Sed cum uenisset & Petrus] Galatarum infirmitas eum compellit narrare,
 » quod non solum cæteri Apostoli nihil ei contulerint, nec minor eis fuerat, sed
 » ipse in Petro aliquid correxit, qui princeps Apostolorum fuit. Aliter, licet dex/
 » tras concordæ & pacis mihi dederunt, tamē Petro restiti, uidens quod con/
 » tra Euangelij regulam ageret. Hoc autem totum agit, ut ostendat se nunquam
 » D circuncisionis fuisse factorem, quod de illo falsi Apostoli confingebant.

» Quoniam reprehensibilis erat] Id est, dignus reprehensione. Cum Gen/
 » tibus manducabat] Ut in uase demonstratum. Et simulationi eius] Id est,
 » hypocrisi, dum aliud coram deo credebat, & aliud coram hominibus agebat.

» Ita & Barnabas] Qui tunc mecum ad Gentes missus fuerat. Dixi Petro
 » coram omnibus] Dum enim coram omnibus culpa commissa fuit, coram om/
 » nibus argui debuit. Ideo autē hoc dixit, ut Iudæis de circuncisione superbia,
 » & Gentibus desperatio tolleretur. Situ cum sis Iudæus gentiliter uiuis]
 » Hoc est, Si tu non tenes quod natus es, quomodo illos facis tenere quod nati
 » non sunt? rationem reddit, non iniuriam facit. Gentiliter] Id est, non iu/
 » daice, hoc est, non ex operibus legis, sed sola fide. Sic & Gentes uitā in Chri/
 » sto inuenisse tu nosti. Quomodo Gentes cogis iudaizare?] Id est, dum
 » te subtrahis tanquam à peccatoribus. Iudaizare] Id est, honorem dare cir/
 » cuncisioni, & literam obseruare. Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus pec/
 » catores] Nos inquit, ego & tu Petre, illius miscuit personā & suā, ne illi facere

» *Pauli contro-*
 » *sia cum Petro*
 » *qualis.*

» uideretur iniuriā. Hieronymus de hac quaestione dicit, quod subtiliter hoc fecit
 » Paulus, non uere Petro resistendo, sed in forma uituperat Petrū, alios per eum
 » obseruantes literā percutiēdo. Cur enim ille uituperet Petrum consentiendo
 » Iudæis, dum ipse circūcidit Timotheum per Iudæos? Augustinus uero asserit,
 » q̄ uere Paulus Petrū reprehendit, nec falsum sit quod superius in hac epistola
 » dixit. Quæ autem scribo uobis, ecce corā deo q̄ non mentior; non enim ita lau/
 » dandi sunt sancti uiri ut frangatur scriptura. Sicut alij dicūt Petrum deum non
 » negasse, & in hoc mendacem faciunt Saluatorem, dicentem: Ter me negabis.
 » Quoniam non iustificatur homo ex operibus legis, uel sabbatis, & circunci/
 » sione,

A sione, ceterisq; quæ non per iustitiam, sed ad edomandam populi duritiam sunt mandata. Siue non iustificatur, hoc scilicet tempore noui testamenti.

» Nisi per fidem Iesu Christi] Nam Patriarchæ & Prophetæ non ex operibus legis, sed ex fide iustificati sunt. Inuenti sumus & ipsi peccatores]

» Dum nec ipsis operibus legis iustificatur homo. Nunquid ergo Christus minister peccati est?] Hoc est, si hos pro quibus passus est, non absoluit, tanquam non ualens indulgere. Ego enim per legem legi mortuus sum] Per legem Christi, legi literæ, siue per ipsam uenientē ipsi mortuus sum, quia ipsa se cessaturam esse prædixit. Vt deo uiuam] Qui legem suam innouauit.

» Cum Christo crucifixus sum] Qui omnibus peccatis quibus lex data est, sum mortuus. Ergo lex mihi minime necessaria. Viuo autem] Viuo hic uita spirituali. Iam non ego] Id est, uetus homo, uel non mea facultate.

» In fide uiuo filij dei] Id est, in sola fide, qui nihil debeo legi. Non irritam facio legem dei] Hoc est, non debeo illi esse in gemitū, qui me tantum dilexit, ut pro me etiam moreretur. Abiecta enim & irrita gratia est, si mihi sola non sufficit. Irritam ergo gratiam facit, qui post Euangelium uiuit in lege, & peccatis post baptismum sordidatur. Hucusq; contra Petrum. Nunc ad Galatas sermonem retorquet.

CAPUT III.

B Stulti Galatæ, quis uos fascino uel non obedire ueritati?] Hoc non est contrarium uerbo Saluatoris, quo fratrem fatuum uocari prohibuit, qui more diligentis bene corripit, sicut dominus dicit: Et uos sine intellectu estis, & modicæ fidei. Ius enim est magistris, peccantes increpare discipulos. Quis uos fascino nauit?] Quis uobis inuidit. Fascinatio enim Græce inuidia interpretatur, Ante quorum oculos Christus Iesus proscriptus est] Vel quibus per meam prædicationē ita manifestata est passio eius, ut ipse ante uos sententiam damnationis excepit. Et in uobis crucifixus] Quasi apud uos omnia facta sint: siue sic, quem uere pro damnato & mortuo etiam nunc uilem habetis, dum putatis eū uobis nō sufficere ad salutē. An ex auditu fidei?] Si enim ex merito fidei spiritum sanctum accepistis, quid uobis lex amplius dare poterit? Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis] Magna stultitia est, in seruitutem ueteris à libertate noui testamenti & gratiæ diuertere. Nunc carne consummamin] Id est, in legem carnalem euntes. Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa] Galatæ in crucifixum credentes, à Iudæis & Gentibus tormenta & opprobria multa perpessi sunt. Dicit ergo tanta sine causa pro Christo toleratis, si tamen non iterum corrigatis. Si in hoc non dubitatis, sermo est, sed potius confirmantis, secundum illud: Si tamen iustum est apud deum retribuere his, qui uobis tribuant tribulationem. Operatur uirtutes in uobis] Ostendit Galatas accepto per fidem spiritu sancto dona habuisse uirtutum, uel prophetiam & genera linguarū. Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiā] Non dixit, operatus est per legem, sed sola fide credidit, hoc est, quod exijt de terra sua in terram quā ignorabat, quod Saram nonagenaria m & sterilem credidit esse parituram, quod in Isaac uocaretur sibi semen, & quod obtulit filium suum. Prouidens hoc scriptura] Non quod atramentum & membrana, quæ insensuales sunt, possint futura prænoscere, sed quod spiritus

Fascinatio.

si.

- C Spiritus sanctus, & sensus qui in litera latet, futura prædicant. In te] Non le
Gen. 22. ge; sed in te, hoc est, in fide tua, qui es caput fidei. Benedicentur omnes Gen
 tes] Non una gens tantum iudaica, sed omnes gentes. Sub maledicto sunt]
 Quia ita præualuit cõsuetudo peccandi, ut nemo iam perficiat legem, sicut Pe-
Act. 15. trus Apostolus ait: Quod neque nos, neq; patres nostri portare potuimus. Si
 qui uero iusti non erant maledicti, non ex operibus legis, sed fidei gratia salua
 ti sunt. Sed qui facit illa] Mandata legis. Viuet in eis] Carnali scilicet ui
 ta, quia non est reus mortis, dum implet mãdata legis. Christus redemit nos
Emerc. de maledicto legis] Emerere & redimere hoc est; quia qui emit, alienum; qui au
Redimere. tem redimit, id est propriũ quod suum fuit, & suum esse desinit. Maledictus
 omnis qui pendet in ligno] Nõ ideo maledictus quia pependit, sed ideo pen
 det quia maledictus. Ille negat Christũ maledictũ, qui negat Christũ mortuũ.
 Qui autem confitetur mortuum, & negare non potest mortẽ de peccato esse,
 & ob hoc etiã ipsum peccatum uocari, audiat ipse Apostolum dicentẽ, quo
 modo uetus homo noster simul cum illo crucifixus est, & intelliget quod ma
Deut. 21. ledictum Moyses dixerit. Ideoq; secutus Apostolus ait de Christo: Factus pro
 nobis maledictum, sicut non timuit dicere: pro omnibus mortuus est, hoc est,
 non mortuus quia maledictus, quia mors ipsa ex maledicto est, & maledictum
 est esse peccatum, siue ipsum quo fit ut sequatur supplicium, siue ipsum suppli
 cium, quod alio modo uocatur peccatum, quia fit ex peccato. Quod autem ad
 ditum est, omnis, ut diceretur: Maledictus omnis qui pendet in ligno, non sa
 ne Moyses minus præuidit etiã iustos in cruce futuros, sed bene præuidit hæ
 reticos ueram mortem domini negaturos, & ideo uolentes ab hoc maledicto
 D Christum seiungere, ut à mortis etiã unitate seiungerent: Si enim uera illa
 mors non erat, nullum maledictum Christo crucifixo pependit in ligno, quia
 nec uere crucifixus est. Ac per hoc additum est omnis, ne Christus ad ueram
 mortem non pertinere diceretur, si à maledicto, quod morti coniunctũ est, insi
 pienti honorificentia separetur. Ut pollicitationem spiritus accipiamus per
 fidem] Quæ per Ioëlem omni carni promissa est, uel uniuerso generi huma
Ioël. 2. no, ut: Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Fratres, secundum
 hominem dico] Hoc est, humano uitor exemplo. Siue secundum hominem:
 nam excelsores & profundiores sensum habeo in his promissionibus, si di
 cerem, tamen non profunda profero, sed quæ potest homo intelligere.
 Nemo irritam facit] Quali dixisset: si hominis testamentum nemo spernit,
 quanto magis dei testamentũ, hoc est promissionem? Ac si diceret: quãuis lex
 data est anteq; impleretur promissio, tamen non in illa lege impleta est Abra
 hæ promissio, sed ad hoc tantum lex data est, ut per illam aleremur, donec ad
 ueniret promissio. Simplex autẽ sensus, qui est in hoc loco textus, talẽ uim ha
 bet, ut docet Apostolus, non posse per legem quæ postea data est, repromissio:
 nec quæ antea facta sunt ad Abraham destrui, & posteriora prioribus præiudi
 care. Non irritum facit] Id est, quæ post tantum temporis data est lex, testa
 mentum illud non potest euacuare, quod Abraham deus confirmauit in Chri
 sto. Ad euacuandam promissionem] Vel ut non postea impleretur promif
 sio post datam legem, quasi in illa impleretur. Quæ post quadringentos &
 triginta annos facta est lex] Habitatio filiorum Israël, qua manserunt in Aegy
Israël in Aegy pta, fuit CCCCXXX. annorum, quibus expletis, eadem die egressus est omnis
pto quã diu exercitus domini de terra Aegypti, ut scriptura testatur Exodi. Quorũ tamen
manserit. summam annorum, Chronographi à septuagesimo quinto anno natiuitatis
 Abraham

- A** Abrahā, quo terrā repromissionis intrauit, cōputant sequētes editionē LXX, interpretum, quæ dicit: Habitatio autem filiorum Israël, quam habitauerūt in Aegypto, & in terra Chanaan, ipsi & patres eorum anni CCCCXXX. Quam necessario sequendam & ipsa Hebraica ueritas ostendit, quæ narrat Caath filium Leui, quem natum esse cōstat in terra Chanaan, uixisse annos C, XXXIII, & filium Amram patrem Moyfi annos CXXXVII, & ipsum Moyfen LXXX, fuisse annorū tēpore egressionis de Aegypto, quia nimirū horum summam annorum constat CCCC, & XXX, implere non posse. Annuīt autem horum translationi & Apostolus, cum ait: Abrahæ dictæ sunt promissiones &c. Abrahæ autem per repromissionem, id est, non per legem, quæ nondum erat, sed per repromissionem: Vt: In semine tuo benedicentur omnes termini terræ. Quid igitur lex? propter transgressionem posita est.]
- » A latere uenientem quæstionem sibi ipse proponit, quare ergo data est lex, dum non illa promissio est, nec implet promissionem, nemoq; per eam saluatur: ad quod responderet: Lex propter transgressionem posita est, & mortis pignus fuit, donec ueniret semen. Hic autem hyperbaton est, ex omni parte confutum, est em̄ hic ordo: Lex posita in manu mediatoris propter transgressionē disposita per angelos. Disposita per angelos.] Quia per angelos lex ministrabatur. In manu mediatoris.] Siue Moyfi, ut quidam putant, Nam & Moyfes, aiunt, inter deum & populum medius fuit; Siue Christi. Deus autē.] Id est, Christus. Vnus est.] Ideo hoc addidit, ne quis putaret Christum ab unitate diuinæ naturæ diuisum, quia mediatoris suscepisset officium. Lex ergo aduersus promissa est: absit.] Quia nec lex prohibuit, ut promissa quæ prædicta sunt postea complerentur. Sed conclusit.] Id est, deprehendit. Ostendit arguendo peccata, quia uetus lex pestem non detulerat, sed ostendit omnia sub peccato, dicendo: Non est qui faciat bonum, non est usq; ad unum, id est, ueteris testamenti. Vt repromissio.] Id est, in semine tuo benedicentur omnes Gentes. Ex fide.] Id est, ut sola fide saluarentur credentes. Sub lege custodiebamur.] Hoc est, seruabamur à lege huic fidei, quæ erat suo tempore reuelanda. Conclusit.] Id est, unius dei. Itaq; lex pædagogus.] Ad disciplinam nos arctius retentans perfectam doctrinam, & magistro referuabat. Pædagogus fuit lex.
- B** Non sub pædagogo sumus.] Nam perfectæ ætatis discipuli non indigent pædagogo. Omnes enim filij dei estis.] Ad hoc ualet, ne Gentes de se desperarent, quia non custodiebantur sub pædagogo, & ideo se filios non putarent, sed per fidem induendo Christum omnes fiunt filij, non natura, ut unicus qui etiam sapientia dei est, præstante mediatoris fide, quam fidei gratiam nunc indumentum uocat, ut Christo induti sint, qui in Christum crediderunt, & ideo dei filij, fratresq; mediatoris effecti, in qua fide non est distantia Iudæi neque Græci. Non est Iudæus neq; Græcus.] Ante enim non solum inter Iudæum & Græcum, sed etiam inter tribum & tribum erat diuersitas magna, Sed notandum, quod in hoc tres differentias generis, uidelicet conditionis sexus posuit. Omnes enim uos unum.] Et si omnes unum corpus Christi effecti estis. Euangelium æquat omnium dignitates.
- » Abrahæ semen estis.] Vt tres hæredes non ex carnali semine, sed ex diuina promissione generati,

Ico autē quamdiu paruulus est] Paruulus filius uel populus, propter unam fidem ad unum semen Abrahæ pertinens, sed partim sub pædagogo fuit ex parte Iudæorum, partim sub elementis huius mundi, quibus tanquam procuratoribus seruebant ex parte Gentium. Nihil differt à seruo] Quia filius sub correctione disciplinæ est, quo modo seruus. Sed sub curatoribus] Qui hæreditatem puero custodiunt. Et actoribus] Qui eum ad bonos mores cogunt. Item, sub tutoribus, uel Angelis, uel Prophetis, quorum uerbis in aduentum saluatoris quotidie erudiebantur. Sub elementis huius mundi] Quibus quasi dijs usq; ad aduentū Christi Gentiles seruebant. Alij legem & eloquia Prophetarum, quibus quasi quodam alphabeto erudiebantur, dicunt factū sub lege, quia circumciscus est, & hostia pro illo oblata est, quia si sub lege factus non esset, Iudæi in eum credere non poterant. Ut adoptio nem filiorum] Nos enim beneficio & dignatione misericordiæ eius dei sumus filij. Reciperemus] Non accipiamus, sed recipiamus, ut significaret & hoc nos amisisse in Adam, ex quo mortales sumus. Clamantem] Nos clamare suscitantem. Abba pater] Consuetudo scripturæ est, ut Hebræorum uerbum cum interpretatione ponat, ut in Genesi est, mesech, uernaculus. Imò cogniti estis à deo] Quia non illum uos quæstistis, sed ille uos perditos requisit: non quod tunc cognouisset illos deus, præcognitos uidelicet ante constitutionem mundi, sed quia tunc ipsi eum illius munere, non suo merito, uel facultate cognouerant. Maluit Apostolus tropice loqui, ut tunc ab illo cognitos diceret, cum eis cognoscendum se præstitit, & maluit uerbū suū corrigere quo dixit: Nunc autem cognoscentes deum, quasi hoc minus recte dixerit, quod proprie dixerat, & dicere imò cogniti estis ab eo, q̄ sine reuocatione sibi arrogare, se potuisse quod eis posse ille donauerat. Ad infirma & egena elementa] Quæ nūc infirma & egena dicit, superius mūdi elementa posuit. Infirma autē dicuntur, quia nihil possunt his qui se adorant. Egena uero, quod diuina gubernatione egeant. Dies obseruatis] Sunt quidem quæ leuissima putarētur, nisi em̄ in scripturis demonstrarentur opinione grauiora: quis æstimaret enim quod magnum peccatū sit, dies obseruare & menses, & annos, & tempora, sicut obseruant, qui certis diebus, siue mensibus, siue annis uolunt uel nolūt aliquid inchoare, eò quod secundū doctrinas uanas hominū fausta uel infausa existimentur tempora, nisi mali huius magnitudinē ex timore Apostoli pensaremus: qui talibus ait: Timeo uos ne forte sine causa laborauerim in uobis] Nihil enim profeci uos faciendo Christianos, si ista iterū obseruetis. Estote sicut & ego] Vel ueteres errores relinquite, sicut & ego reliqui: uel in omnibus imitatores mei estote. Quoniā & ego sicut & uos] Id est, errans fui aliquādo, uel homo sum sicut & uos. Nihil me læsistis] Id est, ut merito putaretis me inimicitiarū, & nō salutis uestre causa moueri. Lædit discipulus magistrū, si per negligentia suā præcepta eius, laborēq; disperdat. Scitis quia per infirmitatem carnis] Vel passionibus, uel dolore corporis, ac si diceret, ideo dico quod non me læsistis, quia quomodo uobis prædicauim infirmus fui, & tamē nec me tunc læsistis, neq; spreuistis, sed mihi compassi estis. Et tentationem uestra] Tentati sunt enim cū persecutionē patere Apostolus, utrū desererent eum, an charitate amplecterentur, & dicit: neque spreuistis, ut non suscipe

- A susciperetis communionem periculi mei, grandis itaq; tentatio discipuli est, si uir sanctus aut infirmetur, aut impune laedatur. Quæ ergo est beatitudo uestra?] Vel illa quæ in uobis in initijs laudabam, nunc nulla est. Quoniam si fieri posset oculos eruissetis] Hoc hyperbolice pro maxima dilectione dictum est. Verum prædicans uobis] Non quicquid uerum, sed ut non circuncidatur. Aemulantur uos] Id est, inuident uobis, qui carnales uos de spiritalibus facere conantur. Non bene] Id est, dum seducere uos uolunt. Ut illos æmulemini] Id est, ut sub iugo legis teneamini. Charismata] Id est, dona. Aemulamini] Id est, sectamini. Filioli mei quos iterum parturio] Id est, per hanc Epistolam, quia prius parturiui uos per Euangelium genitos in lucem ueritatis, sed eundo in ueterem legem, uanasq; hominum doctrinas, nouam uitam, Christiq; formam perdidistis; sed nunc uos iterum parturio, ut per poenitentiam renascamini. Et mutare uocem] Id est, quia magis uiua, quam mortua prodest. Quoniam confundor in uobis] Confunditur, quia filij effecti serui esse ceperunt. Quonia Abraham duos filios habuit] Dedit autem regulam ex hoc loco Apostolus, intelligendi allegoricas rationes, scilicet ut manente historiarum ueritate, figuras testamenti ueteris exponamus; nam cum dixisset Abraham duas uxores uerissime habere, postea quæ præfigurauerint demonstrauit. Vnum] Ismael. De ancilla] Id est, de Agar Aegyptia. Et unum] Isaac. De libera] Id est, Sara. Secundum carnem] Id est, secundum usum carnalē Ismael natus est, quia Abraham carnalē concupiscentiam in iuuentute habens, de iuuenili ancilla eum genuit, * em̄ repromissionis suscitauit illum ex senili præsteriliq; matre, aliud ex alio significantia, quia qui literam sequitur, filius est Agar; qui uero intelligentiã spiritualem, filius liberæ. Nã hæc sunt duo testamenta] Per ancillã uetus lex designatur; per liberam, noua lex: filij aut Agar, filij ueteris legis sunt, in seruitutē generantis.
- B Filij aut liberæ, filij noui testamenti intelliguntur. In seruitutē generans] Iudæi metu etiam in præsentī cogebantur ut serui, nos uero præmijs inuitamur ut liberi. Sina enim mons est in Arabia] Hoc dicit, quia sicut confinis est Sina & Hierusalē: Terminus enim tribus Iuda pertingit Sina montē, qui est in extremo Arabiæ, ita utraq; conueniunt in figurã Agar, id est, ueteris testamenti, Sina uidelicet in quo lex data est, & Hierusalē in qua lex custodita & impleta est. Seruiens] Terrestris Hierusalē. Cū filijs suis] Id est, Iudæis. Item secundū Ambrosium apta est similitudo Agar ad uetus testamentū, eò quod in illo sit data loco, qui locus ad Gentē pertinet illã, unde erat & Agar: Agar enim Aegyptia erat, & tamē ex Arabia fuerat, quoniam non modica pars Aegypti in Arabia concludebatur. Nã quod dicit: Affinis est eius, qui nunc est Hierusalem, de Agar dicitur, quonia illa quæ apud nos est Hierusalem, hoc est, quæ in seculo hoc esse uidetur, æquam uirtutē habet ad Agar, Sara autem Hierusalē coelestem significat. Quod aut dicit: Et seruit cū filijs suis] Nō de Agar dicit, sed ad testamentū qd datū est in Sina redigit illud, quæ aut sursum est Hierusalē, id est, quã præfigurauit Sara cū filio, uel spiritalis ecclesia, quæ mater est, tam Gentiliū credentiū, quàm etiã Iudæorū, consimiles filij serui esse non possunt; bene aut addit sursum, quia Christiana ecclesia spe & cōuersatione coelesti desiderio subleuabat, ut nostra conuersatio in cœlis est. Quatuor figuræ, ut Historia, Allegoria, Tropologia, Anagoge, hoc solo nomine quod est Hierusalē significatur; nam secundū Historiã ciuitas est Iudæorū; secundū Allegoriã ecclesia Christi; secundū Anagogen ciuitas dei illa coelestis, quæ est

Regula intelligendarum allegoriarum.

Duo testamenta.

Agar.

Hierusalem.

Philip. 3.

CAP. V. SED VLI HYBER, IN EPIST.

C mater omnium nostrū; secundum tropologiam anima hominis, quæ frequen-
 ter hoc nomine aut increpatur, aut laudatur à domino. *Lætare sterilis*] Hoc
 in *Esaia* scriptum est; hoc autem uel ecclesiæ ex *Gentibus*, uel *Hierusalem*
Sterilis Gen- cœlesti congruenter aptatur; utraq; enim sterilis erat, ecclesia quidem *Genti-*
tium ecclesia. um, quod nec spirituales per baptismum filios deo peperit, nec non cœlestis
Hierusalem apostaticis angelis derelicta, hominibusq; uacua usq; ad aduentū
 saluatoris sterilis permanebat. *Quæ non paris*] Pro non pariebas. *Erum*
 pe] In gaudium. *Et clama*] Id est, in tuba doctrinæ, uel iubilo latitiæ exul-
 ta. *Defertæ*] Id est, ecclesiæ. *Quam eius*] Id est, *Synagogæ*, uel terre-
 stris *Hierusalem*. *Quæ habet uirum*] Id est, sermonem legis. *Persequer*
 batur eum] Id est, *Isaac*; In *Genesi* quidem hoc scriptum est: *Quia luserit cū*
Gen. 21. *Isaac Ismael*. Sed *Apostolus* ostendit, non simplicem lusum fuisse, quem perse-
Ismael lusus cutionem appellat; unum intelligitur, quia scurrilem eum & leuem, sicut ipse
cum Isaac. erat, facere cupiebat, ne illi posset in hæreditate præferri, ideo *Abraham* de eij
 ciendo eo, uocem *Saræ* iubetur audire. *Secūdam spiritum*] Id est, secundū
 promissionem & uirtutem spiritus. *Ita & nunc*] Hoc est, ita & isti seruos
 sibi similes uos facere nituntur. *Non enim hæres erit*] Sic filij circūcisionis
 increduli atque hæretici, cum filijs gratiæ noui testamenti hæres non erunt.

CAPUT V.

Tate] Id est, in fide *Euāgelij*. *Christus* uobis nihil proderit]
 Si solum illum ad salutem uestram sufficere non putetis.

Quoniam debitor est uniuersæ legis] Qui caput operum
 legis, uel circūcisionem suscipit, necesse est ut cætera mem-
 bra sustineat, ne maledictioni subiaceat. *Nos enim spiritu*] *I*
 Vel spirituali gratia & conuersatione, non litera. *Neque*
 præputium] Id est, ne aliquis præputium tantum sufficere putaret circūcisi-
 one euacuata. *Currebatis*] Id est, fidei passibus. *Persuasio uestra non ex*
 eo est, qui uos uocauit] *Persuasio hæc*, quam nunc sequimini, non est ex eo
 qui in principio uos uocauit, sed ex his qui postea uos conturbauerunt: *Non ut*
1. Cor. 5. *male in Latinis codicibus legitur*, *persuasio uestra ex deo est*. *Modicum fer-*
 mentum totam massam fermentat] *Ne quis diceret*, cur omnes corripis, cum
 non omnes errauerunt? *Ostendit* quod modicum erroris fermentum, totam
 possit ecclesiæ massam corrumpere: *Parua scintilla mœnia urbis*, latissimos sal-
 tus, regiones consumit; *Vnius pecudis scabies totum maculat gregem*. *Ita do-*
ctrina peruersa ab uno egrediens, multos inuadit auditores. *Fermentat]*
Non ut male in Latinis codicibus, corrumpit. *Ego confido de uobis in do-*
 mino] *Non per coniecturam*, sed spiritu prophetico pronuntiat, *Galatas ad*
 ueritatis uiam reuersuros. *Nihil aliud sapio*] Id est, nisi quod doceo per
 Epistolam. *Si circūcisionem prædico*] Hoc ideo dicit, quia quidam ex
 ipsis dicebāt, quod *Paulus* obseruaret circūcisionē, dū circūcidit *Timotheū*.
 Ergo euacuātū est scandalū crucis] Vel scandalū quod patior propter præ-
 dicationem crucis euacuatum est, si non crucem prædico, sed circūcisionem.
 Utinā abscindātur] Hoc est, utinā à malo in bonū conuertant, uel utinā to-
 tis potius uirilibus suis castrentur, qui modicā corporis sui partem circūcidi
 prædicant. *Aliter, utinā aliqua uindicta tales à uobis penitus separent*, ne uos
 ultra conturbēt. *Vos em̄ in libertatē uocati estis*] *Potest locus iste sic meli⁹*
 explanari

A explanari, quasi unum corpus se inuicem complectens & non discrepans.

» Fratres, de seruitute legis uocati estis] In libertate Euangelij. Vnū obsecro uos, ne libertate pro licētia abutamini, detisq; occasionē carni & luxurię, quā

*Libertatem in
offrenē licen-
tiam uertere.*

» potius discite, quia libertas hęc maior sit seruitus, an lex ab inuitis extorquebat obsequium hoc? Per charitatē uobis seruiatis inuicē] Vos autē fratres pro-

» pterea secundū legē spirituale debetis uiuere, ut desideria carnis ne perficiatis. Caro enim frigus timet, fame attenuatur & uigilijs, &c. Ecōtra spiritus quę carni contraria sunt expetit. Ira fit, ut nō ideo quia sub seruitute legis esse cessastis, putetis uos esse liberos, quia non statim & si lex non imperat natura cessauit,

» non em̄ ita de seruitute in libertatē uocati sumus, ut carni seruiamus. Sed per charitatē spiritus] Id est, non superbiam insinuo sub specie libertatis, sed sponta-

» neū uolo esse seruitū. Quod si mordetis] Id est, oculum reddentes pro ocu-

» lo, uel blasphemiam. Ne ab inuicem consummaminī] Id est, ne aliquis alicui causa mortis existat. Spiritu ambulate] Id est, spiritualibus desiderijs & ope-

» ribus. Caro cōcupiscit aduersus spiritū] Non q̄ caro sine anima cōcupiscat, sed ipsa anima, quoniā carnalia cogitat, caro dicitur: quoniā uero spiritualia, unus cum deo sit spiritus. Itē caro cōcupiscit aduersus spiritū, hoc est, scripturę

*Anima caro di-
citur carnalia
cogitans.
Caro.*

» carneus intellectus aduersus allegoriam spiritualem. In hoc loco carnē non ho-

» minem, uel non hominis substantiā, sed uoluntatē carnis & desideria pessima debemus accipere, sicut spiritum non aliquam substantiā, sed animę desideria

» bona, & spiritualia designari, quem idem Apostolus superius euidenter expref- sit, ita incipiens: dico hoc, spiritu ambulate, & desideria carnis ne perficiatis.

» Quod si spiritu ductimini, non estis sub lege] Spirituali, uel spiritu sancto. Manifesta autē sunt opera carnis] His tantum manifesta sunt, qui in Chri-

B sto credunt. Plurimi quippe gentilium in suis ignominijs gloriantur. Hic ope- ra carnis magis uidentur mihi ad simplicem carnem, & spiritus intelligentiam,

» quā ad carnem legis, & paruulos in Christo referri. Adulterium] Super-

» flue in Latinis codicibus legitur, adulterium. Fornicatio] A legitimo con-

» iugio declinatio. Immunditia] Ut masculi in masculos turpitudinem ope-

» rates. Luxuria] Quę in duas species, in gulam & fornicationem diuiditur.

» Ira] Inter iracundiam & iram hoc interest, quod iracundus semper, iratus pro tempore concitatur. Quęrendum est, quo modo hęc opera carnis uocat,

*Iracundia.
Ira.*

» cum multa ex his etiam animę sunt opera, sicuti ira, & cetera similia. Itaq; quo modo caro, id est, carnale desiderium regnat, etiam animę opera illi deputan-

» tur: quomodo uero spiritus regnat, si qua bona opera caro fecerit, in fructibus

» spiritus reputantur. Sicut prędixi] Cum pręsens in ter uos eram. Fructus

*Fructus spi-
ritus.*

» spiritus est charitas] Mater in primis debuit numerari. Gaudium] Spiritu-

» ale. Pax] Etiam cum odientibus pacem. Patientia] Multas iniurias pa-

» tienter sustinere. Benignitas] Semper bene uelle facere. Bonitas] Bo-

» num facere omnibus. Modestia] Nulli iniuriam irrogare. Lenitas] Nec

» laesus irasci. Continentia] In cibo & coniugio. Castitas] Virginitas cor-

» poris & mentis. Aduersus huiusmodi uirtutes non est lex] Non enim ista

» lex prohibet, sed qui talibus pollent supra legem sunt. Qui autem sunt Chri-

» sti, carnem suam crucifixerunt] Si omnia simul uitia sunt crucifixa, si & caro

» quasi pendens in ligno non concupiscit, ad quid est nobis lex necessaria, quę data est ad uitia coercenda?

Cupidi inanis
gloria.

Lex Christi.

Metere de
carne.Domestici
fidei.

” I autem spiritu uiuimus] Hoc est, si spiritualē uitam habemus,
 ” spiritualiter cōseruemur, & non legi carnaliter seruiamus. Ina-
 ” nis gloriæ cupidus est, qui alterius quāuis doctrinā uerā eua-
 ” cuare conatur. Prouocātes alios in irā] Instigantes. Fratres
 ” etsi occupatus fuerit homo] Hoc illis dicit, qui non fuerāt per-
 ” suasi, ut prauētos corrigāt mansuete. Considerans teipsum]
 ” Hic Paulus ab alijs arguitur, q̄ post pluralē singularē numerū posuit, sed tamē
 ” Hebræus in uernaculo doctissimus profundos sensus aliena exprimere lingua
 ” non ualet, nec curabat magnopere de uerbis, cum sensum haberet in tuto.

” Ne & tu tenteris] Quia & ipse homo cum sis, potes in aliquo prauentiri,
 ” & adiutorio indigere, sicut sani infirmos sustinent, & mortuos sepeliunt uiui,
 ” quia & ipsi infirmari & mori posse se credunt. Inuicē onera uestra portate]
 ” Cōpatiēdo peccantibus. Legē Christi] Lex Christi charitas est, ut: man-
 ” datū nouū do uobis. Nam si quis ex Israēl] Qui se putat non posse tentari,
 ” siue qui plus de se laudanti se q̄ cōscientiæ credit. Cum nihil sit] Eo ipso quo
 ” arrogans est. Probet] Id est, cōsciētia testimonio examinet. In semetipso,
 ” Id est, in sua cōsciētia. Et non in altero] Id est, in alterius adulatione: Bo-
 ” num em̄ alterius non illū adiuuat, sicut nec malū eius illum infuscat. Onus
 ” suum portabit] Id est, qui meruerit uindictā, sustinebit eam, sic & qui pramiū.
 ” Cōmunicet autē is qui catechizatur] Superius spiritualia docuerat, ut instrue-
 ” rent in spiritu lenitatis, nunc imbecillioribus imperat, ut sicut ipsi à magistris
 ” spiritualia metūt, sic magistris carnalia prabeāt. Nolite errare] Ac si aliquis
 ” diceret, nō habeo unde doctori meo cōmunicē. Deus nō deridet] Ipse scit si

D habes, an nō. Quæ em̄ seminauerit homo] Roborat eos ad considerationē
 ” earū rerū quas nō uident, per eas quas uident. In carne sua] Id est, in carnali-

” bus desiderijs. Aut in carne sua Id est, in auaritia carnali, non cōmunicando
 ” doctori. De carne metet] De ipsa auaritia. Corruptionē] Id est, defectio-
 ” nem diuitiarū. In spiritu] Id est, in spiritualib⁹ desiderijs, uel in spirituali lar-
 ” gitate. Metet uitā] Largitatis retributionē. Non deficientes] Indeficientē
 ” em̄ iustitiā indeficiēs pramiū subsequit: qui em̄ pseuerarit usq̄ in finē, saluus
 ” erit. Ad domesticos fidei] Domesticos fidei supradictos magistrōs nomina-

” uit. Videte qualibus literis scripsi mea manu] Intelligite si istæ literæ carna-

” lem circuncisionē probant an non. Ab hoc loco usq̄ ad finē manu sua scripsit,
 ” ostendens superiora ab aliquo arata. Quicumq̄ placere uolunt] Id est, qui-

” cumq̄ ludæis carnalibus placere desiderāt. In carne] Id est, in litera carnali.

” Non patiantur] Scilicet à ludæis. Ut in uestra carne gloriētur] Hoc est, de
 ” carne uestra circūcisa laudē apud ludæos habeāt, siue q̄ discipulos ad se traxe-

” rint. Nisi in cruce] Id est, in carne uestra gloriabor, nec in mea doctrina, sed
 ” in fide crucis, per quā mihi omnia peccata dimissa sunt, ut ego mūdo morerer,

” & ille mihi. Mundus crucifixus est] Ut me non teneat. Et ego mūdo] Ut
 ” eum quasi mortuū non teneā, neq̄ concupiscā. Sed noua creatura] Id est, si

” quis renatus in Christo noua cōuersatione utatur. De cætero nemo mihi mo-
 ” lestus sit] Id est, nemo mihi resistat interrogando, quare hoc dicis? Ego em̄

” stigmata] Id est, signa & characteres non circuncisionis, sed crucis & passio-

” nis domini in corpore meo circunfero, ut ter uirg is cæsus sum, & reliqua.

A SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM PAV
LI AD EPHESIOS, COL
LECTANEVM.

CAPVT I.

Esert scriptura, testante Hieronymo, quod Paulus Ephesi
triennio prædicauerit Iesum Christum. Inter omnes Pauli
epistolas uel maxime & uerbis & sensu inuoluta est.

*Obscuritas hu
lus epistolæ.*

Paulus Apostolus Iesu Christi per uoluntatem dei] Id
est, ex uoluntate dei patris. Ergo per uoluntatem dei, non
meis meritis. Sanctis] Non omnibus Ephesijs, sed his
qui credunt in Christo. Et fidelibus] Omnes sancti fide-
les sunt, nō omnes fideles sancti: quia etiam catechumeni possunt ex eo quod
Christo credunt fideles dici, non tamen sancti sunt, quia non sunt per baptis-
mum sanctificati. Non solum ergo sanctis, sed etiam fidelibus, qui non adhuc
sanctificati sunt, Paulus gratiam Christi exoptat. Qui sunt in Christo Iesu]
Plures fideles sunt, sed non in Christo: uerbi gratia, si quis fideliter reddat de-
positum. Ad distinctionem ergo posuit, in Christo. Gratia uobis & pax]
Gratia & pax, siue utrunq; tam ad patrem, quam ad dominum Iesum, siue ad
singulos singula referenda sunt, ut gratia ad deum patrem, pax uero referatur
ad Christum: siquidem sequitur: In laudem & gloriam, & gratiam, in qua gra-
tificauit nos in dilecto, ut gratia patris sit, quod filium pro salute nostra mitte-
re dignatus est. Pax uero filij, in eo quod per ipsum patri reconciliati sumus, de-
structo medio pariete. Benedictus deus] Quod nos benedictos facit. Lau-
dat deum, quod donauerit infra scripta. Et pater domini nostri] Hoc est, qui
est & pater domini nostri Iesu Christi, uel benedictus deus eius qui assumptus
est hominis, & pater eius qui in principio apud deū erat. Qui benedixit nos
omni benedictione salutari] Vel in omni abundantia & gratia, non in una, sed
in cunctis benedictionibus. Non q; omnes omnia cōsequamur, sed dū singuli
singulas, uel plures habemus, omnes per singulas possidemus. In cœlestib;]
Id est, ipse deus qui est in cœlestibus. Aliter, non in carnali prosperitate, nec
in terrena abundantia, sed in cœlestibus donis, uirtutibusq; nos benedixit.
In Christo Iesu] In capite nanq; omnia membra benedixit. Sicut elegit
nos in ipso] Sic nos benedixit, sicut elegit nos. Ante mundi constitutio-
nem] Cui omnia futura præsentia facta sunt. Ut essemus sancti & immac-
culati corā ipso] Id est, nō in hypocrisi coram hominibus. Quærendū quare
hoc dicat, cum scriptum sit: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens,
in præsentia scilicet uita. Caterū ad hoc nos elegit, ut essemus sancti & immacu-
lati, in futura uita, quoniā ecclesia Christi non habebit maculam, neque rugā.
Licet etiam in præsentia uita iusti, & sancti, & immaculati, quāuis non ex to-
to, tamen ex parte non incōuenienter dici possunt. Inter sanctum & imma-
culatum hoc interest, quod sanctus immaculatus quoque intelligi potest: im-
maculatus uero nō statim sanctus, sed sicut paruuli quoque immaculati sunt, qui
integri sunt corpore, tamen non sancti, quia sanctitas uoluntate comparatur.

*Fideles in
Chr.sto.*

Psal. 142:

Ephe. 5.

*Sanctus imma-
culatus.*

In

C In adoptionem filiorum] Nam Saluator eius natura filius est, nos uero ad-
 ptione. In ipsum] Id est, Christum, ut simus membra ipsius. Secundum
 propositum uero sanctum] Id est, non secundum meritum nostrum.
 In laudem] Id est in gloriam, id est, ut laudemus gloriam gratiæ ipsius.
 In qua gratificauit nos] Id est, in qua gratos nos sibi fecit. In dilecto] Ab
 omnibus subauditur: Nam etiã ab impijs Christus diligitur: Nam cum sit Chri-
 stus sapientiã, ueritas, pax, gaudium, quis hunc etiam impijssimus non diligit?
 Psal. 129. Secundum diuitias cognitionis gloriæ] Id est, ut copiosa apud deum redem-
 ptio. Quæ superabundauit in nos] Hoc est plus quàm abundauit, ut non
 solum à morte redemptis gratis peccata dimitteret, sed etiam tantam nobis sa-
 pientiam donaret, ut uoluntatis eius occulta mysteria nosceremus. In omni
 sapientiã] Visibilem & inuisibilem. Et scientiã] Tantum uisibilem:
 non tamen in nobis est hæc omnis sapientiã & scientiã, sed in deo. Mysteriũ
 uoluntatis] Scilicet redemptionem nostram per suum sanguinem. Sed deus
 in omni Sapientiã sua hæc fecit. Quod proposuit in eo] Inter propositum &
 Propositum. prædestinationem hoc interest, quod prædestinatio est alicuius rei præfigura-
 Prædestinatio tio, multos annos in mente eius qui destinat quod futurum sit. Propositum
 uero, cum uicina sit machinatio, & penè cogitationem sequitur effectus. Item
 prædestinatio est gratiæ preparatio: Gratia uero est ipsa donatio. In dispensa-
 tione plenitudo temporis] Id est, postquam uenit plenitudo temporum, quo-
 niã omnis iam dispensatio temporum legis & naturæ, Prophetarumq; trans-
 acta est. Instaurare omnia in Christo] Pro capitulare in Latino codice scrip-
 ptum est restaurare, Sensus itaque in præsentis loco iste est: Omnis dispensatio
 quæ ante mundum, & postea cœpit esse in mundo, tam inuisibilem quàm ui-
 sibilem creaturarum, aduentum domini pollicebatur. Itaque uniuersa myste-
 ria, & omnis dispensatio uetustatis, non solum qui in terris, sed etiam qui in
 coelis, in Christi passione breui recapitulatione completa sunt. Verbi gratia:
 Gen. 22. Sicut Isaac oblatus præfiguratur Saluatorem: & Abel à Caim occisus, Instauran-
 tur quæ in coelis sunt, cum id quod in Angelis lapsum est, ex hominibus redi-
 ditur. Instaurantur uero quæ in terra sunt, cum ipsi homines, qui prædestinati
 sunt in æternam uitam, à corruptione uetustatis renouantur. In quo etiam
 nos sorte] Id est, gratuita gratia. Vocati sumus] Id est, nos qui ex Iudæ-
 is Christo credimus. Prædestinati] Id est, preparati. Nos qui ante speraui-
 mus in Christo] Nos Apostoli uel Iudæi, qui priores Gentibus credidimus
 Christo, siue ex lege expectauimus Christum. In quo & uos charissimi]
 In quo etiam uobis Gentibus annuntiata est salus. Hucusq; alloquitur spe-
 cialiter qui in Epheso erant Iudæos, de sacramento incarnationis Christi: De-
 inde Gentes, ut sint grati de beneficijs dei. Signati estis] Vbi imago quæ
 Gen. 1. perdita est reparata est. Primus homo ad imaginem & similitudinem dei con-
 ditus est, secundus in secunda generatione cum spiritum sanctum acceperit, fi-
 guram conditoris accepit. Spiritu promissionis] Qui omni carni per Ioë-
 lem Prophetam promissus est: Ut effundam de spiritu meo super omnem car-
 nem. In redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius] Quos redi-
 mendo suo sanguine acquisiuit, ut etiam in hoc laudemus gloriam eius, quod
 non deo, sed laudatoribus profit. Non cesso gratias agens] Non cesso a-
 gens & faciens, per Solæcismum, pro, non cesso gratias agere & facere. No-
 tandum uero, quia fidem & charitatem habentibus, sapientiã à deo de-
 precatur: Nouerat enim eam adiutricem omnium esse uirtutum,

Pater

A Pater gloriæ] Id est, secundum diuinitatem, Christus enim gloria patris est, sicut & sapientia. Deus domini nostri] Id est, secundum carnem. Et reuelationis] Id est, ut reuelata facie gloriam domini contempleremini. In agnitionem eius] Id est, ut perfecte cognoscatis magnitudinem eius atq; uirtutē, qua potest promissa præmia, uel implere pœnas. Magnitudinem, qua cū ubiq; sit, nihil eū potest omnino latere, qui enim hoc cognouerit pro certo, nullo poterit in loco peccare. Nam qui humanum testimonium erubescit, multo magis diuinum poterit reuereri. Vnde & Ioannes apostolus omnem qui peccat, deū non cognouisse confirmat. Oculos cordis] Id est, non corporis. Spiritualia enim promissa nō nisi spiritualibus oculis peruidentur. Ut sciatis quæ sit spes uocationis] Si enim scieritis ad quantam spem uocati estis, omnem spem seculi facile contemnetis; & si diuitias hæreditatis dei uideritis, omnis terrena uobis horrebit hæreditas. Nemo enim regnum cum opibus suis superans mediocrē substantiam possidere dignatur. Et constituens ad dexteram suā] Nō quod pater solum ponat, & in eo sedeat, & filium ad dexteram habeat, sed per humanam similitudinem potentiam demonstrat diuinam. Super omnem principatum, & potestatem, & uirtutem, & dominationem] Nouem angelorū scimus ordines, angelos, archægelos, uirtutes, potestates, principatus, dominationes, thronos, cherubim, seraphim. Qui minima nunciāt, angeli; qui summa, archangeli uocantur. Virtutes, per quos signa & miracula fiunt. Potestates, super uirtutes aduersas, quorum potestate uirtutes aduersæ refrenantur, ne corda hominum quantum uolunt tentent. Principatus, qui ipsis quoq; bonis angelorum spiritibus præsumunt. Dominationes sunt, qui etiā principatus & potestates dissimilitudine alta cōscendunt, quibus cætera agmina ad obedientiā subiecta sunt. Throni sunt, qui tanta diuinitatis gratia replent, ut in eis dominus sedeat, & per eos sua iudicia discernat. Cherubim quoq; id est, plenitudo scientiæ sunt, qui tanto perfectiori scientiā pleni sunt, quanto claritatem dei uicinius contemplantur. Seraphim autem, id est, ardentes, uel incendentes, qui tanto magis conditoris sui ardēt amore, quanto hunc uicinius uident, inter quos & deum nulli alij spiritus intersunt. Et dedit ei nomen] Id est, filius. Quod est super omne nomen] Ut: Magnificasti super omne nomen sanctum tuum. Et omnia subiecit sub pedibus eius] Id est, sub dominatione humanitatis eius. Contrariū uideretur esse, quod alibi ait: necdum uidemus ei omnia subiecta, &c. Aut ostendit præsentiam id quod futurum est, quasi iam factum esset commemorat secundum eum sensum, quem exposuimus, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus; aut certe si de præterito accipiendum est, sic debemus accipere, quod etiam ea quæ non sunt eius uoluntate subiecta naturæ conditione deseruiunt. Verbi causa, dæmones, Iudæi, Gentiles sic intellige. Et dedit caput super omnem ecclesiam] Id est, non solum hominum, sed etiam angelorum. Qui per omnia in omnibus adimpletur] Nam quādo omnes crediderunt, tunc erit corpus eius perfectum in omnibus membris, totus enim in membris omnibus, non in singulis adimpletur, ne ulla sit diuersitas membrorum; aut omnia, id est, dona in omnibus, quia singula dona, uel plura p partes sunt in singulis. Nam in alio deus iustitia est, in alio castitas, in alio temperantia est.

Oculi cordis,

Ad dexteram
constituere fili-
um.

Nouem chori
angelorum.

Angeli.

Archangeli.

Virtutes.

Potestates.

Principatus.

Dominationes.

Throni.

Cherubim.

Seraphim.

Psal. 137

Perfectū Chri-
sti corpus.

παραπτώματα.

ἀμαρτία.

In Græco est

διανοίω

Tuos cum essetis mortui delictis & peccatis uestris] Incipit collecta beneficia replicare, ut ad officium mandatorum ex cōtemplatione donatæ indulgentiæ auidius concitentur. ^{παραπτώματα} hoc est, delicta, quasi initia peccatorū sint, dū cogitatio tacita subrepat. ^{ἀμαρτία} uero, peccata sunt, cum quod opere consummatum perueniat ad finem. Secundum principem] Id est, diabolus. Multi fanè opinantur, quod diabolus in hoc aère satellitibus suis ad decipiendos diuersis peccatis homines *diuiferit potestatē. Et cogitatio num] In Græco mentium, quod ad dogmata pertinet contraria ueritati.

Et eramus natura filij iræ] Id est, quod ab adolescentia mens hominum appositā sit ad malitiam, non est enim homo qui nō peccet. Filij iræ, siue perditionis, siue diaboli, qui ira dicitur, propter eam quam exercet aduersus homines feritatem. Deus hoc] Hoc uacat. Per multam charitatem] Nimia charitatis est, rebelles seruos quasi filios diligere. Conuiuificabit nos] Id est, in iustitia, peccata per baptismū & fidem dimittendo, & purgando. Et conresuscitabit] Quia quod in capite præcessit, certum est & in membris aliquando futurum. Simulq; fecit] Pro faciet. Abundantes diuitias] Id est, quod daturus sit, quæ nec oculus uidit, nec auris audiuit. Vere abundans gratia est, quæ nec solum peccata donauit, sed etiam cum Christo resuscitatos in dextera dei in cœlestibus collocabit. Per fidem] Id est, non per opera. Sed ne sibi salutē ipsam fide arrogaret securus, adiunxit: & hoc non ex uobis, quoniam ipsa fides non ex uobis, sed ex eo qui uocauit nos. Ne quis glorietur] Id est, suis meritis, & non à deo esse saluatum. Creati in Christo] Id est, renati per baptismum. Memores itaque estote] Commemorat illos de quanta ignobilitate ad summam regni producti sint dignitatem, ut non sint ingrati beneficijs largitoris. Quæ dicitur circuncisio] Id est, nō uirtute, sed nomine. In carne] Id est, non spiritu. Manufacta] Id est, manu humana facta, non spiritu dei in corde. Alienati à conuersatione Israël] Id est, qui tunc erat populus dei. Et peregrini] Etiam si ex parte credebatis, profeliti tamē, hoc est, aduenæ habebamini. Sine deo] Errantes. In hoc mundo] Multos falsos deos colentes, unum uerum deum amisistis. Eratis longe] Deus cum ubiq; sit præsens, longe tamen ab impijs dicitur. Facti estis prope] Id est, ut Iudæis æquaremini, qui cum deo erant. In sanguine Christi] Id est, credendo uos eius sanguine & passione liberatos. Ipse est enim pax nostra] Ipse est reconciliatio utriusque populi ad inuicem & ad deum. Et medium parietem macerie] Medi-

us paries, & sepius, & maceria onera legis erant, duos populos diuidētia, & ideo ipse paries inimicitia nominantur. Soluens inimicitias] Id est, circuncisionem, &c. quæ non tam dei uoluntas, quàm temporis ratio à populi duritia exegerat. Aliter soluens inimicitiam, id est, sapientiam carnis, quæ inimica est deo.

In carne sua] Id est, passione carnis suæ. Legem mandatorum] Id est, in qua sunt mandata, circūcisio, & sabbata, & neomeniæ. Decretis] Id est, Euāgelij dogmatibus euacuans. Item ipse est pax nostra, qui fecit utraq; unum. Cæterum tota intelligentia ad angelos transferenda est, uirtutesq; cœlorum, & ad animas humanas, quod in suo sanguine terrena & cœlestia copulauit, quæ inter se ante dissidebant, & bonus pastor morbidam ad montes reuectans ouē, fecerit esse cum cæteris, atq; ita crux domini non solum terrestribus, sed etiam cœlestibus

- A** coelestibus profuit. Idem in expositione Abacuc: Ipse soluit enim medium parietem Israël, id est, obscuritatem ueterum prophetarum, & omnia antiquæ legis aperuit sacramenta. Quod autem ait, ut duos conderet in semetipso in unū nouum hominem, magis uidetur superiori de Iudæis & Gentibus sensui conuenire, sic intellige: hominē iuxta imaginem & similitudinem dei factum, eandem per reconciliationem formam recepturum, quam & nunc angeli habent, & ipsam perdidērūt. Nouum autem hominem, qui quotidie renouatur, & habitaturus est in nouo mundo. Aliter: In unū nouū hominē, id est, in unum populum Christianum effectum: in uno spiritu pulchre tres personas dicit.
- » In accessu duorum populorum] Id est, totius Christiani populi generis humani. Ergo iam non estis hospites] Ad id quod pramiserat hospites testamentorum dei, nunc respondit. Sed estis ciues] Pramiserat alienati à conuersatione Israël, hic locus aduersum eos uel maxime facit, qui diuersas naturas nituntur introducere. Quomodo enim peregrini facti sunt ciues sanctorū, & quomodo domestici dei fuerunt quondam alienati à conuersatione Israël, si non potest natura uel in melius, uel in peius mutari? *Fundamentū apostolorum.*
- » apostolorum] Apostoli fundamentum sunt, uel Christus fundamentum est apostolorum. Christus est fundamentum, qui etiam lapis dicitur angularis, duos coniungens & continens parietes. Ideo hic fundamentum & summus est lapis, quia in ipso & fundatur, & cōsummatur ecclesia. Summus hic angularis lapis, quia populum utrunq; continet: siue iuxta interpretationem cœlestia iungit atq; terrena. Christus est lapis præcisus de monte, reprobatus à Phariseis legem ædificantibus. In templum sanctum in domino] In templo sancto nō possunt lapides poni nisi sancti. Ad comparationem templi Hierosolymæ dicit extrui corpus Christi, id est, ecclesiam, ut multo maiorem munditiā & sanctitatem habeat ueritas quā imago. Sensuum magis in Apostolo quærendus est ordo, quā uerborum.
- B**

C A P V T I I I .

- » **H**uius rei gratia] Id est, huius rei, quam superius memorauī, quod filius dei & Gentes saluauerit, & Iudæos, & utrosq; fecerit unum. Ego Paulus] Id est, cognouī mysterium, uel docui. Vinculus Christi] Id est, Christi amore ligatus Romæ. Si tamen audistis] Si tamen firmiter retinetis me in uobis dispensationem accepisse doctrinæ. Notum mihi factum est mysterium] Id est, Iudæos & Gentes unum populum esse factum in Christo. Sicut supra scripsi] In superioribus huius epistolæ, quoniam dixit: ut notū faceret uobis sacramentum uoluntatis suæ. In breui prout potestis] Non quoniam poteram ego scribere, sed quoniam uos assequi ualebatis in mysterio Christi, non in eloquentia seculari. Non est agnītum filiis hominum] Signanter & caute ait filiis hominum fuisse absconditum sacramentum, non tamen filiis dei, id est, patriarchis & prophetis, de quibus ait: Ego dixi dñi estis. *Psal. 81* Aliter: Quoniam reuelatum est apostolis, ignorabant prophetæ, aliud est enim spiritu uentura cognoscere, aliud ea cernere opere completa. Vnde & Ioannes maior omnibus prophetis esse dicitur, quia quem ceteri prophetauerunt, ipse conspexit, & digito demonstrauit, dicens: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. *Ioannes maximus prophetarum quare.* In spiritu esse gentes cohæredes] Per spiritum mihi reuelatum est,

C siue in spiritu illos sociatos esse, non carnis circuncisione. Cohæredes] Id est, Israël, uel quod melius est, Christi, ut hæreditas deus nostra sit, & cohæres
 » Christus. Et concorporales] Id est, unius corporis; non solum cohæredes,
 » quod possunt diuersi generis esse; non solū concorporales, quia id possunt eius
 » dem generis filij non eiusdem substantiæ & gloriæ. Ideo sequitur: Et compar
 » ticipes promissionis secundum operationem uirtutis eius] Cuius uirtus me
 » confirmat, siue uirtutis cuius mentem confirmat Euangelium. Mihi enim
 » minimo omnium sanctorum data est gratia hæc] Non puto Apostolum cum
 » mentis suæ concordasse secreto, ut uere omnibus sanctis minimum se esse dixe
 » rit, uerbi gratia, his qui erant in Epheso, Corinθο, Thessalonica, uel in toto or
 » be, quod cum humilitatis iudicium sit se omnibus sanctis minimū dicere, men
 » daciū est reatus, aliud in pectore clausum habere, aliud in lingua promere. Sed
 Mar. 9 hoc præcepto domini fecit Paulus, dicentis: Qui uult in uobis maior esse, fiat
 » omnibus minor: & qui uult esse primus, fiat omnium nouissimus. Omnibus
 » enim, qui se propter Christum infirmos esse cupiebant, apostolus Paulus infir
 » mior erat, & idcirco maior omnibus. Plus, inquit, alijs laboraui. Euangeliza
 Inuestigabiles re inuestigabiles diuitias Christi] Quæritur, si inuestigabiles, cur Euangeli
 diuitiæ. zantur in populo; si abscondita, qua ratione per Paulum referuntur? Hic ergo
 inuestigabiles & absconditum dupliciter sentiendum, quod inuestigabiles an
 » te diuitiæ fuerunt, & nunc post domini apertæ sunt passionē, aut certe quia na
 » tura sua homini inuestigabiles erant, hæc deo reuelante, in quantum tamē pos
 Illuminare. sumus, nobis sunt cognita. Et illuminare omnes] Tunc illuminat, quando
 » Gentes & Iudæos ad fidem Christi uocat. Sacramenti absconditi] Id est, in
 » carnationis Christi, & uocationis Gentium ad fidem, prioribus temporibus so
 » li deo cognitum erat. Ut innotesceret principibus] Ut per me his qui rebus
 D cœlestibus, donisq; per omnem ecclesiam principantur, multiformis sapientia
 » innotescat. Item: Si principibus & potestatibus in cœlis, licet quidam principē
 » aëris istius & angelos eius interpretantur, ignota fuit multiplex sapientia dei,
 » quæ nunc eis per ecclesiam reuelata est, quanto magis patriarchis, & prophetis
 » ignota fuit: quos supra nō ignorasse mysterium Christi, sed ita ut Apostoli ne
 » scisse monstrauius. Ex quo intelligimus, quia crux Christi non solum nobis,
 Crux Christi etiam angelis profuit. sed & angelis profuit, & aperuit sacramentum quod ante nesciebant. Deniq;
 » interrogant: Quis est iste rex gloriæ? Quam fecit] Quam olim deus in sua
 » mente decreuit. In quo habemus libertatem] Id est, conscientiam puram,
 » uel conscientiæ puritatem. Et accessum] Id est, ut noster ad deum sensus ac
 » cedat. Propter quod peto] Sed magis gloriari debetis, intelligentes me tan
 » ta absq; certæ spei fiducia sustinere nō posse, quæ apud infideles pœnæ, apud fi
 » deles uictoriæ sunt. Quæ est gloria uestra] Pro quæ sunt. Ex quo omnis
 » paternitas] Hoc solus pater omnium præstat cæteris, ut patres dicantur. Siue
 » per naturam pater domini, sicut cæteræ quoq; creaturæ paternitatis nomen ado
 Filij Abraham ptione meruerunt. Quoniā autem nos, qui nō sumus de genere Abraham, si fi
 » dem illius habuerimus, filij Abraham uocamur, & patriarchas, & prophetas pa
 » tres uocamus, ita puto angelos & habere principes sui generis, quos patres gau
 » deant habere in cœlestibus. In interiore homine] Vbi interior per fidem
 » robustus est, ibi habitat Christus, non ubi exterior saginatur. Ut possitis com
 » prehendere quæ sit latitudo] Quidam dicūt, quod latitudo spaciōsa uia quæ
 » ducit ad mortem intelligatur, longitudo uita æterna, altitudo cœlestes uirtu
 » tes, profundum contrariæ inferorum uirtutes ac potestates, ut scilicet horum
 » omnium

- A** omnium notitiam habentes, nouerint quid eligant, uel quid refutent. Nulla rotunditas longitudinem & latitudinem habet, altitudinem quoque & profundum, sed ex uniuersis partibus coequalis. Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi] Hoc est, ut digni simus, per scientiam & bonam conuersationem habere Christi supereminentem charitatem. Supereminet autem scientiæ charitas Christi, cum ex ipso nascatur, sicut supereminet fructus.
- » Vt impleamini in omnem plenitudinem dei] Quia non prodest scientia sine charitate. Plenitudo nanque donorum dei non erit, si charitas desit.
- » Ei autem, qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus] Redit ad id quod supra dixit: Propterea flecto genua, &c. Nuncque subinfert, Ei autem, &c. Secundum uirtutem quæ operatur in nobis]
- » Non secundum merita nostra. In omnia secula seculorum] Immensa beneficia immensis laudibus sunt celebranda.

C A P V T I I I I.

- I** Go uinctus in domino] Carcere scilicet uinctus: uel quod melius est, Christi charitate. Quidam uinculum animæ corpus dicunt. In domino] Id est, non meo delicto, uel obsecro uos in domino. Vt digne ambuletis] Id est, non declinantes ad dexteram, neque ad sinistram. Et mansuetudine] Mansuetus nulli nocet. Sufferentes inuicem in charitate] Quia sufferunt philosophi, sed non in charitate. Nos uero non ut laudemur, sed ut ille quem sustinemus proficiat diligentes sustinere debemus.
- » Solliciti seruare unitatem spiritus in uinculo pacis] Nec dicentes: Ego **A**, **B** pollo, ego Cephæ. Quidam hic non spiritum sanctum, sed mentis affectum dicunt, ut: Erat illis cor unum, & anima una. Vnum corpus] Id est, ecclesia unum consensum debet habere in uno corpore, omnium compago membrorum, quæ ad unam spem sunt uocata salutis. Et unus spiritus] Id est, quæ uis multa largitur. Vnum baptismum] Quamuis sub tribus personis datur. Et hoc contra Valentinianos, qui duo baptismata dicunt.
- » Qui super omnes est] Super omnia pater, quia autor est omnium.
- » Per omnes] Filius, quia per ipsum creata sunt. In omnibus] Spiritus sanctus, ipse enim credentibus datur, & templum eius sumus.
- » Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram] Nunc de differentia donorum dicit, ne ab hoc inuidi fiant inuicem, cum Christus singulis diuidit. Secundum mensuram] Tam nostræ capacitatis, quam illius largitatis. Quamuis immensus est deus, tamen iuxta mensuram gratiam donat, id est, ut capere possimus. Captiuitatem] Nam quos diabolus tenebat in morte Christus captiuauit ad uitam. Dedit dona] In psalmo ait: Accepi **B** sti dona. Ipse ergo & dat, & in suis mēbris accipit. Quod autē ascendit, quid est nisi quia & descendit?] Exponit cur dicatur ascendisse, quem ubique esse non dubium est. Secundum formam scilicet serui ad quam non localiter, sed dignanter descenderat. Super omnes cœlos] Nunquid corporaliter super omnes cœlos, quos philosophi sphaeras uocant trāsiens, stetit in summo cœli fornice? Aut certe omnia corporalia contempnens, & æterna contēplans, super cœlos, id est, super inuisibilia sedisse credendus est? quod ego melius puto. Ut adimpleret omnia] Ut nō solum prophetas cōpleret, sed etiā has occultas dispensationes, quæ

Corpus anima
uinculum est.

1. Corinth. 3

Valentiniani.

Psal. 67

C tiones, quæ neque scire possumus, quomodo & angelis in inferno sanguis
 Christi profuerit. Et ipse dedit quosdam] Nunc tractat donorum prædicto-
 rum differentiam secundum mensuram donationis Christi. Alios pastores
 & doctores] Non autem ait alios pastores, & alios doctores; sed, alios pastores
 & doctores, ut q̄ pastor est, debeat esse doctor. Alios uero Euāgelistas.] Ois
 apostolus Euāgelista est, non omnis Euāgelista apostolus. Donec occur-
 ramus omnes in unitate fidei] Ex libro De ciuitate dei uigesimo secūdo: Si di-
 xerimus, à dominici corporis modo etiam quorumcunque maiora corpora re-
 Luc. 21 deunda, peribit de multorum corporibus plurimum, cum ipse capillum non
 Resurrectio periturum esse promiserit. Restat ergo, ut suam recipiat quisque mensuram,
 mortuorum in quam uel habuit in iuuentute, etiam si senex sit mortuus, uel fuerat habiturus,
 quali etate. etiam si est ante defunctus. Atque illud quod commemorauit Apostolus de
 mensura ætatis plenitudinis Christi, aut propter aliud intelligamus dictum esse,
 se, id est, ut illo capite populi Christiani accedente, omnium perfectione mem-
 brorum ætatis eius mensura compleatur. Aut si hoc de resurrectione corporū
 dictum est, sic accipiamus dictum, ut nec infra, nec ultra iuuenilem formam re-
 surgant corpora mortuorum, sed in eius ætate & robore, ad quam usque Chri-
 stum hic peruenisse cognouimus. Circa triginta quippe annos, definierunt es-
 se etiam seculi huius doctissimi hominum iuuentutem, quæ cum fuerit proprio
 spazio terminata, indicat hominem in detrimenta uergere grauioris ac senilis
 ætatis. Et ideo non esse dictum in mensuram corporis, uel in mensuram statu-
 ræ, sed in mēsuram ætatis plenitudinis Christi, id est, in eo debet esse, qui est uir
 perfectus, caput & corpus quod constat omnibus membris, quæ suo tempore
 complebuntur. Quotidie enim eidem corpori accedunt, dum ædificatur eccle-
 D sia cui dicitur: Vos estis corpus Christi, & membra. Secundum operationem, in-
 quit, in mensuram uniuscuiusque partis. Si ergo est mensura uniuscuiusque par-
 tis, ita totius corporis quod omnibus suis membris constat, est utique mensura
 plenitudinis Christi, de qua dictum est in mensura ætatis plenitudinis Christi.
 Quam plenitudinem etiam illo commemorauit loco, ubi ait de Christo: Et
 ipsum dedit super omnem ecclesiam, quæ est corpus eius, plenitudo eius, qui
 Fluctuare. omnia in omnibus implet. Paruuli fluctuantes] Instabiles ad instar flu-
 ctus, qui à uento mouetur. Et circumferamur omni uento doctrinæ] Ut nō
 simus ignorantes, nec dubie uacillantes, & more imperiti gubernatoris omnis
 doctrinæ uento nostræ fidei uela pandentes, ne facile naufragemus, aut ad por-
 tum perfectionis nunquam peruenire possimus. Et astutia] Id est, dialecti-
 cæ artis. Veritatem autem facientes] Omnia in ueritate propter charitatem
 Christi, & nihil in hypocrisi facientes. Per omnia] Incrementa, uel dona,
 seu opera. Ex quo totum corpus compactum] Singulis membris, id est, iu-
 stis quibuslibet. Et connexum] Neruis & cute. Per omnem iuncturam]
 Membrorum scilicet à capite usque ad pedes, ex capite connexum corpus per
 omnem iuncturam, uel subiunctionem operationis crescit, dum se alterutrum
 membra ædificant diligendo, ita ut unumquodque membrum in sua membra
 augeatur, hoc est, ut qui est per sapientiam oculus, in eorum numerum crescat
 qui oculi officium gerunt, & singula suo loco proficiant membra. In charita-
 te] Dum dicit in charitate, ad sensum pertinet, quia hoc totum spiritualiter in-
 telligendū est. Hæc ideo apud nos obscura sunt, quia metaphoricòs dicuntur.
 Hoc igitur dico, & testificor in dño] Quos superi⁹ rogauerat, hic dñi obtestatio-
 ne cōstringit, hoc ergo dico uobis, q̄ occursuri estis i mēsuram ætatis plenitudinis
 Christi.

- A** Christi. Ne ambuletis sicut Gentes ambulat, qui desperantes semetipsos]
 „ Id est, nullam spem cœlestium præmiorum habentes. Et auaritiæ] Non ad
 auaritiã, ut sonat, simpliciter pertinet, sed ad libidinem, atq; luxuriã, quod *Auaritia.*
 „ nõnunquã luxuriando patiuntur. Non ita didicistis Christum] Discere Chri-
 „ stum, idem est, & sapientiam audire. Si tamen illum audistis] Si autem om-
 „ nes qui Christum audire uidentur audirent, nunquam ad Ephesios, & certe il-
 „ los quibus sacramenta Christi reuelauerat Apostolus, diceret: Si tamen il-
 „ lum audistis. Et in illo docti estis] Aliquando per semetipsum docet nos in
 „ cordibus nostris, aliquando per doctores. Sicut est ueritas in Iesu] Nam fan-
 „ ctiper speculum & ænigmata uident, in Iesu autem ueritas. Secundum desi-
 „ deria erroris] Faciens omnia secundum desideria cordis carnalium cogitatio-
 „ num. Et induite nouum hominem] Id est, Christum, cuius conuersatione
 „ induimur. Qui secundum deum creatus est in iustitia] Ecce manifestum
 „ est, quod amisit Adam iustitiã, & sanctitatẽ, & ueritatẽ. Iustitia] In iudicijs.
 „ Sanctitas] In operibus. Veritas] In uerbis. Loquimini ueritatem
 „ unusquisq; cum proximo suo] De Zacharia sumptum. Quia sumus inui-
 „ cem membra] Non possunt alterutrum membra se fallere, neq; laniare, ita &
 „ uos. Irascimini, & nolite peccare] Euidenter hoc dicit uitijs & furori uestro, *Psal. 4*
 „ ne conuenientibus uobis sol iustitiæ Christus incipiat propter iracundiam ue-
 „ stram mentibus obscuratis occidere, & discedente illo locum diabolo in uestris
 „ cordibus præbeat. Aliter: Sol non occidat super iracundiam uestram, hoc est, *Iaco. 4*
 „ ut ira sit breuis, nec in diem crastinum differatur. Neq; locum deris diabolo]
 „ Porta enim diaboli, peccatum est, quẽadmodũ spiritus sancti iustitia. Qui fu-
 „ rabatur, iam non furetur] Hoc est, alienos labores aliquando direptos, nunc
B suo labore compenset, & operando tribuat indigentibus, qui multos furando
 „ fecit egentes. Magis autem laboret, & operans manibus] Operatur bonum,
 „ qui declinat à malo, & facit bonum, & operatur in agro animæ suæ, ut spiritua-
 „ libus panibus impleatur, & possit commodare esurienti & necessitatem susti-
 „ nenti, dans in tempore cibaria cœlestis dogmatis conferuis suis. Si autem talis
 „ est qui operatur bonum, ergo & is qui furatur consequentur uerba furatur &
 „ dogmata, de furto uiuens, de furto sibi ceruicalia consuens, & scripturarũ pan- *Cervicalia de*
 „ nos hinc inde colligens, ut possit tunicam facere conscissam. Diabolus est Græ *furto consuere*
 „ cum uerbum, quod Latine dicitur criminator. Lingua uero Hebraica satanas
 „ appellatur aduersarius, siue cõtrarius. Et ab Apostolo Belial, id est, absq; iugo, *Belial.*
 „ quod de collo suo dei eiecerit seruitutẽ, quẽ Aquila apostatã transtulit. Ope-
 „ rans manibus, quod bonũ est] Nõ quod malũ, ut sunt multæ inhonestæ, uel
 „ malæ artes, ut maleficia, &c. Sed si quis bonus] Sermo q; docet uirtutes. Et
 „ nolite contristari spiritũ sanctũ dei] Nõ quod ipsa spiritus sancti substãtia cõ-
 „ tristari potest, cum habeat æternam atque incommutabilem beatitudinem, sed
 „ quia ita in sanctis habitat, ut eos impleat charitate, qua necesse est ut homines
 „ ex tempore gaudeãt, profectu fidelium, & bonis operibus. Et ideo necesse est,
 „ ut etiã contristentur lapsu, uel peccatis eorum, de quorum fide ac pietate gau-
 „ deant. quæ tristitia laudabilis est, quia uenit ex dilectione quam spiritus san-
 „ ctus infudit. Propterea & ipse spiritus dicitur contristari ab eis, qui sic agunt, ut
 „ eorum factis contristentur sancti, non ob aliud, nisi quia spiritum sanctum ha-
 „ bent, quo dono tam boni sunt, ut eos mali mœstificent, hi maxime quos bonos
 „ fuisse siue nouerunt, siue crediderunt, quæ profecto tristitia non solum non cul-
 „ panda, uerum etiã præcipue laudanda atque prædicanda est. Item, Nolite con-
 „ tristari

C tristare spiritum sanctum hominibus loquens, comparationes inducit humanas, ut ex nobis intelligamus quantam spiritui sancto iniuriam facimus, cum dominum eius in nobis aliqua peccati sordē polluimus. In quo signati estis] Signati autem sumus spiritu sancto. In die redemptionis] In die baptismi.

Ira. Amaritudo] Rancor in corde. *Ira]* Quæ in uultu apparet, furore restincto desiderat ultionem. *Indignatio]* Est ex superbia, cum aliquē iudicamus indignum, & ideo nolumus eum sustinere. *Clamor]* Scilicet ille, qui ex furore descendit, Cæterum Esaias bene clamare iubetur, & ipse dominus in templo clamabat: Qui sitit, ueniat & bibat. Peccatum perpetrare, crimen est: peccatum prædicare, clamor. Cum omni malitia] Comprehendit omnia mala, dicendo malitia, Aut malitia est, quæ inimico uicem reddere potest. Estote autem inuicem benigni] Postquam uitia eradicauit, uirtutes plantat, ut Hieremias dicit: Ut euellas & plantes. Benigni] Ex corde. Misericordes] Operibus.

Donantes] Id est, remittentes peccata.

C A P V T V.

Stote autem imitatores dei] Indulgendo peccata, ut est: Domine, ne statuas illis hoc peccatum, quia nesciunt quid faciunt. Et tradidit semetipsum] Ergo sicut ille animam suam pro nobis tradidit, ita & nos pro fratribus animas ponamus. Oblationem & hostiam] Omne sacrificium oblatio uocatur, hostia uero de uiuis: at in Christo continetur utrumque, quia ipse oblatio est & uiuus. In odorem suauitatis] Odor suauitatis, charitas est. Fornicatio autem] Omnia crimina breuiter comprehendit, duas criminum designando radices, id est, fornicationem & auaritiam. Et omnis immunditia] Titillatio carnis, & fluxus sanguinis ex qualicumque attritu uentris. Aut turpitudinem] Id est, libidinosam cogitationem. Inter stultiloquium & scurrilitatem hoc interuenit, quod stultiloquium nihil in se sapiens, & corde hominis dignum habet. Scurrilitas uero de prudenti mente descendit, & consulto appetit quædam uel urbana uerba, uel rustica, uel turpia, uel faceta, quam nos iocularitatem alio uerbo possumus appellare, ut risum moueat audientibus. Verum & hæc à sanctis uiris propellenda, quibus magis conuenit flere atque lugere. Sed magis gratiarum actio] Non ut deo gratias agamus, sed ut grati, siue gratiosi simus apud homines, ut: Sit sermo uester sale conditus. Hoc enim scitote] Hoc contra illos agit, qui solam fidem posse sufficere dicunt. Aut auarus] Qui sic honorat diuitias ut deos. Nam in auaro idololatria est, quod scripturam ipsius nummi colit, ut uoratum deus uenter est, ita cupidorum deus dicitur pecunia. In filios diffidentiam] In Sodomitas, uel in eos qui diluuiū perierant. Notandum est, quod sex uitij supra prohibitis, fornicatione, immunditia, auaritia, turpitudine, stultitia, scurrilitate, nunc tantum tria posuerit, fornicationem, immunditiam, & auaritiam, quibus qui fuerit obnoxius, hæreditatem in regno Christi & dei non possit habere. Si enim ita stultiloqui & scurrilæ alieni essent à regno dei, quo modo iniquos specialiter separauit, uiderent sententia esse credulis, non ignoscere imbecillitati fragilitatis humanæ, cum etiam per locum nos dicta damnaret. Qui enim in sermone non labitur, perfectus est. Neque uero ista dicentes locum stultiloquio & scurrilitati damus, dum non excludantur à regno, sed quoniam apud patrem diuersæ sunt mansiones, & stella stellæ differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum

- A** mortuorum, quamuis aliquis à fornicatione, immunditia, atq; lasciuia alienus sit, tamen si stultiloquus fuerit & scurra, non tenebit eum locum quem possessurus erat, si hæc uitia non haberet: respondeat, quia stultiloquium & scurrilitas non eundem habeant reatum, quæ fornicatio, immunditia, & auaritia. *Turpitud.*
- quid & turpitudinē cum tribus superioribus debuit nominare? Ad quod dicendum, hic turpitudinē significare absconditam cogitationem, cum inflammatur sensus noster ad libidinem, & carnis titillationibus anima ignita succenditur, & nihilominus dei timore in iudicio refrenatur: & quo modo stultiloquiū & scurrilitas, sic ista turpitudō non perdit, nec in perpetuum excludit à regno.
- » Particeps eorum] Fornicatio, immunditia, auaritia. Filij lucis] Id est,
 » Christi, uel fidei, uel scientiæ. In omni bonitate] Id est, in benignitate ad o/
 » mnes, ut: Deus solem suū oriri facit super bonos & malos. Iustitia] Operū *Matth. 5.*
 » & iudiciorum. Et ueritate] Verborum. Probantes quid sit beneplacitum
 » deo] Quia uidetur tota scaterē sententiā, ordine tenenda est: Nolite fieri par/
 » ticipes eorum, probantes quid sit beneplacitum deo, etsi enim aliquando era/
 » tis tenebræ, nunc lux in domino, ut filij lucis ambulate. Fructus lucis osten/
 » dite, in bonitate, & iustitia, & ueritate. Et nolite communicare operibus in/
 » fructuosis tenebrarum] Id est, quia lux non potest communicare cum tene/
 » bris. Tenebrarum opera sunt, quæ ad tenebras ducunt. Redarguite] Id est,
 » peccantes, dum lux estis. Quæ enim in occulto fiunt] Fornicatio, immun/
 » ditia, auaritia. Ab eis] Filijs scilicet diffidentia. Etiam dicere] Aliquan/
 » do nominat turpia propter utilitatem, aliquando pro uerecundia non nomi/
 » nat. Omnia quæ arguuntur] Quæ occulta fiunt à filijs diffidentia, ut ex eo *Turpia.*
- B** quod corripuntur, mutantur in melius, & mutata manifestentur in publico,
 » & publicata fiant lumen. Omne autem quod manifestatur lumen est] Inci/
 » pit lumen esse, cum crediderit, & uobis adiungitur. Propter quod dicit: Exur/
 » ge à mortuis] Ego secundum ingeniolum meum omnes editiones ueterum
 » scripturarum, ipsa quoq; Hebræorum uolumina diligenter euentilans, nusq; *Paulus quædā*
 » hoc scriptū reperi, nisi forte hoc dicamus, quæadmodū olim Prophetæ in con/
 » tione populi loquebantur: Hæc dicit dominus: Et: Quoniam dominus locu/
 » tus est. Ita & Apostolum spiritu sancto plenū, repente in uerba, quæ in se Chri/
 » stus loquebatur erupisse, atq; dixisse: Hæc dicit dominus. Nec non & illud est
 » differendum, quomodo uni atque eidem dicatur, quasi dormienti: Surge qui
 » dormis, quasi mortuo, exurge à mortuis. Igitur quia & spiritus est hominis,
 » quem semper in bona parte scriptum inuenimus, & anima, cuius infirmitates
 » & mortes legimus peccatorum, id quod nunc dicitur: Surge qui dormis, refer/
 » tur ad spiritum. Et qd sequitur: Exurge à mortuis, animæ coapte: Anima enim
 » quæ peccauerit, ipsa morietur: Spiritus mortem nunquam legimus. Christus
 » uero lux uera oriatur ei, qui surrexit à mortuis, & ex mortuis fuerit suscitatus.
- » Quomodo caute ambuletis] Non ad insidias faciendas, sed ad cauendum
 » peccatum, ut est illud: Astutus dirigit gressus suos. Aliter caute, id est, discernē *Pro. 14.*
 » tes bonum & malum. Redimentes tempus] Hoc est, pœnitentiā residuo
 » tempore in bonis operibus perseuerantes, tempus præteritum in peccatis redi/
 » mentes, quod tempus malitiā hominum uenditum erat. Quoniam dies ma/
 » li sunt] Per Metanomiā, pro his qui in diebus sunt, quia dies mali esse non
 » possunt. Sed intelligentes] Id est, scrutamini legem, in qua uoluntas eius *Dies malos*
 » continetur. Et nolite inebriari uino] Quomodo non possumus duobus do/
 » minis seruire, deo & mammonæ: sic non possumus spiritu impleri pariter &
 » uino:

C uiuo, qui enim spiritu impletur, habet prudentiam, mansuetudinem, uerecundiam, castitatem; qui uino, habet insipientiam, furorem, procacitatem, libidinem, hoc quippe æstimo uno uerbo significare luxuriam. In Psalmis] Hymni sunt, qui fortitudinē & maiestatem dei prædicant, & eiusdem semper uel beneficia, uel facta mirantur, quod omnes Psalmi continent, quibus halleluia uel præpositum, uel subiectū est, Psalmi autem proprie ad ethicum locum pertinent, ut per organum corporis, quod faciendum, & quod uitandum sit no uerimus. Qui uero de superioribus disputat, & concentum mundi, omniumque creaturarum ordinem, atque concordiam subtilis disputator edisserit, iste spirituale canticum canit, uel certe propter simpliciores manifestius quod uolumus eloquamur, Psalmus ad corpus; Canticum refertur ad mentem. Et canere igitur & psallere, & laudare deū, magis animo quam uoce debemus, hoc est quippe quod dicitur: Cantantes & psallentes in cordibus uestris domino, gratias agentes pro omnibus] Id est, quæ accidunt uobis, siue prosperis siue aduersis. Subiecti inuicem in timore Christi] Propter timorem Christi stat subiectio, dum illum offendere timemus. Audiant hoc Episcopi, audiant Presbyteri, audiat omnis ordo doctorum, subiectis suis esse subiectos, & imitentur dicentem Apostolum: Cum enim liber essem ex omnibus, omnium me ipsum seruum feci, ut omnes lucrifacerem. Et in alio loco: Seruite inuicem. Saluator quoque formam serui accepit, ut seruiret discipulis suis, & pedes eorum lauit. Hoc interest inter Gentium principes, & Christianorum, quod illi dominantur subditis, nos seruimus, & in eo maiores sumus, si minimi omnium fuerimus. Mulieres uiris suis] Hucusque in commune, nunc singulatim unumquemque docet, ut debita officia singulis non essent. Sicut Christus caput est ecclesie] Id est, quo modo in Christo & ecclesia sancta coniunctio, sic in uiro & muliere debet esse sancta copula. Ipse saluator corporis] Id est, ecclesiam Christus saluauit, uel uir saluator corporis mulieris in necessitatibus, & doloribus, dum infirmioris sexus est. Viri diligite uxores uestras] Sanctus amor hic intelligendus, ut uoluntate se refecerunt, ut prægnantes ad partum usque non coeant. Sicut & Christus dilexit ecclesiam] Ita & uos pro sanctitate uxorum, nec mori, si necesse fuerit, recusetis. Ut eam sanctificaret] Aqua enim lauit corpus, animam doctrina; ita & uos corpora uxorum continentia, & animam mundate doctrina. In uerbo uitæ] Id est, in doctrina per baptismum, uel uerbum quod cantatur à sacerdote ad baptismum. Ut sit sancta] Id est, anima. Et immaculata] Id est, corpore. Sed nutrit & fouet] Ut uxoribus uestimentum & uictum, & quæ necessaria sunt præbeamus. Sicut Christus ecclesiam] Ut; Quotiens uolui congregare filios tuos &c. Quia membra sumus] Membra eius debent in omnibus eum imitari, de carne ipsius siue hominis, quem adsumpsit ex Maria, siue ecclesie. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam] Spiritualiter reliquit Christus deum patrem, & matrem Hierusalem coelestem, & uenit ad terras ad ecclesiam. Et adhærebit uxori suæ] Spiritualiter ecclesie Christus ex utroque populo collectæ. Sacramentum hoc magnum est] Sunt etenim alia minora sacramenta. Veruntamen singuli] Hoc est, licet in Christo & ecclesia dixerim, tamē oportet seruari in coniugio. Ut unusquisque uxorem sicut semetipsum diligat] Diliges proximum tuum sicut teipsum, iuxta interpretationem saluatoris. Proximus est omnis homo. Nulla ergo erit inter uxorem & quorumlibet hominum dilectionem differentia charitatis; quod dicere absurdum est; In proximo enim similitudo ponitur, ut sic

A ut sic eum diligas, sicut te, & cupias esse saluatum; In uxore autem comparati-
 onis aduerbium dicitur, Sicut non similitudinem, sed probationem & confir- *Sicut qd uelit*
 mationem sonat, sicut de Christo dicitur: Quasi unigeniti à patre. Vxor ut *in scripturis.*
 timeat uirum] Dux significantiæ in uerbo timoris sunt: Vna est, qua serui spi- *Vxorem time*
 ritum seruitutis habent in timore: Altera pro reuerentia dici potest, ut uxor *re maritum.*
 reuereatur uirum suum.

C A P V T VI.

Ilij obedite parentibus] Id est, in parentibus ea quæ non sunt
 domini contraria uoluntati. Quod est mandatum primū] *Exod. 20.*
 Quæretur quare nunc dixerit: quod est mandatum primum,
 cum sit quartū, uel quintum: Primum em̄ mandatum est: Nō
 erunt tibi dñi alieni præter me. Ideo alij distinguunt, quod est
 mandatum primum in repromissione, quasi quatuor alia
 mandata, quæ ante hæc dicta sunt, non habeant promissionem. Sed uidentur
 mihi non obseruasse subtiliter, sed in secundo mandato repromissionem esse
 sociatam. Ait enim: Non facies tibi idola, neq; omnem similitudinem: usq;
 & facio misericordiam his qui diligunt me &c. Obserua uerba sponsonis, fa-
 ciens misericordiam &c. Forsan ergo quia decalogus exeuntibus de Aegy-
 pto, & prima lex data est, unūquodq; mandatum decalogi primum est, ad com-
 parationem eorum præceptorum, quæ postea in lege scripta sunt: Qui priorem
 excusationem defendit, in secundo mandato non seorsum dicit, sed sub uno
 B textu atque sermone non tam promissionem datam, quàm sententiã & lau-
 des dei esse finitas, facientis misericordiam &c. In simplicitate cordis] Id
 est, deposita priore superbia & simulatione: Hic autem prouidet Apostolus, ne
 doctrina Christi in aliquo blasphemetur, si credentes serui dominis inutiles fi-
 ant. Sicut Christo] Pulchre addidit, sicut Christo, ut scilicet non audiat
 seruus carnalem dominum, si contraria præceptis dei uoluerit imperare. Nō
 ad oculum] Præsentibus tantum dominis. Sicut domino] Domino ser- *Serui dominis*
 uit, qui cum bona uoluntate animi seruitium dominis facit. Cum bona uol- *quatenus obe-*
 untate] Non cum murmuratione, ne apud homines gratia, & apud deum *diant.*
 mercede priuemini. Remittentes minas] Ne uestre malitiæ imputetur, si
 effugerint. Quia illorum & uester dominus est in cœlis] Id est, sicut super
 seruos uindicare potestis, magis autem super uos uindicare potest deus. Per- *Leuit. 19.*
 sonarū nō est acceptio apud deū] Qui solus tantum uindicat uoluntates, &
 iuxta eas deteriori præfert meliorem, eligens facta, non homines. De cate-
 ro] Post specialia mandata uirorum ac mulierum, nunc generaliter omnes
 admonet. Rectores huius mundi] Qui regunt in aëre suos angelos. Dia- *† Satellitibus.*
 bolus enim suis † angelis diuersa officia diuisit. Aut rectores huius mundi, id *† Tenebræ.*
 est, amatorum & carnalium huius mundi. Tenebrarum harum] Tota
 ista terrena uita tenebræ dicitur: lux quippe lucet in tenebris. In cœlesti-
 bus] Id est, in aëre discurrentibus. In die malo] Diem autem malum præ-
 sens tempus ostendit, de quo supra dixerat: redimentes tempus, quoniam dies
 mali sunt, propter angustias, & uitæ huius labores: Aut certe consummationis
 atque iudicij, quando diabolus inimicus & uindex sua nos cupiet in parte re-
 tinere. State ergo] Ne moueamini de acie, sed stabilem figite gradum su-
 per petram Christum. Succincti lumbos] Zona continentia: Quia igitur
 x 2 lumbi

CAP. VI. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

C lumbi in generatione semper accipiuntur & semine; uidetur nobis accinxisse lumbos suos, qui nequaquam uxori debitum reddit, nec seruit libidini.

„ In ueritate] Non in hypocrisi, nemo enim coronabitur &c. *Loricam iustitiæ]* Sicut lorica multis circulis, & hamulis intexitur, ita iustitia diuersis uirtutum connectitur speciebus. *Scutum fidei]* Sine scuto omnis armatus inermis est: Ita & hæc uirtutes sine fide saluare non possunt, in omnibus certaminibus fide muniamur. *Et calceati pedes]* Docet fiduciã prædicationis oportuna & importuna, ut calceatus audenter ambulat. Sumite, inquit, scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignita restinguere] Ergo fides est, quæ excipiens ardentissima libidinum tela, metum futuri iudicii ex cœlestis regni credulitate mortificat. Et lorica, inquit, charitatis, ipsa nempe est, quæ uitalia pectoris nostri circumdans atq; communiens, latalibus perturbationum obiectata uulneribus, contrarios retundit ictus, nec ad interiorem hominem nostrum iacula zabuli penetrare permittit, omnia suffert, omnia patitur, omnia sustinet. *Et galeam spei salutis]* Galea, capitis est munimen: quia ergo caput nostrum Christus est, debemus semper istud spe futurorum bonorum, uel in expugnabili galea, in cunctis tentationibus ac persecutionibus communiare, & principaliter fidem eius illæsam, atque integram custodire: Alijs enim membris truncatum quæpiam licet & debilem, possibile tamen est utcumq; superesse, sine capite uero, nemini uel breuis uitæ spacium prorogatur. *Et gladius spiritus, quod est uerbum dei]* Penetrabilis namque est omni gladio ancipiti, & pertingens usque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque & medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis, diuidens scilicet & abscondens quicquid in nobis carnale terrenumque reperit. *Per omnem orationem]* Semper hunc gladium portate, uel postulate. *Ad apertionem oris mei]* Ut: Domine labia mea aperies &c. *Cum fiducia]* Sine metu persecutionis. *Omnia nota faciet Tychicus]* Dupliciter intelligendum, uel ideo Tychicus missus est ad Ephesum, ut nuntiaret eis uincula Apostoli ad fidem Euangelij profecisse, eo tempore quo ad Colossenses scripsit, dicens: *Col. 4.* Omnia uobis nota faciet Tychicus. *Grandis enim consolatio erat audire populum Rom. in domina urbium triumphantem de uinculis: uel certe ob id Tychicus missus est, ut conuersationem Pauli, quam ignorabant annuntiaret eis, quasi quoddam uiuendi exemplar daret, discipulis gesta Apostoli atque uirtutes, & eum imitari uolentibus, nec parua esse poterat consolatio. Pax fratribus & charitas]* Pax & charitas & fides, perfectum faciunt Christianum: tam enim sine fide infructuosa est charitas, quam fides sine charitate uel pace. *Perfectus Christianus ex quibus consistitur.* Nam charitas maior est pace: potest enim odio non haberi quis, non tamen & amari. *In incorruptione]* Siue castitate, siue in quorum corde nullo adulterino seculari amore Christi delectatio uioletur.

COLLECTANEORVM IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS FINIS.

SEDVLII

A SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM PAV
LI AD PHILIPPENSES COL
LECTANEVM,

CAPVT I.

Aulus & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis
 in Christo Iesu qui sunt Philippis] Metropoli Macedoniae.
 Cum gaudio] Non cum tristitia alicuius peccati uestri.
 Super communicatione uestra] Quia mihi communicatis
 in Euangelio predicando. A primo die] Quo accepistis
 fidem. Vsq; in diem Christi] Vsq; in aduentum Christi.
 Sicut iustum] Caritas enim omnia sperat. Ed quod ha-
 beam uos in corde] In tantum uos diligo, ut mihi memoriam uestri nec uis
 tribulationis, nec sollicitudo defensionis auferat. In defensione] Quia de-
 fendo Euangelium aduersus haereticos. Et confirmatione] Id est, exemplo
 & doctrina. Socios gaudij mei] Hoc sentio de uobis & credo, quia sicut
 mea tribulationis socij estis, ita Euangelio credidisse, ut etiam in tribulationi-
 bus meis pro eius defensione mecum pariter gaudeatis. Quemadmodum de-
 siderem] Diligam. In uisceribus Christi Iesu] Siue eius inesse uisceribus,
 siue ita uos desidero, tanquam uiscera Christi. In scientia] In agnitione dei.
 Et omni sensu] Mysteriorum. Ut probetis] Id est, sciatis. Potiora]
 B Id est, altiora mysteria. Fructum iustitiae] Bonis operibus. In gloria] Ut
 glorificetur deus in actibus uestris. Scire uos uolo] Tribus causis hoc dicit,
 ut magnificaret potentiam dei, ut exemplum fieret alijs, ut consolaretur Phi-
 lippenes, moestos de uinculis & tribulatione eius in Roma. In omni prae-
 rio] In domibus regum, ubi praetores solent esse. Abundantius ut auderet]
 Vinculorum meorum exemplo sunt incitati, dum me pro Christo uiderent li-
 bentissime sustinere. Alij quidem propter inuidiam] Hic subiungit quatuor
 or ordines praedicatorum uerbum dei. Propter inuidiam, hoc est, dum mihi
 apud credentes gloriam auferre se putant, ne solus mihi uindicare uideat sci-
 entiam praedicatorum. Aliqui autem & propter bonam uoluntatem Christum
 praedicatorum] Quia alios saluare uolentes Christum annuntiant. Alij ex cha-
 ritate] Id est, ut mihi adiutores fiant, quia sciunt me a deo ad defendendum
 Euangelium ordinatum. Non sincere, existimantes pressuras se suscitare
 uinculis meis] Alij uero dolose praedicatorum ad me grauandum, quasi plures di-
 scipulos facientem, & doctrina mea totum orbem implere cupientem, ut ex hoc
 saltem mihi maior inuidia cumuletur uel pressura. Quid enim? Dum omni-
 modo] Non mihi cura est qua mente praedicatorum, dummodo quod cupio,
 Christi nomen omnibus innotescat, quapropter & modo gaudeo, & in futu-
 ro gaudebo. Siue occasione] Odijs uel inuidiae contra me. Et in hoc gaude-
 bo] Vinculo uel opere praedicationis eorum. Nam scio] Quod mihi nocere pu-
 rant, in salutem proueniet: quia non solum per uerbum & passionem meam, sed etiam per
 odium Christi ecclesia augmentat. Subministrationem] Ideo subministratio di-
 citur, quia non quod aduersarij uolunt, sed aliud in occulto spiritus subministrat.

Quatuor ge-
 nera praedi-
 cantium uer-
 bum dei.

Odijs etiam coa-
 lescit ecclesia.

x 3 Expecta

C Expectationem] Id est patientiam. Quia in nullo confundor] Tormen-
 to, neq; in uita, neq; in morte, neq; in contumelijs, neque in opprobrijs nos o-
 mnibus erubescimus. Sed in omni fiducia] Nulla res me poterit deterrere.
 Et nunc magnificabitur Christus in corpore meo] Inimicis suis insultat, q̄
 ei nocere non ualeant. Si enim eum occiderint, martyrio coronabitur; si ser-
 uauerint, Christum annuntiādo plurimum faciet fructum. Siue per uitam]
 Ad prædicationem. Siue per mortem] Id est, pro illo in martyrio. Mihi
 enim uiuere Christus est] Non alia causa uiuere uolo, nisi Christi, id est, ut
 eius corpus ædificem. Fructus operis] In ædificationem aliorum. Et hoc
 confidens scio] Spiritu prophetico promittit. Et gaudiū fidei] Ut per pro-
 fectum de fructu fidei uestræ gaudiū habeatis. Per meum aduentum iterū
 ad uos] Hoc pro consolatione eorum dicit, quia suo spiritu peruenit ad eos,
 licet non corpore. In uno spiritu] Ut: Erat eis cor unum & anima una.
 Vnanimis] Quia omnis pugna unanimiter aggressa uictoriam parit.
 Quæ est illis causa perditionis] Id est, tentatio qua terrent uos. Et hoc à
 deo] Qui uult suos coronari probatos, sicut Iob permittitur tentari. Non
 solum ut in eum credatis] Non solum ut fidei meritum, sed etiā martyrii me-
 ritum præmium habeatis, dum uos tentari deus patitur ut uincatis. Idem
 certamen habentes quale & uidistis in me] Nihil nouum patiemini, sed hoc
 quod & præsentis uidistis in me, & nunc absentes de me audistis, Non sit ergo
 uobis indignum illa pati, in quibus conspiciatis nos gloriari.

C A P V T II.

D Iqua ergo consolatio in Christo] Rogo uos hoc mihi præsta-
 te, ut gaudiū meum imitati dilectione suppleatis. Si qua est
 consolatio in Christo, id est, consolamini me membra Christi,
 pro uobis passum, si uos consolatus est Christus. Si qua allo-
 cutio charitatis] Si aliquam charitatem ei rependere uultis.
 Si qua societas spiritus] Si spiritum eius in uobis esse cupi-
 tis. Si qua uiscera misericordiæ] Si in eum misericordes estis. Implete gau-
 diū meum] In talibus discipulis doctor exultat. Eandem charitatem ha-
 bentes] Ergo nolite scindere charitatem sentiēdo diuersa. Non quæ sua
 sunt singuli considerantes] Non quæ uobis solis expediunt, sed quæ alijs pro-
 sunt. Hoc sentite in uobis, quod & in Christo Iesu] Vult ostendere Chri-
 stum non propter se, sed propter alios passum; siue tam humilis sensus in uo-
 bis sit, quā fuit in Christo. Qui cum in forma dei esset] In forma dei e-
 rat, & uidens unius hominis delicto mortem regnare per populos, creaturæ
 suæ non oblitus est. Nec rapinam ducit, se æqualem esse deo] Quia uere
 secundum diuinitatem æqualis erat patri. Sed exinaniuit semetipsum]
 Non substantiam euacuans, sed honorem inclinans. Formam serui accipi-
 ens, in similitudinem hominum factus] Naturam hominis induendo.
 Mortem autem crucis] Qua morte nulla formidolosior erat. Propter
 quod & deus illum exaltauit] In resurrectione & ascensione, & cæteris; Ita &
 nos si exaltari cupimus, exēplo Christi fratribus seruiamus. Et donauit illi no-
 men] Quod est filius. Quod est super omne nomen] Cui enim Angelorū
 dixit: Filius meus es tu; Itaq; donauit illi nomen, non quod ante non habuit.
 Vnde rectius locus hic secundū humanā naturam intelligendus est, q̄ diuinā.
 Omne

A Omne genua flectes] Non ad corporis genua, sed ad humilem subiectionē
 » inclinationemq; mentis pertinet. Cœlestium] Id est Angelorum. Cœle/
 » stes autem genua flectere dicuntur more precario, non quod haberent genua, *Genua flectere*
 » qui incorporales sunt, sed ut diximus, pro humili subiectione & adoratione *Christo.*
 » dicitur. Terrestrium] Hominum. Infernorum] Angelorū qui præsunt
 » infernalibus locis. In gloria dei patris] In natura & gloria deitatis. Cum
 » timore] Non cum negligentia, sed sicut ait Iob: Verebar omnia opera mea, *Iob 9.*
 » sciens quod non parceres delinquenti. Vestram salutem operamini] Hoc
 » est, custodite per bonum opus salutem à deo uobis donatam. Sine murmura
 » tione] De grauitate præceptorum dei, uel de pressura tribulationum. Et hæ
 » sitatione] Qui murmurat de præceptis, hæsitat de præmijs. Ut sitis sine que/
 » rela] Apud homines & deum. Quod conqueritur deus saepe de hominibus *Sine querela*
 » in scripturis, apparet quod nolint credere, et recte uiuere. Vnde fideles & facien/
 » tes uoluntatem dei, conuersari dicuntur sine querela, quod de illis scriptura nō
 » queratur. Et simplices] Nihil præter uoluntatem dei facientes uel scientes,
 » sicut filij dei immaculati, qui cum sit purus & sanctus, filios non potest habere
 » degeneres. In medio generis] Iudæorum & Gentium. Praui] Mente,
 » Peruersi] Operibus. Sicut luminaria, ut: Sic luceat lux uestra coram ho/
 » minibus, ut uideant opera uestra bona, & glorificent patrem uestrum qui in *Matth. 5. 11*
 » cœlis est. Ad gloriam mihi] Gloria enim patris filij filiorum, ut ait Solo/
 » mon. Non in uacuum cucurri] Qui talem populum deo acquisiui. Sed et *Prou. 17.*
 » si immolor super sacrificium uestrum] Sed etiam si occidar: quia sacrificiū &
 » obsequium fidei uestre obtuli deo. Vincit profectus uestri gaudium tristitiam
B poenæ uel mortis, siue iam nō timeo mori sacrificio uestre fidei consummato,
 » siue quia uestre fidei ministraui. Nam omnes sua] Commoda quærunt, no
 » lentes pro aliena laborare salute. Et commilitonem meum] Propter hono/
 » rem, quia ipse acceperat in illis apostolatus officium. Ut mox uidero quæ cir
 » ca me sunt] Hoc est, si liberer ab hac catena, uel non. Et ministrum negocij
 » mei] Id est, qui mihi uestra uice ministrat. Et moestus erat, propterea quod
 » audieratis illum infirmatum] Tristitiæ uestre causa moestus fuerat. Non es/
 » se contristandum de mortuis Apostolus significat: nam desperantium est con *Desperantiū*
 » tristari. Et ipse inquit de Epaphrodito: Infirmus fuit prope mortem, sed deus *est pro mor-*
 » misertus est illi, non solum autē illi, sed & mihi, ne tristitiam super tristitiā ha/
 » berem] Quomodo ergo contristandum uetat, cum ipse contristandum se, si *tis cōtristari.*
 » mortuus fuisset declarat: Aliter de morte Epaphroditi si prouenisset contristā/
 » dum significauit, & aliter prohibet contristandum. Nam hic propter solatium
 » adiutorij eius quo utebatur in Euangelio, si mortuus fuisset, contristandum se
 » dicit, nos autem cōtristari prohibet, ne obitum quasi extinctos & perditos lu
 » geamus, desperantes de resurrectione. Aliud est igitur, solatiū requirere quasi
 » absentis, & aliud dolere iam non futuri, hic cessat consolatio, illic excluditur.
 » Et ego sine tristitia sim] Id est, pro gaudio uestro in aduentu eius. Accessit
 » usq; ad mortem] Qui uincto mihi in carcere non timuit ministrare.

Adem uobis scribere] Id est, eadem documenta repetere, quæ iam præsens dixeram. Vobis autem necessarium] Sicut horto crebrius irrigari necessarium est. Videte canes] Caue-
 uete pseudoapostolos, Euangelium Christi lacerantes. Vi-
 dete concisionē] Quia concisio potius quàm circumcisio sunt dicendi. Nos ergo circumcisio sumus] Nos sumus ueri Iu-
 dæi, qui non unius membri pellem, sed totius carnis uitia refecamus, illi uero
 concisio. Qui spiritu] Id est, mente, non litera deo seruiamus. In Græco me-
 lius spiritui, id est, sancto, qui est deus. Confidentes in carne] In carnali cir-
 cuncisione; sum enim circumcisus. Ego magis circumcisus octaua die] Ne
 aliquis putaret ideo se non gloriari, quia non fuerit circumcisus circumcissione
 octauæ diei, non post aliquot annos, ut aliquis peregrinus circumciditur.
 De tribu Beniamin] Quæ semper fuit cum Iuda coniuncta. Hebræus ex
 Hebræis] Non ex Gentibus profectus. Phariseus] Non quasi indoctus,
 sed peritus legis. Sed quæ lucra mihi fuerunt] Ad comparationē inuenti au-
 ri contemnitur ærumentum, quamuis utrumque ab uno sit conditum, & pro tem-
 poris qualitate necessarium. Et arbitror stercora] Stercora sunt quæ eijci-
 unt homines, uel cætera animalia ex utero, cum quod forte & solidum est
 ad confirmandum & satiandum corpus remanet intus, sic litera legis eijcitur,
 & sensus spiritualis ad cibū animæ in corpore ecclesiæ remanet. Hieronymus
 in expositione Abacuc: Non ueteris testamenti doctrina, sed Phariseorum, &
 præcepta hominum, & deuterostis Iudæorum stercora dicuntur ab Apostolo.
 In fide ad cognoscendū illū] Ut; Nisi credideritis nō intelligetis. Et uirtu-
 tem resurrectionis] Ut sciam uiam resurrectionis eius, quia ideo resurrexit, ut
 & nos similiter resurgamus: qui autē uere cognoscit, satisfagit omnino ne pec-
 cet. Et societatem passionum eius] Si compatimur & conuiuemus. Si quo
 modo habeam gloriā in resurrectione: non enim particeps gloriæ resurrectio-
 nis erit, qui nunc ad configurationem mortis eius non uult peruenire.
 Non quod iam acceperimus] Perfectionē quam omnis homo & uniuersa
 creatura, & gratiam non ex merito possidere potest, Aliter, non quod acceperi-
 mus, quia finis mundi nondum aduenit, sed in spe quod credimus non in re.
 Aut iam perfectus sum] Adhuc de hac perfectione, & de tali resurrectione
 suspensus sum. Si comprehendam] Si comprehendam meritum Apostola-
 tus, in quo Apostolatu à Christo sum comprehensus. Non arbitror compre-
 hendisse] Se humiliando omnibus gloriā tulit, & uniuersos prouocat ad
 profectum. Vnum autem] Subaudis arbitror comprehendisse, hoc solum
 scio quia quotidie proficio, & præteritum laborem non computans ad priora
 festino. Siue legis obliuiscens] Ad perfecta Euangelij præcepta me tendo.
 Brauium supernæ uocationis dei in Christo Iesu] Quando sanctis dicitur:
 Venite benedicti patris mei, possidete paratum uobis regnum à constitutione
 mundi. Quicumque ergo perfecti sumus hoc sentiamus] Hoc est, qui-
 cunque uolumus esse perfecti. Aut perfecti sumus, ex parte, non ex toto.
 Hoc sentiamus] Non comprehendisse perfectionē. Aut uetera obliuiscen-
 da, & noua sectanda, uel futura præmia semper cogitemus. Vel sic se habet sen-
 sus huius loci, ut ad comparationē hominum cæterorum, qui non habent cur-
 ram uel notitiā scripturarū, nec mysteriorū dei, se & similes sui perfectos dicat.
 Ad com

A Ad comparationem autem scientiæ diuinæ maiestatis dicit se non accepisse per
 fectionem scientiæ, nec perfectum esse in scientia. Et si quid aliter sentitis]
 Hoc est, si nec plene futura intelligitis. Hoc uobis dominus reuelabit] Scili-
 cet in futuro, ipsis rebus præsentibus. Aut, si quid aliter sentitis, præter quod di-
 co, hoc est, putando uos comprehendisse perfectionem, hoc uobis deus reuela-
 bit, id est, uos nosse imperfectos esse. Veruntamen ad quod peruenimus]
 Ad cognitionem licet imperfectam, seu ad fidem. Et in eadem ambulemus]
 Non enim scire sufficit absq[ue] facto. Et cognoscite] Honorate, & imitami-
 ni. Qui sic ambulant] Sicut & nos. Sicut habentes formam nostram] His *Eph. 5*
 tantummodo credite, qui formam exempli nostri portant. Multi enimambu-
 lant] Pseudoapostoli, à quibus caute, ne uos seducant. Et gloria in confu-
 sione] Quia gloriantur in circuncisione, uitæsq[ue]. Conformabit] Post re-
 surrectionem. Corpori gloriæ] In mōte scilicet Thabor. Secundum ope-
 rationem] Secundum hanc potentiam, qua sibi cuncta subiecit, etiam hoc il-
 li possibile est.

CAPVT IIII.

B Audium & corona mea] Propter uos enim in præsentia lætifi-
 cor, & in futuro coronabor. Euodiam rogo & Syntrychen de-
 precor] Hæc mulieres scientes erant legis, quas similiter ut *Ecc. 24*
 istos eadem sentire commonet & hortatur. Quorum nomi-
 na sunt in libro uitæ] Ne moleste ferant sua nomina in hac *Baruch. 4*
 epistola non comprehensa, scripta dicit in cœlis. Gaudete in
 domino] Non in terrena felicitate. Semper] Tam in prosperis, quam in
 aduersis. Et iterum dico gaudete] Repetit, ut magis ac magis confirmetur
 gaudium. Dominus prope est] Scit quid opus sit uobis antequam petatis *Matth. 5*
 eum, Nihil solliciti sitis] Quid manducetis, aut quid induamini, hæc enim
 Gentes inquirunt. Sed in omni oratione] Lege epistolam ad Timotheum:
 Obsecrationes fiunt pro peccatis præteritis, uel præsentibus. Orationes pro adi-
 piscendis quæ speramus. Postulationes] Cum pro alijs interuenimus. *Obsecratio.*
 Gratiarum actiones] Cum pro immensis dei beneficijs grates, laudesq[ue] re- *Oratio.*
 pendunt. Quæ superat omnem mentem] Non solum hominum, sed etiam
 angelorum. De cætero fratres] Id est, ad extremum omnium, ut omnia bre-
 uiter comprehendam, uel de reliquo uitæ uestre. Quæcunque sunt uera]
 Permanentia, uel carentia mendacio. Pudica] Moribus. Sancta] Sine
 immunditia. Iusta] Debita. Amabilia] Deo. Quæcunque bonæ fa-
 mæ] Ut est illud: Prouide bona non solum coram deo, sed etiam coram homi-
 nibus. Si qua uirtus] Tolerantiæ. Si qua laus] Bonæ conuersationis.
 Didicistis] Verbo. Accepistis] Exemplo. Audistis] Auribus.
 Vidistis] Oculis. Hæc agite] Non enim sola sufficit cogitatio. Quo-
 niam tandem refluistis] Hoc est, iterum flore boni operis florere cœpistis,
 dando mihi quod prius dabatis, hoc est, eleemosynam ministrando. Pro me
 sentite] Id est, mihi eleemosynam date. Sicut ante sentiebatis] Eleemosy-
 nam mihi tribuentes antequam tribulationibus occupati fuissetis. Non qua-
 si propter penuriam dico] Non propter meam inopiam, sed propter uestrum
 profectum dico me esse gauisum. Ego enim didici] A Christo omnia æqua-
 nimiter ferre sum doctus. Scio humilitatem] Non desperans fame. Scio
 y abundare]

C abundare] Quia non extollor in abundantia. In omnibus] Id est bonis, si
 ue prosperis, uel aduersis. Scitis autem & uos Philippenses, quando profe-
 ctus sum.] Scitis quia uos solos, à quibus sumptus acceperimus elegimus, fide-
 liores omnibus uos iudicantes. In ratione dati] Eleemosynæ donatæ. Fru-
 ctum abundantē] Mercede cœlesti pollentem. In odorem suauitatis] Odor
 suauitatis non in re oblata, sed in mentis oblatione consistit. Hostiam acce-
 prabilem] More ueterum oblationum. Impleat omne desiderium uestrum]
 Quia ut perfecti alia desiderare non poterant, nisi quæ sunt secun-
 dum diuitias dei, non seculi, & quæ ad gloriam per-
 tinent Christi. Qui de Cæsaris sunt
 domo] Qui nuper ex
 Cæsaris Ne-
 ronis familia Christo cre-
 diderunt,

COLLECTANEORVM IN EPISTO
 LAM PAULI AD PHILIP-
 PENSES FINIS.

SEDVLII

A SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS IN EPISTOLAM PAV
LI AD THESSALONICENSES

PRIOREM COLLE
CTANEVM.

CAPVT I.

„ Aulus, & Syluanus, & Timotheus] Quod non dicit Apo
„ stolus, significat auditorum perfectionem. Et Syluanus,
„ & Timotheus] Hii specialiter nominantur, quod eorum
„ doctores erant. Charitatis & patientiæ spei] Qui perfe
„ ctæ charitatis est, sustinet omnia patienter, propter spem fu
„ turam. Sed in uirtute] Id est, signorum & miraculorum.
„ Et spiritu sancto] Cuius uirtutem per signa monstraui
„ mus. In plenitudine multa] In perfectione iustitiæ, conuersationis, & uitæ.
„ Cū gaudio spiritus sancti] Sicut apostolos legimus fecisse. A uobis enim
„ diffamatum est] Id est, uestro exemplo ceteræ prouinciæ ad credendum sunt
„ prouocata. Nam natura famæ est, siue bonum uel malum nuntiantis, ubiq; o
„ mni celeritate discurrere. Aliquid loqui] De uestra scilicet laude. Qui eri
„ puit nos] Dimittendo peccata, & doctrina sua, & exemplo.

Fame natura.

CAPVT II.

„ Non inanis fuit] Non est inanis sermo quem implet constan
„ tia passionis. Ante uexati] Multa enim passi sumus, anteq
„ ad uos uenissemus. Sicut scitis in Philippis] Quia aliquan
„ ti uestri uiderunt nos Philippis passos, non expauisse persecu
„ tiones, nec prædicare cessasse. In multa sollicitudine] Id est,
„ non negligenter, nec transitorie, sed in multa sollicitudine.
„ Non ex errore] Id est, peruersæ doctrinæ. Neq; ex immunditia] Id est,
„ auaritia, seu peruersi operis. Neq; in dolo] Sermonem adulationis, aut nõ cõ
„ tra conscientiam nostram docentes ac suadentes. Sed sicut probati sumus]
„ Sicut probauit nos deus dignos esse ad prædicandum Euangelium. Neq; in
„ occasione auaritiæ] Omnis qui adulatur, aut propter auaritiã, aut propter ua
„ nam gloriam adulatur. Ille ergo probatur propter deum docere, qui istam non
„ quarit. Sed fuimus paruuli inter uos] Id est, humiliantes nos, & nec debitũ
„ quærentes honorem. Tanquam si nutrix foueat filios suos] Humilians se
„ in omnibus paruulo cõquat, ut illos ad maiora sua imitatione perducatur. Nam
„ & balbutit interdum lingua, & manducare fingit, & cum eo lente ambulare cõ
„ suescit. Ita nos omnia fecisse proficere poteratis. Sed etiam animas nostras]
„ Ut: Ego sum pastor bonus, bonus autem pastor ponit animam suam pro ouib; I
„ bus suis. Charissimi] Propter fidem, & conuersationem nostram. Laborẽ
„ nostrum] Id est, manuum. Fatigationem] In itineribus ad prædicandum
„ Euangelium. Ut nullum uestrum grauaremus] Non grauat Corinthios,
„ y 2 propter

*Philippis mul
ta passus Pa
lus.*

Adulatio.

*Paulus nutria
catur nõ nõquã*

Ioan. 10

C propter pseudoapostolos munera quærentes, hos autem non grauat, ut inquit
 „ tos qui erant ex illis exemplo suo coërceret. Quàm sancte] Secundum men-
 „ tem. Iuste] Secundum bona opera. Et sine querela] Non alios grauan-
 „ do in sollicitudinibus. Si quis enim sanctus fuerit doctor, non tamen sine que-
 „ rela est, si alios sollicitudinibus supra modum aggrauat. Verbum auditus dei]
Verbum homi- Id est, quod primum de deo audistis, siue ut audiretis deum. Non ut uerbum
num. hominum] Vt uerbum hominum accipit, qui contemnit. Vos autem ita cre-
 „ didistis, ut ab ipso deo uos audire putaretis. Ecclesiarum dei quæ sunt in Iu-
 „ dæa] Id est, quibus dicitur. Nam & uinctis compassi estis, & rapinam bonorū
 „ uestrorum cum gaudio suscepistis. Qui & dominum occiderunt] Quid mi-
 „ rum, si nos persequuntur, qui nec domino pepercerunt. Prohibentes nos
 „ Gentibus loqui] Non solum Iudæos impediunt, sed etiam Gentibus inuidēt
 „ ad suorum cumulum peccatorū. Præuenit enim super illos ira dei] Siue quia
 „ prædico qua poena capti sunt, siue quia ablati nō credentibus est intellectus,
 „ siue hic prophetizat uindictam crucis quasi prius facta esset. Vsq; in finem].
Psal. 77 Vsq; dum credunt, uel usq; ad diem iudicij, ut: Opprobriū sempiternum dedit
 „ illis. Ego quidem] Festinaui. Paulus] Non aliquos à me nuntios desti-
 „ nauit. Impediuit nos satanas] Tribulationibus persequentium, siue omnis
Satanas. labor contrarius satanas dici potest. Nam satanas aliquando non potest impe-
 „ dire uirtutem animi, quæ autem ad labores corporis pertinent, sæpe potest im-
 „ pedire. Quæ enim spes nostra?] Non immerito uos deseramus, per quos &
 „ lætitiæ gaudium speramus, & gloriæ coronam non sustinentes, non patiemur
D ut nemo ad uos ueniret.

C A P V T I I I.

Olitarij] Maluimus enim soli remanere quàm nescire quid
 „ agatis. Et misimus Timotheum] Queritur quomodo Ti-
 „ motheus missus sit, q̄ pariter scriptus est. Nō ergo hac uice mis-
 „ sus sit, sed prius. In hoc] Labore, ut: Ecce ego mitto uos sicut
 „ oues in medio luporum, &c. Positi sumus] A deo. Prædi-
 „ cabamus uobis] Vt non uos ipsa nouitas deterreret, sed magis
 „ prophetiam nostram firmaret, sicut & dominus passurum se ante prædixit.
 „ Labor noster] Doctrina nostra. In omni necessitate] Omnem necessita-
 „ tem & tribulationem non sentimus, pro multitudine gaudij status uestri.
 „ Quoniam nunc uiuimus] Etiam si occidamur, uiuimus, quorum uita in ue-
 „ stra firmitate consistit. Super omne gaudium] Triplicem, ostendit, causam
Ostendit pro lætitiæ nobis uestra conuersatio præstat, quia & uos profecistis, & dominus per
inquit. uos benedicitur, & alijs præbetis exemplum. Quæ desunt fidei uestre] Nō
 „ ipsa fides deest, sed confortatio, ut in fide permaneant usq; in finem. Dirigat
 „ uiam nostram] Id est, remotis diabolicis scandalis, quibus noster impediatur
 „ aduentus. Vos autem dominus multiplicet] Sicut & nos multiplicauit in
 „ charitate. Sine querela] Id est, peccati principalis apud deum & homines.
 „ Cum omnibus sanctis] Siue angelis, siue hominibus.

CAP.

A **D** Ex terno ergo rogo fratres] Post laudem & confirmationem incipit exhortatio. Abundetis magis] Quia cum aetate si dei debent augere profectum & mores, sicut accessu carnalis aetatis, & corpus crescit, & studium. A fornicatione] Tam spiritali, quam corporali. Suum uas possidere] Proprium suum corpus, siue coniugem caste habere. Quae non nouerunt deum] Autorem castitatis. Vt ne quis supergrediatur] Ne quis suam coniugem derelinquens, alterius polluere quarat uxorem, siue in quolibet negotio ne quis alterum fraudet, ut qui pecuniam suam non ad usuram dederat. *Matth. 25*
 Non hominem spernit, sed deum] Non mea uerba despicit, sed eius qui in me loquitur Christi, cuius spiritui iniuriam facit omnis qui non sancte conuersatur. A deo didicistis] A Christo, qui dixit: Mandatum nouum do uobis, ut diligatis inuicem, sicut dilexi uos. Et ideo nouum est, ut pro alterutrum moriamur, quia hoc uetus non iusserat testamentum. In uniuersa Macedonia] Id est, non in Thessalonica tantum. Vt abundetis magis] Hoc est, etiam ignotos quosque diligatis. Vt quieti sitis] Quidam eorum inquiete per diuersorum discurrebant domus, aliqua etiam ad religionis opprobrium ab infidelibus postulantes, quam causam plenius ad eosdem exequitur. Et ut uestrum negocium agatis] Necessesse est enim ociosum inhonestum esse, dum necessaria uictus requirit, adulationi quoque operam dare, nouitates etiam rumorum sectari, causarum fabularumque occupationes conquirere, per quas sibi metipsum aditum parat ad facultatem, qua diuersorum ualeat domus penetrare. Qui haec omnia facit, inhoneste ambulat, honeste hic ambulat, processionis, & uisitationis, & dei uerbi causa ambulans. Vt honeste ambuletis ad eos qui foris sunt] Id est, ne uos ipsi denotent, qui praestare uidentur. De dormientibus] Qui in Paulo loquebatur illud quod sequitur. Quia nos qui uiuimus, qui residui sumus in aduentu domini non praueuiemus eos qui dormierunt] Hoc autem dicendum reputat secum his, quos uiuos inueniet dies iudicij, dum adhuc uiuunt in corpore. Et in uoce archangeli] Id est, Christi, siue Michaelis, aut Gabrielis, quod interpretatur fortitudo dei, qui dicit: Surgite expergiscimini. In turba] In clamore, id est de mortuis dormiunt, quos certum est resurgere.
B Verbo domini] Vt: Qui credit in me, etsi mortuus fuerit, uiuet. Aliter: Verbum domini est, non praueuiemus eos qui dormierunt, quia tam uelox erit resurrectione eorum, quam nostra assumptio. In iussu] Dei, ut: Mortui audient uocem filij dei. Hoc unum est caelestium uirtutum, aut in manifestatione uocis archangelicae. Descendet de caelo] In aera, siue supra montem Olyueti, unde corpus eius eleuatum est, ibi praesentia eius demonstratur. Resurgent primi] Non tempore, sed primatu gloriae. Rapiemur in nubibus] Sicut corpus domini in nube eleuatum est. In hoc autem uelocitatem resurrectionis significat, unde Esaias dicit: Sancti sperantes in domino, mutabunt fortitudinem, affument pennas, ut aquilae uolantes, &c. *Ioan. 5*
Descensus domini die iudicij.
Esa. 40

„ **S**icut fur] Quando omnes scierit dormire securos in nocte, ut: Me
 „ dia nocte clamor factus est, &c. Pax & securitas] Post occisum
 „ Antichristum. Tunc repentinus eis superueniet interitus] Vt
 „ in diebus Noë, & Sodomorum contigit. Sicut dolor partus]
 „ Sicut illa ueniente partu dolores non effugit. Non estis in tene-
 „ bris] Non estis ignorantes, ut nesciatis uos semper debere esse paratos.
 „ Filij lucis] Scientiæ, uel Christi. Filij diei] Veritatis. Noctis] Damo-
 „ nis, uel peccati. Tenebrarum] Ignorantiæ. Sed uigilemus] Id est, ocu-
 „ † Deest fortas- los semper ad dominum uigilantes, † uel eleuantes. Et sobrijsimus] Ne cu-
 „ sis: habentes re huius uitæ inebrient mentem nostram. Nam qui dormiunt, nocte dor-
 „ miunt] Ideo occisi & ebrj sunt, quia in tenebris sunt, sed hic magis nox &
 „ ebrietas allegorice pro ignorantia & libidine accipiendæ sunt. Induti lorica]
 „ Lorica fidei. Quia alij nudi sunt, qui ebrj sunt. Fidei & charitatis] Omnis iustitia fide &
 „ charitate constat, quam lorice alibi comparauit. Qui mortuus est pro nobis]
 „ Id est, ne nos moremur. Vt siue uigilemus, siue dormiamus] Hoc est, ut si-
 „ D ue in corpore, siue extra corpus inueniamur, semper cum ipso uiuamus.
 „ Vt noueritis] Honorificetis. Laborant] Scilicet in doctrina. Pacem
 „ habete cum illis] Etsi contraria uestris moribus dixerint. Corripite inque-
 „ tos] Vagos huc & illuc discurrentes. Pusillanimes] Id est, in tentatione de-
 „ sperantes, uel deficientes. Suscipite] Sustinete. Patientes estote] Etiam
 „ ad correptos, quia impatientia non corrigit, sed irritat. Inuicem & in omnes]
 „ Non solum in uos Christianos, sed in omnes homines. Spiritum] Loquen-
 „ tem uarias linguas, uel spiritum exhortantis, nolite peruersis quæstionibus
 „ opprimere. Prophetias nolite spernere] Siue futura prædicantes, siue præte-
 „ rita differentes. Tantum ut probetis] Si legi non sunt contraria quæ dicun-
 „ tur, & si quid tale fuerit refutate. Omnia probate] Si à diabolo, an à deo sint.
 „ Integer spiritus] Mens, in qua est imago dei expressa, siue for-
 „ mata. Alij spiritum conscientiam dicunt, ut. Nemo
 „ scit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus
 „ qui in eo est. Fidelis est]
 „ Et uerax
 „ in promissioni-
 „ bus.

COLLECTANEORVM IN EPISTOLAM
 PAULI AD THESSALONICEN-
 SES PRIOREM FINIS.

SECVLII

A SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM PAV

LI AD THESSALONICENSES

POSTERIOREM, COL

LECTANEVM.

CAPVT I.

Ratiās agere debemus deo] Qui sibi talem ecclesiam quæ
fuit. In exemplum iusti iudicij dei] Vt exemplum detis
iustum dei iudicium expectandi, quem ita creditis uenturū.

Si tamen iustum est] Hic si tamen confirmantis est, non
dubitantis, quasi dicat, si tamen fons iustitiæ potest iudicare
quod iustum est. Nam sicut indubitanter pro nomine domi
ni patientibus requiem, ita incunctanter tribulationem his

*Si confirmat
nonnunquam.*

qui eos tribulāt repromisit. In flamma ignis] Id est, ut ignis ante ipsum præ
cedat. Quod si potuit flāma dei imperio tres pueros omnino non tangere, qua
re non eadem potentia alijs fautor, alijs mitior fieri posse credatur. Et qui nō
obediunt eius Euangelio] Peccatores licet non erint. A facie domini] Vt
illud: Ite maledicti in ignem æternum. Mirificari in omnibus] Cum ipse in
suis glorificandus erit membris, quæ solis splendore fulgebunt. Tunc enim mi
rabuntur impij, & irrisores humilitatis, in subitatione salutis in speratæ iustorū.

In quo & oramus] In expectatione illius diei iudicij. Ita & glorificetur no
men domini] Vt Christi nomen in uestris actibus clarum sit, & nos in eius si
gnis & uirtutibus gloriosissimi.

CAPVT II.

Ogamus autem uos fratres per aduentum domini] Primum,
uel secundum, quo uobis charius nihil esse sum certus. Et no
stram congregationem] Quando à quatuor uentis cœli con
gregabuntur electi, ut ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur
aquilæ. Neq; per spiritum] Neq; signa uos terreant tanquā
per spiritum facta, quia hoc & Saluator præmonuit. Neq; per

Matth. 24

uerbum] Ne sermo dialecticæ fallaciæ uos seducat ullo modo sub qualibet
specie boni uel mali. Quasi instet dies domini] Dicendo: Ecce est Christus
hic, uel illuc. Quoniam nisi uenerit + discessio] Hoc est, nisi Antichristus ue
nerit, non ueniet Christus. Quod autem discessionem hic dicit, alibi eum refu
gam appellauit in Latinis exemplaribus. Vtrunq; autem ita intelligēdum est,
quod nisi uenerit refuga ueritatis, siue sui principatus desertor, siue discessio
Gentilium à regno Romano, sicut in Daniele per bestix imaginem dicitur.

+ alijs:

discessio

*Refuga uerita
tis antichristus*

Homo] Antichristus. Peccat] Diaboli scilicet. Filius perditionis]
Quia eum quasi natum perditio possidebit. Super omne quod dicitur deus]
Sup omnē uidelicet potētia & æternitatē se iactabit. Et sacramēta culturæ diuini
næ corrigere, uel augere se dicat. Et templū Hierosolymæ reficere tētabit, oēs q;
legis ceremonias restaurare, tātum ut ueritatis Christi Euangelium soluat, quæ
res

*Antichristi co
natus.*

C res Iudæos eum pro Christo suscipere persuadebit, in suo non in dei nomine
 uenientem. Quid detineat] Hoc est, quæ mora est ut ueniat. Ut reuele-
 tur] Id est, Antichristus, Suo tempore] Id est, apertum tempore. Iam enim
 mysterium iniquitatis operatur] Antichristus per sua membra agit, ut Ioan-
 nes dicit: Multi Antichristi facti sunt. In his ergo mysterium iniquitatis opera-
 tur, qui falsis doctrinis eius peruium faciunt iter, quos beatus Iohannes in mun-
 dum dicit exisse. Sicut enim Christus nunc per membra sua operatur, sic Anti-
 christus. Quinunc] Rex Romanorum. Tenet] Regnum. Teneat]
 Regnum suum. Donec de medio fiat] Hoc est, donec regnum, quod nunc
 tenet, de medio auferatur, priusquam Antichristus reueletur. Aliter: Ut qui nunc
 tenet, id est, Nero, teneat tunc eiusdem nominis alter Nero. Donec de medio,
 hoc est, regno mediante illius tunc Neronis fiat, nascatur Antichristus in me-
 dio regno alterius tunc Neronis. Hoc de imperio Romano dictum est, & pro-
 pterea Paulum non id aperte scribere uoluisset dicunt, ne calumniam incurre-
 ret, quod Romano imperio male optauerit, cum speraretur æternum. Spiritu
 oris sui] Ut Esaias dicit: Et spiritu labiorum suorum interficiet impium.
 Prodigijs mendacibus] Præstigijs, sicut ante prædictum est, dabunt si-
 gna, ita ut seducantur, si fieri potest, etiam electi, per phantasticam uirtutem, sicut
 Iamnes & Mambres coram Pharaone fecerunt. Ideo mittet illis deus opera-
 tionem erroris] Id est, permittet uenire, nam si deus mittit, non est operatio sa-
 tanæ. Ut iudicentur] Pœnam patiantur. Consenserunt iniquitati] Ho-
 mini diabolica arte fallenti. In constitutione gloriæ domini nostri Iesu Chri-
 sti] Ad hoc enim uocati sumus, ut Christi gloriam acquiramus, Scimus enim
 quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. Dominus noster Iesus Christus,
 & deus pater, contra Arianum, qui ideo patrem maiorem putat, quia prior in
 scripturis soleat nominari. Et dedit consolationem] Promissionem, siue cõ-
 solatorem spiritum. Et spem bonam] Quia potest & spes mala esse.

Paulus Roma
 no imperio no
 luit aperte ma
 leominari.

Esai. II

Arian.

C A P V T I I I.

Ex cetero fratres orate pro nobis] Dat humilitatis exemplum,
 & occasionem ueritatis, ut pro alterutro audacius oremus.
 Et glorificetur] Auditorum profectu. Fidelis est deus]
 Id est, qui non relinquit, nisi relinquentes se. Et patientia Chri-
 sti] Sicut Christus patientiam habuit. Denuntiamus autem
 uobis, ut abstrahatis uos ab omni fratre ambulante inordinate]
 Quia in primis lenius commonuimus, & tamen emendare se noluerunt, ut uel
 hoc modo quo sancti se ab eis separant, erubescant. Huius planè loci autoritate
 subtrahendus est ab omni Christiano, qui non secundum apostolica præce-
 pta incedit. In prima rogat, hic denunciat; in illa blandientis affectus est, in hac
 obtestantis seueritas & minantis. Denuntiamus uobis fratres] Quia pri-
 us rogantes contempsistis audire, saltem nunc denuntiamus uoci obedire.
 Ipsamque denuntiationem non nudo uerbo, sed cum obtestatione nominis do-
 mini nostri Iesu Christi terribilem infert, ne forte simplicem, uelut humana uo-
 ce prolatam, rursus contemnerent. Imitari nos] Qui sumus forma credentium.
 Non quia non habuerimus potestatem, non quia indignus est operarius mer-
 cede sua, sed ut nos formam daremus uobis ad imitandum nos, ne cui occasio-
 nem auaritiæ, uel ocij, quod fons est in quietudinis, præberemus. Quoniam si
 quis

ocium fons in
 quietudinis.

A quis non uult operari, nec manducet] Aut sedeant quieti, aut si ueri sunt
 Apostoli, nos sequantur, si non avaritix, sed dei causa ambulare se dicunt.
 „ Vt cum silentio operantes suum panem manducent] Comitatur enim lo-
 „ quacitas inquietudinem & instabilitatem. Suum panem] Non alienum.
 „ Nolite deficere benefacientes] Alijs qui non sunt huiusmodi, aliter etiam
 „ huiusmodi benefacite, licet eis non commisceamini. Vt eru-
 „ bescat] Vt non penitus abscondatur. Corripite ut
 „ fratrem] Aeger enim curandus est, non
 „ negandus, ne
 „ in apostasiam inquietudo
 „ uertatur. Ipse autem dominus pa-
 „ cis] Vt possitis omnes curare pacifice. Quod est
 „ signum] Agnitionis. In omni Epistola ita scribo] Sic enim
 „ subscribebat, excepta Galatarum, quam ex inte-
 „ gro propria manu subscripsit, ut post
 „ eam nec sibi, nec angelo
 „ crederent.

COLLECTANEORVM IN EPISTOLAM
 PAVLI AD THESSALONICEN-
 SES POSTER. FINIS.

Z SEDVLII

C SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM PAV
LI AD COLOSSENSES COL
LECTANEVM.

CAPVT I.

P Aulus Apostolus] Hac vice Apostolatus autoritate utitur: in aliquibus enim auditores reprehendit. Audita fide uestra] Non uisa, uel cognita, quia ad hos non peruenit. Propter spem] Non propter hominū laudem, sed propter uitam æternam, quæ est in Christo. In cœlis] Ut est: Exultate quia merces uestra copiosa est in cœlis. Sicut in omni mundo] Sinechdochieds, pro parte maxima mūdi.] Fructificans & crescens] Aliud XXX. aliud LX. aliud C. secundum parabolam seminantis. Et cognouistis gratiam dei in ueritate] Ille gratiam in ueritate cognouit, qui eius beneficia malis actibus non euacuauit. Qui est pro uobis fidelis minister Christi] Fideliter pro uobis in oratione incumbens, ministerium Christi exhibet uoluntati. In spiritu] Id est, in spirituali dilectione. Et postulant] Pro his uirtutibus quæ sequuntur. Ut implemini agnitione uoluntatis] Quia aliter uoluntatē eius non potestis facere, quod Propheta intelligens dicebat ad dominum; Doce me facere uoluntatem tuam, quia deus meus es tu; In omni uirtute] Exuperando uitia spiritus & carnis. Secundū maiestatem] Per auxilium. In omni patientiā & longanimitate cū gaudio] Ibi uera est longanimitas & patientiā, ubi aliquis etiam gaudet se sustinere quod patitur. Sorti sanctorū] Sortem hereditatis scriptura cognominat, quia Iesus terram diuisit in sorte. In lumine] Fidei & sapientiæ. Et transfudit in regnum] In ecclesiam præsentē, regnūq; cœlorū. Filij dilectionis suæ] Hoc est, filij dilecti sui, ut: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacuit. Qui est imago dei inuisibilis] Similitudo est in habitu formæ; æqualitas in mensura magnitudinis & paruitatis: imago in expressa re de altera; nam duo oua similia & æqualia possunt esse, non est tamen imago, quia alterum non est expressum de altero, in filijs uero imago potest esse. Christus autē non solū imago est dei patris, quia de illo est, & similitudo, quia imago est, sed & æqualitas tanta, ut nec temporis interuallū impedimento sit. Primogenitus uniuersæ creaturæ] Primogenitus secundū assumpti hominis formā, non tempore, sed dicitur iuxta illud: Filius meus primogenitus Israel. Aut primogenitus dicitur, quia ante omnē creaturā diuinitate natus est, uel primogenitus nominatur uniuersæ ecclesiæ. Primogenitus ex mortuis] In corruptibilitatis gloria. Ut fiat in omnibus] Tam uisibilibus, quàm inuisibilibus, siue mortuis, siue uiuis. Primatū tenens] Siue secundū carnem, siue secundum diuinitatē. Complacuit] Patri. Omnem plenitudinem] Habet diuinitatis: In alijs, hoc est Apostolis, Patriarchis, Prophetis, gratia fuit ex parte; in Christo autē tota diuinitas abundat. Reconciliari omnia] Cœlestia & terrestria, quæ uitæ dissonantiā olim dissidebant. Per sanguinem crucis eius] Hoc est, per sanguinem qui effusus est in cruce. Notandum quare non dicit

A non dicit per crucem, sed per sanguinem crucis: Aliud namq; est crux in alto stans, aliud sanguis decurrens; ascendens ergo in crucem, quasi cœlestia obtulit & sanauit, sanguis autem eius de summo stillans sanauit terrestria, & hoc in sanguine hostiarum præfigurabatur, de quo aliud super altare offerebatur, & aliud ad basim altaris fundebatur. Reconciliati in corpore] Ecclesiæ.
 „ Stabiles] In charitate. In uniuersa creatura] Scilicet rationali, ut: Prædicare Euangelium omni creaturæ. Minister] Prædicator, Et adimpleo ea quæ defunt passionibus Christi] Patitur enim Christus in suis membris, ea quæ defunt passionum Christi: omnia enim quæ potuit adimplere in uita passionum Christi assecutus est, adhuc tamen mori restat, ad quod paratus erat.
 „ Secundum dispensationem dei] Doctrinæ Euangelicæ, quam uobis Genibus uisus sum erogare. Diuitias maiestatis] Quia idem deus omnium, diues in omnes, qui inuocant illum. Quod est Christus] Ipse est enim mysterium. Corripientes] Propter mala opera, ut: Declina à malo, & fac bonum. Psal. 36.
 „ Omnem hominē] Seruos & liberos, nobiles & ignobiles. Et docentes] Id est, ad bonum faciendum, ut fac bonum. In omni sapientia] Veteris & noui Testamenti. Contendens] Contra hæreticos & dæmones. In uirtute] Potentiæ eius, in signis & miraculis.

Sanguis crucis.

Omni creaturæ uerbum domini prædicari.

C A P V T II.

B Olo autem uos scire qualem sollicitudinē habeam pro uobis, & pro his qui sunt in Laodicia] Quæ est ciuitas in Asia minore. Hoc itaq; dico] Quod in Christo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi, ut sermonem, uel sensum Philosophiæ, qui contra illum est, non solum non miremini, sed etiam stultitiæ deputetis. Sed spiritu uobiscum sum] Habebant hanc gratiam Apostoli, ut alibi positi, quid alibi ageretur agnoscerent, sicut Helisæi spiritus, cum Giezi fuit in uia. Et supplens] Id est, literis implēs 4. Reg. 4. quod corporali præsentia non possum implere. Radicati] Fide. Et superædificati] Virtutibus alijs; nam secundum robur fundamenti ualidi supercre scit ædificium. Et confirmati fide] Bonorum scilicet futurorū spe. Abundantes in illo in gratiarum actione] Id est, semper crescentes in illo, & pro omnibus beneficijs eius gratias referētes. Videte ne quis uos decipiat per Philosophiam, & inanem fallaciam] Contra Philosophos agit, quorū omnis penē disputatio de elementis est, ex uisibilibus creaturis, & qui ex rebus naturalibus uirtutem æstimant dei, dicentes, ex nihilo fieri nihil posse, Et: animā, aut initiū non habere, aut esse mortalē; Et uirginē parere omnino nō posse, sed & deum ex homine nasci, mori, atq; resurgere, credere stultū esse. Aliter, inanē seducat fallaciā, id est, Iudaismū. Secundum traditionem hominū] Seculares literas. Elementa] Mandata carnalia. Non secundū Christum] Non secundum fidem Euangelij Christi. Omnis plenitudo diuinitatis corporaliter] Sciendū corporale aliquid uel proprie dici, cū de corporibus agitur, uel etiam translato uocabulo, sicut dictū est: Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: Neq; enim diuinitas corpus est, sed quia sacramenta ueteris testamenti appellat umbras futuri, propter umbrarū corpus, corporaliter dixit habitare in Christo plenitudinē diuinitatis, quod in illo impleant omnia quæ umbris illis figurata sunt, ac si quodā modo illarū umbrarū ipse sit corpus,

Corporale.

CAP. III. SEDVLII HYBER. IN EPIS T.

C corpus, hoc est, figurarum & significationū illarum ipse sit ueritas. Sicut ergo ipsa figura, significationē sue translato uocabulo utiq; nō proprie dicta sunt umbræ, ita quod ait plenitudinem diuinitatis corporaliter inhabitare, translato uerbo usus est. In expoliatione] In circuncisione Christi, per quam totum ueterem expoliastis hominem. Consepulti in baptismo] Quia peccata sepeliuntur in baptismo. Et resurrexit] In nouitate uitæ. Operationis dei] Id est, resurrectionis Christi. Conuiuificauit] Auferendo causas mortis, id est, peccata. Delens chirographum, quod aduersum nos erat] Chirographum dicit maledictum legis, unde alibi ait; Christus nos redemit de maledicto legis, quo continetur; maledictus omnis qui non permanferit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quidam uero dicunt chirographum esse, quasi scripturam quandā apud deum, memoriā peccatorum, unde ipse in Cantico dicit; Nōne hæc congregata sunt apud me. & signata in thesauris meis; Et Hieremias ait; Peccatū iudæ scriptū est in stilo ferreo, in ungue adamantino. Etia hæc ergo deleta est in cruce, dū dimissis peccatis etiā memoria est abolita peccatorū. Aliter chirographū dicit, quod aduersum genus humanum diabolus alta memoriā reconditū habebat. Affigens illud cruci] Quia nos de ligno tulimus illud chirographū, ideo non potuit deleri, nisi affigeretur ligno, ut dicit; Tulit peccata nostra super lignū. Nā titulus qui scriptus est super cruce, istū titulū chirographi deleuit. Expolians principatus] Demones, quia prædam generis humani ab eis rapuerat. Traduxit] Alligauit. Et captiuaui] Mortē. Fiducia] Sine timore. Palam] Non latenter. Triūphans illos in semetipso] Deuicit palam, & crucifixus confusione cōtempta triūphauit, nō occidendo, sed moriendo, nec uim inferēdo, sed sustinēdo, ut nobis cōfracta omni superbia uincendi daret exemplū. Nemo uos iudicet] Nullum em̄ in hoc debet esse iudiciū, qd cū umbra esset, cessauit corpore ueniente, quia imagine nō est opus ueritate præsentē. Corpus aut Christi] Id est, rei ueritas. Nemo uos seducat in humilitate] Nemo ficta humilitate superbus, & angelos uidere se mentiēs, frustra super hoies iactet, quia uisiones a suo loquit̄ corde. Siue qui tam humilis sibi & religiosus uideatur, ut angelus, quem nec uidit. Sensu carnis suæ] Non spiritualiter intelligens. Non tenens caput] Christū non credens, qui omnium sanctorum caput est. Quicumque igitur extra hoc corpus est, quantumlibet se iactet, ille non uiuet, quia caput non habet Christum, qui est uita. Crescit in augmentum dei] In augmentum corporis illius, quod est ecclesia. Ne tetigeritis] Iudæus dicit.

* Neque gustaueritis] Immundos cibos secundum legem in interitum ipso usu, ideo non debent pro magno haberi, quia interim & uadunt in secessum uentris. Quæ sunt rationem quidem habentia] Hoc est, uidentur habere aliquam rationem, si mystice & non secundum solam literam exponantur, & ut non ad honorem uel ad saturitatem uentris historialiter fiant.

Chirographū
deleuit Chri=
stus.

Hierē. 17.

1. Pet. 4.

D

Matth. 24.

Omnium san=
ctorum Chri=
stus est caput.

CAPVT III.

I ergo consurrexistis cum Christo] Consequenter primo commortuos, deinde consurrexisse nos dicit, nec solum terræ, sed etiam cælo uiuere nos hortatur; Nihil, inquit, terrenum uos ambiatis, neque mortale quærat. Quæ sursum sunt sapite] Hoc est, cœlestem sectamini sapientiā, sed nos nunc celerius humanæ sapientiæ studium impendimus. Mortificate igitur

- A** igitur membra uestra quæ sunt super terram] Prius ergo quàm cætera perferuntur, quæ ista sint membra quæ mortificare præceperit, indagemus: neq; em̄ beatus Apostolus abscisionē manuum, aut pedum præceptione compellit, sed corpus peccati, quod utiq; constat ex membris, quantocius destrui desiderat, de quo corpore alibi: ut destruat, inquit, corpus peccati: Et quæ sit eius destructio consequenter exponit: ut iam, inquit, non seruiamus peccato, à quo liberari etiã cum eiulatu postulat, dicēs: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Hoc itaq; corpus peccati multis uitiorū membris probatur extructū, & ad eius pertinet portionē quicquid uel factō, uel dictō, uel cogitatione peccatur, cuius membra rectissime super terram esse dicuntur: non enim possunt hi qui eorum ministerio utuntur ueridice profiteri, nostra autem conuersatio in cœlis est. Primo itaque fornicationem credidit inferendam, quæ carnali permixtione perficitur. Tertium peccati membrum libidinem ponit, quæ in secessibus animæ coalescens, accedere cupit etiam, sed sine passione corporis non potest: libidinem enim ab eo quod libeat dictam esse non dubium est.
- » Concupiscentiã malam] Quæ non solum ad prædictam impudicitæ passionem, uerum etiam ad omnes noxias cupiditates generaliter referri potest, quæ corruptæ tantummodo uoluntatis est ægritudo, de qua dominus in Euangelio: Qui uiderit, inquit, mulierem ad concupiscendum, mœchatus est illam. Fornicationis autem genera sunt tria. Primum, per quod commixtio utriusque sexus perficitur. Secundum absq; fœmineo tactu, quo Her, filius Iudæ Patriarchæ à domino percussus legitur, quod in scripturis sanctis immunditia nuncupatur. Tertium, quod animo ac mente concipitur, de quo dominus inquit: Qui uiderit mulierem ad concupiscendū, mœchatus est illam. Quæ tria genera beatus Apostolus pari modo extinguenda pronūtians: Mortificate, inquit, mēbra uestra quæ sunt super terram, fornicationē, immunditiē, libidinem &c.
- » Quæ est idolorū seruitus] Cernis itaq; ad quantā labem rabies hæc per gradus singulos crescat, ut etiam idolorū uel simulachrorū seruitus Apostolī uoce pronuntietur, eò q̄ figura dei & imāgine prætermissa, quā deuote seruiens deo immaculatā in semetipso debuit custodire, hominū figuras impressas auro, & diligere pro deo maluit, & intueri. Indignationē] Ipsa est quæ inebriat mentem. Nolite mentiri] Filios enim Veritatis nō licet mentiri. Qui renouatur in agnitione dei] Cum quis cognouerit cuius imago est, & in quantū potest nititur simulare. Vbi non est masculus] Quia apud deū non prædicatur sexus, uel genus, uel patria, uel cōditio, sed sola conuersatio: nā carnalis est ista diuersitas, sed omnia in omnibus Christus est: Quod ita fiet, cum omnis amor, omne desiderium, omne studium, omnis conatus, omnis cogitatio nostra, omne quod uidem⁹, quod loquimur, quod speramus, deus erit, illa q̄ unitas, quæ nūc est, patris cū filio, & filius cum patre in nostrū fuerit sensum mentēq; transfusa, id est, ut quēadmodū nos ille sincera & pura atq; indissolubili diligit charitate, nos quoq; ei perpetua, & inseparabili dilectione iungamur. Induite ergo uos sicut electi dei] Illa deponētes, hæc induite cum estis electi. Sufferentes inuicē] Exēplo Christi, q̄ infirmitates nostras portauit. Quod est uinculū perfectionis] Charitas em̄ multa mēbra in unū colligit corpus. Et pax Christi] Qui pro oībus mortuus est, & suos dilexit inimicos. In cordib⁹ uestris] Nō in facie fallaciter arridēte, uel sermone doloso. Grati estote] Beneficijs Christi. In nōnullis exēplarib⁹ habet: & gratia estote, hoc est, nolite legi similari, quæ in uicē reddit, sed gratiæ, quæ ignoscit etiã inimicis. In nomine dñi] Id est, ad

Mortificare membra.

Rom. 6.

Libido quod libeat.

Concupiscentia.

Matth. 5.]

Immunditia.

Dei imago in nobis colenda est.

Christus omnia in omnibus.

Charitas.

CAP. IIII. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

C est, ad gloriam nominis domini nostri Iesu Christi facite omnia. Gratias
 „ agentes deo] Qui filium suum ad hæc docenda destinare dignatus est. Sic
 „ oportuit in domino] In his quæ deo placent. Nolite amari esse ad illas]
 „ Vult cessante uoluntate non contumelias & odium, sed dilectionem crescere.
 „ Patres, nolite prouocare ad indignationem filios uestros] Ne exasperati
 „ iracundi fiant, qui exemplo uestro patientiam discere debuissent. Timen/
Fictum odit res dominum] Qui ubique semper uidet, & odit omne quod fictum est.
deus. Scientes quod à domino accipietis retributionem hæreditatis] Etiam si in/
 „ gratos dominos habeatis, nolite putare infructuosum esse seruitiũ, quod pro-
 „ pter deum exhibitum, cœlesti remuneratione pensabitur. Qui enim nocet,
 „ recipiet id quod iniique gessit] Siue seruus qui dominum contempserit, siue
1. Petri 1. dominus qui contra seruum iniique egerit. Et non est personarum acceptio
 „ apud deum] Hoc dicit, ut consolationem haberent, scientes suam iniuriam
 non esse apud deum inultam.

C A P V T IIII.

„ **D** Omni, quod iustum est & æquum, seruis præstate, scientes
 „ quoniam & uos dominum habetis in cœlo. Orationi instate]
 „ Nunc generalis exhortatio subsequitur. Sermo uester sem-
 „ per in sale sit conditus] Id est, gratum proferte sermonem, sa-
 „ le sapientiæ & rationis conditum, ne stulta nostra religio à Phi-
 „ losophis & gentibus æstimetur. Ut sciatis quomodo oportet
 „ teat uos unicuique respondere] Aliter enim Paganis, aliter Iudæis, aliter hære-
 „ tics, & cæteris contradicentibus ueritati. Quæ circa me sunt] Securos illos
Aristarchus. uult esse de sua incolumitate, ne hac essent tristitia occupati. Concaptiuus
 „ meus] Simul uinctus, siue compatiabatur charitatis affectu. Consobrinus
 „ Barnabæ] Filius sororis Barnabæ. Qui ex uobis] De uestro genere,
Ioannes sepul- Hierapoli] Ciuitate, in qua sepultus est Ioannes Baptista,
tus Hierapoli. Vide ministerium] Hic diaconus fuisse perhibetur,
 Memores estote uinculorum meorum]
 Siue orate ut reddar uobis, siue
 imitamini tolerantiam
 mearũ passionũ,

COLLECTANEORVM IN EPISTO
 LAM PAULI AD COLOS
 SENSES FINIS.

SEDVLII

A SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM PAV
LI AD TIMOTHEVM PRIOREM,
COLLECTANEV M.

CAPVT I.

Aulus Apostolus Iesu Christi, secundum imperiū dei] Non
 secundum præsumptionē meam. Et Saluatoris] Vnum im-
 perium patri & filio esse demonstrat. Qui est spes nostra] Id
 est, in quem speramus. Timotheo] Iste Timotheus Episco- *Timotheus*
 pus fuit in Epheso, ut in libro historiarū dicitur. Gratia & mi- *Episcopus*
 sericordia] Misericordiā addit propter eius honorem, nimitāq; *Ephesi.*
 eius dilectionē. Aut quia Timotheus stomachi dolore laborabat, ideo miseri-
 cordia indiguerat. Sicut rogauit te] Addit infra hoc præceptū, commēdo ti-
 bi fili Timothee, hoc est, sicut te ut remaneres Ephesi, sic & hoc præceptū ite-
 rum commendo. Neq; intenderent fabulis] [Quas deuterofes appellant,
 Vnde in Euangelio docentes doctrinas hominū condemnantur. Et genealo-
 gis] Id est, generationibus antiquorū, in quibus sibi summam scientiam uin-
 dicant, si omnes generationes enumerant. Finis autē præcepti] Hoc est ad-
 impletio, quia in præcepto mendaciū non inuenitur, & finē habet in charitate, *Charitatem fi-*
 non ut genealogix. Præcepti autē dicit omnium mandatorū, ut est: *nem esse præ-*
 mationi uidi finē latū. Charitas igitur] Dilectio dei & proximi. Finis præ- *ceptorum.*
 cepti est] In qua tota lex pendet & Propheta. Hæc si de corde puro sit, difficile
 delinquere potuerimus. De corde puro] Sine uitijis. Et consciētia bona]
 Ut consciētia tua testimoniū perhibeat charitati. Et fide non ficta] Ne aliud
 corde, aliud ore proferamus. Bona est lex] Hoc dicit, ne quis putaret eū sper-
 nere legē. Quia iusto lex non est posita] Nouā legē implentibus, lex uindi-
 ctæ nō est posita. Plagiaris] Qui innocētibus plagas inferunt. Euangeliū
 gloriæ dei] Per quod glorificatur deus, siue in quo narratur de gloria dei.
 Quod ignorās feci] Leuius ergo esse peccatū ignorantix demonstrat. Su-
 perabundauit gratia] Non solū peccata dimisit, sed bona dedit. Fidelis ser-
 mo] Quē omnes credunt, & omnium consciētiarū uerū esse cognoscunt. Et o-
 mni acceptione dignus] Id est, auribus & corde acceptabilis. Ut peccatores
 saluos faceret] Ut: Non ueni uocare iustos, sed peccatores. Quorū primus
 ego sum] Ante Paulū non erāt peccatores? Certe uel ipse Adā ante omnes, & *Paulus pri-*
 plena peccatoribus deleta diluuiō terra, & deinceps q̄ multis. Vnde ergo uerū *mus peccato-*
 est, ego primus sum? Primū se dixit nō peccatorū ordine, sed peccati magnitu- *rum.*
 dine magnitudinē suū peccati attendit, unde primū se dixit peccatorū, quomo-
 do dicitur inter aduocatos, uerbi gratia primi: primus est iste, nō q̄ plures an-
 nos habet, ex quo causas agit, sed quo coepit ceteros superare. Primū ergo se di-
 xit, q̄ nemo acerbior inter persecutores erat, q̄ primitiuā ecclesiā post ascensū
 dñi persecuti sunt. Ad informationē] Ad exēplū, ut nemo desperet. Regi autē
 seculorū honor] Qui mihi tribuit ueniā nō merēti. Hoc præceptū cōmendo
 tibi] Hucusq; de statu suo quomodo debeat aduersarijs respōdere, hinc dat au-
 toritatē ordinādī, docēdīq;. Scd̄m præcedētes pphetias] Secundū q̄ etiā hoc
 officium

CAP. II. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

C officium habebat gratiam prophetandi. Siue prophetix uocantur, quæ in baptismo, uel in ordinatione de eo propheticè cantata sunt, id est, quia in illo cõ
 » plera sunt: Siue prophetix prædicationis intelliguntur. Habens fidem]
 » Pro armis. Et bonam conscientiam] Implens quod docet. Quam quidam repellentes] Male uiuendo. Circa fidem] Quæ est quasi quædam nauis.
 » uis. Quos tradidi Satanæ] Vt ex præsentî correptione discant futurum iudicium non negare. Traditi sunt autem ad emendandum, non ad perdendum.

C A P V T II.

Primum ergo omuium obsecro fieri obsecrationes] His uerbis Apostolus quadripartitam orationis speciem euidenter distinxit, sed tamen nobis indagandum est, quid obsecratione, quid oratione, quid postulatione, quid gratiarum actione signetur. Obsecrationes itaque sunt, imploratio seu petitio pro peccatis, qua uel pro præsentibus, uel præteritis admissis unusquisque compunctus ueniam deprecatur. Orationes sunt, quibus aliquid offerimus, seu uouemus deo: Græce enim oratio, uotum Latine sonat. Oramus enim cum renuntiantes huic mûdo, spondemus nos mortificatos cunctis actibus, & conuersationi mundanæ. Oramus, cum promittimus nos firmissimam corporis castitatem, seu immobilem patientiam exhibituros esse perpetuo, uel cõ
 » è corde nostro radices iræ, siue tristitiæ uouemus funditus eruendas. Postulationes] Quas pro alijs quoque, dum sumus in feruore spiritus constituti, solemus emittere, uel pro charis scilicet nostris, uel pro totius mundi parte poscentes: & ut ipsius Apostoli uerbis eloquamur, cum pro omnibus hominibus, pro regibus, & pro omnibus qui in sublimitate sunt supplicamus. Gratiarum actiones, quas mens uel cum præterita deo recolit beneficia, uel cum præsentia
D contempletur, seu cum in futurum quæ & quanta præparauerit deus his qui diligunt illum prospicit, per inflexibiles excessus domino refert. In omni pietate & castitate] Ad hoc uult nos esse quietos, ut pietati & castitati, non dissensionî atque luxuriæ tranquillitas nostra proficiat. Hoc enim acceptum est] Id est, ut etiam pro talibus oretur. Qui omnes homines uult saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire] Si ipsi iam uocanti deo consentire uoluerint, aut omnes homines, scilicet prædestinatos, Siue omnes homines, hoc est, omnem sexum, gentem, conditionem, &c. Unus enim deus, unus & mediator dei & hominum] Ac si diceret, ideo omnes uult saluare, quia unus deus omnes creauit, & unus mediator recreauit. Homo Christus Iesus] Quia de traditione erat dicturus, ideo hominem solummodo nominauit.
 » Cuius testimoniũ] Vt est: in hoc enim ueni, ut testimoniũ perhibeã ueritatî.
Ioan. 3. Veritatẽ dico] Quod in hoc positus sum, ut doctor Gentium sim. Orate in omni loco] Non ut Iudæi, qui in templo tantũ Hierusalẽ adorandũ dicebant.
 » Non in tortis crinibus] Ne occasionẽ dent cõcupiscentiæ. Mulier discat] A uiro suo. Honorẽ deo tribuimus, quando pro collatis bonis dignas gratias referimus: gloriã uero, cum nostris bonis operibus ipse glorificatur. Docere autẽ mulieri non permitto] Id est, publice non permittitur: nam filiũ uel fratrem debet docere priuatim. Sed esse in silentio] Ne mysteriũ sibi usurpando superbiat, taceat in ecclesia. Adam enim primus formatus est] Reddit causas cur eas uelit esse subiectas: scilicet quia posteriores in factura sunt, & priores in culpa. Et Adã non est seductus, mulier autẽ seducta in prauaricatione fuit]

Ex libro

Orationis species.
 Obsecratio.
 Oratio, quæ Græce ὕμνησις.

Postulatio.

Omnes homines cupere deum saluos fieri

Mulieres filie in templo.

- A Ex libro de Genesi ad literam undecimo: Vir quidem non debet uelare caput, cum sit imago & gloria dei. Mulier autem gloria uiri est, non quo mens foemina eandem imaginem capere non possit, cum in illa gratia dicat nec masculum esse, nec foeminam, sed quia fortassis illa hoc nondum perceperat, quod sit in agnitione dei, & uiro regente ac dispensante paululum fuerat perceptura. Neque enim frustra & illud Apostolus ait: Adam enim primus formatus est, dein de Eua, & Adam non est seductus, mulier autem seducta est. In prauaricatione ne facta est? Vt per illam etiam uir prauaricaretur. Nam & ipsum dicit prauaricatorem, ubi ait: In similitudinē prauaricationis Adæ, qui est forma futuri, seductum tamen negat. Nam & interrogatus non ait: Mulier quam dedisti mihi, seduxit me, & manducaui, sed: Ipsa mihi, inquit, dedit à ligno, & manducaui. Illa uero: Serpens, inquit, seduxit me. Ita Salomon, uir tantæ sapientiæ, nūquid nam credendum est, quod in simulachrorum cultu credidit esse aliquid utilitatis? sed mulierum amorī ad hoc malum trahenti resistere non ualuit, faciens quod sciebat non esse faciendum, ne suas quibus deperierat, atq; desiebat mortiferas delitias contristaretur. Ita & Adam, postea quam de ligno prohibito seducta mulier manducauit, eiq; dedit, ut simul ederent, noluit eam contristari, quam credebatur posse sine suo solatio contabescere, si ab eius alienaretur animo, & omnino illis interest discordia. Non quidem carnis uictus concupiscentia, quam nō dum senserat in resistente lege membrorum legi mentis suæ, sed amicali quadā beniuolentiā, qua plerunq; fit, ut offendatur deus, ne homo ex amico inimicus fiat, quod eum facere non debuisset diuinæ sententiæ iustus exitus indicauit. Ergo alio modo quodam etiam ipse deceptus est, sed dolo illo serpētino quo mulier seducta est, nullo modo illum arbitror potuisse seduci. Hanc autem proprie seductionem appellauit Apostolus, qua idem quod suadebatur cum falsum esset, uerum putatum est, id est, quod deus ideo lignum illud tangere prohibuerat, quod sciret eos si tetigissent, uelut deos futuros, tanquam eis diuinitatem inuideret, qui eos homines fecerat. In prauaricatione mulier seducta fuit, sed nō ideo desperet mulier, quia per baptismum, quod est filiorum dei ueneratio, Et ipsa saluabitur, non Eua, sed credens mulier: quia Eua ad exemplum adducta est creationis, nec de ipsius salute proprie tractabatur. Si permanserint in fide? Sicut superius de plurali numero mulierum ad singularem transiuit, dicens: Mulier in silentio discat, ita & hic redit ad pluralem.

Præuaricatrix
Eua.

Gene. 3
Salomonis idolatria.

CAPVT III.

- ¶ Vmanus sermo, si quis episcopatum desiderat? Prius laicos instituit, de quibus optimi quicq; in sacerdotium eliguntur, & sic dicit quales debeant ordinari. Bonum opus desiderat? Ad boni operis desiderium prouocat, non honoris. Oportet enim huiusmodi irreprehensibilem esse, unius uxoris uirum? Primum itaq; sine crimine sit, quod puto alio uerbo ad Timotheum irreprehensibilem ordinatum, non quo eo tantum quo ordinandus est sine ullo sit crimine. & præteritas maculas noua cōuersatione deleuerit, sed ex eo tempore quo in Christo renatus nulla peccati conscientia mordeatur. Quomodo enim potest præesse ecclesiæ, auferre malum de medio eius, qui in delictum simile corruerit? Aut qua libertate corripere peccantem, cum tacitus sibi ipse respondeat, eadem se admisisse quæ corripit? Quod autem ait ante gradum?

Sacerdotes ex
optimis quibus
que.

A dum;

Cum; Vnius uxoris uirum, sic intelligere debemus, ut non omnem monogamiam digamo putemus esse meliorem, sed quo is possit ad monogamiam & continentiam coartari, qui sui exemplo præfuerat in docendo. Esto quippe aliquem adolescentulum coniugem perdidisse, & carnis necessitate superatum, accepisse uxorem secundam, quam & ipse statim amiserit, & deinceps uixerit continenter: Alium uero usque ad senectutem habuisse matrimonium, & uxoris usum, ut plerique æstimant, felicem, nunquam à carnis opere cessasse, quis nobis uideatur de duobus melior esse pudicior, ac continentior? Vtque qui infelix etiam in secundo matrimonio fuit, & postea pudice & sancte conuersatus est, & non is qui ab uxoris amplexu nec senili est separatus ætate. Ornatum] Id est, his omnibus spiritualibus ornamentis. Hospitalem] Laicus enim unum, aut duos, aut tres, aut paucos recipiens, impleuit hospitalitatis officium: Episcopus nisi omnes receperit, inhumanus est. Docibilem] Id est, sapientem. Non uinolentum] Ut fiducialiter possit corrumpere ebriosos. Non percussorem] Ne sit petulans ad cædendum. Sed modestum] Qui omnia facit cum mensura. Non neophytum] Id est, nuper instructum. Ne in superbiam elatus] Id est, ne nuper renatus cito possit per ignorantiam extollî, & putet se non tam ministerium humilitatis, quam administrationem secularis potestatis adeptum, & condemnationem superbiæ mereatur sicut diabolus, qui per iactantiam iudicatus atque deiectus est. Ut non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli] Ut non uituperetur ministerium nostrum. Ab his qui foris sunt] Iudæis infidelibus, & Græcis, & Paganis. Omnes enim naturaliter norunt culpæ uitia, & laudare uirtutes. Diaconos similiter pudicos] Hoc est, oportet similiter eos irreprehensibiles esse, ut episcopi eligantur. Sed quaeritur, cur de presbyteris nullam fecerit mentionem. Sed etiam ipsos in episcoporum nomine comprehendit. Non bilingues] Quia susurro & bilinguis multos conturbat pacem habentes. Non turpe lucrum sectantes] Turpe lucrum est, de cœlestibus mysteriis terrena sectari. Habentes mysterium fidei in conscientia pura] Id est, ut non propter lucrum Christum prædicent, & pro Christo laborent, ut non quaestum esse existiment pietatem. Mulieres similiter pudicas] Similiter eas ut diaconos eligi iubet. Vnde intelligitur, quod de his dicat, quas adhuc hodie in Oriente diaconissas appellant. Diaconi sint unius uxoris uiri] Non ut haberent dicit, sed ne duas habuerint. Qui enim bene ministraverit] Ostendit non ministerium tantum, sed qualitatem ministerij præmium promereri. Et multam fiduciam in fide] Et apud deum petendi, & apud homines docendi, & etiam arguendi. Columna & firmamentum ueritatis] Id est, in qua nunc sola ueritas stat firmata, quæ ante in lege erat posita. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum] Cum te oporteat ecclesiam Christi docere, non est tibi ambiguum quid doceas, dum manifeste apparet, quod magnum est sacramentum. Dicitur hoc sacramentum, quod primitus occultabatur. Quod manifestatum est in carne] Quod nunc in carne Christi declaratum est, magis uidelicet primo & pastoribus. Iustificatum est in spiritu] Iustum esse in spiritu demonstratum est in forma scilicet columbæ, siue quod prophetatum est per spiritum sanctum. Apparuit angelis] Quando dicebant: Gloria in excelsis deo. Et quando illi in eremo ministrabant, in dieque ascensionis. Assumptum est in gloria] Ut apostolis uidentibus ascendit in cœlum.

A C A P V T I I I I.

» **S**piritus autem] Sanctus. Manifeste dicit] Per ipsum scilicet
 » Paulum prophetalem inducit affectum, quomodo antiqui di-
 » cebant: Hæc dicit spiritus sanctus. Quia in nouissimis tempo-
 » ribus] Postquam de sacramento intimaui, nunc indicat quod
 » illud sacramentum hæreticorum nubibus obscuratur. In hy-
 » pocrisi] Id est, aliud in corde, aliud in labijs proferentes, uel re-
 » tinentes. Causeriatam] Vitiatam, uel maculatam. Prohibentiũ nubere] Id
 » est, cũ ipsi nubant, ut: Qui prædicas non furandũ, furaris. Illi aut hoc nõ amore *Rom. 1*
 » castitatis & abstinentiæ faciiebant, sed ut sanctiores cæteris uiderentur. Per uer-
 » bum dei] Id est, quo sanctificatur cibus, ac benedicitur. Hæc proponens fra-
 » tribus] Librã iustitiæ in omnibus tenens, & omnia rationabiliter & modera-
 » te dispensans. Verbis fidei] Verba proprie fidei sunt traditio symboli: bona *Verba fidel.*
 » uero doctrina, qua uita instituitur Christiana. Inanes fabulas] Arte cõpositũ
 » mendaciũ. Pietas aut ad omnia] Et ad præsens tempus, & in futurũ. Nam &
 » ipsa uidua & in præsentĩ est pasta, & merces eius manet in æuo. Vnde Salomon
 » ait: Longitudo dierũ in dextera eius. Fidelis sermo] Quẽ de pietate prædixit, *Proverb. 3*
 » fidelis, id est uerax apud omniũ bonorũ cõscientiã, & cui nemo bonus resistat.
 » Qui est salus omniũ] Omniũ in præsentĩ. Fidelĩ] Etiã in futuro. Hæc
 » præcipe, & doce] Præcipe, ut fiant; doce, quo modo fiant, uel quali præmio re-
 » muneranda sunt. Dũ uenio attende lectioni, exhortationi, doctrinæ] Primo
 » lege, deinde exhortare ut fiant, postremo doce, quomodo intelligantur obscu-
 » ra, ut possint fieri quæ leguntur. Noli negligere gratiã] Ille negligit gratiã, q̃ *Negligere gra-*
 » acceptũ talentũ non exercet. Per prophetiã] Id est, benedictionẽ. Cũ im- *tiam.*
 » positione manuũ] Mearũ. Presbyterij] Episcopi. Hæc meditare] Omnis em̃
 » perfectus ex meditatione descendit. In his esto] Nõ enim omnis in his est q̃
 » meditatatur. Ut profectus tuus manifestus sit omnibus] Hoc est, ut exẽplo tuo
 » omnes ad meliora proficiant. Attẽde tibi & doctrinæ] Primo tibi, deinde do-
 » ctrinæ, ut ubiq̃ sollicitus & te actu salues, & illos doctrina pariter & exemplo.

C A P V T V.

» **S**eniorum ne increpaueris] Ne indigne ferens se à iuniore corre-
 » ptum, exasperetur, & nõ proficiat. Sed obsecra] Ut suo quasi pa-
 » ter ex senio instituat iuniores. Iuuenes ut fratres] Fratres ut co- *+ exempla*
 » æui, liberi uel cõmonentur similiter ut sorores. Viduas honora] *Veræ uiduæ:*
 » Id est, necessaria eis præbendo, solatia conferendo. Quæ uere ui-
 » dux sunt] Id est, sine uiro, nuptijs q̃. Si qua aut uidua filios aut nepotes ha-
 » bet] Tam diu regat domũ, quã diu edocet filios paruulos, aut nepotes, ut qd
 » à parentibus pietatis acceperit, filijs reddat; ita tamen, ut non hac excusatione
 » auaritiæ studeat, sed sufficientiã tantũ sibi seruet, & liberis, ne in eis ipsam occa-
 » sionẽ det seculo seruiendi. Desolata] A coniugio maritali. Et instet oratio,
 » ni] Qualis fuit Anna filia Phanuel, tales præcepit honorari, quæ in tẽplo die
 » & nocte orationi uacabat. Viuens mortua est] Secundũ animã, ergo si quæ in
 » delitijs est mortua, quãto magis quæ in peccatis uersatur. Si quis aut suorũ &
 » maxime domesticorũ curã non habet] Si quis uiduas abiicit, aut pupillos, uel
 » maxime parẽtes & pauperes, deterior est infideli, quia etiã illi naturaliter habet *Fideles quidã*
 » circa proximos pietatem, siue si qua uidua filios orphanos negligat, huius sen- *infidelibus pe-*
 » tentiæ crimen incurrit. Simul notadũ est quosdã fideles esse in nomine, qui in- *iores.*

A 2 fidelibus

CAP. VI. SED VLI HYBER. IN EPIST.

C fidelibus conuersatione peiores sunt. Vidua eligatur] In ministerium diaconi
 natus, uel ut sustentetur opibus ecclesie. Non minus annorum sexaginta]
 Nam iuniores uiduæ possunt ad suū opus laborare, ut non aggrauent ecclesiam.
 Vnius uiri uxor] Vnde intelligitur, quod illa quæ cū plurimis uiris fuit, ui-
 Vidue uere. dua non sit. Tribulationē patientes] In carcere, uel ægritudine positus. Si
 omne opus bonū subsecuta est] Breuiter uniuersa concludit. Iuniores autē ui-
 duas] Id est, minoris ætatis quàm sexaginta annorū. Tales ergo deuita alijs in-
 In Christo nu- ministerio diaconatus præponere, ne malū pro bono detur exemplū. In Chri-
 berc. sto nubere] Id est, in societate Christi, & statu uiduitatis nubere uolūt. Quia
 primā fidē] Id est, fides qua se uiduas promiserant permanſuras. Hæc autē re-
 gula non solum in uiduis, sed etiam in uirginibus continentibusq; seruatur.
 Ociose discunt] Diuino minime timore detēta, nec mariti potestati sub-
 Curiosus. iecta, nullaq; cura domesticæ occupationis astrictæ. Curiosæ] Id est, de rebus
 sibi non pertinentibus loquentes. Volo ergo iuniores] Id est, non uouen-
 tes. Nullam occasionem dare] Hoc est, ne per illarū incontinentiā religio
 blasphemetur. Aduersario] Id est, diabolo, uel cuilibet peruerso homini.
 Iam enim quædam conuersæ sunt] Reddit causam quare eas nubere uelle
 prædixerat. Vt his quæ uere uiduæ sunt sufficiat] Id est, quæ omni auxilio de-
 solatæ sunt. Duplici honore] Magno honore, uel propter gradū officij &
 Deut. 25 doctrinæ. Boui trituranti] Id est, doctori prædicanti. Vt & ceteri timorē
 habeant] Videntes te nemini pepercisse. Sine præiudicio] Vt Solomon
 ait: Cum cōsilio omnia fac. In declinatione] Vt: Neq; ad dextram, neq; ad
 sinistram declines. Neq; cōmunicaueris peccatis alienis] Si enim cito ante
 D tempus manus cuidā imposueris, peccatis eius cōmunicabis. Quorundā ho-
 minū peccata manifesta sunt] Statim in ipsa examinatione apparent. Præ-
 cedentia] Antequam quis gradum ecclesiasticum accipiat. Ad iudicium]
 Manifesta sunt ad iudicium, hoc est, siue dum deiecti excōmunicantur, siue dū
 plagis præsentibus prædamnantur. Quorundam autem & subsequuntur]
 Post ordinationem sciuntur aliorū peccata, quæ celauerunt ante ordinationē,
 ideo prædixit, sine præiudicio nihil faciens. Et manus cito nemini imposueris,
 donec scias si lateant peccata, an nō. Subsequuntur] Hoc est, siue subsequi-
 tur in futurum iudicium, siue hic diu latere non possunt. Non ergo debent faci-
 le ordinari. Similiter & facta bona manifesta sunt] Nō enim potest abscon-
 di ciuitas supra montem posita, sed etiam quæ ad tempus latent, nō possunt diu-
 tius occultari.

CAPVT VI.

» Vicunque sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore di-
 » gnos arbitrent, ne nomē domini & doctrina blasphemet] Id
 » est, ne uideantur per religionem in deterius profecisse. Qui
 » autem fideles habent dominos] Hoc est, ne sibi æqualitatem
 » uindictent, eosq; contempnant, quorum fratres sunt per fidem.
 » Beneficij] Fidei, & baptismatis. Exhortare] Præmium
 » ostendendo. Et superbus nihil sciens] Super alios se extollens, cum non sit
 » de sursum ueniens quam prædicat sapientia. Sed languescens] Quia nec so-
 » lida ueritatis scientia conualescit, sed diuersis occasionibus languet, & pugnas
 » uerborū obseruat. Suspiciones malæ] Siue hæresim de altero suspicantur,
 » siue audientes putant delirere ueritatem. Existimantes quæstum esse pietatē]
 » Quia

- A** Quia putant quæstus sui causa nouum uenisse testamentum. Est autē quæ-
 » stus magnus] Multum acquirit, qui habet pietatem cum sufficientia, non lu-
 » xuriam, sed naturam; quia quæ tantum naturam sufficiunt, pietas exigit. Nihil em̄ *Pietas.*
 » intulimus in hunc mundum] Nudi nati sumus, nudi etiam morituri; quicquid *Iob. 1*
 enim hic inuenitur, hic relinquitur. Nō est nostrum, quod non semper nostrum
 est. Ergo illas diuitias acquiramus, quas nobiscum ad cœlestem patriam ferre pos-
 » simus. Et desideria multa] Diuitiarum enim desideria nunquam satiantur.
 » Quæ mergunt in interitum] Dum ambitione honorum tumentes, in cœ-
 los usq; eleuati usq; ad inferos demerguntur. Siue desiderantes alienas opes, ut
 » Achab, usq; ad homicidium perueniunt. Radix enim omnium malorum cu-
 » piditas] Merito initium omnis peccati superbiam diffiniuit scriptura, dicens:
 Initium omnis peccati superbia, Cui testimonio non inconuenienter aptatur etiā *Ecci. 10*
 illud, quod ait Apostolus: Radix omnium malorum auaritia est, si auaritiā ge-
 neralem intelligamus, qua quisq; aliquid appetit amplius quam oportet, pro-
 pter excellentiam suam, & propter quendam propriam rei amorem, cui sapienter
 nomen Latina lingua indidit, cum appellauit priuatum. Specialis uero auaritia *Res priuata.*
 quæ usitatius appellatur amor pecuniæ, cuius nomine Apostolus per speciem
 genus significans, uniuersalem auaritiā uolebat intelligi, dicendo: Radix omni-
 um malorum est auaritia. Hac etenim diabolus cecidit, qui utiq; nō amauit pe-
 cuniā, sed propriam potestatem. Radix excisos semper dēsus reparat ramos,
 euellenda est ergo radix, ne rami superflue excidantur: quia in transgressione
B Adæ multa erant uitia, ut est: Si de hoc ligno gustaueritis, aperientur oculi ue- *Gen. 3*
 stri, & eritis sicut dii. Deniq; cum dixerit, Aperientur, hic ostenditur cupiditas:
 Et quando dixerit, Gustaueritis, hic gula uidetur: & quando dixerit, Eritis sicut
 » dii, ibi superbia reuelatur. Et inseruerunt se doloribus multis] Quanto am-
 » plius habuerint, tanto plures sollicitudinum sustinent cruciatus. Sectare au-
 » tem] Id est, in his esto diues. Iustitiam] In iudicijs. Certamen fidei] Id *2. Timoth. 2*
 » est, ut fidem defendas. Apprehende uitam æternam] Ut illi cupiunt tempo-
 » ralem tenere. Coram multis testibus] Coram sacerdotibus, uel ministris uir-
 » tutibus cœlestibus. Præcipio tibi] Præcipit autem autoritate magistrī. Si-
 » ne macula] Maculat enim quodammodo, & reprehendi facit mandata, qui pec-
 » cat. Qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato] Dicens ad Pilatum: Ego
 » ad hoc ueni in hunc mundum, ut testimonium perhibeam ueritati, scilicet pro
 » ea etiam moriendo. Qui solus habet immortalitatem] Id est, non accipit,
 » quem uidit hominum nemo] Nemo uidit sicuti est, sed unusquisque pro
 » merito. Nam & solem tanto amplius uident singuli, quanto purior fuerit acies
 » oculorum. Non superbe sapere] Rare enim inuenies diuitem, nisi superbū. *Diuitie insol-
 » tes faciunt.*
 » Ad fruendum] Id est, non ad occultandum, uel ad negociandum. Neq; spe-
 » rare in incerto diuitiarum] De quibus incertus es utrum illæ tibi, an tu illis ce-
 » lerius subtraharis. Veram uitam] Id est, futuram, affirmat præsentem uitā nō
 » esse ueram. Depositem custodi] Id est, commendatum à nobis serua man-
 » datum, siue fidei depositum custodi. Fallacis scientiæ] Dialecticæ. Gra-
 » tia tecum] Permaneat in æternum.

COLLECTANEORVM IN EPISTOLAM

PAULI AD TIMOTHEVM

PRIOREM FINIS.

A ; SEDVLII

C SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM PAV
LI AD TIMOTHEVM POSTE
RIOREM, COLLECTA

NEVM.

CAPVT I.

PAulus apostolus Iesu Christi per uoluntatem dei, secundum
promissionem uitæ] Quam promittit Christus condignū
exhibentibus promissione seruitium. Cui seruiō à proauis
meis] Id est, à patriarchis. Nam & ego ecclesiā Christi non
maleuolentiā, sed legis æmulatione uastabam. In cōscien-
tia pura] Nullam habens criminale peccatū. Quod sine
intermissione habeam tui memoriā] Eō quod meruisti, ut
te cogitem semper. Memor lachrymarū tuarū] Quas me abeunte à te fudi-
sti. Vnde & me ad tristitiā prouocasti, quam tua opto præsentiā releuari. Ut
gaudio implear] Propter tuā iterū præsentiā. Ut resuscites gratiā dei] Hoc
est, ut de die in diē studio prædicandi renoues. Per impositionē manuū] Id
est, iuxta ordinationē tuā in Episcopatū. Spiritū timoris] Ut timeamus perse-
cutores, qui nos prohibent prædicare. Sed uirtutis] Id est, fiduciæ prædican-
di. Et dilectionis] Ut siue pro deo, siue pro alterutro libenter etiā moriamur.
D Et sobrietas] Ut omnia sobria mente faciamus. Noli ergo erubescere] Nō
Eph. 1 te pudeat prædicare, & testificari Christū crucifixum meq; uinctū pro eo. Sed
collabora] Mecū simul. Secundū uirtutē dei] Qua nos cōfortat uirtutibus
per nos factis. Ante tēpora secularia] Vt; Elegit nos deus ante mundi consti-
tutionē. Qui destruxit quidē mortē] Peccatū, & diabolu, Illuminauit autē
uitam] Ostendit quomodo uita & incorruptio quæreretur. Sed non confun-
dor] In tentationibus & in catenis. At nos econtrario solis obprobrijs cōfun-
dimur. Scio enim] Christū cui credidi, id est scio eū fidelē & potentē. Depo-
situm meū] Animā, uel præmiū. Exemplū habe] Regulā custodi. Sanorū
uerborū] Quæ parāt sanitatē. Bonū depositū] Doctrinā, uel mandatū, seu
gradū. Scis hoc, quod auerterunt se à me] Idcirco te commoneo, quia quos
me non putabam deserere, dereliquerunt. Omnes] Pro parte. Ex Asia]
Minore. Onesiphori domui] Nō sibi solī, sed omni domui eius.

CAPVT II.

Iterum ergo fili mi confortare in gratia, quæ est in Christo Iesu, &
quæ audisti à me per multos testes] Siue præsentiibus multis
tibi dedi mandata, qualiter docere debeas; Siue quæ dixi, mul-
tis prophetarū testimonijs & exemplis cōfirmaui. Hæc cōmē-
da fidelibus hoībus] Qui fideliter possunt dei gratiā dispensa-
re, hoc est solius dei causa prædicare. Nemo militans deo im-
plicat se negocijs secularibus] Comparatione militantium utitur, ut osten-
dat multo magis nos à negocijs secularibus liberos esse debere, ut Christo
placeamus, cum etiā seculi milites à reliquis actibus uacent, ut possint regi
suo placere perfecte. Cui se probauit] Se obtulit. Nemo enim, inquit, duo-
bus

Matth. 6

A bus dominis seruire potest. Nam & qui certat in agone, non coronabitur nisi
 si legitime certauerit] Alia comparatione id ipsum dicit, multi enim certant,
 sed ille solus qui tota uirtute uicerit coronatus erit. Laborantem agricolam *victus eorum*
 oportet primum de fructibus accipere] Ne quis diceret, unde ergo uicturus *qui sacris pra-*
 sum, si me totum occupauero in doctrina? Ostendit eum primitias frugum a po- *junt.*
 pulo debere percipere, mercedem quam a domino messis percipiet in futuro.
 Intellige quae dico] Quia parabolam dixit. Memor esto Christum Iesum
 resurrexisse] Hoc est contra illos, qui carnis resurrectionem negabant, & ad-
 uersus illos, qui negant Christum in carne uenisse, quos Iesus Antichristos ap-
 pellant, uel sicut ille post mortem resurrexit, ita & tu habebis solatium post tribu-
 lationem. Secundum Euangelium meum] Secundum quod me praedica-
 re non nescis. Sed sermo domini non est alligatus] Quia praesentes doceo
 fiducialiter, & literis absentes confirmare non cesso. Propter electos] Id est,
 ut sim exemplam electis. Ut & ipsi salutem consequantur] Id est, sustinen-
 tes meo exemplo tentationes. Ille fidelis permanet] Nam omnia quae pro- *Fidelis deus.*
 misit implebit, quia ueritas contra se non faciet, ne se negare uideatur. Com-
 mone] Id est, impera. Testificans] Id est, fortiter docens. Coram deo]
 In uoluntate dei. Non per contentionem] Ne tibi nullus credat contenden-
 ti. Probabilem exhibere deo] Hoc est, ita uiue, ne dicta factis deficientibus
 erubescas. Stulta autem & inani loquia deuita] Hoc est, irreligiosas haereti-
 corum fabulas, qui negant resurrectionem. Proficient] Crescent. Et ser- *Cancer mor-*
 mo eorum sicut cancer serpit] Cancer esse dicitur uulnus, quod in mamillis *bus.*
 nascitur foeminarum, quibus nisi cito subuentum fuerit, cum uirus ad cor ser-
 pserit, nullum ultra remedium est. Ita haereticorum sunt colloquia uitanda, ne
 per aures inremediabiliter uulnerent mentes. Iam factam esse resurrectionem]
B Id est, eod quod succedunt filij post parentes. Aut illi tantum resurrexerunt, de
 quibus in Euangelio: Et multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt.
 Aut factam esse resurrectionem] Id est, animas in alia corpora transire pur- *Palingenesia*
 tantes, secundum Platonium errorem. Sed firmum fundamentum dei stat] *Platoniorum*
 Quia in quorum corde fides Christi erat fundata, non sunt seducti, uel mo-
 ti. Nouit dominus qui sunt eius] Hoc testimonium in Numeris scriptum
 est. Qui sunt eius] Id est, qui praedestinati sunt ad uitam aeternam, sicut Moy-
 si tempore in, qui a Dathan & Abiron subuersi non sunt, non simul cum impijs
 perierunt, deo illos optime cognoscente. Et discedat ab iniquitate] Ut non
 simul pereat cum iniquis. Qui nominant nomen dei] Dum illud sanctum *Domus ma-*
 & iustum sit. In magna autem domo] Magnam domum non ecclesiam di- *gna.*
 cit, ut quidam putant, quae non habet maculam, neque rugam, sed mundum in quo
 zizania sunt mixta tritico. Nam resurrectionem negantes, certum est, in eccle-
 sia esse non posse. Vasa aurea] Sensum mundum habentes, uel apostoli.
 Argentea uasa] Loquelas habentes doctrinae. Alia quidem in honorem]
 Vitae aeternae. In contumeliam] Poenae. Si quis emundauerit se ab istis] Id
 est, si quis a doctoribus se haereticis emundauerit, & crediderit resurrectionem fu-
 turam, & iudicium dei, per hoc omne opus bonum implere contendet. Iuueni-
 lia desideria fuge] Id est, fornicationem. Pacem cum his, qui inuocant dominum]
 Ad illos enim pax iungenda est, qui iungunt se domino. De corde puro] Id est,
 non tantum labijs. Seruum autem domini] Seruum Christi, qui non clama-
 bit, neque contendit, Sed modestum esse ad omnes] Non solum ad amicos.
 Docibilem] Qui bene alios doceat. Cum modestia] Id est, non cum furore.

*Fœmina infir-
mis animabus
comparantur.
Iannes &
Mambres.*

Matth. 23

Hoc autem scito, quia in nouissimis diebus instabunt tempora
 periculosa] Nō sit tibi hoc mirum, quod quotidie peiora per-
 ueniunt. Seipso amantes] Nō dei gloriam, sed suam qua-
 rentes. Parentibus] Id est, & corporalibus, & spiritualibus
 non obedientes. Sine affectu] Misericordix. Incontinen-
 tes] Per luxuriā. Speciem pietatis] Id est, in habitu, seu do-
 ctrina. Abnegantes] Operibus. Qui penetrant domus] Ad prædicandū
 uel seducendum. Et captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis] Id est,
 impunitatem illis & ueniam promittentes, siue infirmas animas quæ fœminis
 comparantur, hæretica peruersitate corrumpunt. Semper discentes] Noua
 semper discere cupientes. Quemadmodum enim Iannes & Mambres resis-
 terunt Moyse] Hi sunt Magi, qui fecerunt signa in Aegypto cōtra signa Moy-
 si. Et hæc nomina inueniuntur non in libris legis, sed Paulus protulit, siue per
 spiritum, siue per peritiā aliarum scripturarum. Circa fidem] Quia non in-
 trant in fidem, sed foris sunt. Non proficient] Ad nocēdum alijs. Sicut &
 illorum] Id est, Magorum fuit, cum cōfessi sunt digito dei se fuisse superatos.
 Tu autem assecutus es meam doctrinam] Id est, idcirco tibi nō timeo, quia
 scio te doctrinam & uitam meam cognouisse optime. Et ex omnibus libera-
 uit dominus] Ita & de omnibus te eripiet. Et in errorem mittentes] Ut est:
 Non solum non intratis in regnum cœlorum, sed intrantes prohibetis. Et cre-
 dita tibi] A deo per nos. Sciens à quo didicisti] Siue à uero apostolo,
 siue per legem à deo. Per fidē quæ est in Christo Iesu] Sine fide enim Chri-
 sti literæ legis non iam sufficiunt ad salutem. Omnis scriptura diuinitus inspi-
 rata utilis est ad docendum] Docere conuenit de his quæ agi debent. Argue-
 re uero peccatores, corrigere uero poenitentes, erudire, adducere hominem ad
 iustitiam.

CAPVT IIII.

*Pruritus auri-
um.*

Estificor coram deo, & Iesu Christo] Contestatur illum per
 uniuersa quæ credit religio Christiana, ut uerbum dei instanter
 annuntiet. Qui iudicaturus est uiuos & mortuos] Quia ui-
 uos inueniet, & mortuos suscitabit. Insta] Commode.
 Oportune] Oportunum est libenter audientibus; Impor-
 tunum uero inuitis, & nolentibus prædicare. Argue] Pec-
 catores. Obsecra] Seniores. Increpa] Superbos & resistentes. Sed hæc
 omnia cum patientiā, & secundum doctrinam perface legis. Magistros]
 Hæreticos. Prurientes] Placentes auribus scilicet auditorū. Aliter: Prurien-
 tes auribus, hoc est, ipsi auditores auribus cōsiderātes, Pruritus est em̄ incendiū
 carnis, sine effusione sanguinis uel seminis, sic uerbum hæreticorum sollicitat
 aures audientium sine ueritate prædicationis. Ad fabulas autem conuertē-
 tur] Ad fabulosas assertions. Ministerium tuū imple] Scilicet episcopa-
 tus, non enim semper ero in corpore ut ualeam commonere. Certamen bo-
 num certauī] Modo iam confidenter hoc dicit in extremo uitæ limite consti-
 tutus, comparatione utitur sanè in agone certantium. Certauī] Cōtra octo
 uitia, dæmones, hæreticos, persecutores. Cursum consummaui] In manda-
 tis diuinis. Fidem seruaui] Suscepti officij fidem in finem usque seruaui.
 Reposita

- A** Reposita est mihi corona iustitiæ] Id est, huc usq[ue] labores passus sum, nunc
 » aut mercedē expecto. Iustus iudex] Qui nō personas, sed merita respiciet.
 » Festina ad me] Ab Epheso ad Romam. Demas me dereliquit, diligens
 » hoc seculum] Necessē enim erat, ut diligens seculum relinqueret seculum re-
 » linquētem: omne enim animal ad simile sibi iungitur. Titus in Dalmatiā]
 » Isti autem missi sunt & deseruerunt. Penulam quam reliqui Troade apud
 » Carpum ueniēs affer tecum] Penula est enim lacerna in modum cucullæ. Itē *Penula.*
 Lacerna stola, aut genus cucullæ subtilis. Penula Latinum est, id est, lacer-
 » na clarata. Reddat illi dominus secundum opera eius] In hoc prophetat,
 » non optat secundum Hieronymum, ut in tractatu Ecclesiastici ipse ait. Ver-
 » bis meis] Quanto magis tuis? In prima mea defensione] Quando defendi
 » in Roma euangelicā fidē, secūdo anno Neronis. De ore leonis] *Nerō Leo.*
 » Neronis. Ab omni opere malo] Ab insidiantium ma-
 » lignitate. Erastus] Pauli discipulus. Clau-
 » dia] Quædam mulier. Cum spiri-
 » tu tuo] Quia carne mor-
 tuus spiritualiter
 uiuis.

COLLECTANEORVM IN EPISTOLAM
 PAULI AD TIMOTHEVM
 POSTERIOREM
 FINIS.

B SEDVLII

SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM PAU
LI AD TITVM COL
LECTANEVM.

CAPVT I.

Anc Epistolam scribit de Nicopoli, quæ in Acciaco littore sita est, ad Titum discipulum suum, quem Cretæ reliquerat, ad ecclesias instruendas. Paulus seruus dei] Id est, non peccati, aut ueteris legis. Apostolus autē Christi] Quia ab ipso missus fuit prædicare. Secundum fidem electorū dei] Id est, secundum eandem fidem, qua credentes electi sunt, cum cognoscerent ueritatem. Et agnitionem ueritatis] Quam prædico, ut agnoscant ueritatem noui Testamenti relicta litera. Quæ secundum pietatem est] Non seueritatē ueteris legis. Aliter, hæc est plane ueritas, quæ non habet pietatem, uerbi gratia, si quis grammaticam nouerit artem, & dialecticam, ut inter falsa & uera diiudicet, absque pietate notitia ueritatis delectat ad præsens, sed æternitatem non habet præmiorum. Ante tempora secularia] Ante mundi omnia tempora, apud se proposuit per filium saluare credentes. Tempora autem secularia dicit, hoc est, quæ multis seculis cyclisue ab initio mundi reuoluuntur: sunt etenim tempora quæ non sunt secularia, ut unius horæ, uel diei tempus, quæ non seculis sed momentis constant. Manifestauit autē temporibus suis uerbū suū in prædicatione] Attendite textum & ordinem lectionis, quoniam uita æterna, quam non mendax deus ante secula æterna promisit, non alia sit absque uerbo dei: Manifestauit enim, inquit, temporibus suis uerbum suum, quod in principio erat apud deum patrem. Secundum imperiū saluatoris nostri dei] Cum Paulum & Barnaban segregari præcepit, ut Gentes docerent. Huius rei gratia reliqui te Cretæ] Postquam credentium dura corda mollierat, tam in signis, quam sermone, & fundamentum fidei iecerat, id est, Christum. Reliquit Titum Cretæ discipulum, ut rudimenta nascentis ecclesiæ confirmaret, ipse pergens ad alias nationes. Quod autem ait: Ut ea quæ desunt corrigas] Ostendit necdum eos ad plenam uenisse scientiam ueritatis, & licet ab Apostolo correcti fuerint, tamen adhuc indigere correctione. Corrigas] In Græco autem supercorrigas. Vnius uxoris uir] Id est, quo possit ad monogamiā & continentiam alios cohortari, qui sui exemplum præferat in docendo. Fideios habens fideles] In domo propria prius doctrina sua noscatur. Oportet enim Episcopum sine crimine esse sicut dei dispensatorem] Ipsum dicit Episcopum, quem prius presbyterum nominauit, antequam diaboli instinctu studia in religione fierent, & dicerent in populis: Ego sum Pauli, ego autē Apollo, ego autē Cephæ, cōmuni presbyterorū cōsilio ecclesiæ gubernabant. Postquam uero unusquisque eos quos baptizauerat suos putabat esse, non Christi, in toto orbe decretum est, ut unus de Presbyteris electus, superponeretur ceteris, ad quem omnis cura ecclesiæ pertineret, & scismatum semina tollerentur. In actibus Apostolorum scriptum est, quod cum uenisset Apostolus

Seueritas le-

gis.

Επιτιθησθω
Græce legitur

Episcoporum
electio quo cō
filio facta sit.

- A** stolus Paulus Miletum, miserat Ephesum, & uocauerat Presbyteros eiusdē ecclesie, quibus postea inter ceteros sic locutus est: Attendite uobis & omni gregi, in quo uos spiritus sanctus posuit Episcopos pascere ecclesiam domini, quam acquisiuit per sanguinem suum. Et hic diligentius obseruato, quomodo unius ciuitatis Ephesi Presbyteros uocans, postea Episcopos dixerit. Hęc propterea, ut ostenderemus apud ueteres eosdem fuisse Presbyteros quos Episcopi, Paulatim uero, ut dissensionum plantaria euellerentur, ad unum omnem sollicitudinem esse delatam. Non iracundum] Iracundus est, nō qui aliquando irascitur, sed qui semper ad leuem responsionis auram, quasi a uento folium, mouetur. Non percussorem] Id est, ne aliorum conscientiam mala conuersatione percutiat. Non turpis lucri cupidum] Turpis lucri appetitio est, plus quam necesse est de presentibus cogitare. Sed hospitalē] Hucusque quid non debeat habere Episcopus siue Presbyter, nunc quid habere debeat explicatur. Benignum] Ante Episcopatum. Iustum] In iudicijs. Amplectentem eum qui secundum doctrinam est si-
delem sermonem] Non fabulas seculares. Et seductores] In Græco, mentium deceptores. Maxime qui de circuncisione sunt] Id est, qui humanas potius traditiones quam diuina mandata loquuntur. Qui uniuersas domos subuertunt] De ciborum differentia, & de circuncisione, & sabbato tractantes, & hoc non zelo dei faciunt, sed turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius illorum propheta] Quoniam ad exitum sermonis, & ad continentiam loci pertinet hoc quod ait: Dixit quidam ex illis proprius illorum Propheta, uidetur ad eos referre de quibus superius est locutus: maxime qui de circuncisione sunt, quos oportet redargui, qui uniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia, ut sequatur: Dixit quidam ex illis proprius eorum Propheta. Quia uero in nullo Prophetarum qui apud Iudæam uaticinati sunt, hic hexameter uersiculus reperitur, uidetur mihi dupliciter legendum, ut hoc quod ait: dixit quidam ex illis proprius eorum Propheta, id est, Cretensium. Sed quia multa in medio sunt, & hoc absurdum uidetur, & forte nemo recipiat, propterea cum superioribus quæ magis uicina sunt aliter aptandum est, ut legamus: Sunt autem multi & non subditi, uaniloqui & seductores, maxime qui de circuncisione sunt, quos oportet redargui, qui uniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius eorum Propheta. At id quod ait: proprius eorum Propheta, non ad Iudæos specialiter, qui maxime de circuncisione sunt, sed ad multos referatur, qui non subditi sunt, & uaniloqui, & mentium deceptores, qui utique quia in Creta erant, Cretenses fuisse credendi sunt. Cretenses semper mendaces] Hoc Epimenides, siue Callimachus Cyrenenses, de laudibus Iouis contra Cretenses dixit, qui dicebant apud eos sepultum, quem raptum putabant in cœlum. Hunc totum uersiculum Epimenides de oraculis scriptitans dixit: & proprium uitium gentis, quod est mendacium, arguit. Et ideo hoc uersiculo Paulus abutitur, scribens ad Titum: ut falsos Cretensium doctores proprio in suo doctore conterat: Quem ideo Prophetam dicit, siue ad id alludens, quod tales Christiani tales mereantur habere Prophetas, quo modo & Prophetæ erant Baal. Siue uero quia de oraculis scripserat atque responsis, quæ futura multa ante prædicant. Denique ipse liber oraculorum titulo prænotatur. Mala bestia, uentres pigri] In Cretensibus

*Episcopi ijdē
olim qui Presbyteri.*

*quæ uerba in
in Græcis
biblijs est.*

*Cretenses mē
daces.*

*Epimenidis
siue Callimachi
uersus.*

C arguitur falsitas & ferocitas, ac ingluuies, & pigritudo. Testimonium hoc uerum est] Quod dixit de illis proprius eorum Propheta. Non intendentes iudaicis fabulis] Si quis post aduentum Christi circunciditur, iudaicis seruit fabulis. Et mandatis hominum] Traditionibus hominum.

Auersantium se à ueritate] Noui scilicet testamenti. Omnia munda mundis] Quia adhuc secundum legem immunda uocabant. Omnia munda] His uidelicet qui in Christo credunt, & sciunt omnem creaturam bonam esse, & nihil abijciendum quod cum gratiarum actione percipitur,

Coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum, sed inquinata sunt eorum & mens, & conscientia] Propterea etiam quæ sunt munda per naturam, eis immunda fiunt, non quo uel mundum aliquid uel immundum sit, sed pro qualitate uescentium, & mundum mundis, & immundum contaminatis fiat, alioqui infideles quosque & pollutos, etiam panis benedictionis & calix dominicus non iuuat; quia qui comederit indigne de pane illo, & de calice biberit, iudicium sibi manducat & bibit. Communia autem & illicita in lege prohibebantur, aduentu Christi purgata sunt omnia, quæ ille mundauit,

1. Cor. 11. nos communicare non possumus: In nobis utique est uel munda comedere, uel immunda. Si enim mundi sumus, munda nobis est creatura; Si autem immundi & infideles, fiunt nobis uniuersa communia, siue per inhabitantem in cordibus nostris hæresim, siue per conscientiam delictorum. Confitentur

Nos cibos mundos uel immundos facimus.

se nosse deum, factis autem negant, cum sint abominati & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobis] Aestimant quidem in eo deum tantum negari, si in persecutione quis à Gentibus comprehensus reuerit Christum.

D Ecce Apostolus omnibus, quæ peruersa sunt, factis deum asserit denegari; Christus sapientia est, iustitia est, ueritas est, sanctitas est, fortitudo est: negatur per insipientiam sapientia, per mendacium ueritas, per turpitudinem sanctitas, per imbecillitatem animi fortitudo. Et quotiescunque uincimur uitijs atque peccatis, toties dominum negamus, ut è contrario quoties bene agimus dominum confitemur: Nec arbitrandum est in die iudicij illos tantum à dei filio denegandos, qui martyrio Christum negauerunt, sed per omnia opera, sermones, cogitationes Christum uel negatus negat, uel confessus confiteatur.

Negare Christum.

Abnegatio quædam laudata.

Est & quædam laudanda negatio, de qua & ipse Paulus Apostolus ait: Apparuit enim gratia dei, & saluatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem, & secularia desideria, sobrie, & iuste, & pie uiuamus in præsentis seculo, expectantes beatam spem, & aduentum glorie magni dei, & saluatoris nostri Iesu Christi. Quam negationem qui negauerit, & sequi saluatorem uoluerit loquentem: Quicumque uoluerit uenire ad me, abneget semetipsum, & sic exutus ueterem hominem cum operibus eius, & indutus nouum sequatur dominum suum. Quomodo autem quis se abneget contemplandum est. Pudicus fornicatorem, quod pudicus fuerat negat, sapiens imprudentem, iustus iniustum, fortis infirmum. Et ut in commune de omnibus loquar, toties nos negamus, quoties uitia priora calcantes, desinimus esse quod ante fuimus.

Seipsum abnegare.

IV autem loquere quæ decent sanam doctrinam] Aliud est enim sanam doctrinam loqui, aliud ea quæ sanæ doctrinæ conueniunt docere: Quia in altero simplex tantum est institutio, in altero cum eo quod doceas uitæ quoque correptio: Qui enim soluerit unum de mandatis minimis, & docuerit sic, minimus uocabitur in regno cœlorum, Salvatore præcipiente discipulis, non in in meditatione scripturarum eos laborare debere, ut quæ scripta sunt replicent, & condant in memoria thesauros, sed prius faciant quæ præcepta sunt. Quicumque ergo fecerit, & docuerit, ille magnus uocabitur in regno cœlorum: Nisi enim supergressa fuerit iustitia nostra Scribarum ac Phariseorum iustitiam, non possumus ingredi in regnum cœlorum, qui dicunt & non faciunt. Hoc igitur nunc Apostolus discipulum suum docet, ut ea loquatur quæ sanæ doctrinæ conueniunt, quia tunc doctrinæ sit sanitas, cum doctoris doctrina pariter & uita consentiunt. Senes, ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia] Generaliter Tito præcipiens quid loqui deberet ad cunctos, in eo quod ait: Tu uero loquere ea quæ decent sanam doctrinam, nunc per singulas species quid unamquamque ætatem deceat exprimit: Primum senibus uiris conuenientia: Secundo, anus quid deceat: Tertio, quæ adolescentibus apta sunt, tam maribus uidelicet quàm sceminis mandata subiecerit, extremo de senibus. Senes ut sobrii sint] Id est, non luxuriosi. Pudici] Non libidinosi. Anus similiter in habitu sancto, non criminatrices, non multo uino seruientes, bene docentes ut prudentiam doceant] Hoc est, ita sint ut uiri senes, in omnibus sobrii, & honesti, pudici, sanæ in fide, & charitate, & patientia, & pro sexu suo ha beant hoc proprium: Ut sint in habitu sancto] Id est, non in tortis crinibus. Non criminatrices] Blasphematrices, uel accusatrices: hoc utiq; quia ipsæ adolescentiã iam transgressæ sunt, de adolescentularum ætatibus non disputent, & dicant: illa sic honoratur, illa sic comitur, sic illa procedit, amat illum, amatur ab illo. Cum etiam si hæc uera sint, non tam apud ceteros debeat accusare quàm ipsam secrete Christi charitate corripere, & magis docere ne faciat, quàm in publico accusare quod fecerit. Non uino multo seruientes] Signanter & expresse ait: Non uino multo seruientes. Seruitus enim quædam est, & extrema conditio, uino sensus hominis occupari, & non suum esse, sed uini. Bene docentes filias suas, ut prudentiã doceant] Quia docuit quales primo anus esse deberent, & post quæ cum senibus uiris habent communia, etiam propria eorum exposuit, ut honeste, & habitu sancto, & omni decore sint plenæ, nec accusatrices, nec alijs detrahentes, nec uino sensibus occupatis, nunc consequenter doctrinæ eis frena permittit, ut cum tales fuerint, docendi habeant libertatem, ut scilicet doceant ea quæ bona sunt: Licet enim alio loco dixerit: Docere mulieribus in congregatione non permitto, sic intelligendum est, ut in uiros illis sit doctrina sublata. Ceterum adolescentulas doceant quasi filias suas, primum castitatem, quia aduersum hanc magis in ætate florente pugnat inimicus, & uirtus eius omnis contra sceminas in umbilico uentris est, amare uiros, cum hoc non in elocutio docentis, sed in corde amantis sit constitutum: Vult eas amare uiros suos caste, uult inter uirum

Matth. 5.
Sana doctrina
que.

Seruire uino.

Mulieres non
docere quomo
do intelligatur

CAP. II. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

C ter uirum & mulierem esse pudicam dilectionem, ut cum pudore & uerecundia. et quasi necessitate sexus reddat pudicū debitū uiro, quod ipsa exigit ab eo.

” Et filios suos ament] Id est, ut eosdem in dei erudiant disciplina. Ut non blasphemetur nomen domini uel uerbum] Verbum domini blasphematur, uel cum contemnitur dei prima sententia, & pro nihilo ducitur: uel Christi infamatur Euangelium, dum contra legem fidemque naturæ, ea quæ Christiana est, ex dei lege subiecta uiro, imperare desiderat, cum etiam gētiles scēminæ uiris suis seruiant communi lege naturæ. Iuuenes similiter exhortare, ut scōbrīj sint] Sicut in eo quod supra præceperat, dicens: Anus similiter in habitu sancto, similitudinem anuum dixeramus ad senes necesse referendū: ita nunc in eo quod intulit, iuuenes similiter hortare ut pudici sint, similitudinem iuuenum & ad anus, & per anus ad senes arbitramur aptandam, ut senum habeant sobrietatem, & honesti sint, & pudici, & sani in fide, & charitate, & patientia: anuum in habitu sanctitatem habeant, ut non sint accusatores, non uino multo seruientes, bene docentes, & cetera. Proprium adolescentiorum hoc posuit, ut pudici sint in omnibus, tam scilicet mente quàm corpore, tam opere quàm cogitatione, ut nulla sit in adolescente suspicio turpitudinis. Et licet quidam de Latinis ita æstiment legendum: Iuuenes similiter hortare ut pudici sint, ut postea inferant, in omnibus teipsum formam præbens bonorum operum, tamen sciamus in omnibus ad superiora esse referendum, id est, hortare ut pudici sint in omnibus. Sciendum quoque hoc, quod continentia non solum carnis opere, & animi concupiscentia, sed in omnibus rebus necessaria sit, ne honores indebitos appetamus, ne accendamus avaritia, ne ulla passione superemur. In omnibus teipsum præbens formam bonorum operum]

” Nihil prodest aliquem exercitatum esse in dicendo, & ad loquendum triuisse linguam, nisi plus exemplo docuerit quàm uerbo. Denique qui impudicus est, quamuis disertus sit, si ad castitatem audientes cohortetur, sermo eius infirmus est ex autoritate cohortandi: Ut econtrario quamuis sit rusticanus & tardus ad loquendum, si castus fuerit, exemplo suo homines potest ad uitæ similitudinem compellere. In integritate] Id est, in uirginitate. In grauitate] Id est, mentis pudicitia. Illuxit enim gratia dei & Saluatoris nostri]

” Ideo omnes indifferenter doce. Omnibus hominibus] Nullam conditionem excipiens. Et iuste & pie uiuamus in hoc seculo] Ne iustitia temerata sit, pietas adiungitur. Et mundaret sibi populum acceptabilem] Caueamus ergo, ne beneficium irritum faciamus. Hæc loquere] Doctrina.

” Exhortare] Exemplo. Argue] Eos qui non ita uiuunt. Cum omni imperio] Sic intelligo quod ait: Argue cum omni imperio, ut specialiter ad increpationem, & non ad duo superiora in commune referatur, neque conuenit dicere, exhortare cum omni imperio, sed tantummodo, increpa cum omni imperio. Nemo te contemnat] Id est, talem te exhibe, ut contemni non possis.

Blasphemare
nomen dei.

Adolescentia
quid tribuat
Paulus.

Seipsum præ-
bere exemplū
uite.

CAPVT

A

CAPVT III.

» Dmone illos principibus & potestatibus subditos esse] Vt in
 » Euangelio dicitur; Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari. Dicitur *Luc. 20.*
 » obediens] Si bonum fuerit quod præcipiunt; Si uero malū,
 » responde eis de Actibus Apostolorum; Obedire oportet deo *Act. 15.*
 » magis quàm principibus uel hominibus. Non litigiosos]

» Nam Christi, id est, pacis filios nō oportet litigare. Ad omnes
 » homines] Non solum ad bonos, uel amicos. In malitia] Cum perseque-
 » retur ecclesiam. Odibiles] Odientes inuicem. Quæ maior potest malitia &
 » inuidia esse, quàm contra absentes epistolas sumere, & odisse Christianos, &
 » consequenter ab hominibus odium promereri? Siue sub persona sua de alijs lo-

» quitur. Cum autem benignitas & humanitas apparuit] Diligentius atten-
 » damus, & inueniemus in præsentī capitulo manifestissimā trinitatē. Benigni-
 » tas quippe atq; clemētia Saluatoris nostri dei, non alterius quàm dei patris, per
 » lauacrum regenerationis, & renouationem spiritus sancti, quam effudit in nos
 » abundanter per Iesum Christum Saluatorē nostrum, iustificauit nos in uitam

» æternam. Secundum spem uitæ æternæ] Id est, non secundum carnalem hæ-
 » reditatem. Fidelis sermo est] Ad superiora iungendum est, ubi ait, hæredes
 » simus. Et de his] Id est, de supradictis. Volo te confirmare] Id est, confir-

» mare, non inscientem instruere. Stultas autem quæstiones] Plurima exem-
 » pla sunt quærentium non recte deum. Iudæi prauè quærent deum, sperantes
 » eum inueniri posse sine Christo. Hæretici uano sermonū strepitu concrepan-

B tes, quærent quem inuenire non possunt. Philosophi quoq; & Barbari de deo
 » uaria sentientes quærent deum, sed quia non recte quæsierunt, fuerunt eorum
 » fatuæ quæstiones, putantium deum humanis sensibus posse comprehendī. Ab
 » his igitur nos Paulus reuocat. Quod autem ait genealogias, & contentiones,

» & rixas, quæ non ueniūt ex lege, deuota, proprie pulsat Iudæos, qui in eo se ia-
 » ctitant, & putant legis habere notitiam, si nomina teneant singulorū, quæ quia
 » barbara sunt, & etymologias eorū non nouimus, plerunq; corrupte proferun-
 » tur à nobis; Et si forte errauerimus in accentu, extensione & breuitate syllabæ,

» uel breuia producentes, uel producta breuiantes, solent irridere nos imperitia,
 » maxime in spirationibus, & quibusdā rasura gulæ literis proferendis. Hoc autē
 » euenit uel maxime, quod à LXX Interpretibus in Græcū sermonē lex diuina
 » translata est, specialiter ἡ heth literā, & ρ aīn, & ceteras istiusmodi, quæ duplici
 » aspiratione in Græcā linguā transferre nō poterāt, alijs literis expresserūt. Ver-

» bi causa, ut Rahel, Rachel dicerent, & Hiericho Hiericho, & Chebron, & Seor
 » Segor. In alijs uero eos conatus iste defecit. Nam nos & Græci unam tantū li-
 » teram, S, habemus, illi uero tres, ὀ ρ ψ, quæ diuersos sonos possident: Et Si-

» on per ρ scribitur, Israël per ψ, & tamen non sonat hoc quod scribitur. Seon
 » rex Amorreorum per ὀ literam & pronuntiat & scribitur. Si igitur à nobis
 » hæc nominū & linguæ idiomata, ut uidelicet barbara, non ita fuerint expressa,
 » ut exprimuntur ab Hebræis, solent cachinnū attollere, & iurare, nos penitus ne-
 » scire quod dicimus. Est alia occasio superbix, quæadmodū em nos qui Latini
 » sumus, Latina nomina, & originēs de lingua nostra habētia, facilius memoriæ
 » tradim⁹, ita illi à parua ætate uernacula sui sermonis uocabula peritissimis sen-
 » sibus imbiberunt, & ab exordio Adā, usq; ad extremū Zorobabel, oīm genera-
 » tiōes ita memoriter, uelociterq; pcurrūt, si ea forte nō ita nouimus, putāt se in
 » omnibus

*Luc. 20.**Act. 15.**Trinitatis cōa
probatio.**Querunt deū
multi præpo-
sterc.**Iudæi in gene-
alogijs glori-
antur.**Totum hoc re-
petitum est ex
Hieronymo
ad Titum.*

C omnibus referendis, & in supputatione annorum, & in nepotibus ac pronepo-
 tibus, auis, proavis, atavis doctiores. Et contentiones] Dialecticorum,
 Aristoteles. quorum Aristoteles princeps est. Sunt enim inutiles] Quid enim prodest
 scire, quot annos uixerit Mathusalâ? quoto ætatis suæ Solomon anno sortitus
 sit conjugem? Hæreticum hominem post unam & secundam correptionem
 deuita] Ne circa ipsos nos occupari permittit, si correpti nõ corrigatur, ne tẽ-
 pus inani contentione perdamus. Proprio iudicio condemnatus] Pro-
 pterea à semetipso dicitur esse damnatus, quia fornicator, adulter, homicida,
 & cætera uitia per sacerdotes de ecclesia repelluntur. Hæretici autem in semet-
 ipsos sententiam ferunt, suo arbitrio de ecclesia recedentes, quæ recessio pro-
 prie conscientia uidetur esse damnatio. Cum misero ad te] Ex quo pa-
 ternos Pauli in Cretenses probamus affectus. Necessarium habebat Titum, ta-
 men non eum uult ad se uenire, nisi in locum eius Artemas, aut Tychicus suc-
 cessor aduenerit, ne absq; doctore relinquerentur. Nicopolim] Ipsa est
 Nicopolis ob uictoriam Augusti, quod ibi Antonium, Cleopatramq; superauit, no-
 men accepit. Et Apollo] Apollo uir Alexandrinus, ex Iudæis Episcopus
 Corinthiorum, quem propter dissensiones quæ in Corintho erant, ad uicinã
 insulam Cretam cum Zena legis doctore putandum est transisse, & Pauli epi-
 stola dissensionibus, quæ Corinthi fuerant intemperatis, rursus Corinthũ
 reuertisse. Præmitte] Ut nihil eis desit. Præcipit Tito, ut quoniã de Cre-
 ta ad Græciam nauigaturi erant, ut non eos faciat sitharchis indigere, sed ha-
 bere ea quæ ad uitaticum necessaria erant. Dicant autem & nostri bonis ope-
 ribus præesse] Nostros suos uocat, qui in Christo crediderant, qui quia Chri-
 sti erant, recte Pauli & Titii appellari merebantur. Habes, inquit, in discipu-
 los potestatem, doce eos non esse infructuosos, sed Euangelistis, & apo-
 stolicis uiris, qui bonis operibus seruiunt, ministrare. Ut
 non sint infructuosi] Omnis enim arbor, quæ
 non facit fructum bonum, excindetur,
 & in ignem mittetur.

COLLECTANEORVM IN EPISTO
 LAM PAULI AD TITVM
 FINIS.

S E D V L I I

A SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM PAU-
LI AD PHILEMONEM COL-
LECTANEVM.

„ Aulus uinctus] In carcere uel in catena. Christi Iesu]
 „ Id est, pro confessione nominis Christi. Philemoni di-
 „ lecto] In Græco non habes dilecto, sed diligibili. Inter
 „ dilectum autem & diligibilem hoc interest, quod dilectus
 „ appellari potest etiam ille, qui dilectionem non meretur;
 „ Diligibilis uero is tantum, qui merito diligitur. Et Ar-
 „ chippo commilitoni nostro] Hic diaconus erat, de quo
 „ ad Colossenses ait: Dicite Archippo: Vide ministerium quod accepisti in do-
 „ mino, ut illud impleas. Et in omnes sanctos] Qui diligit caput, dili-
 „ git & membra Quia uiscera] Non tantum corpora, sed uiscera sancto-
 „ rum, id est, quos hospitio recipiens per te refecisti Quod ad rem attinet]
 „ Scilicet Christianæ pietatis. Propter charitatem magis obsecro] Cum no-
 „ bis fiduciam causa ipsius dederit imperandi, tamen charitate faciente obsecra-
 „ re maluimus quàm iubere. Cum sis talis] Moribus talis, quales illi qui in
 „ senectute etiã pro Christo uinacula non recusant. Nam tu senex es ut ego,
 „ nunc autem uinctus Iesu Christi] Etsi ambo senes sumus, tamen te in aliquo
 „ quod nunc uinctus sum Christi, supero. Hoc addit ad cumulandum uerba, ut
 „ non negetur petitio. Quem ego genui] Quia eum credentem ei in carce-
 „ re baptizauit. Nunc autem & mihi utilis] Postquam credidit mihi. Et
 „ tibi] Ac si diceret, quia tua uice mihi ministravit. Ut pro te mihi ministret]
 „ Ex hoc cognosce qualis sit, qui ita mihi placuit, ut possim eum credere tua ui-
 „ ce mihi ministrare. In uinculis Euangelij] Quæ patior propter dictionem
 „ Euangelij. Sed sine consilio tuo] In hoc exemplum dat nobis, nullius ser-
 „ uum fraudare. Forsitan enim ideo discessit ad horam à te] Hoc est, for-
 „ tasse hoc dei prouidentia procurauit, unde nonnunquam malum occasio bo-
 „ norum fit, ut fuit Ioseph fratribus suis, sic nunc iste si non fugisset, deum non
 „ inuenisset, si Paulum in uinculis non uidisset, fidem non recepisset. Ut in
 „ æternum illum recipias iam non ut seruum] Id est, fratrem in Christo recipere
 „ res, non secundum conditionem seruitutis quæ temporalis est. Sed pro ser-
 „ uo fratrem] Quia seruus recessit, frater autem in Christo reuertitur. Si
 „ autem nocuit aliquid tibi, aut debet] Fugam furto cumulans, quædam dome-
 „ stica rapuit à domino. Hoc mihi imputa] Id est, quod Onesimus furto
 „ rapuit, ego spondeo redditurum, huius sponsonis epistola hæc, & manus
 „ propria testis est. Ut non dicam tibi, quod & te ipsum mihi debes] Hæc au-
 „ tem dico quasi ad extraneum loquens. Cæterum si ad ius meum redeam, pro-
 „ pter sermonem Christi, quæ euangelizauit, & Christianus effectus es, te mihi
 „ ipsum debes, quod si tu meus es, & tua omnia mea sunt. Si autem tua omnia
 „ mea sunt, Onesimus quoque, qui tuus est, meus est. Poteram igitur eo uti
 „ ut meo, sed uoluntati tuæ relinquo, ut mercedem habeas ignoscendo.
 „ Te fruar in domino] Id est, in uoluntate domini. Viscera mea] One-
 „ simum

το ἀγαπᾷ
 legitur in
 Græco.

Malum non
 nunquam oc-
 casionē præ-
 stat fortunæ
 alicui.

C

SEDVLII HYBER. IN EPIST. AD PHILEM, COL.

C simum, quem Paulus in uinculis Christi genuit. Simul & para mihi hospiti-
um] Quod amplitudine sui multorum audientium possit esse capax, ut in
ipso Paulus doceret plurimos. Salutat te Epaphras concaptiuus meus]
Vinctus Romæ cum Paulo. In Christo Iesu] Non alicuius criminis cau-
sa, sed fidei societate. Aliter simul Epaphras, in Geschalis oppido Iudææ cum
parentibus Pauli à Romanis captus, & in Tharsum Ciliciæ translatus.
Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro] In toto quidem ho-
mine, & in omni parte sanctorum gratia est domini nostri Iesu Christi, sed à
meliori & à maiori parte, id est, spiritu, de toto homine dicitur.
Cum spiritu uestro] Cum autem in spiritu gratia fue-
rit, totum facit hominem spiritualem, ut
caro spiritui seruiat, & ani-
ma non iungatur
à carne.

COLLECTANEORVM IN EPISTO
LAM PAULI AD PHILE
MONEM FINIS.

SEDVLII

A SEDVLII SCOTI HY

BERNIENSIS, IN EPISTOLAM PAULI AD
HEBRAEOS COLLECTANEVM,

CAPVT I.

Multipharie multisq; modis olim deus loquens patribus in
 Prophetis] Quoniam apud Hebræorum ecclesias destru-
 ctor legis falsa suspitione habebatur, uoluit tacito nomine
 de figuris legis, & ueritate Christi reddere rationem, ne odio
 nominis fronte prælati utilitatem excluderet lectionis. To-
 ta intētio beati Apostoli fuit in hac epistola, Hebræos, id est
 gentem suam ad Christi conuocare fidem. Eminentiamq;
 gratiæ, quæ per fidem data est, à legalibus discernere † umbris, quæ ange-
 licis ministracionibus fuerunt. Idcirco primo posuit Prophetas diuersis mo-
 dis patribus locutus esse, dicēs: Multipharie multisq; modis olim deus loquēs
 patribus nostris in Prophetis. Proinde non secūdam hoc solum eminentia no-
 ui testamenti declaratur, quia patribus quidem propheta missi sunt, nobis autē
 filius, sed quod etiam prophetarum uel patriarcharum nemo nisi in similitudi-
 nibus uidit deum, filium uero unigenitum incarnatum esse, atq; in ea carne ui-
 sum constat, qua idē homo à uerbo dei susceptus, unigenitus est filius dei. Ideo
 mox addidit: Nouissimis autem diebus locutus est in nobis] Multipharie, *Quibus modis
 deus sit locu-
 tus patribus.*
 bilia testimonijs uarijs cōmēdata. Multisq; modis] Ostētionibus, id est mul-
 tis formis in quibus loquebatur. Nunc autem in hominis & hospitis forma, ut
 Abraham; Nunc in forma militis, ut Iesu; Nunc in igne, ut Moyse in rubo; Nunc
 in nube & alijs signis; Aliquando per semetipsum loquitur, ut est: Audiā quid
 loquatur in me dominus; Aliquando per Angelū loquitur, aliquando per sub-
 iectam creaturam, ut in nube; Hic est filius meus dilectus. Aliquando lucidis, *Matth. 3*
 ut: Si audieritis me, bona terræ comedetis. Aliquando obscuris, ut: Gladius uos
 deuorabit. Olim deus locutus est duobus modis, locutioq; diuina distinguit, cū *Locutio dei.*
 aut per semetipsum loquitur, aut per angelicam creaturam ad nos uerba pro-
 muntur. Cum autem per semetipsum loquitur, de uerbo eius sine uerbis & syl-
 labis cor docetur. Cum uero per Angelum, aliquando uerbis sine imaginibus,
 aliquādo imaginibus & rebus sine uerbis. Patribus nostris] Abraham, Isa-
 ac, & Iacob, & Loth, & Moyse. Et habebis sibilum quando dicis in Prophetis,
 id est à nominatiuo prophetia, Aliter patribus, qui comminus fuerunt in tem-
 pore Prophetarū, id est toti plebi Israēl, & tunc dicis in Prophetis sine sibili.
 Nouissimis dieb⁹] Noui scilicet testamēti, ut: Melior est finis oratiōis q̄ prin-
 cipium, ut Salomon ait: quia firmitus est quod non audimus, quā quod illi
 olim audierunt. In filio suo] Hoc dicitur secundum assumptionem carnis,
 ut: Qui proprio filio suo nō pepercit. Suo] Id est, proprio. Multi em̄ filij gra-
 tia, hic autem natura est. Quem proposuit] Secundum carnem, quia secun-
 dum diuinitatem non constitutus, sed constitutor dicitur. Hæredem omnīū]
 Alij filij post patrem hæredes sunt, hic autem uiuente patre hæres est. Omnīū]
 Visibilem & inuisibilem, cœlestium & terrestrium, ut ipse ait: Data est mihi *Matth. 28*
 omnis potestas in cœlo, & in terra. Per quem] Secundum diuinitatē. Etia
 C 2 fecit

CAP. I. SEDVLIHYBER. INEPIST.

C fecit & secula] Tempora, aut creaturas, ut: In principio fecit deus coelum & terram. Qui est splendor gloriæ] Patris splendor: quia sicut splendor à sole non separatur, sic ipse splendor paternæ gloriæ ab ipso patre inseparabilis est.

Et imago substantiæ eius expressa] Eiusdem naturæ & substantiæ formam signatam & expressam habet. Portans quoque omnia] Gubernans, quia nisi ab eo portarentur, laberentur. Verbo uirtutis suæ] Seipso, qui & uerbum est, & uirtus. Purgationem peccatorum perficit] Sacerdotes enim in ueteri lege non per semetipsos, sed per hostias hominum peccata auferebant; hic autem sacerdos extitit, & hostia, purgauitque peccata per sanguinem & gratiam baptismi. Sedet ad dexteram maiestatis in excelsis] Hucusque breuiter Paulus dixit de diuinitate & humanitate Christi, ut de his primitus indicaret Iudæis, deinde per epistolam de his redderet rationem. Tanto melior angelis effectus] Quare non eum meliorem prophetis dixit, id est legem ministrantibus, dum Christum prius prophetis prætulit: Ideo, quia uetus lex per angelos ministrata est, noua autem per Christum. Ergo hoc dicit, ut præcellentiam noui testamenti ostenderet, dum Christus angelos præcellit. Filius meus es tu] Secundum diuinitatem. Ego hodie genui te] Quia in æternitate semper natus est. Aliter: Ego hodie genui te, secundum incarnatam humanitatem intelligendum est.

2. Reg. 7 Ego ero illi in patrem] Hoc in libris Regum & Paralipomenon legitur. Cum introducit primogenitum in orbem terræ] Id est, Mariæ. Vel cum ducit de eius incarnatione in terra. Et adorent eum omnes angeli dei] Nam licet incarnatus adoratus est ab angelis, quanto magis secundum diuinitatem? Qui facit angelos suos spiritus] Duplex angelorum officium est, aut enim spiritum consolationis, aut ignem uindictæ hominibus ministrant, ut Hieronymus dicit. Aliter hic hyperbaton est, & est ordo: quod facit spiritus suos angelos, id est, ut sint angeli, hoc est nuntij supernæ uoluntatis. Nam angelus officij est nomen, non naturæ. Nam omnes uirtutes cœlestes naturaliter spiritus appellantur. Thronus tuus deus in seculum seculi] Significat autem principatum Christi super angelos. Virga æquitatis] Virgam, sceptrum regni & potestatis intelligimus, qua deus alios remunerat, alios condemnat, reddens unicuique secundum opera sua. Vnxit te deus] O deus. Oleo lætitiæ] Spiritu sancto. Præ consortibus tuis] Regibus, sacerdotibus, prophetis. Et tu in principio] In filio. Terram fundasti] Stabilem eam fecisti super stabilitatem suam. Et opera manuum tuarum sunt cœli] Spiritus sancti, qui etiam digitus dicitur. Notandum, quod hic prius dicit terram, deinde subinfert, sunt cœli. Sermo enim diuinus aliquando de terrestribus ad cœlestia mentem eleuat, aliquando de cœlestibus ad terrestria descendit, ut currus Helix de cœlo emissus, & in cœlum iterum cum gloria eleuatus est. Ipsi peribunt] Quia figura eorum in melius transformabitur, non autem substantialiter interibunt. Tu autem idem ipse es] Non dicit, eras, uel eris, sed es. Et anni tui non deficient] Id est, æternitas tua. Sede à dextris meis] Ideo à dextris dicit, quia nihil est in cœlestibus sinistrum. Donec ponam inimicos tuos] Donec eos superatos & subiectos in uindicta sub te habeas in futuro. Scabellum pedum tuorum] Pedes domini eius incarnatio intelligitur, siue apostoli & sancti.

Verbum uirtutis.

Hyperbaton. Angelus officij nomen est.

Psal. 44.

Psal. 101.

Digitus dei.

Psal. 109.

Pedes domini

CAP.

A

Propterea abundantius oportet obseruare nos ea quæ audiui-
 mus] Dum ministri spiritus nobis seruiunt, & hæreditatem
 salutis capimus, uel coniunge hoc ad qualitatem omnium su-
 pradictorum. Abundantius autem dixit, id est diligentius, dū
 maior est autoritas nostræ legis, quàm autoritas angelorum
 ministrantium ueterem legem. Ne forte effluamus] Ne à
 salute discedēdo pereamus. Et si omnis prauaricatio & inobedientia accepit
 iustam mercedis retributionem] Id est, per legem acceptam. Inobedientia ue-
 ro legem non suscepit. Quæcū initium accepisset] Vt; Exinde cœpit Iesus fa-
 cere & docere. In nobis] In omnibus Christianis fidelibus. Nam se con-
 iungit cum reliquis fidelibus. Contestante deo signis] Presentibus.
 Et portentis] De futuris ostensa. Et uarijs uirtutibus] Sanitatibus, ut; *Matth. 10*
 Demones eijcite, leprosos mundate, mortuos suscite. Secundum suam uo-
 luntatem] Secundum uoluntatem dei, non secundum meritum, uel facultate-
 tem nostram. Non enim angelis subiecit deus orbem terræ] Sed Christo
 subiecit deus orbem terræ futurum, id est ecclesiam post peractum iudicium
 multiformem. De quo loquimur] Dicendo: Omnia subiecisti sub pedi-
 bus eius. Testatus est autem in quodam loco] Spiritus sanctus per Pro-
 phetam. Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis] Aliud *Psal. 5*
 est homo, & aliud est filius hominis. Adam enim non genitus, neq; ex homi-
 ne factus, Christus uero ex homine suscepit carnem. Sed quod ait: Quid est ho-
 mo? dignitatis significatione interrogat. Quoniam uisitas eum] Scilicet
 in passione, uel resurrectione. Minorasti eum paulominus ab angelis] As-
 sumendo carnem, patiēdo crucem, quod utrunque angelis euenire non po-
 test. Et constituisti eum super opera manuum tuarum] Omnis creatura *Gen. 1.*
 homini seruit, ut est; Et dominetur piscibus maris, & uolatilibus cœli. Sed quæ-
 nis hæc Adam conueniunt, & unicuique homini, hic tamen secundum sensum
 Pauli tantum Saluatori competit. Ergo constituisti eum super opera manuum
 tuarum, ut; Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra. *Matth. 28*
 In eo enim, quod omnia sibi subiecit, nihil dimisit non subiectum ei] Præ-
 ter eum, qui sibi subiecit omnia. Nunc autem necdum uidemus omnia
 subiecta ei] Quia non simul impletur prophetia, licet enim ei subijciun-
 tur multi, alij tamen non, in iudicio uero omnia ei subijcientur.
 Ut gratia dei] Gratia dei filius dei dicitur, quia per suam gratiam gratis
 peccata dimisit, nullis præcedentibus hominum meritis.
 Pro omnibus gustaret mortem] Celeritas mortis in gustu significatur, *Gustare.*
 ut; Et cum gustassæt, noluit bibere. Decebat enim eum propter quem or- *Mar. 27*
 nia] Restaurata sunt, siue in cœlis, siue in terris.
 Et per quem omnia] Consistunt, siue dum per ipsum facta sunt. Alit-
 ter: Per quem omnia, id est creata sunt. Propter quem omnia, id est propter glo-
 riam ipsius facta sunt omnia. Per passionem consummari] De humili-
 tate mortalis carnis in gloria resurrectionis exaltari, in exemplum eorum quos
 adducet in gloriam. Aliter, consummare, ipsam uidelicet salutem perficere.
 Qui enim sanctificat] Christus. Et qui sanctificat] Homo iustificatus

C per fidem. Ex uno omnes] Id est, deo patre, siue ex Adam. Hic autem ostenditur secundum carnem ex una eademque massa & Christum esse qui sanctificat, & nos qui sanctificamur ab eo. Non confunditur] Christus. Fratres eos uocare] Dum scilicet unum habent patrem deum.

Matth. 28 Narrabo nomen tuum fratribus meis] Apostolis, & omnibus sanctis.

In medio ecclesie] In conuentu, & in cordibus eorum. Laudabo te] Faciam te sanctos laudare. Et iterum: Ego ero] Vox Christi. Fidens in eum] Patrem. Ecce ego & pueri mei] Hoc in Esaia habetur. Pueri mei] Apostoli, omnesque in Christum credentes; Non autem secundum aetatem, sed secundum innocentiam pueri dicuntur. Communicauerunt carni & sanguini] Omnes communiter carnem habuerunt & sanguinem. Particeps eorundem] Puerorum assumendo carnem & sanguinem. Ut per mortem destrueret eum] Ut suis armis diabolus uinceretur, quibus alijs insultabat. Mortis imperium] Mittere in mortem, poenamque perpetuam. Obnoxij erant seruituti] Vel ueteris legis, siue peccati. Nusquam enim Angelos apprehendit] Non enim in Angelica forma uenit in mundum, quia non ad redemptionem Angelorum uenit, sed ideo carnem apprehendit, ut per quam peccatum admiseramus, ipsa redimeremur. Sed semen Abraham] Hoc est, assumendo carnem de genere Abraham: pro toto autem genere semen Abraham dicitur. Vnde debuit per omnia fratribus similari] Verum corpus hominis, animamque sumendo. Fidelis pontifex] Hoc est, uerus & potens, & idoneus implere suum officium. In eo enim] Corpore, seu iure. Potens est eis qui tentant auxiliari] Non ut pontifices legis.

CAP V T I I I.

Matth. 11 **D** Vnde fratres sancti uocationis celestis participes] Ut: Venite ad me omnes qui onerati estis, & ego reficiam uos. Vel: Venite benedicti, &c. Considerate Apostolum] Missum a patre. Hec dicens, ostendit Iesum obedisse patri usque ad mortem, & fidelē fuisse ei, & nos admonet, ut capiti nostro pareamus, id est Christo. Et pontificem confessionis nostrae] Fidei nostrae.

Qui fidelis est ei] Patri. Qui fecit illum] Sacerdotem esse ex semine Dauid secundum carnem. Ipse itaque fidelis ei, ut scriptum est de eo: ut faciam uoluntatem tuam, & illud: Non sicut ego uolo, sed sicut tu uis. Sicut & Moyses] Fidelis fuit. Aliter hoc interrogantis affectu pronuntiandum est.

Si fiduciam & gloriam spei usque ad finem firmam retineamus] Per fiduciam fides, per gloriam spei spes, per finem charitas intelligitur, ut: Finis precepti est charitas. In his domus supradicta continetur, quia fides fundamentum est, spes uero paries, charitas culmen eminet. Quapropter sicut dicit spiritus sanctus] Dum domus domini esse non possumus, nisi illa retineamus: uel dum talis apostolus & pontifex filius est. Hodie si uocem eius audieritis]

Hodie praesens Hodie significat omne tempus quo uiuimus in praesenti. Vel hodie in nouo *tempus significat.* testamento, ac si heri sit uetus, quasi dixisset: Si heri uocem domini non audieritis, tamen si eam hodie audieritis, nolite obdurare corda uestra. Tres autem requies *Tres requies.* Apostolus in subsequentibus ostendit: Vnam sabbati, qua dominus requieuit ab operibus suis. Secundam, terrae repromissionis. Tertiam, celestis regni requiem. Secundum diem tentationis in deserto] Ad aquam contradictionis, quam do populus murmurauit, & Moyses dubitauit. Probauerunt me] Explorauerunt me. Et dixi] Cognoui. Saeperrate corde] Licet oculis magna uiderent. Sicut

- A** Sicut iuravi] Id est, immobiliter proposui, uel destinaui. In ira mea] In
 » uindicta. Si intrabunt in requiem meam] Id est, non intrabunt, quia genus *Si.*
 » iuramenti, interrogationisq; & negationis est. In requiem meam] Id est,
 » in terram repromissionis, quæ requies Israël erat post laborem deserti, in figu-
 » ram uitæ æternæ, sanctis post mundi labores donatæ. Donec hodie cognos-
 » minatur] Præsentis uitæ tempus. Participes enim Christi effecti sumus]
 » Vnum corpus effecti sumus cum illo, id est concorporales illi secundum in-
 » riorem hominem facti conformes illius gloriæ & immortalitatis. Si tamen
 » initium substantiæ eius usq; ad finem firmum retineamus] Quasi dixisset: Si
 » credamus quod ille quia cœqualis est patri, initium carnis sumpsit ex matre,
 » & si credamus resurrectionem eius, per quam magna uirtus facta est, id est, sa-
 » lus & resurrectio omnium; siue si credamus humanitatem eius & diuinitatem.
 » Retineamus] Id est, per fidem credamus. Nolite obdurare corda ue-
 » stra] Admonet Apostolus fideles Iudæos et Gentes, ut caueant, ne præceptū
 » domini præuaricentur, ut in requiem dei, id est, regnum cœleste ingredi me-
 » reantur, qui de Aegypto transferunt. Sed non omnes] Exacerbauerunt,
 » præter duos tantum, id est, Caleph & Iosue.

CAPUT IIII.

- B** Ineamus ergo, ne forte relicta pollicitatione] Desperando
 » de uita futura, uel non sectando opera, quibus ad illam requiē
 » peruenitur. Deesse] Scilicet requiei. Sermo auditus] Id
 » est, doctrina legis. Quemadmodum dixit] Id est, quemad-
 » modum illi non introierunt in requiem, sic nos è contrario in-
 » trabimus in requiem. Et quia de operibus] Requieuit deus: *Gen. 1.*
 » sicut enim deus die septimo requieuit ab omnibus operibus bonis, ita erit re-
 » quies æterna, cum consummata fuerint opera, quæ ab initio facta sunt. Et in
 » isto rursum] In isto psalmo post legē. Si introibūt in requiem meā] Hic si *Si uarie sumi-*
 » pro affirmatione positum est, quasi diceret: si introibunt bene habebunt. *tur in scri-*
 » In requiem meam] Id est, in terram uiuentium. Hic autem uirtus prophe- *pturis.*
 » ticæ sententiæ secundum Apostolum est, ut ostendat requiem æternam.
 » Quoniā ergo superest introire quosdam in illam] Credentes propter eos
 » qui uenerant ex Aegypto. Introire] Dum illi introierunt. In illam] Re-
 » quiem scilicet beatæ uitæ. Iterum alium diem] Id est, requiem æternam,
 » non illam terræ repromissionis. Terminat] Deus Prophetam. Post tan-
 » tum temporis] Post tot annos egressionis filiorum Israël de Aegypto. Ex
 » quo manifestum est, quod non de requie terræ repromissionis dixerit.
 » Itaque relinquitur sabbatismus] Id est, æterna requies, quam Iudaicum *Sabbatismum*
 » sabbatum significauit. Populo dei] Id est, omnibus recte credentibus. *relinqui.*
 » Qui enim ingressus est in requiem eius] Per mortem temporalem. Et iā
 » ipse requieuit ab operibus suis] Id est, ab huius mundi laboribus. Festine-
 » mus ergo ingredi in illam requiem] Cum alacritate mentis per fidem cum
 » operibus curramus. Viuus est enim sermo dei] Hic ostenditur eundem nos *Sermo dei.*
 » habere iudicem, qui illos propter illorum incredulitatem damnauit. Sermo
 » eū dei filius dei est, siue Euangelium. Et efficax] Id est, potens ad infe-
 » rendam uindictam uel beatitudinem. Et penetrabilior omni gladio ancī-
 » piti] Id est, ad uindictam super corpus & animam. Omni gladio] Quo-
 » niam

CAP. V. SEDVLII HYBER. IN EPIST.

C niam tantum corpora gladio secantur. Ancipiti] Id est, bicipiti.
 „ Vsq̄ ad diuisionem animæ ac spiritus] Id est, carnalium ac spiritualiū cogitationum: Scit enim & probat quid interest inter animam ac spiritum: non
 „ quod aliud est anima, aliud spiritus, quantum ad substantiam pertinet. Com
 „ pagum quoq̄ ac medullarum] Per similitudinem corporis de anima loqui
 „ tur. Et est discretor] Idem sermo uiuus. Cogitationum] In anima. Et
 „ intentionum] In spiritu. Omnia autē nuda & aperta sunt] Duobus modis
 „ res corporalis cœlatur: latens sub tecto, ideo dicit nuda: aut conclusionē, ideo
 „ ait aperta. Oculis eius] Id est, inspectionibus diuinis. Ad quem nobis ser
 „ mo est] De quo, hoc est Christo, quoniam reddituri sumus coram ipso ra
 „ tionem de omnibus quæ gessimus. Itaq̄ ad quē nobis sermo est, ac si diceret,
 „ tra uelum in sancta sanctorū intrantis. Tentatum autem per omnia] Esuri
 „ endo, sitiendo, &c. Ad thronum gratiæ] Vbi ipse nunc sedet, ne damne
 „ mur dum sedebit in throno æquitatis suæ. Ut misericordiam consequamur]
 „ Id est, peccatorum indulgentiam. Et gratiam inueniamus] Vita æternæ.
 „ In auxilio oportuno] Siue in præsentī tempore, ut Apostolus dicit: Ecce
 2. Corinth. 6 nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Aut in periculo die iudiciū, ut
 adiutor in oportunitatibus, in tribulatione.

CAPVT V.

Sacriticium. Mn̄is nanq̄ Pontifex, ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad deum, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis] Quod de omnibus oblationibus dicitur. Aliter dona, id est aurum & argentū, & cetera donaria. Sacrificia] Quæ ad cibum tantum pertinent de pane, uerbi gratia, & uino. Qui ignorant] Deum. Et errant] A mandatis legis. Quoniam & ipse] Sacerdos. Circūdatus est] Ideo oportet eum condolere, infirmitate scilicet carnis. Secundū ordinē Melchisedec] Quia Melchisedec uinum & panē obtulit Abraham, in figuram Christi, corpus & sanguinem suum deo patri in cruce offerentis. Qui in diebus carnis] Quibus in carne conuersatus est. Preces] Verbis, Supplicationes] Genu flexu Mar. 14. xo. Liberare] Per resurrectionē. Cum clamore ualido] Dicens: Pater si tua fiat. Et lachrymis] Pro nostra salute, non timore mortis profusus. Et Lachryme Christi. exauditus est] A deo patre, Angelo eum confirmante. Pro sua reuerentia] Illius apud patrem, uel pro reuerentia patris apud illum, dicendo: Deus meus, Reuerentia. deus meus, quare me dereliquisti? Est autē reuerentia mixtus dilectioni pavor. „ Didicit obedientiam] Expertus est obedientiam, ut: factus obediens patri usq̄ ad mortem. Et consummatus] In passione, ut: inclinato capite tradidit spiritum. Causa salutis æternæ] Quia non æterna salus per alios sacerdotum sacerdos fetes ministrabitur. Iuxta ordinem Melchisedec] Eusebius dicit in libro historicarum: Hic Melchisedec in diuinis uoluminibus sacerdos fuisse dei sumum Melchisedec. mi refertur. Sed qui non oleo communi perunctus sit, neq̄ qui ex successione generis suscepit sacerdotium, sicut apud Hebræos fieri mos erat: & ideo secundum ordinem ipsius sacerdos futurus dicitur Christus, qui non olei liquore, sed uirtute cœlestis spiritus consecratur. Et interpretabilis ad dicendum;

A dicendū: quoniam imbecilles facti estis] Nō quod ualeret Apostolus per spiritū
 ,, intētari. Sed quod imbecilles erant auditores ad audiendū sermonē. Quæ sint
 ,, elemēta] Rudia documēta fidei. Propter tēpus] Quia longū tēpus est ex q̄
 ,, didicistis fidē. Expers est sermonis iustitiæ] Id est, perfectæ scientiæ.

CAPVT VI.

Q Vapropter intermittentes inchoationis Christi sermonē] Fi/
 ,, dei initiū, aut de incarnatione & passione eius loqui. Ad per/
 ,, fectionē feramur] Ad perfectam fidem cū bonis operibus fera/
 ,, mur, aut de eius natiuitate quadam loquamur, siue de arcano
 ,, mysterio incarnationis dominicæ differamus. Nō rursus iaci/
 ,, entes fundamētū pœnitentiæ ab operibus mortuis] Id est, post
 ,, acceptā semel fidem & pœnitentiā, nō iterū de pœnitentiā, & de fide trinitatis,
 ,, & baptismo, & impositione manuum, & resurrectione, & iudicio uos instrua/
 ,, mus. Nam hæc omnia quasi lac sunt, & ad initiū fidei pertinent. Ab operibus
 ,, mortuis] Quæ interimunt animā. Et fidei ad deū baptismatū] Pluraliter lo *Baptismatum.*
 ,, quitur, pro uarietate accipientiū. Impositionis quoq; manū] Scilicet Epi/
 ,, scopi. Et hoc faciemus] Scilicet ad perfectionem feramur. Impossibile est
 ,, enim eos, qui semel sunt illuminati] Sicut enim impossibile est Christū iterū
 ,, crucifigi, ita criminosi homines nō possunt iterū baptizari. Non autē in hoc pœ/
 ,, nitentiā excludit de peccatis, sed sicut secundū humanā natiuitatē impossibile
 ,, est homines iterū carnaliter nasci, ita secundū spiritualē regenerationē homines
 ,, non possunt rebaptizari. Et participes facti sunt spiritus sancti] Habentes
 ,, diuersas donationes spiritus sancti. Virtutesq; seculi uenturi] Scilicet re-
 ,, surrectionis, & præmiorū, & uitæ post mortē. Iterū renouari] Per baptismū,
 ,, uel per hostias carnales, sed per solā fidem Christi, quæ per dilectionē operat̄.
 ,, Ad pœnitentiā] Id est, per pœnitentiā. Quid ergo? exclusa est pœnitentiæ?
 ,, absit, sed impossibile est renouari, hoc est per baptismū renasci. Rursus cru/
 ,, cifigentes] Non uere, sed quasi crucifigentes. Sicut enim semel Christus mor/
 ,, tuus est carne, id est, in cruce, ita nos semel morimur peccato in baptisate.
 ,, Et ostentui habentes] Id est, quasi despectui. Terra enim sæpe uenientē]
 ,, Per metaphoram loquitur. Nam hic terrā fideles homines appellat, qui de im- *Terra.*
 ,, bre doctrinæ Christi irrigantur, & faciunt fructū, alium centesimū, &c. Et ge/
 ,, nerans herbā] Florentes uirtutes. Accipit benedictionē] Abundantiā fru/
 ,, ctuum mystice, ut: Venite benedicti patris mei, &c. Proferens autē spinas] *Spinae cura*
 ,, Curas huius seculi. Ac tribulos] Peccatorū, sic per metaphoram loquitur de *sunt.*
 ,, peccatore, qui uitij & peccatis noxius tenetur, cui dicitur: Ligatis manibus pe- *Matth. 22*
 ,, dibusq; eijcite eum in tenebras exteriores. Cuius consummatio in cōbustio/
 ,, nem] Quia peccatores igni inextinguibili cōburentur. Confidimus autē de
 ,, uobis] Ideo hoc addidit, ut bene agerent. Bonus doctor laudando eos prouo/
 ,, cat ad profectū. Et uiciniora salutis] Subaudis cōsequi. Et si ita loquimur]
 ,, Exprobrantes uobis, quod facti estis quibus lacte opus sit. Qui ministrastis
 ,, sanctis] Habitantibus Hierusalem. Et eandē sollicitudinē ostentare] Ele/
 ,, mosynæ & doctrinæ. Ad expletionem fidei] Per bona opera. Vsq; in fi-
 ,, nem] Vt: Qui perseverauerit usq; in finē, saluus erit. Vt non segnes efficiat̄ *Matth. 10*
 ,, mini] Pigri in mandatis dei. Hæreditabunt promissiones] Nō dum enim
 ,, omnes promissiones cōpletæ sunt. Iurauit] Firmiter promisit. Per semet/
 ,, ipsum] Vt: Viuo ego dicit dominus. Nisi benedicens benedicam tibi] Ge
 ,, nus est

Nisi affirmatiue ponitur. Nus est iuramenti, ut est illud: Si intrabunt in requiē meam. Non enim nisi semper pro dubitatione ponitur, nam hic pro affirmatione est positū. Aliter: Bene dicens benedicam te, id est in sanctis & fidelibus, qui stellis cœli comparantur.

» Et multiplicans] Id est, numerosa peccatorū progenie, qui arenæ maris assimilantur. Et sic longanimiter] Patienter, id est Abrahā. Ferens] Per trecentos annos. Ut per duas res immobiles] Deus, & promissio & iuramentum dei. Itē duas res immobiles dixit, dei patris promissiones de filio suo, & aduentū ipsius filij in hunc mundū pro salute nostra. Qui cōfugimus] Id est, ab Iudaismo & Gētilitate. Quā sicut anchorā habemus] Similiter quomodo anchora nauim in tēpestate maris, sic spes hominē in tentationibus mūdi fundat. Et ista anchora nō in mare mittit, sed in cœlū ad interiora præmia capeffenda.

» Vsq; ad interiora uelaminis] Nostrā anchorā sursum mittim⁹ ad interiora cœli, sicut anchora ferrea mittit ad interiora maris. Secūdū ordinē Melchisedec] Non secūdū ordinē Aaron, quia ex tribu Leui introijt Iesus, id est, sicut pontifex semel introibat intra uelum sanctuarij, sic Christus introiuit semel in cœlū,

CAPVT VII.

Salem.

Ic enim Melchisedec rex Salem] Salem est oppidū iuxta Scythopolim, quod usq; hodie appellatur Salem, & ostenditur ibi palatiū Melchisedec ex magnitudine ruinarum ueteris operis ostendens magnificentiā, ad quā ciuitatē etiā legitur Iacob descendisse, quæ fuit in terra Chanaan regionis Sichem. Sacerdos dei summi] Non idolorum & dæmonum. T L H *

» per T mysterium crucis Christi designatur, quia Christi passio nos liberat à dominatu quinque carnaliū sensuū, quibus captiuati sumus per fidem sanctæ trinitatis cū bonis operibus, quæ sunt X. & VIII. hoc est, ter sex. Nam Abrahā secū in prælio cōtra quinque reges Syriæ CCC. XVIII. uenaculos habuit.

» A cæde regū] Quinque regū Syriæ, quia Loth filiū fratris Abrahā cū sua pecunia eripuerat, Occisis autē ab Abraham in uia, prædamq; magnam ab eis rapuit.

» Et benedixit] Melchisedec. Ei] Abrahæ. Melchisedec, quasi melchos sacerdec, id est rex iustitiæ interpretatur, quod mystice domino Saluatori congruenter aptatur, qui est quoq; rex pacis. Sine patre] Id est, sine patre sacerdote de tribu Leui. Sine matre] Similiter de tribu Leui. Sine genealogia] Ex sacerdotali tribu. Neq; initiū dierū] Hic ostenditur istū Melchisedec nō fuisse Sem. Nam initiū dierū Sem scriptura describit, Melchisedec uero nec initiū dierum habere describitur. Aliter: Nec initiū dierum, id est, electionis eius in sacerdotiū ad ministrandū ætate legitima annorū XXV. uel potius XXX. secūdum Hebraicā ueritatem, ut Hieronymus in tractatu Ezechielis. Neq; finē] Ipsius ministerij L. anno, Tunc enim cessabant sacerdotes ministrare, sed custodes uasorū erant, hæc Origenes dicit. Hunc Melchisedec alij angelū, alij spiritum sanctum propter excellentiā suam esse suspicātur, quod absit, Hebræi uero hunc affirmant esse Sem filiū Noë, quē uiuum fuisse dicūt in tempore Abrahæ, habens tunc annos antiquitatis CC. XC. Apostolus uero ostendit non ex Sem fuisse, ex quo Abraham fuit, sed ex Cham, cuius posteritatem scriptura non memorat, quisquis enim ille est, de Gentibus fuit. Omnis enim primogenitus cū Gentibus sacerdos uocabatur. Et non quod ille patrē & matrem non habuisset, dicitur sine patre & sine matre, sed quia genealogia illius in Genesi non annumeratur, sed subito introducitur. Assimilatus autē filio dei] Quia & ipse

*Melchisedec rex iustitiæ.**Ætas sacerdotis.**Primogeniti Gentium sacerdotes erant.*

A & ipse sine patre in terra, & sine matre in cœlo, sine genealogia secundū diuinitatem, ut: Generationē eius quis enarrabit? Similiter sine initio secundū diuinitatem, & sine fine. Manet sacerdos in perpetuum] In prolixū temporis spacium, non unius tantum anni curriculo, aut usq; ad quinquagesimū annum. A. 8

Intuemini autem quantus sit hic] Conuertit sermonē ad Hebræos, quibus hanc epistolam scripsit, ac si diceret, intelligite quā magnus sit hic sacerdos, qui figuram Christi gestauit, dum tam magnus patriarcha ei decimas dedit ex melioribus quæ habebat Abraham patriarcha. Ergo si Melchisedec excellentior fit quā Abraham, sicq; Christus secundū ordinem Melchisedec sacerdos manet in æternum, concluditur, quod Christus excellentior fit quā Abraham, in quo Iudæi se iactant. Et quidem de filijs Leui sacerdotium accipientes] Hinc more suo per dialecticam loquitur, dicendo, & quidem de filijs Leui, ne quis Leui sacerdotiū Melchisedec præcellere putaret; & secundum solitā obiectionem Leuiticum sacerdotiū prius exaltat, quod dei mandato non ab aliquibus, sed à dei populo, id est filijs Abraham decimas accipere iubentur, cui tamē sacerdotem Melchisedec superexaltat, quem genus non nobilitat, & qui à patre, à q̄ omnes nobilitant, id est Abrahā decimas sumpsit. Etcui Leui] Quāuis in patre decimas dedit. Decimas sumere à populo] Tāta est em̄ sacerdotij excellentia, Quāquā & ipsi] Pro quontā, Cuius aut generatio nō annumeratur in eis] Filijs Leui, quoniam Christus non è tribu Leui, sed magis de tribu Iuda esse perhibetur: Vel quoniam Christi generatio secundum diuinitatē non ex eis numeratur. Decimas sumpsit Abrahā] His ergo duobus modis sacerdotium filiorum Leui Melchisedec suo sacerdotio superexaltat: quia decimas ab Abrahā omnium sacerdotum patre accipere meruit, & quia hūc qui repromissiones accepit benedixit. Et hic quidem] Filij Leui, & in ueteri lege. Decimas morientes homines accipiunt] Filij Aaron, qui mortales homines sunt. Ibi autē] Id est, in Psalmo. Contestatus est] Spiritus sanctus per os Dauid. Quia uiuit] Vt: Tu es sacerdos in æternū. Et ut ita dictū est per Abraham] Hoc est, per Abraham decimas dedit Leui ad Melchisedec, quia quod Abraham obtulit, Leui secum obtulit, dum in lumbis eius fuit. Qui decimas] Leui. Accepit] Postea à populo Israël. Decimatus est] Decimas dedit ad Melchisedec. Adhuc in lumbis Abraham positus] Vt sit uerbum deponens decimor decimarum. Aliter secundum Augustinum, Abraham & Leui decimati sunt à Melchisedec, propter panem & uinum à Melchisedec acceptū. Decimatio Leui in Abraham Ipsaq; decimatio quædam præfiguratio erat futuræ medicinæ per dominum saluatorem, idcirco Leui in Abrahā decimatus est, quia curaretur. Non autē Christus decimatus est, quamuis & ipse fuerat in lumbis Abraham secundū originalem substantiam, per quem humanū genus curaretur. In quo Christi excellentia sacerdotij ostenditur, cum in lumbis Abraham non necesse habebat decimari. Secundum ordinem Melchisedec] Habens regale sacerdotiū sicut Melchisedec. Et non secundū ordinem Aaron] In obseruationibus legalibus. Translato em̄ sacerdotio] A Leui & Aaron, Ad Melchisedec] Ad Christum. Necesse est, ut & legis translatio fiat] Neq; enim potest sacerdos esse sine lege, & testamēto, & præceptis. In quo enim] In Christo, hoc est quod secundum ordinem Melchisedec sacerdos sit in æternum. De alia tribu est] Iuda, & non Leui. Exurgeret alius sacerdos] Propter sacerdotes Leuiticos. Mandati carnalis] Quia non per hominem pontifex ordinatus est. Vitæ insolubilis] Id est, æternæ uitæ, ut: Tu es sacerdos in æternum. Contestatur enim]

C enim] Spiritus sanctus per David. Reprobatio quidem fit] Ut gratia locus
 22 daretur. Propter infirmitatē eius] Quia neminem potuit saluare. Et inu-
 23 tilitatem] His uidelicet, qui in Christo non crediderunt. Nihil enim ad per-
 24 factum adduxit lex] Quia usq; ad passionem Christi in infernū omnes ibant,
 25 postea autem coelos penetrant. Introductio uero melioris spei] Melior est
 enim spes, quia uita aeterna speratur, quam illa qua bona terra expectabatur.
 Psal. 109 Iurauit dominus] Per semetipsum. Et non poenitebit eum] Sicut poeni-
 26 tuit eum hominē fecisse, & Saul ordinasse in regem. Intantū] Ut sacerdotiū
 27 eius maneret in aeternū, uelut cū iure iurando stabiliretur. Melioris testamen-
 28 ti] Noui & uitae aeternae, quod multos ad perfectum duxit. Sponsor] Pro-
 29 missor. Quod morte prohiberentur] Hic ostendit non sacerdotium secundū
 30 ordinem Leui manere, sed Christi sacerdotium perpetuum esse. Accedēs per
 31 semetipsum ad deū] Ut; Nemo uenit ad patrem, nisi per me. Semper uiuens]
 32 Non ut alij sacerdotes. Innocens] Nulli nocens. Impollutus] Sine pec-
 33 cato. Segregatus à peccatoribus] Quod nullū in eo peccatum fuit. Excel-
 Psal. 69 sior coelis factus] Id est, Angelis & firmamēto, ut: Adorent eum omnes Ange-
 34 li eius. Qui non habet quotidie] Ut sacerdotes legis. Necessitatem] Im-
 35 molandi, offerendi. Sermo autem iurisiurandi] Qui dicit: Tu es sacerdos in
 36 aeternum secundū ordinē Melchisedec. Filiū in aeternū perfectum] Sacerdotē,

CAPVT VIII.

22 Apitulum autem super ea quae dicuntur] Summam uel recapitulationē. Qui sedet in dextera sedis magnitudinis] Secundum suae maiestatis excellentiam. Sanctorū minister] Siue sanctorū hominum secundū suam misericordiam: siue minister eorum quae sancta sanctorū dicuntur. Et tabernaculum] Spiritus animarū sanctarum, templi q; multiformis ecclesiae, in quo
 23 deus inhabitat. Ad offerenda munera] Aurū & argentū. Et hostias] De
 24 oblationibus uiuis. Nec esset sacerdos] Id est, ipse dominus Saluator, qui
 25 sic non esset necessarius, si per alios iustificatio fieri posset. Qui exemplari &
 Exemplaria umbræ seruiunt coelestium] Exemplaria dicuntur, quia coelestium exempla osten-
 26 debant. Umbræ autē in cōparatione superuenientis ueritatis. Coelestium] Spi-
 27 ritualium donorū, quae nobis per Christi sacerdotiū donantur. Aut coelestium,
 28 id est operū, quia ex his coelestia promerentur. Tabernaculū] Exemplar ec-
 Exo. 25 clesiae. Facies omnia] Tam de tabernaculi constructione, quam de hostijs &
 29 sacrificijs quae in eo immolarentur. Secundū exemplar] Quia prius formā
 30 eius in mente perspexit in monte, antequam ipsum tabernaculū faceret. Nūc
 31 autē melius est sortitus ministeriū] Ac si diceret, Dominus Iesus Christus meli-
 32 us sortitus est ministeriū noui testamenti, ubi peccata nostra remittuntur, & ui-
 33 ta aeterna promittitur, non tantū bona terra. Nā si illud prius culpa uacasset]
 Ac si diceret: Si legis prioris obseruatores inculpabiles essent, nec secunda lex
 34 demū inquirere. Vituperans enim eos dicit] Deus per Hieremiā prophetā,
 35 Et consummabo] Lege ueteri transeūte perfectiorē legē introducā, ubi nō
 36 figura, sed ueritas ostendetur. Domui Iuda] Ecclesiae deū cōsistenti. Testa-
 37 mentū nouū] Euangeliū, & legē gratiae, hoc est, ut quicūq; ex omnibus genti-
 38 bus in Christo crediderint, filij Abrahā secundū spiritualē generationē uere sint.
 39 Quod feci patribus eorū in die] Quinquagesimo post pascha die in mon-
 40 te Sina. Et ego neglexi eos] Reliqui eos secundū desideria cordis eorum.
 Post

A Post dies illos] Veteris testamenti. In sensibus eorū] Non in tabulis lapideis. Super scribā eas] Id est, super legē naturæ & literæ. A maiore] *Di Hierem. 31.*
 uite, nobili, sene. Vsq̄ ad minorem] Egenum, ignobilem, iuuenem.

CAPVT IX.

I Abuit quidē & prius testamentū] Ac si diceret, fuerunt in tabernaculo uasa dei, quod apud homines magnū ac mirabile uideatur. Sed tamen illa omnia umbræ erant honorū futurorum.
 Constitutiones culturæ] Circumcisionem, sabbata, neomenias, hostiasq̄ corporales. Sanctūq̄ seculare] Tabernaculū, quod erat pro tēpore. Non sic sancta sanctorū æterna. Tabernaculū primū] *Tabernaculū primum.*
 Quod mystice significat præsentē ecclesiā. Candelabrum uero carnē Christi, septē donis spiritus sancti resplendens, uel ipsa septē dona. Et mensa] Aurea in Aquilonali parte tabernaculi, significans sacram scripturam. Propositio panū] Mystice corpus Christi, seu doctrina apostolica intel ligit. Quod dicit sancta sanctorū] In quod solus sacerdos semel in anno introibat. Secūdū tabernaculū, Hierusalē coelestē significat. Aureū uero thuribulum, corpus Christi cū diuinitatis splendore, Arca uero, ipsa ecclesia secundum mysticū sensum, anima secūdū tropologicū exprimitur, aut certe arca testamenti caro Saluatoris Christi animaduertitur, in qua manna diuinitatis inhabitat.
 Vrna aurea] Humanitas Christi cū diuinitate. Virga Aaron regnū Christi significat, uel uexillū crucis. Tabulæ duæ testamenti. Cherubin] Plenitudo scientiæ. Propitiatorū] De q̄ propitiabatur dominus populo suo. Mystice propitiatorū dñs Saluator exprimitur, qui est propitiatio pro peccatis nostris.
 Ministeria] Sacrificia. Semel in anno] Decima die mensis septimi secundum lunarē supputationē, quæ solennitas erat sanctificationū. Non sine sanguine] Sicut nō sine sanguine Christi nos redēpti sumus. Hoc significante spiritu sancto] Propterea ista ita cōstructa sunt in figurā Saluatoris nostræ salutis, q̄ uidelicet Christus patere semel pro genere humano. Sanctorū uia] Introeundi in coelū. Et iustitijs carnis] Carnalibus iustificationibus per cūcursionē. Nō huius creationis] Terrestris tabernaculi. Et cinis uitulæ] Vaccæ rufæ rofæ carnis Christi. Qui per spiritū sanctū] Quali per ignē quo modo hostiæ prius ignē de coelo accipiebant. Ab operibus mortuis] Quæ ducunt ad mortē, sicut si quis in lege mortuū tangeret, mundabat. Earundē præuaricationū] Quæ deleri nō poterant oblationibus prioribus. Vbi em̄ testamentū, mors necesse est intercedat testatoris] Animalis cuius sanguis testatur indulgentiā peccatorū. Poterat aliquis ex eo, quod mortuus est Christus, maxime nō credere promissiones eius. Paulus igitur exēpla ex cōmuni assumit consuetudine, quibus ostēdit tunc firmissimū esse testamētū, morte testatoris intercedēte. Testamētū enim in mortuis cōfirmatū est, q̄a testamētū tunc firmū erit, postq̄ homo de hoc seculo migrauerit. *Testamentum morte confirmatur.*
 Viuens uero quotiēs uoluerit mutabit, ut sequit̄. Alioqui nōdū ualet] Quia quādiu uiuit testator, potest imutare sententiā, & alios atq̄ alios hæredes ducere in hæreditatē suā. Vnde nec primū qdē] Tabernaculū. Sanguinē uitulorū & hircorū] Quia uterq̄ sanguis sanguinē Saluatoris significat. Cum aqua] Mystice baptismatis, uel aquā & sanguinē de latere Christi manantē significat. Et lana coccinea] Quæ significat lenitatē charitatis Christi, qui passus est pro nobis, aut certe per lanā coccineā Christi passio designatur. Et hyssopo] Quæ herba humilitatē Christi significat ac fortitudinē, qua interiora nostra purgantur. *Lana coccinea. Hyssopus humilitatē Christi significat.*
 Ipsum quoq̄ librū] Deuteronomium,

C teronomiū, quod significat Euangeliū cōsecratū sanguine Christi. Hic est san-
 guis testamenti, sic & Christus dicit: Hic est sanguis meus noui testamenti. Va-
 sa ministerij significant ministros ecclesie. Sanguine] Fide passionis Christi
 asperfos. Non sit remissio] Ex aliqua parte. Exemplaria cœlestiū] Taber-
 naculū & uasa ministerij. His mūdari] Hostijs præteritis. Nā ipsa cœlestia]
 Opera noui testamenti, siue cōuersamina, ut Apostolus dicit: Nostra cōuersa-
 tio i cœlis est, quæ est uera Christianorū philosophia. Aliter: Cœlestia, id est ua-
 sa. Sed in ipsum cœlū] Quasi quiddā tabernaculū. In sanguine alieno] Hir-
 corū, uitulorū. Alioquin oportebat eū] Id est, si una eius oblatio mundū totū
 nō saluaret ante passionē eius & post passionē, oportebat eum pati ab origine
 mundi, dū per singulas generationes hoīes peccauerūt, quia semper habuisset
 quod redimeret, sed noluit nisi ut semel tantū passus mundum in cōsummatio-
 nē seculi liberaret. Secūdo] In die iudicij. Sine peccato] Sine similitudine
 carnis peccati, aut sine oblatione p peccato. Aliter: Sine peccato, expectatib^o se,

CAPVT X.

V mbram enim habens lex futurorū honorū, nō ipsam imaginē]
 S peciē ueritatis, umbra etenim fuit nō ueritas. Nā requiescebāt
 p peccata ad tēpus, nō remittebantur. Cōsummāre] Perfectos
 facere. Nōne cessassent offerre] Non iterū offerrent, si per
 unā hostiā mūdari essent, & quāuis nos nō cessemus offerre,
 tamen idīpsū offerimus sacrificiū, nō aliū agnū hodie, aliū
 cras offerentes. Cōmemoratio peccatorū] Cōmemorantur peccata, dū quo-
 tidie & per singulos annos hostia pro peccatis offerebatur. Nos uero in cōme-
 morationē dominicæ semel passionis quotidie nostræq; salutis offerimus. Im-
 possibile est enim] Si impossibile, cur ergo faciebant propter præfigurationē]
 Non enim ueritas sine præuentibus figuris uenire debuit. Introsens in mun-
 dum] Christus apparens in carne. Hostiā] Viuā. Et oblationē] De uino
 & pane. Noluit] Opater, Corpus aut̄ perfecisti mihi] Corpus ad offeren-
 dum, quia hæc est hostia uiua deo placens. Tunc dixi] Dū tēpus fuit, ut aufe-
 rentur umbræ legalium hostiarū. In capite libri scriptū est de me] In fronte Ge-
 neseos, ut: In principio creauit deus cœlū & terrā. Itē: In principio erat uerbū, &
 illud: Liber generationis Iesu Christi, & itē: Beatus uir, qui nō abiit in consilio
 impiorū. Vt faciā uoluntatē tuam deus] Vt corpus quod aptasti mihi pro ge-
 nere humano offerā, q̄a hæc est tua uoluntas. Aufert primū, ut sequēs statuatur]
 Ac si diceret, reprobatur uetus, & affirmatur nouū testamētū. Sedet in dextera dei]
 Ministrare. Quasi dominus, nā ministrare famulorū est. Contestatur aut̄ spiritus sanctus
 nobis] Per Hieremiā, ac si diceret, quod dicimus, spiritus sanctus dicit: dixim^o
 enim, q̄d consummauit in æternū sanctificatos, & hoc spiritus sanctus testat,
 quod in nouo testamēto nō recordabitur deus peccatorū. Postq̄ enim dixit]
 Ordo, dicit enim dominus: Dabo leges meas in cordibus eorū, & in mentibus
 eorū superscribā eas, & peccata eorū non recordabor amplius, postq̄ dixit: hoc
 est testamētū quod testabor ad illos. Vbi ergo horū] Peccatorū remissio.
 Iam nō fit oblatio] Quia nō oblatione quæ offerebatur in lege, sed sanguine
 Christi dimittuntur peccata. Hic ostendit distantia pontificis, & sacerdotis, &
 hostiarū, & tabernaculi, & testamenti, & repromissionis. Siquidē illa fuerūt tē-
 poralia, hæc aut̄ æterna: illa formæ, hæc ueritas. Habentes itaq; fiducia] Pro-
 pter remissionē peccatorū, & quod coheredes effecti sumus. Vnde nos plus ha-
 bemus fiducia per sanguinē Christi mūdari, quā illi qui carnaliter hostias of-
 ferebant. In introitū sanctorū] In introitū regni cœlestis, uel fidei. Quā ini-
 tiauit

A tiavit nobis] Consecrauit, eò quod ipse primus illa uia propria carne conscen-
 dit in caelos. *Via noua]* Aut fidẽ Christi, aut introitũ regni caelestis. *Asper-*
 ,, si corde à cõscientia mala] Quia fides sine operibus mortua est. Et abluti cor- *Iaco. 2*
 ,, pus] Sicut illi ablutiones carnales habebant, Nã foris lauamur aqua, intus autẽ
 ,, spiritu sancto, ut: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, &c. Aqua *Ioan. 3*
 ,, munda] Baptismatis aqua cõsecrata à benedictionibus. Cõfessionẽ spei in-
 ,, declinabilẽ] Nõ declinemus ab ea, dũ uerũ erit quod promisit, sicut Israelitæ, q
 ,, declinabant. Fidelis enim qui promisit] Vt alibi fidelis dicitur, per quẽ uoca-
 ,, ti estis. In prouocatione dilectionis] Vt unusquisq; alterũ prouocet ad chari-
 ,, tatẽ. Nõ deserentes collectionẽ] Ecclesiã in qua collecti sumus in una fide.
 ,, Sed cõsolamini inuicẽ] Dicentes: Breuis est tentatio, & longa remuneratio.
 ,, Diẽ appropinquantẽ] Siue mortis, siue iudicij. Offerre deo hostiã] Scilicet le-
 galẽ secundũ ueterẽ legẽ. Aut crux secunda nobis ultra nõ est, huic autẽ simile
 est, quod in superioribus dixit: Impossibile est enim eos, qui semel sunt illumina-
 ,, nati iterũ renouari. Terribilis quãdã expectatio iudicij] Si autẽ expectatio ter-
 ,, ribilis est, quãto magis ipsa præsentiã, quæ cõsumptura est aduersarios? non ita
 ,, ut non sint, sicut aurũ nõ cõsumitur in igne, sed quod imundũ est in eo. Com-
 ,, munẽ æstimans] Putans nihil prodesse effusionẽ sanguinis Christi. Et spiri-
 ,, tui gratiæ cõtumeliã fecerit] Legales hostias offerens: uel non credens remis-
 ,, sionẽ peccatorũ per gratiã spiritus sancti. Mihi uindictã, & ego retribuã] *Vin Deut. 32*
 ,, dictã, cõtumeliã spiritui gratiæ faciẽti. In manus icidere dei uiuentis] In pote-
 ,, statẽ iudicij eius, q reddet unicuiq; secundũ opera eius. Rememoramini igi-
 ,, pristinos dies] Hoc dicit, ut perdurãtes in tribulationibus essent longanimẽs,
 ,, sicut iã post acceptã fidẽ benefecerũt. Et in altero qdẽ obprobrijs] *Vocibus.*
B Et tribulationibus] Martyrijs, pressurisq;. Spectaculũ] Propter manifesta *Abacuc. 2*
 ,, obprobria. Estis effecti] Ministrãdo tribulatis. Cõfidetiã uestrã] Fortitudi *Vita animæ fia*
 ,, nẽ fidei, & patiẽtiã in tribulationibus. Nã iustus meus ex fide uiuit] Quia ui- *des est.*
 ta corporis anima, uita animæ fides est, à q siq; se subtraxerit, nõ placebit deo.

C A P V T X I.

St autẽ fides] In Abacuc sperãdarũ rerũ substãtia. Nã qd uidet
 qs, qd sperat: Sed si qd nõ uidemus speramus, p patiẽtiã expe-
 ,, ctemus. *Sperãdarũ rerũ]* Synecdochicòs hoc dicit, ab ñsigni par-
 ,, te fidẽ definiens. Nã fides est triũ tẽporũ: credunt em̃ præterita
 ,, quod fuerint, præsentiã qd sint, futura qd erunt. Fide Abel ma-
 ,, iorẽ hostiã q; Cain obtulit deo] Meliorẽ. Abel pastor ouium
 ,, erat, Cain uero agricola, sed Abel primitias ouisũ deo offerebat, præspiciẽs & cre-
 ,, dens, quod Christus postmodũ tanq; ouis ad occisionẽ duceret. Per quã testi-
 ,, moniũ cõsecutus est] Vt in Euãgelio legit: A sanguine Abel iusti usq; ad san- *Matth. 23*
 ,, guinẽ Zachariæ filij Barachia. Testimoniũ phibente muneribus eius deo]
 ,, Quia ignis descendebat sup hostias eius, sicut dicitur: Respexit dñs ad Abel, & *Gene. 4*
 ,, ad munera eius, ad Cain uero nõ respexit. Adhuc loquit, ut: Vox sanguinis fra-
 ,, tris tui clamat ad me de terra. Fide Enoch] Propter fidẽ suã trãsferrĩ meruit,
 ,, credens quod Iesus postmodũ in coelũ subleuãdus esset: ante trãslationẽ enim
 ,, testimoniũ habuit, ut est: Ambulauit Enoch cũ dño. Et alibi: Et placuit deo ani- *Gene. 5*
 ,, ma eius. Quia est & inqrentibus se remunerator sit] In his duobus modis totũ
 ,, symbolũ & plenã fidẽ habemus. Fide Noẽ] Credẽs respõsum à deo acceptũ.
 ,, Aliter: præuidit nãq; ecclesiã nauigaturã p mare seculi huius, ad portũ uitæ æter-
 ,, nã. Per quã] Fidẽ. Cõdẽnauit seculũ] Peccatores, q nõ meruerũt arca sal-
 ,, uari. Fide q uocat Abrahã] Signãter ait, uocat, nõ em̃ sic prius uocabat quã

C do obediunt, sed Abrahā tunc noīatus est. Hæres] Noé, Institutus] Mun
 di hæres. Obediuit] Quando dictū est ei: Exi de terra tua, Expectabat enim
 fundamenta] Christū, & Apostolos, & Prophetas. Ciuitatē] Hierusalē cœ
 lestē. Fide & ipsa Sara] Ecclesiā Gentīū respexit de qua dicitur: Latere ste
 rilis quæ nō parit. Propter quod & ab uno] Homine, ex Abrahā scilicet &
 Sara, ut; Erunt duo in carne una. Et hoc emortuo] Cōcupiscentia carnali.
 Iuxta fidē defuncti sunt] Qui usq; ad mortē fidē seruauerunt. Nō perce
 ptis] Ante mortē repromissionibus. Et salutātes] Dicētes: Beata tempora
 quādo hæc uentura erunt. Et siquidē illius meminissent] Terræ Chaldeorū,
 de qua exierunt, id est de Mesopotamia Syriæ. Nō pudet deū] Id est, nō cō
 funditur deus uocari eorū deus, ut; Deus Abrahā, deus Isaac. Parauit enim il
 lis deus ciuitatē] Hierusalē cœlestē. Fide obtulit Abrahā Isaac] Cū tentare
 tur, ut; Offer mihi filiū tuū Isaac. Triplex autē bonū fecit, quod filiū, & quod unū
 genitū, & repromissionē in q̄ accepit offerebat. Hoc autē factū est in figurā dei
 patris, filiū suū pro nostra salute offerentis. Vnde sequitur, quod eum in parabolā
 accepit, hoc est in similitudinē Christi moriētis & resurgentis. Sic Christus ait;
 Abrahā uidit diē meū, & gauisus est. Fide etiā de futuris benedixit Isaac, spiri
 tu præcognoscens, quod Iacob figurā Christiani, Esau uero Iudaici populi gere
 bat. Et adorauit] Iacob. Super fastigiū uirgæ eius] Significans qd̄ reges
 futuri essent adorandi ex genere Ioseph, scilicet ex Ephraim, ut Iosue filiū Nun,
 mystice designans regnū Christi in fine seculi adorādū, sicut i p̄se uirgæ filij sui
 adorauit. Aliter, in hoc loco qd̄ frustra simulant adorasse Iacob summitatē sce
 ptri Ioseph, quod uidelicet honorās filiū potestatē eius adorauerit, cū i Hebræo
D multo aliter legatur: Et adorauit, inquit, Israël ad caput lectuli sui, quod scilicet
 postq̄ iurauerat ei filius, securus de petitione quā rogauerat, adorauit deū cōtra
 caput lectuli sui. Sanctus q̄ppe deo deditus, & oppressus senectute, sic habebat
 lectulū suū positū, ut ipse iacentis habitus absq; difficultate ad orationē esset pa
 ratus. Et de ossibus suis mādauit] Vt; extolletis ossa mea hinc uobiscū. My
 stice ossa Ioseph ex Aegypto ad terrā repromissionis translata, significāt Chri
 sti mādata ex Iudæis in Gētes exitura. Fide Moyses natus, occultatus est mēsi
 bus tribus] Significat Christū occultatū ab Abrahā usq; ad Dauid; primus em̄
 mensis est; dehinc secundus mensis à Dauid usq; ad transmigratiōē Babylo
 nis; tertius uero est à transmigratiōe Babylonis usq; ad aduentum Saluatoris.
 Improperiū Christi] Vel tribulationes pati pro Christo, uel in figurā ipro
 periorū Christi, qd̄ enim postea Christo euenit, ille sustinebat. Remuneratio
 nē] Mercedē à Christo. Fide celebrauit pascha] Per agnū nanq; cū populo
 intellexit Christū uerū agnū, de q̄ dicitur: Etenim pascha nostrum imolatus est
 Christus. Præuidit nanq; quod hi q̄ in crucifixū crederēt, in futuro uindicta ca
 rerent. Ne qui uastabat primogenita] Id est, Angelus. Sic diabolus uastator
 est, à q̄ liberamur per sanguinē Christi. Fide prædauerūt Aegyptios, q̄ credide
 rūt se iterū i Aegyptū nō reuersuros. Fide muri Hiericho] Hiericho defectio,
 uel luna interpretat, figurā mūdi tenēs. Septē uero tubas, septē epistolā apostoli
 cas intelligimus, in q̄bus septiformis spiritus sancti gratia, doctrināq; intonat.
 Per septē uero muros, septē principalia uitia designant. Fide Raab] Quæ si
 gnificat ecclesiā Gentium, suscipiens exploratores, id est doctores catholicos,
 uel ut alij dicunt, Petrum & Paulum, seu duas leges. Deficiet enim me tem
 pus] Aut hyperbolica locutio est, aut tempus destinatum, quod ad hanc scri
 bendā epistolam in corde suo proposuit. De Gedeon] Id est, quid adhuc
 dicam

A dicam de Gedeon cum trecentis uiris. Barach] Pugnante simul cū Debbo, *Iud. 5.*
 ra prophetissa contra Sisaram Chananaū. Iepte] Offerente filia suā cōtraq;
 Moab pugnante. Obturauerāt ora leonū] Vt Daniel, & Samson, & David,
 quando pastor ouium fuit. Extinxerunt impetū ignis] Vt tres pueri in camī
 no ignis. Effugerunt aciem gladij] Sicut Dauid aciem gladij Saulis effugit.
 Conualuerunt de infirmitate] Vt Ezechias. Castra uerterunt exterorū]
 Vt Gedeon, & Ezechias, ceteriq;. Acceperūt mulieres de resurrectione mor
 tuos suos] Vt Helias suscitauit filiū uiduæ Ionam, & Helisæus filiū Samaritis.
 Alij autē distenti sunt] Cruciatī sunt, ut Machabæi. Non suscipientes] In
 presentī uita. Alij uero ludibria & uerbera experti] Vt Hieremias. In sup
 & uincula, & carceres] Vt Ioseph. Lapidati sunt] Vt Naboth. Secti sunt]
 Vt Esaias. Hæc per syllepsin dicuntur, quia, uerbi gratia, nō multi secti sunt, sed
 unus tantū, id est Esaias. Tentati sunt] Vt Iob, & Tobias. In occisione gla
 dij mortui sunt] Vt Zacharias filius Ioiaðæ sacerdotis, qui occisus est inter tē
 plum & altare. Circūterunt in melotis] Vt Helias & Ioannes, aliq; multi.
 Est autē melota pellis caprina ex uno latere dependens, qua monachi utuntur *Melota.*
 Aegyptij. Quibus dignus nō erat mundus] Præsens uidelicet mundus, pro
 pter spem supernæ gloriæ. Non acceperunt promissionem] Donec aduenit
 Christus. Ne sine nobis consummarent] Hoc est, ne ante nos in regnū dei,
 cœlestemq; cœnam exirent, donec omnes in nouo exiremus.

C A P V T X I I.

B Deoq; & nos] Hucusq; de fide locutus est, nūc de prædicatione
 ne incipit. Tantā habentes nubem] Multitudinē, uel colle
 ctionem. Testiū] Patriarcharū & prophetarū. Deponen
 tes omne pondus] Peccati. Non enim quisquā bene currit cū
 onere graui. Per patientiā curramus] Per uia, scilicet mortē
 militijs mandatorū transcurrētes. Certamen] Tribulationū,
 pressurarumq; in presentī constitutarum. Ne fatigemini] Ne in tentationi
 bus lassescatis. Nondū enim usq; ad sanguinē restitistis] Hoc est, nondū san
 guinem uestrū in martyrio effudistis. Fili mi noli negligere] Hoc per Solo
 monem dicitur. Disciplinā domini] Tribulationē. Cuius participes facti
 estis] Scilicet diaboli. Omnis autē disciplina] Omnis à deo saluberrima cor
 rectio. Fructū pacatissimū] Aeternæ uidelicet mercedis. Remissas manus]
 Pigras ad bene operandū, atq; laxatas. Et soluta genua] Propter cōfessionē
 infirmā. Erigite] In bonū opus. Gressus rectos] Opera recta. Pedibus
 uestris] Sensibus. Vt non claudicans quis erret] Inter deū & idolū, ut ali
 quādo deū, aliquando idolū adoret, sicuti qui claudicatis in me & Baal. Neq;
 radix amaritudinis] Alicui⁹ peccati. Sursum germinās] Id est, i superbiā cre
 scens. Ne quis fornicator] Esau enim fornicator fuit. nā eōtra præcepta patris
 de alienigenis, id est de ifidelib⁹ Heth uxore accepit, & iura primogeniti causa
 gula uēdidit. Qui ppter unā escā] Lenticulā, uendit primitias suas. Ille autē
 propter unā escā uendit primitiua, q; animæ suæ uirtutes fornicatione pdit. Nā
 sicut p unā escā unius diei esurians reficit. sic & p fornicationē unius horæ refici
 tur desideriu. Vnde & Solomon preciu scorti panis comparauit. Nō enim in
 uenit locū poenitentia] Recte poenitentia non inuenerūt lachryma, quæ cau
 sa superbiæ & inuidiæ fuere. Non enim accessistis] Ac si dicat, non ad uisibile
 & palpabile lumen accessistis, sed ad inuisibilem & incōprehensibilem deū.
 Ignē & turbinē] Hæc oia fuerūt in mōte Sinai. Et tubæ sonū] Id est, ange
 licæ

Proverb. 3

*Primitiua uen
dere propter
escam.*

*Pancem esse in
mercedem ma
retrici.*

C licæ uocis. Exterritus sum] Corde. Et tremebundus] Corpore. Ad Sion
 Sion. montem] Ad præsentem ecclesiam. Et ecclesiam primitiuorum] Apосто-
 22 lorum, qui primi deo crediderunt. Melius loquentem] Quia sanguis Abel
 accusabat, sanguis uero Christi redemit. Item ut est illud: Pater dimitte illis, quia
 Luc. 23 nesciunt quid faciunt. Ne recusetis loquentem] Christū. Cuius uox mo-
 22 uit terram] Montis Synai. Tunc] Quando lex data est. Nunc autē] In
 22 nouo testamento. Repromittit] Commouere terrā cælumq̄. Dicens]
 22 In Aggæo propheta. Et ego mouebo] In die iudicij. Vt maneat ea] Spe-
 22 cimina meliora creaturarum. Habeamus gratiam] Noui testamenti, remis-
 22 sionisq̄ peccatorum. Ignis consumens] Peccata comburens.

CAP V T X I I I.

22 Ementote uinctorum] In uestra misericordia. Tanquā in
 22 corpore] Forsitan hæc eadem patiemini. Honorabile cōu-
 22 bium] Matrimonium legitimum in domino cum pudicitia fi-
 22 at. Et thorus] Lectus. Immaculatus] Sine fornicatione.
 22 Contenti præsentibus] Vt: Nolite cogitare de crastino.
 Hodie & heri Præpositorum] Doctorum uestrorum. Iesus Christus he-
 22 ri & hodie] Ac si dicat, ante secula, & in secula, & post secula semper perma-
 Psal. 101 net, ut Propheta dicit: Tu autē idem ipse es, & anni tui nō deficient. Et pere-
 22 grinis] Antea nō audistis. Abduci] A uera doctrina separari. Quam escis]
 22 Hostijs legalibus, seu peruersis doctrinis. Habemus] Nos fideles. Altare]
 D Præter altare Iudæorum, unde corpus & sanguinem Christi participamus.
 22 Qui tabernaculo deseruiunt] Veteris uidelicet legis. Exeamus itaq̄ ad eū
 22 extra castra] Despicientes præsentia, & amantes futura. Impropriū eius]
 22 Crucem & passiones uarias. Hostiam laudis] Vt: Immola deo sacrificiū lau-
 22 dis. Fructum labiorum] Quasi uitulum deo offerentes. Et cōmunionis]
 22 Largiendæ elemosynæ. Promeretur deus] Vt nobiscum sit deus. Quasi
 22 rationem de animabus uestris reddituri] Vt: Quorum animā & sanguinē de
 Ezech. 3 manu uestra requiram, dicit dominus. Deus autem pacis] Deo hoc adiun-
 Ioan. 10 gitur, quia aliquid dissensionis habuerūt. Pastores] Vt: Ego sum pastor bo-
 22 nus. Testamenti æterni] Non enim æternū erat uetus testamētū. Aptet
 22 uos in omni bono] Faciat uos aptos esse in omni bono. Faciēs in uobis, qd'
 22 placeat coram se] Vt: Nō uolentis, neq̄ currentis, sed miserantis dei est. Vt
 22 sufferatis] Vt auida mente suscipiatis. Verbum solatiij] Id est, rectæ prædi-
 22 cationis, quod solatium uestris animabus præstat. Cognoscite] Illi uos be-
 22 nefacientes. Demissum] A me ad uos missum. Videbo uos]
 Id est, cōuersationem uestrā per ipsum intelligens.
 22 Salutant uos de Italia] Hic euidenter
 ostendit, qd hanc episto-
 lam Romæ scri-
 pserit.

COLLECTANEORVM IN EPISTOLAM
 PAULI AD HEBRÆOS FINIS.

Faint text at the top of the page, possibly a title or header.

Vertical text on the left side of the page, possibly a date or reference.

Vertical text on the right side of the page, possibly a name or description.

Faint text at the bottom of the page, possibly a signature or footer.

2183232
CCN 863367341

הלא כה רבו נאש ואם יהות :
ונפטי שיפתיז סלע :

והוא יצא ויבא ויגדל ויגדל ויגדל ויגדל
והוא יצא ויבא ויגדל ויגדל ויגדל ויגדל

Nunquid non uerba mea sunt quasi ignis, dicit do-
minus, & quasi malleus conterens petram?

EXCVDEBAT BASILEAE HEN-
RICVS PETRVS, MENSE
MARTIO, ANNO
M. D. XXVIII.

